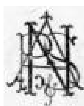
SKILDRINGAR

UR

DET OFFENTLIGA LIFVET

AF

Ol. Em. Fåhræus.

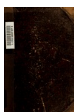
STOCKHOLM.
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG.

STOCKHOLM, 1880.
KONGL. BOKTRYCKERIET P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk har digitaliserats i januari 2009 av University of Tornto och anpassats för Projekt Runeberg i januari 2016 av Ralph E.

I förordet skriver författaren **Olof Immanuel Fåhræus** (1796-1884) att *Med utgifvandet af detta arbete är det icke afsedt att rikta memoarlitteraturen med något sjelfbiografiskt utkast. För den offentlige medborgaren, såsom sådan, må handlingarna tala. De äro i hvarje fall de ojäfvigaste vittnen. Dock äfven inom sferen af offentlig verksamhet gifves det tillfällen till iakttagelser och erfarenheter, hvarom protokoll eller andra officiela handlingar icke få något att förmäla, men som, samvetsgrant framstälda, i den mon de sprida ljus öfver händelser och karakterer, kunna tjena till ledning för den historiska forskningen. Sådana iakttagelser och erfarenheter utgöra till väsentlig del föremål för dessa skildringar, hvilka för öfrigt äfven beröra förut kända förhållanden, dels för de okända skildringsföremålens infattande i ram, dels för belysning af vissa allmänna frågors behandling, i afseende hvarå, genom partisträfvanden eller spridandet af förvillade omdömen, sanningen kan för mångden ha blifvit mer eller mindre skymd, dels och hufvudsakligen för att, då frågornas behandling funnits sådant påkalla, vid framställningen derom foga betraktelser från statsrättslig, politisk eller nationalekonomisk synpunkt.*

 Detta verk kan läsas såsom en uppslagen bok i färg på Internet Archive.

SKILDRINGAR

ur

DET OFFENTLIGA LIFVET

af

OL. IM. FAHRÆUS.

stockholm.

p. a. norstedt & söners förlag.stockholm, 1880.

SONGI . OK I RYCKERIET. P. A. NORSTEDT & M)XFR.Förord.

Med utgifvandet af detta arbete är det icke afsedt att rikta memoar-litteraturen med något sjelfbiografiskt utkast. För den offenllige medborgaren, såsom sådan, må handlingarna tala. De äro i hvarje fall de ojäfvigaste vittnen. Dock äfven inom sferen af offentlig verksamhet gifves det tillfällen till iakttagelser och erfarenheter, hvarom protokoll eller andra officiela handlingar icke få något att förmäla, men som, samvetsgrant framstälda, i den mon de sprida ljus öfver händelser och karakterer, kunna tjena till ledning för den historiska forskningen. Sådana iakttagelser och erfarenheter utgöra till väsentlig del föremål för dessa skildringar, hvilka för öfrigt äfven beröra förut kända förhållanden, dels för de okända skildringsföremålens infattande i ram, dels för belysning af vissa allmänna frågors behandling, i afseende hvarå, genom partisträfvanden eller spridandet af förvillade omdömen, sanningen kan för mängden ha blifvit mer eller mindre skymd, dels och hufvudsakligen för att, då frågornas behandling funnits sådant påkalla, vid framställningen derom fega betraktelser från statsrättslig, politisk eller nationalekonomisk synpunkt. Enär de skildrade ämnena endast bilda episoder af hvad författaren på ilen offentliga banan upplefvat, förklaras derigenom det afdelade i framställningens form. ßt träffande den egentligen historiska texten, som. gfundkts på egna anteckningar och förvarade handlingar, är offentliggörandet tills vidare begränsadt inom tiden före de sista tjugufem åren. Hvad deremot angår de af textens innehåll föranledda betraktelser, äfvensom de genom noter tillagda anmärkningar och upplysningar, är denna tidsbegränsning icke iakttagen.

Stockholm den 23 mars 1880.FÖRSTA TIDSKIETET 1825-1839.

Svensk-Norska kommittéen 1825.

I följd af Sveriges och Norges förening, den 4 novembei 1814, var skyndsam reglering af de båda ländernas ömsesidiga händels- och sjöfartsförhållanden af behofvet påkallad. Den författning, som derom den 24 maj 1815 utfärdades, kunde dock icke anses för annat än provisorisk, emedan fullständigare utredning af dermed gemenskap egande omständigheter och någon tids erfarenhet erfordrades för ett definitift ordnande. Då föreningens första decennium nalkades sitt slut, blef man alltså betänkt på revision af författningen, och en kommitté förordnades »att granska allt hvad som rörde de båda rikenas handelsförhållanden och underställa Kongl. Maj:ts pröfning de förslag och utvägar, som säkrast kunde leda till befästande af de förenade folkens gemensamma handelsintressen». Kommittéen bestod af tio ledamöter, fem svenska, nemligen h. e. statsrådet (sedermera justitiestatsministern) grefve M. Rosenblad, statsrådet friherre (sedermera grefve) G. F. Wirsén, presidenten i kommerskollegium C. af Klintberg, statssekreteraren för finansärendena (sedermera presidenten friherre) C. I). Skogman och direktören i nya ostindiska kompaniet (sedermera statsrådet) H. N. Sciiwan; och fem norska, nemligen f. d. statsrådet (sedermera riksståthållaren) grefve J. C. H. af Wedel-Jarlsberg, statsråden P. Motzfeldt och T. Fasting, tullinspektören i Trondhjem kapten H. M. Lassen och admi-

nistratören viel norska bankens tilialafdelning i Bergen konsul F. Meltzer 1). Att biträda sora sekreterare kallade kommittéen författaren af dessa skildringar, då tillförordnad protokollssekreterare i kammarexpeditionen af Kongl. Maj:ts kansli.

Kommitéens arbeten började den 26 mars 1825. Aftonen förut hade statsrådet Wirsén saralat hos sig åtskillige af kommittéens ledamöter, jemte sekreteraren, för att förberedelsevis vid tebordet, utbyta meningar om grunderna för det förslag, som kommittéen hade sig ålagdt att afgifva. Bemälde statsråd, sora med en snabb uppfattning förenade förmågan att i tal framställa sina tankar klart och följdriktigt, utvecklade nu, efter sararåd,

sora det tycktes, med grefve Wedel, sina åsigter i det förevarande ämnet så öfvertygande, att kommittéens öfriga närvarande ledamöter icke funno anledning till någon gensägelse. Vid följande dags sammanträde blefvo ock, i öfverensstämmelse dermed, de allmänna hufvudgrunderna för förslaget bestämda, med förbehåll likväl att, vid pröfning af de särskilda paragraferna, kunna deruti göra erforderliga jemk-ningar och undantag. För fortskyndande af förhandlingarna blef det åt grefve Wedel och sekreteraren uppdraget att, allt efter som förslaget delvis i sak antagits, besörja redaktionen, hvardera på sitt lands språk, efter hvars justering vid nästföljande sammanträde öfverläggningarna vidare fortsattes. Genom denna arbetsordning blef det för kommittéen möjligt att redan den 20 nästföljande april afsluta sina arbeten.

Inom kommittéen var, på svenska sidan, egentligen blott en målsman för protektionistiska åsigter i tullfrågor — presidenten Klintberg; men emot Wirsén och Skogman förmådde ban icke att göra sina meningar gällande. Grefve Rosenblad

') Norges sidoordnade ställning var då ännu icke, såsom på senare tid,

i unionela kommittéer iakttagen. Grefve Rosenblad var af Konungen utsedd till permanent ordförande och kommittéens öfriga ledamöter togo plats sins emellan efter embetsvärdighet och anciennitet.3

lutade väl ock något tit näringsskydd, men intresset för unio-nela tillmötesgåenden gälde för honom mera. Bland de norska ledamöterna var, såsom det kunde förutses, grefve Wedel den ledande. För honom var ett ömsesidigt ärligt tillmötesgående icke blott en statsrättslig grundsats. Det var ett drag af hans öppna karakter. Statsrådet Motzfeldt lade ock i dagen både vilje- och tankekraft. Misstänkas kunde väl ej, att han tillhörde de norskhetsifrare, som ännu då hyste en skuggrädsla för amalgamationssträfvanden från svenska sidan, men ögon-skenligt var, att han icke ogerna såg en bestående nationalekonomisk skiljemur emellan de förenade skandinaviska länderna, om ock ej lika hög som den politiska. I)e öfriga tre norska kommittéledamöterna tycktes hafva gjort sig till regel att icke utan omständigheternas kraf förlänga diskussionerna.

Kommittéens arbeten fortgingo från början till slut i största lugn och endrägt, med blott ett enda undantag. Det var frågan, huruvida grundsatsen 0111 en afgiftsfri handelsgemenskap för inhemska varor landvägen öfver riksgränsen skulle tillämpas äfven på jernverksprodukter, som uppväckte en, dock lyckligtvis snart öfvergående, stormil. Flere af kommittéens ledamöter voro tveksamma. Striden fördes förnämligast emellan statsrådet Motzfeldt, å ena sidan, samt statsrådet Wirsén och grefve Wedel, å den andra. Den förstnämnde motsatte sig med kraft och ihärdighet en sådan tillämpning, som lian ansåg blifva ruinerande för de norska jernverken, helst dessas konkurrens försvårades genom de svenska jernverkens öfverlägsenhet i följd af deras särskilda privilegier. Då man a ingendera sidan var böjd att gifva efter, måste sammanträdet afslutas, utan att striden hann utkämpas; och med afseende a den ovissa utgången var sinnesstämningen så tryckt, att deraf vållades ett par dagars afbrott i förhandlingarna. Då dessa sedermera återknötos, blef grefve Wedels åsigt, såsom i nästan alla delar af förslaget, segrande, så att från den allmänna4

grundsatsen 0111 fri handelsgemenskap öfver riksgränsen för inhemska varor något undantag för jernverkstill verkningar icke skulle ega rum.

I sammanhang med denna tvistefråga tilldrog sig en händelse, hvars omförmälande må gälla som en ny minnesblomma på grefve Wedels graf. En förmiddag, då grefve Wedel hemma i sin bostad, såsom vanligt, jemte sekreteraren, var sysselsatt med redaktionsarbetet, fick han besök af statsrådet Motzfeldt, som ville enskildt uttala sina bekymmer i afseende à den svårlösta tvisten. Efter någon stunds samtal vände Motzfeldt sig till sekreteraren och frågade: »Hvad synes er väl om en sådan halsstarrighet? Det är uppenbart, att grefve Wedel sjelf skall blifva den mest lidande genom svenska jern-verkstillverkningars fria införsel, emedan lian till största del är egare af de närmast riksgränsen belägna norska jernverk. Med temlig visshet kan hans förlust beräknas till minst 5,000 spec. årligen.» »Det är väl möjligt», inföll grefve Wedel, »men om grundsatsen, såsom jag tror, är riktig och till sina verkningar kan antagas i allmänhet blifva gagnelig för båda de förenade rikena, så får jag Unna mig deruti.»

Uti det betänkande, hvarmed kommittéen öfverlemnade sitt förslag till Kongl. Maj:t, uttalades en åsigt, väl värd

att gälla som regel för internationela fördrag i allmänhet. Enligt denna »borde, vid öfvervägande af ömsesidiga statsekonomiska förhållanden, högre ändamål afses framför beräkningarnas utslag i siffra till öfverskott eller brist, och finge det för öfrigt icke antagas, att hvad af ett medgifvande den ene kontrahenten vunne den andre skulle förlora, ty vinst kunde deraf tillfalla begge, om ock ej lika omedelbart». Denna anda af tillmötesgående genomgick förslaget i sin helhet. De antagna grunderna åsyftade hufvudsakligen, hvad gemenskapen sjöledes angick, att främja afsättningen af inhemska alster och tillverkningar ömsesidigt genom lindring till hälften af i allmänhet5

gällande införselafgifter, och att förlifliga sjöfarten genom behandlingen af det ena rikets fartyg i det andras hamnar lika med inhemska, vid fart så väl från ena till andra riket som emellan någotdera af dem och utländska hamnar, samt, beträffande landväga trafiken öfver riksgränsen, att. med undantag af några få, af särskilda ekonomiska stadganden i ettdera riket beroende, varuartiklar, så väl för inhemska alster och tillverkningar som, inom vissa mindre maximiqvan-titeter, jemväl för väsentligare förnödenhetsvaror af utländskt ursprung, göra denna trafik fullkomligt fri.

Kommittéens förslag blef af Kongl. Maj:t utan förändring stadfästadt och den svenska förordningen derom utfärdades den 24 maj 1825, på dagen tio år efter utfärdandet af den förra författningen i ämnet.

Den längre tid, som den förnyade författningen egt bestånd, utan rubbning af dess grunder och med föga förändring i dess särskilda delar, synes hafva burit vittnesbörd nog, att den icke förfelat sitt ändamål att befrämja de båda rikenas ömsesidiga handel och industriela verksamhet och att sålunda genom de förenade folkens närmare anslutning till hvarandra stärka föreningsbandet.(i

1834 års tullkommitté.

Viel 1823 års riksdag upprättade rikets ständer en tulltariff efter helt ny metod, att gälla från början af år 1825. De förra tulltaxornas form, enligt hvilken fixa tullafgifter voro fastställda för alla varor, med undantag af det fåtal, som i anseende till allt för vexlande eller obestämda värden icke lämpligen kunde under någon enhet af mått, vigt eller stycketal hänföras, förkastades såsom icke rationel, och tullafgifterna bestämdes endast till vissa procent af varornas värden. Oaktadt, efter kommerskollegii förslag, medelvärden å en del varor blefvo i taxan utförda, befans likväl denna, såsom det lätt kunde förutses, genom förtullningarnas beroende till ganska stor del af särskilda värderingar, i verkställigheten ledande till sådana missförhållanden, att man i sjelfva verket kunde anse sig hafva lika många tullbeskattningssystem som stapelstäder. Det blef alltså en bjudande nödvändighet att ofördrö j -ligen omarbeta taxan till en såsom praktisk pröfvad form, och sedan generaltullstyrelsen, efter befallning, dertill afgifvit förslag, utfärdades ny tulltaxa den 16 mars 1826, att tjena till efterrättelse från den 1 juni samma år.

Emot den af regeringen sålunda vidtagna förändring af tulltaxans form förekom vid nästföljande riksdag (1828—1830) icke någon erinran, men i sak aflägsnade sig rikets ständer väsentligen ifrån det dittills följda system. Redan genom 1823 års riksdagsbeslut (§ 11) hade rikets ständer förklarat sig »hafva antagit den grundsats, att en allmän frihet må ega rum att, emot afpassad tull, införa alla utländska varor». Gre-nom 1830 års riksdagsbeslut (§ 35) förklarade rikets ständer ytterligare, att de »bibehållit och än vidare satt i utöfning deviel sistförflutna riksmöte i detta hänseende gällande åsigter samt, i följd deraf, med antagande och tillämpande af den grundsats, att en allmän frihet må ega rum att, emot en i afseende på skydd för inhemska näringar och konsumtionen afpassad tull, ej mindre i riket införa alla utländska varor än ock till främmande orter utföra och afyttra alla inhemska produkter och tillverkningar, gillat och fäststält en taxa för ifrågavarande bevillning».

Sådana uttalanden från representationens sida, på en tid, då många grenar af det inhemska industriela arbetet ännu åtnjöto förbudsskydd emot utländsk medtätlan, kunde icke undgå att väcka oro bland den industriidkande allmänheten, hvilken ock deraf fann sig manad till ansträngda bearbetningar af allmänna tänkesättet i sitt intresse genom tryckpressens bemedling. Regeringen, som å sin sida hade svårt att frigöra sig från den ärfda rädslan för följderna af en allmännare industriel täflan, var ännu långt ifrån att klart inse, hvilken mägtig hafstång det friare varubytet är äfven för den inhemska industriens utveckling '). Att i detta hänseende kunna leda representationen

tillbaka till, såsom man förestälde sig, mera fosterländska åsigter, syntes derföre vara ett rättmätigt önskningsmål. Den 25 januari 1834, tio dagar efter det rikets

') I afseende å den ekonomiska lagstiftningen voro vid denna tid inom statsrådet justitiestatsministern grefve Rosenblad och statsrådet Por-pius att anse såsom de tongifvande. Den förre hade stått i spetsen för förvaltningen af inrikes ärendena under den period, då tullskydds-systemet upphunnit sin kulminationspunkt, och, ehuru han visat stort undseende för statsrådet Wirsén, som, lika med statssekreteraren Skogman, hyllade motsatta åsigter i närings- och tullagstiftningsfrågor, vidhöll han sitt af gammalt rotade föreställningssätt om näringarnas behof af skydd mot utländsk täflan. Statsrådet Poppius åter, som förut varit president i kommerskollegium, hade lika med sin företrädare (Klintberg) uppfattat denna sin embetsställning såsom en naturnödvändig bestämmelse att söka omgärda den inhemska industrien med hvarje möjligt skyddsmedel emot intrång, och detta tänkesätt medförde ban, då ban 1833 inkallades i statsrådet.

*8

ständer till urtima riksdag sammanträdt, blef en kommitté förordnad, bestående af 40 (säger fyratio) ledamöter, valda utur samtliga riksstånden, med tillsats af några icke riksdags-behörige, hvilken kommitté skulle ega »att till Kongl. Maj:t afgifva förslag till de förändringar i då gällande tulltaxa och andra författningar rörande tullverket, som kunde finnas af omständigheterna påkallade». Till kommittéens ordförande behagade Kongl. Maj:t utse statsrådet Poppius, hvilken antagligen väckt förslaget om kommittéens tillförordnande. Listan å kommittéens ledamöter upptog för öfrigt generaltull direktören (sedermera justitiestatsministern) grefve Arv. Posse, landshöfdingarne grefve G. W. Hamilton, grefve A. P. von Rosen och P. Sandelhjelm, generaladjutanten Aug. Anckarsvärd, kommerserådet A. P. von Sydow, kommerserådet (sedermera borgareståndets talman) O. Wijk, direktören C. Arfvedson, assessorerna P. Lagerhjelm och C. Arosenius, godsegaren John Swartz, professoren (sedermera biskopen) C. A. Agardh, bruksegarne P. A. Tamm och T. Petré, grosshandlarne G. F. Smerling och A. Rydberg, fabriksidkaren A. Zethelius, riks-dagsfullmägtigen (sedermera bondeståndets talman) N. Strindlund, landssekreteraren (sedermera borgareståndets vice talman) C. Halling, författaren af dessa skildringar (då distrikts-chef i vestra tulldistriktet) samt ytterligare nitton ledamöter, som sällan eller aldrig deltogo i öfverläggningarna.

Kommittéens sammansättning röjde flera färgskiftningar, men det visade sig snart, att anhängarne af det prohibitiva tullsystemet hade afgjord öfvervigt. Den mest framstående bland dessa var John Swartz, Norrköpings anborne medbor-garehöfding, en man af högsint, skarpt utprägladt skaplynne och oböjlig i försvaret för sina åsigter. De förnämsta käm-parne för skyddssystemet voro för öfrigt, utom ordföranden, assessor Lagerhjelm, delegare i Rörstrands porslinsfabrik, assessor Arosenius, fabriksidkare i Norrköping, och landshöf-9

(lingen i Elfsborgs län Sandelhjelm, som ansåg sig förpligtad att omhulda husväfnadsslöjden i Vestergötland. På motsatta sidan deltogo i öfverläggningarna förnämligast grefve Posse, kommerserådet von Sydow, landssekreteraren Halling och förf. af dessa skildringar.

Vid kommittéens första sammanträde yrkades af handelsfrihetens målsmän, att vissa allmänna grunder skulle bestämmas, för att tillämpas vid pröfning af förslagets speciela delar. Äfven om man icke fäste sig vid angelägenheten af konseqvens, ansågo de det, från skyddssystemets synpunkt, vara af vigt att så gå till väga, för undvikande af mannamån. Detta bestreds från andra sidan, och af ordföranden betonades särskildt, att, då hvarje varuartikel i tulltaxan kunde sägas hafva sitt eget system, samtliga delar af författningen icke kunde underordnas några gemensamma grunder. Denna preliminärfråga utspann sig till en så seg debatt, att den icke hann afslutas förr än på tredje dagen. Bland dem, som dervid sist uppträdde, var professor Agardh. Hans vittra skrifter och hans deltagande i offentliga förhandlingar hade ingifvit allmänheten den föreställning, att han i allt vore en härold för den nya tiden. Man väntade således att i denne snillrike man finna en bundsförvandt för de friare åsigterna, men man blef' deruti besviken. Hans tal var allt igenom doktrinärt och gick hufvudsakligen ut på att stödja ordförandens uttalade mening på historisk grund'). Då omsider omröstning företogs, segrade denna mening med icke obetydlig röstöfvervigt, Förhandlingarna fortsattes derefter rastlöst, och hvarje omröstning blef

en seger

') Valerios, som i konstitutionsutskottet lärt känna Agardhs parlamentariska skick, yttrade om honom, att det i tvistiga frågor stundom såg ut som om han omfattade den oantagligaste meningen, endast för att

i försvaret ådagalägga sin dialektiska förmåga. Att lian emellertid icke var rotfast i sina protektionistiska åsigter, erfor man, då vid 1844 års riksdag tullfrågan i presteståndet förekom, dervid han i ett lysande föredrag utvecklade och förordade handelsfrihetens grundsatser.10

för skyddssystemet. Endast i tvenne speciela fall blef, af olika anledningar, utgången annorlunda, Det första angick »apoteksvaror». Kommittéen var bemyndigad att, då sådana förekommo, der specialkännedom i kemiskt eller tekniskt hänseende var af nöden, för erforderlig upplysning tillkalla sakkunnige fackmän. Då frågan om apoteksvaror förekom, voro i sådant afseende tillkallade professorerna Berzelius och Mn-sander. Det hade väckt förundran, att apotekarne sjelfva visat sig angelägna om bibehållande af höga införselafgifter å utländska för apoteken behöfliga droger; men det förklarades derigenom, att, efter hvad nu upplystes, vid medicinaltaxans uppgörande apotekarnes vinst beräknades i vissa procent å drogernas värden i svensk hamn, frakt och tull inbegripna. De begge vetenskapsmännen voro emellertid icke ense om tillämpligheten af denna grund. Mosander uppträdde härvid som målsman för apotekarnes intresse, Berzelius deremot för patienternas. Ä Hera apoteksvaror blef ock tullen, enligt den senares åsigt, jemkad.

Det andra fallet angick artikeln »porslin, oäkta eller fayans, måladt eller tryckt». Det hade fogat sig så, att förhandlingarna en dag vid middagstiden hade hunnit till berörda artikel, hvarmed alltså början skulle göras i eftermiddagssessionen. Skickeisen fogade likaledes så, att åtskillige kommit-téens ledamöter voro inbjudna till middagsspisning samma dag på Rörstrand. Då tiden för förhandlingarnas fortsättande på aftonen var inne, syntes Rörstrandsfararne icke till. Få och mindre inflytelseegande anhängare af skyddssystemet voro tillstädes. Diskussionen blef i följd deraf temligen summarisk, och då omsider Rörstrandsfararne infunno sig, var förbuds-stadgandet för den ifrågavarande varuartikeln redan bortvo-teradt. Den aktade Rörstrandsintressenten förrådde dock, vid underrättelsen härom, ej någon nedslagenhet. Med gladt mod lät han förstå, att saken skulle hjelpas genom en petition, och11

han bedrog sig icke. I följande årets tulltaxa blef nemligen förut gällande införselförbud för besagda fabriksvara bibehållet1).

Kommittéens arbeten hunno icke afslutas förr än vid början af maj. Om regeringen, såsom antagligt var, med tillsättandet af denna exempellöst manstarka kommitté haft för afsigt att i afseende å tullsystemet utöfva någon tryckning på allmänna tänkesättet inom riksdagen, så får det medgifvas, att syftet icke förfelades. Genom 1835 års riksdagsbeslut (§ 2o förklarade nemligen rikets ständer, i otvetydigt reaktionär anda, sig anse, »att alla förbud icke kunde lossas utan ett högst menligt inflytande på vissa näringar»; i sammanhang hvarmed ock tull-afgifterna a åtskilliga till införsel lofgifna varor i betydligare mån förhöjdes.

') Om Swartz och Lagerhjelm hunnit upplefva den tid som nu är, hvad skulle de väl hafva sagt vid sammanställandet af Norrköpings och Rörstrands närvarande industriela ståndpunkt med nu gällande tullsystem V12

Underhandlingarna emellan Sverige och Danmark 1836—38, angående sjöfarts- och tullförfattningarna.

Under åren 1836 och 1837 gjorde kongl, danska regeringen förnyade framställningar i ministeriel väg till den svenska i ändamål att bereda sådana jemkningar uti de i Sverige gällande författningar rörande sjöfarten, som kunde undanrödja öfverklagade olägenheter, i följd af vissa deruti tillkomna reglementariska stadganden och straffbestämmelser; hvarjemte, med hänsigt till den smyghandelsrörelse, som å de till Danmark närbelägna svenska kuster en längre tid bedrifvits, fråga jemväl från danska sidan väcktes om stadgande i sammanhang dermed af gemensamma åtgärder för att, å ena sidan, skydda och underlätta de ömsesidiga handelsförbindelserna samt, å den andra, förekomma de missbruk, som dervid dittills sig visat. Af sådan anledning öfverenskommo de resp. regeringarna att förordna, å ömse sidor, tvenne kommissarier för att förhållandena på stället närmare

undersöka samt, efter samfälda öfverläggningar, afgifva förslag till lämpligaste medel för uppnående af berörda ändamål. Den 24 november 1837 förordnades till svenska kommissarier, för utförande af detta uppdrag, författaren af dessa skildringar och svensk-norske generalkonsuln i Köpenhamn och Helsingör F. A. Ewerlöf. Å danska sidan blefvo till kommissarier utsedda deputeraden i generaltullkammaren och kommerskollegium etatsrådet H. Becii och kommitterade]! i nämnda embetsverk etatsrådet Gr. grarlieb.

Konferenssammanträdena började den 16 januari 1838 i Köpenhamn och fortsattes under lofvande auspicier. Såsom tillbörligt var, röjde sig ett ömsesidigt tillmötesgående, och13

flere af de från svenska sidan till öfverläggning framlagda punkter mötte ingen eller föga gensägelse; men, efter några veckors förlopp inträffade en händelse, som för konferensen syntes förmörka horisonten. Till danska regeringen ingafs från handelskåren i Köpenhamn en petition med tydligt uppsåt att neutralisera cle pågående konferensunderhandlingarna, och i sammanhang dermed blefvo dessa jemväl föremål för offentlig kritik i danska dagblad, innan ännu något protokoll derom blifvit justeradt. Petitionen motiverades hufvudsakligen deruppå, att ett fördrag med en främmande stat i sådan hänsigt, som här vore i fråga, ansågs stridande mot folkrätten och nationalitetens helgd, att smyghandeln på Sverige, om den hämmades från Danmark, ändock skulle blifva underhållen från andra orter, och att clet kontrolleringssystern, som härvid kunde vara i fråga, skulle blifva till hinder för rörelsen i allmänhet, hvaraf skulle blifva en följd, att den transitohandel, som Danmark dittills egt på Sveriges södra kustorter, skulle till andra nederlagsplatser blifva förflyttad.

Petitionärernas andraganden blefvo väl af de svenska kommissarierna bemötta genom ett utförligt memorandum, som öfverlemnades till svensk-norske ministern vid k. danska hofvet friherre Lagerheim, för att, till frågans belysning, om så påkallades, delgifva innehållet at danska utrikesministerium; men, då det måste antagas, att de mått och steg, som danska regeringen vidtagit för åstadkommande af en förberedande konferens, hvad beträffade de nödiga ansedda lättnaderna i handels-och sjöfartsgemenskapen, varit påyrkade af denna samma handelskorporation, som nu sökte undanrödja verkan af konferensens förhandlingar, och då af petitionen ljusligen framgick, att för sagda korporation bibehållandet af status quo, i afseende å varuafsändningarnas frihet från kontroll, vägde mera än ifrågavarande lättnader, sä insåg man lätt. att, i följd af denna omkastning, ej mindre danska regeringen än de a14

danska sidan för konferensen utsedde kommissarier, efter petitionens offentliggörande, skulle Unna sig i en besvärad ställning. Om ock, såsom verkan häraf, vid konferensförhandlingarnas fortsättning, i danska kommissariernas tillvägagående något mera tillbakadragenhet kunde förmärkas, skulle det likväl vara en orättvisa, om det sades, att de icke fortfarande bona fide deltogo i öfverläggningarna. Dessa afslutades den 8 mars, och frukten af det gemensamma arbetet var i sjelfva verket sådan, att, om förslaget kommit till verkställighet, det tvifvelsutan skulle hafva befunnits leda till de båda ländernas ömsesidiga båtnad. Att emellertid danska regeringen skulie draga sig tillbaka i följd af de svårigheter, som intresserade affärsmän förstått att kasta i vägen för underhandlingsärendets afsedda lösning, kunde lätt förutses. Dertill kom ännu en omständighet, som ökade förvecklingen. Från danska sidan framstäldes nemligen, efter afslutandet af konferensförhandlingarna, yrkande derom, att någon tull-lindring måtte medgifvas å varor, som från danska transit- och kreditupplagen till Sverige infördes med farkoster, hvilka enligt förslaget skulle blifva underkastade en specielare kontroll. Då denna framställning måste anses främmande för kommissariernas officiela uppdrag, enär instruktionerna för dem icke dertill gåfvo någon anledning, kunde redan af detta skäl något afseende derå från svenska sidan icke fästas. I hvarje fall egde de svenske kommissarierna så mycket mindre fog att understödja berörda yrkande, som en eftergift af denna art. hvarigenom importrörelsens bedrifvande skulle afledas från den större handelsflottan till den egentliga båtfarten och afskeppningarna förflyttas frän produktionsorterna till en mellanhand, icke allenast vore stridande mot hvarje förnuftsenlig grund för handelslagstiftningen, utan ock vore oförenlig med helgden af bestående traktater med andra magter. Det kunde lätt misstänkas, att petitionä-rerna spunnit tråden till den föreslagna underhandlingsapo-15

stillen, med hänsigt till att från det förutsedda negativa svaret skulle kunna hemtas en skenbart giltigare

anledning å danska sidan att låta underhandlingsärendet förfalla.

Såsom betecknande för tänkesättet rörande denna sak inom de officiela kretsarne, efter offentliggörandet af omförmälda petition, må här anföras, att, då en af de svenska kommissarierna under hand tillsporde den embetsmän inom danska generaltullkammaren, som hade speciel befattning med ärendena rörande sundstullen, huruvida icke åtagandet å Sveriges sida af enahanda förbindelse som i Kyssland sedan längre tid trak-tatsenligt egt rum, att kontrollera sundstullens erläggande genom stadgandet att vid inklarering af fartyg, som passerat Sundet, uppvisa qvitto deröfver, skäligen kunde anses vara ett bättre eqvivalent för kontrollföreskrifterna i Sveriges intresse än den ifrågakomna tull-lindringen, denne gaf det lakoniska svaret : »I en stor husholdning maa der jo altid spildes noget .

I sammanhang med den trenne år senare emellan Sverige och Danmark öfverenskomna revision af sundstulltariffen biel likväl från danska sidan fråga väckt om en så beskaffad kontroll å sundstullens behöriga erläggande; men å framställningen derom, såsom lösryckt från frågan om reciproka kontroller till betryggande af svenska tullintägten, kunde det icke vara skäl att fästa afseende.

Förändrade tidsomständigheter hafva sedermera lyckligtvis undanröjt de allmännare anledningarna till internationela fördrag för ändamålet att kontrollera tullbeskattningen. 1 Danmark har sundstullen genom kapitalisering upphört, och i Sverige, der smyghandeln under förbudssystemets tider gäckade den vaksammaste tullpolis, har denna industri i det närmaste måst vika för en förnüftsenligare lagstiftning.L6

1839 års tullkommitté.

Den utgång, som tullfrågan erhöll genom 1835 års riksdagsbeslut, bidrog icke att stärka den allmänna meningen till industriintressets förmån. Genom den officiela statistiken blef det utredt, att de inhemska varutillverkningarna inom åtskilliga industrigrenar uppenbarligen icke motsvarade mer än en del af konsumtionsbehofvet. Erfarenheten visade ock, att under det rådande författningssystemet, äfven med stora ansträngningar från tullpolisens sida, smyghandeln blott i någon mån kunde stäfjas. På grund af dessa faktiska förhållanden, ej mindre än af de nationalekonomiska skäl, som de flesta tongifvande inom tidningspressen täflade att framhålla, kom allmänheten allt mera till insigt af nödvändigheten att, så väl i statens som i den allmänna moralens intresse, inleda tulllagstiftningen på en annan väg. Att äfven regeringen blifvit mera benägen att lyssna till fordringarna från detta håll, visade sig genom den åtgärd, som för tullfrågans förnyade handläggning vidtogs. Den vid konungens afresa till Norge den () december 1838 tillförordnade interimsregering, under kronprinsens presidium, fattade nemligen den 27 februari 1839 det beslut att, »till underlättande af de öfverläggningar i afseende å tull bevillningen, som vid nästa riksdag komme att ega rum», uppdraga åt en kommitté »att öfverse då gällande tulltaxa och utarbeta förslag till de ändringar deruti, som kunde anses vara af behofvet påkallade»; i hvilken kommitté insattes fyra ledamöter, kända såsom anhängare af ett friare handels- och tull-lagstiftningssystem, nemligen presidenten i kommerskollegium C. D. Skogman, i egenskap af ordförande, samt general-tulldirektören (sedermera justitiestatsministern) grefve A. Posse,17

kommerserådet A. P. von Sydow och författaren af dessa skildringar, då distriktchef i vestra tull distriktet').

Sedan kommittéen enligt bemyndigande underrättat han-delssocieteterna i Stockholm, Göteborg, Norrköping, Gefle och Malmö samt fabrikssocieteterna i förstnämnda trenne städer, »att dem vore öppet lemnadt att till kommittéen inkomma med de anföranden i afseende å ifrågavarande reglering, hvartill de kunde anse sig föranlåtne», ingåfvos icke mindre än tretton skrifter från fabrikskorporationer och enskilda näringsidkare, af hvilka de flesta, såsom det var att vänta, oeftergifligen yrkade dels införselförbud, dels höga införselafgifter för de varu-artiklar, som af dem åstadkommos, hufvudsakligen af det skäl, som ofta förut blifvit förebragt, att, ehuru svenska fabrikater kunde i godhet fullt jemföras med, om ej öfverträffade, de utländska, det dock i anseende till flera ofördelaktiga omständigheter vore omöjligt att föryttra de inhemska tillverkningarna till samma pris som de utländska.

Vid pröfning af dessa framställningar fann kommittéen sig hvarken i ena eller andra hänseendet ega fog att afvika

från de nationalekonomiska grunder, som för tull-lagstiftningen ansågos böra stadgas och konseqvent tillämpas. Såsom hufvud-grund antogs, att alla varor, som kunna blifva föremål för handel, må vara tillåtna att in- och utföras, antingen tullfritt eller emot lämpliga afgifter. Uteslutande från synpunkten af det allmännas intresse klasserades varorna sålunda, att under kategorien af tullfrihet hänfördes vid införsel: föremål för vetenskap och skön konst (såsom böcker, målningar o. s. v.), ädla metaller ocli sådana dyrbara ämnen, som i verldshandeln

') Att förslaget om kommittéens tillsättande utgått från regeringens ordförande, är med visshet kändt. De statsrådsledamöter, som deltogo i beslutet derom, voro dd. ee. justitiestatsministern grefve M. Rosenblad, statsministern för utrikes ärendena friherre G. A. Stjerneld samt statsråden grefve C. A. Löwenhjelm och grefve E. R. Adelsvärd.

F « k r æ tis, Slcil dr in gar. 218

ega ett mera fixt och allmänt lika gällande värde (säsom oar-betadt guld och silfver, juveler o. s. v.) samt mynt, äfvensom i allmänhet råämnen till förädling och enkla beredningsämnen för näringarna och konstfliten; samt vid utförsel: alla produkter af inhemsk konstilit, som utgöra fulländade förbrukningsartiklar; och följaktligen alla fabriks-, handtverks- och andra slöjdvaror, äfvensom i allmänhet sådana inhemska naturalster eller till någon del förädlade varor, som för konkurrensen i utlandet hade behof af denna frihet. För öfrigt ansågs vid införsel 25 procent à värdet, såsom regel, böra utgöra maximum af tullafgifterna för fullt förädlade varor eller närings-och slöjdprodukter för omedelbara lefnadsbehof, och 20 procent maximum för naturalster till omedelbar förbrukning; hvarjemte lägre afgifter ansågos böra bestämmas för till någon del förädlade föremål för näringarna och konstfliten samt mer eller mindre arbetade beredningsämnen för samma behof, äfvensom för redskap och verktyg för vetenskaperna och slöjderna. Endast å några få artiklar, hvilkas lagliga införsel syntes lättare att öfvervaka (såsom socker och tobak), ansågos undantagsvis linanstullar till högre procent fortfarande kunna bestämmas.

För förslagets grunder redogjordes utförligt i kommittéens den 13 juni 1839 afgifna betänkande. Ehuru de föreslagna afgiftsbeloppen, hvad fabriks- och handtverksvaror anginge, i sjelfva verket borde finnas utgöra fullt tillräckligt skydd för den inhemska varutillverkningen, kunde kommittéens ledamöter. på grund af hvad erfarenheten lärt, dock ingalunda göra sig den förhoppning, att idkarne af de industriela yrkena skulle med ett så beskaffadt förslag finna sig tillfredsstälda. Den agitation emot förslaget, som genom pressens bemedling och vid nästföljande årets riksdag bedrefs, var alltså, om än mera hetsig och mindre oväldig än som för det egna intressets befrämjande kunde vara tjenligt, ej oväntad. Icke ens var det19

öfverraskande att finna det prohibitiva tullsystemets förfäktare rycka i fält emot tullkommittéen med sådana vapen som utrop af medömkan öfver kommittéledamöternas kortsynthet, i det de satt tro till statistiska uppgifter och fäst någon vigt vid sådana »barnsagor», som statsekonomiens läror, men deremot försummat att besöka fabriksverkstäderna ocli taga kännedom om näringsidkarnes vedermödor samt saldot af deras bokslut. Men hvad af ingen anades var, att motståndet emot tullregleringsförslaget äfven skulle blifva en ingrediens i den nästkommande riksdagens politiska rörelser; och det är det deraf beroende sammanhang med hvad angående riksdagsföreteelserna i det följande omförmäles, som utgör förnämligaste anledningen dertill, att 1839 års tullkommittés betänkande och förslag här blifvit något utförligare vidrörda.

Förslaget af 1839 års tullkommitté var i sjelfva verket det första steget här i landet för grundläggande af ett följdriktigt nationalekonomiskt tullsystem. I utvecklingen af kulturförhållanden visar det sig emellertid ofta, att jordmånen har behof af ytterligare bearbetning för att bringa utsädet till mognad.

Ingen, som oväldigt gifvit akt på den dåvarande tull-lagstiftningens förderfliga verkningar, kunde jäfva behofvet af en förändring. Dessa verkningar tycktes ha nått sin kiümination vid början af 1820-talet. Smyghandeln å södra och sydvestra kusterna, lättad genom närbelägenheten till de danska transit-upplagen, uppöfvad genom långvarig praktik till en tullupp-sigten vanligen gäckande färdighet, ej sällan främjad genom de bevakningsskyldiges bestickning, stundom vid mötande hinder utförd med våld, — ett spionerisystem, bredvid den öppna bevakningen här och hvar organiseradt, som bemedlade de üesta beslag å smugglade varor, mången gång efter angifvelser af

hufvudmännens för de brottsliga företagen egna tjenare och20

medhjelpare; — de egentligen skyldige vid förbrytelsens beifrande sällan åtkomlige, men ansvaret öfverflyttadt på deras handtlangare, som saknade utväg att gälda böterna; — hemfridens störande för efterspanande af olofligen infördt gods — vittnens bearbetande o. s. v. — sådana voro grunddragen af den dystra tafla, som dagliga erfarenheten vid denna tid å kustorterna framtedde. Sedan förhållandena härmed förändrat sig, skall man hafva svårt att göra sig en klar föreställning om all denna styggelse, som framkallats icke allenast af begär efter slem vinning, utan fast mera genom ett inrotadt förakt för lagar, hvilka allmänna tänkesättet stämplat såsom otillbörligt ingripande i den borgerliga friheten och icke afseende befolkningens oundgängliga lefnadsbehof.

Denna skildring framställer icke en tidsbild för Sverige allena. Den har haft sin motsvarighet öfverallt, der en liknande tullagstiftning varit gällande, förnämligast i länder, gränsande till andra eller närbelägna till främmande kust. Efter förändringen af tullstyrelsens organisation 1824 vidtogos visserligen kraftiga åtgärder, så vidt af styrelsen berodde, till missbrukens stäfjande. Emot skäligen misstänkte tjenstemän förfors med stränghet och allvar; bevakningspersonalen förstärktes; kontrollerna skärptes; lönerna förbättrades; men syftemålet med allt detta kunde dock derigenom blott tillnärmelsevis vinnas. Förutsättningen och anspråket, att tullförvaltningen skulle fullständigt förebygga öfverträdelser af de prohibitiva författningarna, var att fordra det omöjliga, Medgifvandet åter, att lagstiftaren endast kunnat afse försvårandet af dessa öfverträdelser, var att medgifva offrandet af allmänna moraliska intressen för vissa yrkesidkares enskilda ekonomiska. För att grundligt kunna böta den moraliska farsoten var alltså det verksammaste medlet att söka i en reform af lagstiftningen.21

Det första skandinaviska naturforskaremötet.

Med hänsigt till det allmännare och lifligare vetenskapliga sträfvande, som på senare tid uppenbarat sig äfven i de skandinaviska rikena, och med den förutsättning, att detta sträfvande skulle erhålla en större utsträckning, en högre betydelse, derest dessa länders vetenskapsidkare räckte hvarandra handen till befordrande af en närmare vetenskaplig förbindelse, hade den önskan allt mera allmänt låtit förnimma sig, att periodiska sammankomster emellan de skandinaviska rikenas naturforskare och läkare kunde komma till stånd, efter det föredöme, som Tyskland och England redan en längre tid lemnat. Vid tyska natur for skarnes möte 1830 blef frågan om en sådan vetenskaplig förening, bland några dervid närvarande medlemmar från de skandinaviska länderna, först bragt å bane, men förslaget kom icke till utförande förr än hösten 1838, då reservläkaren viel födselsstiftelsen i Kristiania Chr. Aug. Egeberg, under det han, viel återvändandet från en utrikes resa, uppehöll sig i Lund, efter aftal med dervarande vetenskapsmän utfärdade en inbjudning till teckning, som mötte bifall och undertecknades af ett icke ringa antal vetenskapsmän så väl i Danmark och Norge som i Sverige. En vetenskaplig samverkan ansågs för de skandinaviska rikena naturligen anvisad af det nästan gemensamma språket och deraf väsentligen skola underlättas. Erfarenheten hade lagt i dagen, att i hvartdera af de skandinaviska rikena befolkningen vore för fåtalig för att i allmänhet kunna gifva äfven de bästa vetenskapliga arbeten nödigt understöd; men för hvarje arbete af något värde, som i något af dessa länder utkomme och hvars föremål icke endast vore af lokalt intresse, borde detskäligen vara att påräkna en publik äfven lios de båda andra närbeslägtade folken, om sådant genom en närmare vetenskaplig förbindelse befordrades. Det syntes otvifvelaktigt, att till sammanknytande af detta gemensamma intresse allmänna möten vetenskapsidkare emellan verksammast skulle bidraga, enär det vore att emotse, att en större inbördes uppmärksamhet åt grannländernas litteratur derigenom skulle väckas, under det en mera utbredd inflytelse och en ömsesidigt starkare kritisk kontroll försäkrades åt den vetenskapliga verksamheten i hvartdera landet, äfvensom att hos den yngre generationen arbetsnitet och täflan skulle lif vas, i den mån skriftställaren funne icke blott det land, som han i borgerligt hänseende tillhörde, men samtliga skandinaviska rikena vara vittnen till hans verksamhet, och att i följd af de personliga bekantskaper, som genom detta medel vunnes, jemte en lifligare tankevexling, en allmännare beredvillighet till inbördes understöd i vetenskapliga forskningar skulle främjas.

Utom omförmälda teckningslista blef i allmänna tidningarna en inbjudning till skandinaviska rikenas naturforskare och läkare1) utfärdad att deltaga i ett preliminärt möte i Göteborg den 16 juli 1839 för att

öfverlägga och besluta om utvägarne att bringa till framtida verkställighet periodiska sammankomster i berörda ändamål.

I anledning af den offentliggjorda inbjudningen besökte dessa skildringars förf., som då vistades i Stockholm, professor Berzelius för att söka förmå honom att deltaga i mötet. Men han stod icke att öfvertala. Ogillande valet af samlingsort, sade han sig tvärt om hafva tillskrifvit prof. Forchhammer i Köpenhamn med uppmaning att afstyra bela företaget. Återkommen till Gröteborg, fann förf. häraf sig manad, icke blott för sakens skull utan ock för häfdandet af den allmänna me-

') Vid 1840 års möte förändrades benämningen till »skandinaviska naturforskare», enär äfven läkare ansågos vara att hänföra dertill.23

ningen om Gröteborgs invånares gästvänlighet, att draga försorg-om de nödiga förberedelserna till de väntade vetenskapsmännens värdiga emottagande. Han understöddes häruti trofast och nitiskt af lifmedikus West ring, en af stadens dåvarande mest ansedda läkare. I första rummet sörjdes derför att passande bostadslägenheter kunde anvisas åt de resande vetenskapsmän, som icke sjelfva derom fogat anstalt. Genom vederbörande myndigheters benägenhet bereddes ock tjenliga lokaler för föreningens sammankomster.

Den 15 juli voro redan många svenska och norska mötesdeltagare till mötesorten anlända, men de danska deltagarnes ankomst fördröjdes i följd af ett inträffadt missöde, så att någon sammankomst på den bestämda dagen icke kunde ega rum. Jemte några vetenskapsmän från södra Sverige hade de för resan till Göteborg begagnat en i Malmö den 13 juli tillgänglig ångfartygslägenhet, men i anseende till i Kattegat uppkommet våldsamt stormväder nödsakades fartyget, sedan halfva vägen var tillryggalagd, återvända till Helsingborg. Dock var deras nitälskan för resans ändamål spänstigare, än att denna motgång skulle afskrämma dem från dess fullföljande. I Helsingborg förhyrde de några s. k. kolsteinarvagnar, och instufvade deruti, skyndade de landvägen till bestämmelseorten i trots af de besvärligheter och ansträngningar, som med en oförberedd landresa med så obeqväma forredskap voro förknippade.

Antalet af de danska deltagarne i mötet var 21, hvaribland Örsted, Sciiouw, Forciiiiammer, Eschricht, Reinhardt, — af de norska 10, hvaribland F. Holst, C. Boeck, Faye, Thaulow, Esmarck och Egeberg, — af de svenska Gl, hvaribland biskop Agardh, biskop af Wingård '), S. Nilsson, J. E. Areschoug,

') Wingård, som icke tänkte högt om naturforskningen, var i början obenägen att teckna sig som deltagare i mötet och bevistade ej heller sammankomsterna. Några år senare, då ban bevistade 1844 års riks-24

J. Gr. Agardh, C. Gr. Santesson, P. H. Malmsten, C. J. Malmsten, Gr. Wennerberg, S. Lovén ocli C. H. Boheman.

Den första allmänna sammankomsten hölls den 17 juli e. m. i frimuraresamliällets högtidssal. Sedan förf. af dessa skildringar, enligt Orsteds uppmaning, med några ord inledt förhandlingarna, höll Örsted ett föredrag, som i sjelfva verket kunde betraktas såsom de skandinaviska naturforskaremötenas inauguration. Derefter anställdes val af ordförande, hvartill biskop Agardh utsågs. Till sekreterare valdes för danska nationen prof. Schoüw och för den norska prof. Holst. Till svensk sekreterare utsåg ordföranden, pä grund af de valbehöriges bemyndigande, förf. af dessa skildringar. Föreningen indelade sig i tre sektioner, den fysiska, den naturhistoriska och den medicinska, och utsågos till ordförande för den fysiska sektionen etatsrådet Örsted, för den naturhistoriska etatsrådet Reinhardt och för den medicinska prof. Holst. En kommitté förordnades dessutom att utarbeta förslag till reglementariska stadganden för föreningens framtida möten. Ät mötets ordförande uppdrogs att tillika vara ordförande i denna kommitté, hvartill för öfrigt utsågos sex ledamöter, två af hvardera nationen, nemligen af de danska medlemmarne etatsrådet Örsted och prof. Schoüw, af de norska lektor Boeck ocli reservläkaren Egeberg och af de svenska prof. Nilsson och prof. P. G. Cederschiöld. Den 20 juli fastställdes, efter föregången öfverläggning, kommittéens i ämnet afgifna förslag. Derigenom var äfven afgjordt, att nästa möte skulle hållas nästkommande

dag, förtrodde ban förf. af dessa skildringar, att han i berörda afseende blifvit omvänd och gaf El. Feies äran af omvändelsen. Äfven Tegnér tillhörde (åtminstone en tid) de kyrkans män, som hysa en viss misstro till

studerandet af naturen. Med det honom egna ironiska smålöje plägade han samtalsvis travestera benämningen »naturforskare» till »naturfuskare». Af hans tryckta brefsamling är det kändt, hui-usom han på idkande af naturvetenskap (visserligen på skämt) tillämpade ordspråket »vilja och icke kunna».år. Då derefter fråga förekom om bestämmande af den ort, der detta möte borde hållas, föreslog prof. Cederschiöld dertill Stockholm, af skäl, bland andra, att rikets ständer då voro der samlade och det alltså blefve tillfälle för mötets utländske deltagare att lära känna det svenska bondeståndet. Sedan prof. Schouw deremot anmärkt, att föreningen icke vore ett antropologiskt sällskap, blef med stor röstöfvervigt bestämdt, att nästa möte skulle hållas omkring medlet af juli 1840 i Köpenhamn. Mötet afslutades med ett tal af ordföranden, biskop Agardh, angående vetenskapliga mötens ändamål och deras åtskilnad från allmänna vetenskapliga samfund 1).

Det ändamål för så beskaffade möten, som afser främjandet af inbördes personliga bekantskaper, blef icke heller utom rådplägnings- och lärosalarne åsidosatt. För mötets deltagare var samfäld middagsspisning vid slutet bord i frimuraresamhällets lokal föranstaltad, och de lediga aftontimmarne egnades jemväl åt gemensamma sällskapsnöjen, till en del efter inbjudning i enskilda kretsar. Af ett större antal ledamöter gjordes lustresor den 19 juli till Jonsered och den 21 juli till Trollhättan. Efter mötets afslutande den 20 juli voro samtlige deltagarne af stadens invånare inbjudne till en festlig afskedsmåltid i frimuraresamhällets lokal. I egenskap af vär-

') En öfverläggning, som vid mötet förekom, men som icke i dess tryckta förhandlingar blifvit vidrörd, förtjenar att blifva känd. En af mötets svenske medlemmar satte nemligen i fråga, såsom ett önskningsmål, att i vetenskapliga arbeten, som framdeles i de skandinaviska rikena utkomme, samma grund för värmegradsberäkning blefve följd, hvartill ban ansåg Celsii lnindragradiga termometer vara lämpligast; men Örsted fann det vanskligt i anseende till den mängd i Danmark utkomna vetenskapliga arbeten, i hvilka Réaumurs termometerskala blifvit lagd till grund. Vid skandinaviska naturforskaremötet i Stockholm tre år derefter framstälde likväl Örsted under hand samma förslag såsom ämne för öfverläggning, men då motsatte sig Hansteen det, och frågan förföll å nyo. Sedermera har dock i Norge den 100-gradiga termometern blifvit följd för värrriegradsberäkningarna i de officiela meteorologiska redogörelserna.26

darnes ordförande föreslog biskop Wingård mötesdeltagarnes skål medelst ett föredrag i den lionom egna tankedigra stil, hvarefter en af lektor Ek författad latinsk afskedssång, på melodien af Horatii »integer vitæ», af valda röster inom sällskapet afsjöngs. Den upprymda sinnesstämningen lifvades än mer vid tanken derpå, att mötets verkställighet, utan förberedelser från inbjudarnes sida, i sjelfva verket kunde af de resande mötesdeltagarne betraktas såsom en inpromtu.

Wingårds siareord i afskedsskålen, att »af det frö, som då nedlagts, skulle blifva ett fruktbart träd i dagar som komma», voro blott en genklang af allas förhoppningar, och under den tid, som sedermera förflutit, hafva ock dessa i fullt mått förverkligats 1).

') Skulle ändock något anses fattas i en bergfast grundval för den afsedda gemensamheten i de tre skandinaviska rikenas andliga kulturarbete, så har det för visso blifvit fyldt genom den frikostiga donation, som för ändamålet anvisats af den svenske mecenaten Letterstedt, hvilken dermed grundat rättmättiga anspråk på att anses såsom skandinav i detta ords minst omtvistade betydelse.27

ANDRA TIDSKIFTET 1840-1844.

Regeringens ställning till riksdagen 1840 och minister-

förändringen s. å.

Då i statslifvet oväder stundar, visa sig, likasom i den fysiska verlden, gemenligen förebud dertill. Redan någon tid före det skickelsedigra riksdagsåret 1840 kunde i den politiska atmosferen förnimmas mer än vanlig elektricitet. Det var deruti något, som miasmatiskt grep omkring sig ocli, i mån af den större mottagligheten för smittan, hastigt utbredde sig. Men hvad? Såsom vanligt vid partirörelser, var det blott ledarne och deras förtrogna, som hade målet klart för sig. Andra, som gripits af smittan, leddes omedvetet af sympatier för förändringar af det bestående. Men detta var nog för att samla ett oppositionelt flertal till riksdagen1).

I sjelfva verket kunde vid 1840—41 årens riksdag urskiljas tvenne arter af opposition. Den ena uppenbarade sig redan från riksdagens början (medlet af januari). Den andra reste sitt hufvud först efter ministèrförändringen. Den förra kunde, från konstitutionel synpunkt, knappt anses hafva mer än masken af statsrättlig behörighet. Inom publiciteten hade man trott

') I tidningspressen uppgafs såsom notoriskt, att från oppositionsledare i hufvudstaden före riksdagsmannavalen utgått en rundskrifvelse till deras väl betrodda i landsorterna med vissa fingervisningar för de väljande: men trovärdigheten af denna uppgift må lemnas derhän.28'

sig i riksstyrelsen skönja tvenne lyten, hvaruppå ideligen anspelades, »allenastyrande» och »sidoinflytande». En riksdagsopposition kunde dock icke utan omväg riktas åt dessa föremål, emedan de uppenbart berörde det oantastliga majestätet.

Ingen uppgift, som har gemenskap med den konstitutionela statsorganismen, är mera svårlöst än den, som afser afvägandet af regentens och hans rådgifvares inbördes ställning. 1809 års män hafva härvid sökt försigtigt styra kurs emellan Scvlla och Charybdis, emellan det faktiska envåldet och namn-

J J

stämpeln. Enligt regeringsformen (§ 4) eger konungen att »allena styra riket». Han är dervid endast bunden af'tvenne vilkor: att styra spå det sätt regeringsformen föreskrifver», och i de fall, som i denna grundlag stadgas, »inhemta underrättelser och råd; af det ansvariga statsrådet. Utöfvar han allenastyrande! med samvetsgrant iakttagande af dessa vilkor, kan det icke bestridas, att han är i sin goda rätt.

Carl Johan tillhörde de karakterer, som, om de ock ej förmå att beherska den s. k. allmänna meningen, åtminstone ej vilja böja sig för hvarje dess vexling. Med hänsyn till lians skaplynne var det lätt förklarligt, att han icke tillät ej heller ville, att man skulle tro honom tillåta någon annan, att, så länge lian hade rodret å statsskeppet i sin hand, vidröra det med ett enda finger, hvarvid för öfrigt de konstitutionela rädgifvarnes bestämmelse att utvisa de rätta ocli säkraste farlederna samt att, såsom en vaksam utkik, varsko för bränningar och skär, lemnades oförkränkt.

Beträffande »sidoinflytandet» kunde det med fog frågas: hvilken regent har väl någonsin, i statssaker mera än eljest, kunnat tillsluta öronen för alla andra än de konstitutionela rådgifvarne? och än vidare: hvilket lämpligt ocli osvikligt korrektiv skulle deremot kunna utfinnas?

Icke dess mindre och ehuru alltså statsrådet svnligen blef det sannskyldiga föremålet för oppositionens angrepp, gjordes29

det ingen hemlighet af, att detta tillika, medelbart, syftade till det högre mål, att deii åldrige konungen af känslighet för anmärkningarna skulle blifva benägen att öfverlåta riksstyrelsen åt den populäre tronföljaren.

Vid riksdagens början afgaf en af riddarhusoppositionens hufvudmän, frih. af Nordin, motion om upphörande af hem-mantalsräntan. Samtidigt dermed väckte grefve C. H. Anckarsvärd förslag om nedsättande till hälften af bevillningen efter 2:a artikeln i bevillningsförordningen för handlande, fabrikanter, handtverkare och samtlige borgare i städerna, jemte deras betjening och arbetare, äfvensom om inställande af all uppbörd af bevillning efter l:a artikeln, jemte flera andra bevill- ' ningsafgifter, för det fall att konungen vägrade verkställighet af rikets ständers beslut om hemmantalsräntans upphörande. Då vid utkastandet af denna brandfackla det fans lämpligt att betjena sig af sådana ordalag som att regeringsmagten endast syntes »intagen af egoistisk känsla för egna inbillade rättigheter», och att den »icke under trettio år1) visat sig respektera nationens önskningar och behof», så vittnade det om å ena sidan, till huru hög temperatur upphetsningen emot styrelsen vid denna tid stigit, och a den andra, hvilken tillförsigt motståndsmännen hyste till sin partiställning. Syftet af tronombyte förklarar ock, hvarför till casus belli i främsta rummet begagnades den upptäckta, fore dåvarande utrikesministerns embetstid tillkomna, bristen i kabinettskassan, hvars föranledande förmodades vara af ömtåligare beskaffenhet '-), så ock det klander, som konstitutionsutskottet i sitt déckargebetän-kande uttalat deröfver, dels att, då konungen i några ärenden fattat beslut i strid mot statsrådets uttalade meningar, råd-

') D. v. s. från det år, då Carl Johan valdes till tronföljare.

2) Bristen antogs nemligen vara förorsakad af kostnaderna för särskilda beskickningar till utländska hof m. m. för att bemöta vissa planer och stämplingar af Gustavianska familjen.30

slagen icke afgifvits niecl nog »bestämdhet och eftertryck», dels att statsrådet underlåtit att resignera, då en högre embetsmän förordnats') emot dess enhälliga afstyrkande, hvilket klander ögonskenligen åsyftade en grundlagstillämpning, hvars godkännande skulle i verkligheten göra den konungen tillkommande beslutanderätt fullkomligt illusorisk.

Om för öfrigt konstitutionsutskottet med det exempellöst digra anmärkningsmemorialet2) icke haft annat syftemål än ministèrombyte, så var det nära nog att betrakta som ett öfverloppsverk, ty det kunde lätt förutses, att rådkammaren, sådan den befans vid riksdagens början, innan kort skulle blifva i det närmaste sprängd oppositionens anfallsoperationer förutan. Från nästföregående riksdag hvilade nemligen ett grundlagsförslag, åsyftande statsrådsorganisationens ombildande till departemental indelning. Detta förslag blef redan före februari månads utgång af rikets ständer antaget, och, ehuru man trodde sig veta, att konungen icke hyste synnerlig benägenhet derför, ansågs det dock otvifvelaktigt, att det skulle vinna stadfästelse. I sådant fall påkallades en väsentlig förändring af statsrådspersonalen. Verkställigheten deraf underlättades ock genom åtskilliga tillfälliga omständigheter. Ett statsrådsembete hade vid årets början blifvit ledigt genom h. e. grefve Adelsvärds dödliga frånfälle. Statsråden frih. Åkerhjelm, frih. v. Schultzenheim och grefve Hård voro icke benägna att såsom konsultativa statsråd låta inympa sig pä den nya organisationen. Hofkanslersembetet och tvenne stats-sekreterareembeten voro lediga och förvaltades efter förordnande. Justitiestatsministern grefve Rosenblad egde, vid nära 82 års ålder och efter nära ett halft århundrades deltagande

') Polismästaren Nerman till t. f. justitiekansler.

2) Grefve C. H. Anckarsvärd var konstitutionsutskottets ordförande, och prof. Bergfalk hade åtagit sig den otacksamma rolen att vara utskottets sekreterare.31

i regeringsärendena, de giltigaste anspråk att komma i ro. Sjelf fann han dock icke hvilan vara ett behof, men konungen önskade att rädda honom från skymfen af ett flertal svarta kulor, som sades med visshet vara honom af opinionsnämnden tillämnad*), och till konungens önskningar lyssnade han gerna. Den 6 februari 1840 erhöll han på begäran afsked.

Statsministern för utrikes ärendena frih. Stjerneld vederfors den sällsamma utmärkelsen att af ett tidningsblad, som främst gaf sig anseende af att uppträda såsom det allmänna tänkesättets organ, blifva, jemte tvenne andra högt aktade medborgare2), betecknad såsom värdig konungens hågkomst vid bildandet af den nya rådkammaren. Troligen hade han, äfven utan detta förord, kommit att qvarstanna på sin plats, och vid då befintliga förhållanden kunde ej heller någon vara mera behörig att vid utseendet af statsrådets öfriga ledamöter af konungen tagas till råds.

Samma dag som h. e. grefve Rosenblad erhöll afsked, utnämndes h. e. f. justitiekansleren grefve Trolle Wachtmeister till justitiestatsminister, men undanbad sig förtroendet, såsom det var att förutse. Allmänheten betraktade utnämningen endast såsom en offentlig aktningsgärd åt den utmärkte medborgaren.

Man trodde sig veta, att, då justitierådet grefve Hard år 1836 befordrades till statsråd, h. e. grefve Rosenblad, som bemedlat denna befordran, dermed afsett att få honom till efterträdare i justitiestatsministersembetet. Då tiden för förverkligandet af denna plan nu var inne, voro likväl omständigheterna icke gynsamma derför. Grefve Härds rena karakter var af ingen omtvistad, men han hade under utöfvandet af sitt rådgifvarekall lagt i dagen en viss sträfhet och allt

1) Justitiestatsministern var då ännu ledamot af högsta domstolen.

2) Expeditionssekreteraren J. H. Richert och frih W. F. Tersmeden.#

för ensidigt fasthållande vid subjektiva meningar, och dessa egenskaper, ehuru de af många inom

representationen räknades honom till förtjenst, aflägsnade tanken på att ställa honom i spetsen för rådspersonalen.

Det var för öfrigt mer än någonsin ett stundens kraf att vid valet af rådkammarens främste man afse den politiska ställningen, och, äfven med offer af sitt personliga tycke, erkände konungen vigten deraf. Om det skulle blifva möjligt att stilla det upprörda svallet af riksdagsoppositionens lidelsefulla bearbetningar, var det för regeringen nödigt att finna en bundsförvandt, nog välbetrodd i det allmänna för att genom sin personlighet verka lugnande. Ingen kunde för ett sådant medlarekall vara mera egnad än förre landtmarskalken grefve Carl De Geer. Högre i medborgerligt anseende stod ej någon, och inom representationens alla partiskiftningar var hans sjelfständiga politiska hållning ej mindre aktningsbjudande än hans rikedom inom den finansiela verlden.

Förbindelsen med en parlamentarisk storhet af denna halt ansågs med rätta skola gifva styrka åt ministèrens ställning till riksdagen. Likasom utrikesministern frih. Stjerneld stod dåvarande generaltulldirektören grefve Arvid Posse i nära skyldskapsförliållande till De Geerska familjen, och i stats-mannaåsigter befann lian sig på samma linie med så väl frih. Stjerneld som grefve De Geer. Han hade tillbragt de första tretton åren af sin embetstid på den juridiska banan och derefter, innan han utnämndes till generaltulldirektör, några år förvaltat landshöfdingeembetet i ett af de vigtigaste länen. Han hade såliuida varit i tillfälle att samla en betydande fond af embetsniannaerfärenhet, och vid föregående riksdagar hade pröf\ande uppdrag varit honom af ridderskapet och adeln anförtrodda. Att under sådana förhållanden vid återbesättandet af justitieministersembetet valet föll på grefve Posse, kunde icke vara öfverraskande. Han antog ock kallelsen, under för-33

utsättning, att frih. Stjerneld komme att såsom utrikesminister kvarstanna, och uncler förbehåll, att jemte frih. Stjerneld han skulle ega att föreslå den nya konseljens öfriga medlemmar, samt att justitiekansleren Nerman blefve aflägsnad från sitt innehafvande embete.

Till inträde i den nya rådkammaren kunde ej någon på giltigare skäl ifrågakomma än kabinettssekreteraren Iiire, som, sedan hofkansleren frih. von Schulzenheim 1838 befordrats till statsråd, i egenskap af tillförordnad hofkansler deltagit i statsrådets förhandlingar. En af de få, som hade nog politiskt mod att öppet erkänna det vara en pligt mot samhället att under då öfverhängande parlamentariska oväder icke undandraga den åldrige konungen det stöd, som med rent uppsåt kunde gifvas, var han ock villig att såsom statsråd utan departement i den nya konseljen ingå.

Författaren af dessa skildringar, som efter statssekreteraren Skogmans befordran till president i kommerskollegium år 1838 fick tillbud att efterträda honom i statssekreterare-embetet för finansärenden, men afböjde det, dels af ekonomiska skäl, dels och förnämligast med afseende ä statsrådets dåvarande sammansättning och dess förväntade snara ombildning, förklarade sig nu uppå förnyad framställning om öfvertagande af finansportföljen beredvillig, under vissa förutsättningar ocli vilkor, att ansluta sig till den nya ministeriela kombination, som var i fråga.

De, som dittills lemnat, sitt begifvande till inträde i den nya konseljen, kunde icke hafva någon allvarligare önskan, än att denna i sin helhet blefve sammansatt af män, som i afseende å de allmänna regeringsgrundsatserna vore liktänkande. Stundom är det dock vid ministèrbildningar ett oundvikligt kraf att göra offer åt omständigheterna. Teorien af en parlamentarisk styrelseform hade ännu icke vunnit insteg hos våra

statsmän. Dock misskände ingen vigten deraf, att styrelsen egde hos representationen ett nog fast moraliskt stod, som endast tillit till rådspersonalen kunde förläna. En helgjuten minister i progresiv anda kunde icke undgå att mötas med misstroende af de tvenne riksstånd, hvilkas majoriteter allt tillförene varit stadigt konservativa. Till dessas betryggande, att måtta i reformerande styrelseåtgärder skulle blifva iakttagen, var det derföre af nöden att i ministèren inrymma lämpliga målsmän för dessa majoriteter, hvilka hvar inom sitt stånd kunde påräkna allmännare förtroende. Så väl från denna synpunkt som med afseende a kvalifikationerna i öfrigt ansågos dåvarande landtmarskalken, landshöfdingen frih. C. O. Palmstierna ocli biskopen C. J. Heurlin, hvilken förut

efter förordnande innehade statssekreterareportföljen för ecklesiastikärendena, vara situationens män. De voro ock villiga att antaga kallelsen, den förre likväl under förutsättning, att finansdepartementet blefve honom anförtrodt, för hvilket hinder icke mötte, enär den förut dertill designerade var villig att enligt

*

vederbörandes önskan i stället öfvertaga civildepartementet.

I sammanhang dermed blef vilkorligt aftal träffadt med h. e. grefve Carl De Geer, att han efter frih. Palmstierna skulle emottaga landtmarskalksstafven för den återstående riksdagstiden.

Vid valet af chefer för de militära departementen borde jemväl tagas hänsyn till det anseende de tillvunnit sig hvar inom sitt vapen. Från denna synpunkt kunde ej någon till chef för landtförsvarsdepartementet vara mera behörig än h. e. riksmarskalken och generallöjtnanten grefve Magnus Brahe, som sedan år 1828 i egenskap af generaladjutant för arméen med utmärkelse handhaft de dertill hörande kommandoärenden. Hans införlifvande med den nya konseljen ansågs så mycket mera önskvärdt, som det misstänksamma talet om hans sido-inflytande derigenom skulle tystas, då han blefve konstitutio-35

lielt ansvarig för sina rad. Men han undanbad sig oåterkalleligt det ifrågasatta inträdet i statsrådet.

Bland arméens öfriga högre befäl ansågs generalbefäl haf-varen i första militärdistriktet generallöjtnanten frih. G. B. Cederström företrädesvis qvalificerad för öfvertagande af landtförsvarsdepartementet, och bland flottans flaggmän fans ej heller någon mera kompetent att anförtros sjöförsvarsdeparte-mentet än förutvarande statsrådet vice amiralen frih. Joh. Lagerbjelke. De förklarade sig ock beredvillige att, enligt konungens önskan, berörda chefsbefattningar emottaga.

Till statsråd utan departement kommo vidare på förslag justistierådet frih. O. W. Stael von Holstein, förre ryttmästaren frih. \Y. F. Tersmeden, lagmannen Callerholm, förre statssekreteraren frih. Joh. Nordenfalk och justitierådet E. W. Bredberg, hvilka dock alla afböjde anbudet, de tvenne sistnämnde efter någon betänketid.

Till konsultatift statsråd kom likaledes i fråga statsutskottets dåvarande ordförande grefve C. F. Horn, hvilken ansågs vara en af de moderataste och mest inflytelseegande inom riddarhusoppositionen. Hans inväljande skulle dock endast vara att betrakta som en skylt för försonliga tänkesätt. Ingen gjorde sig den illusion, att motståndsmännen skulle, dermed tillfredsstälda, sträcka gevär. Men frågan om hans inkallande i statsrådet förföll, och då han kort derefter ohjelpligt bröt med sitt parti, skulle det ej heller hafva varit något att bygga på hans personlighet från parlamentarisk synpunkt,

Sedan rikets ständers beslut angående förändrad organisation af statsradet den 17 mars blifvit Kongl. Maj:t föredraget, afiät Kongl. Maj:t samma dag till rikets ständer en skrifvelse, hvarigenom, jemte tillkännagifvande, att Kongl. Maj:t ämnade at den ifrågavarande grundlagsförändringen gifva sitt nådiga samtycke samt detsamma på föreskrifvet sätt å rikssalen rikets ständer meddela, uppmärksamheten fästes på behofvet af för-ny ad lönereglering för statsrådets ledamöter ocli af nya löneanslag för en ledamot i högsta domstolen efter justitiestatsministern samt för de blifvande expeditionscheferna. Denna reglering gjordes alltså icke till vilkor för sanktionerandet af grundlagsförändringen, men det förutsattes med skäl, att rikets ständer, som satte högt pris på organisationsförändringen, skulle viel handläggningen af omförmälda statsregleringsfrågor iakttaga all skyndsamhet; men det dröjde likväl ända till den 25 augusti, innan svar i ämnet afgafs, och det hade nästan utseende af, att ständerna ville sätta regeringen på prof, huruvida hon kunde hysa det misstroende till representationen att vilja göra sanktionen beroende af löneanslagen.

Inom publiciteten röjde sig stor otålighet att fä erfara, om och hvilka förändringar rådkammaren skulle komma att undergå, och den meningen saknade icke målsmän, att behandlingen hos ständerna af så väl anslagsfrågorna som andra till förtroendevota hänförliga ärenden, borde ankomma på utgall-ringen af den förra och färgen af den nya rådspersonalen.

Att konungen fäste någon allvarlig uppmärksamhet vid dagbladens fingervisningar i detta grannlaga ämne, kan

näppeligen förmodas. Emellertid utfärdades kallelse till extra statsrådssammanträde den 28 mars eftermiddagen, enkom för befordringsärenden som med statsrådets organisation hade gemenskap. I denna konselj utnämndes till justitiestatsminister generaltulldirektören grefve Arvid Posse, till generaltulldi-rektör statsrådet frih. C. H. Gyllenhaal, till statsråd general-befälhafvaren i första militärdistriktet generallöjtnanten frih. Gr. B. Cederström och författaren af dessa skildringar, då distriktschef i vestra tulldistriktet, samt till landshöfding i Kalmar län justitiekansleren C. U. Nerman, hvarjemte revisionssekreteraren A. Faxe förordnades att justitiekanslers-

*

embetet tills vidare förvalta.*lr7

O i

Om afgången af de trenne konungens rådgifvare '), som den oppositionela pressen främst betecknat såsom icke populära, på något hall troddes vara ett medel att besvärja stormen, så lade erfarenheten snart i dagen, att detta var att uppgöra en räkning utan värden. Horisonten på det politiska firmamentet blef snarare mörkare än ljusare. Det ådrog sig för öfrigt klander, att regleringen af statsrådspersonalen blef endast partiel och icke ställd i sammanhang med sanktionen å grundlagsförändringen. Till regleringens verkställighet delvis förefans dock ett giltigt skäl deruti, att stadgan om regerings-ärendenas fördelning emellan statsdepartementen, om hvars utfärdande rikets ständer hos Kongl. Maj:t anhållit, borde samtidigt med sanktionen å grundlagsförändringen kungöras, och att förslag dertill, uppå föredragning af den designerade civildepartementschefen, borde af samtliga i den nya rådkammaren ingående departementschefer pröfvas, innan det förelades konungen till stadfästelse.

Sedan bemälde föredragningsskyldige clen 27 april tagit inträde i statsrådet, blef alltså hans första åliggande att bereda förslaget till stadga 0111 regeringsärendenas fördelning emellan departementen, vid hvilket arbetes handläggning ban biträddes af den utsedde expeditionschefen (sedermera statsrådet) Wallensteen. För öfverläggningar i ämnet höllos hos justitiestatsministern grefve Posse flera sammanträden, hvaruti de designerade finans- och ecklesiastikdepartementscheferna, frih. Palmstierna och biskop Heurlin, jemväl togo del. Under tiden blef för konungens sanktion å det af ständerna antagna grundlagsförslaget om statsrådets förändrade organisation plenum plenorum utsatt att hållas den 16 maj. Nästföregående dag på eftermiddagen var sammanträde hos justitie-

') Justitiestatsministern grefve Rosenblad, statsrådet frih. Gyllenhaal och justitiekansleren Nerman. (Justitiekansleren var nemligen ännu då i statsrådet föredragande af justitieärenden.)38

statsministern för slutbehandling af det omförmälda författningsförslaget, Dervid var biskop Heurlin icke tillstädes; men sent på aftonen, då man var i begrepp att åtskiljas, infann han sig och i något upprörd sinnesstämning till allas förvåning lät förstå, att han icke vidare var att påräkna som medlem af det nya statsrådet. Hvarje försök att förmå honom att afstå från sin föresats blef fruktlöst. Anslag var emellertid redan utfärdadt till plenum plenorum a rikssalen nästföljande dag, och man skulle ha blifvit försatt i brydsammaste förlägenhet, om icke tillförordnade hof kansleren Ihre lemnat sitt begifvande till ecklesiastikportföljens öfvertagande, hvartill konungen ock nästföljande dags förmiddag gaf sitt samtycke.

Plenum plenorum, som hölls vid middagstiden, illustrerades icke af konungens närvaro. Efter nådigt förordnande blef den kongliga sanktionen å grundlagsförslaget rikets ständer meddelad genom justitiestatsministern grefve Posse.

Konselj var utsatt att hållas omedelbart efter sammanträdet å rikssalen. Före konseljens början hade statsministern för utrikes ärendena frih. Stjerneld företräde hos konungen. Efter någon stunds förlopp inkom han till sina i konselj rummet samlade kolleger med den smärtsamt öfverraskande underrättelse, att frih Palmstiernas tillämnade utnämning till fmansdepartemeiitschef och h. e. grefve De Geers till landtmarskalk plötsligen gjorts om intet. Hans Maj:t hade nemligen, efter nogare öfvervägande, funnit det icke tillbörligt att binda sig vid det vilkor, som grefve De Geer fäst vid åtagandet af landtmarskalksbefattningen, »att riksdagen icke skulle blifva

upplöst, innan dess arbeten blifvit afslutade», och då för öfrigt det syntes honom icke rätt lämpligt eller formenligt att taga den för riksdagen utsedde landtmarskalken från sin plats under pågående riksdag1), ville Hans Maj:t, att dermed

') Att konung Oscar I icke hyste samma skrupel, visade sig, då år 1848 landtmarskalken grefve G. A. Sparre utnämndes till justitiestatsminister39

skulle förblifva in statu quo, och att följaktligen frågan om frih. Palmstierxas inträde i statsrådet för närvarande komme att förfalla. Emellertid och då för ögonblicket beslut icke kunde fattas om definitift tillsättande af chef för finansdepartementet, så och på det man icke måtte blifva i förlägenhet för handhafvandet af dertill hörande ärenden, vore Hans Maj:t betänkt på att åt landshöfdingen af Wingård, som, på tillfrågan genom frih. Palmstierna, samtyckt att emottaga ett statsrådsembete utan departement, uppdraga att. ad interim förestå berörda departement.

Här voro goda råd dyra. Hos liere af de för den nya konseljen bestämda ledamöterna var första tanken att resignera; men då öfverraskningen lemnat rum för lugnare öfvervägande, frågade man sig: hvad har varit den egentligen verkande orsaken till den plötsliga förändringen? och man skulle ha varit starrblind, om man icke härvid kunnat skönja spåren af ett mägtigt reaktionärt riksdagsparti, som med denna manöver möjligen, ja troligen, haff till syfte att jaga de mera frisinnade statsrådsledamöterna på llykten. Att i detta kritiska ögonblick rymma fältet skulle tilläfventyrs under den upprörda politiska sinnesstämningen på något håll blifva prisadt såsom ett drag af sjelfständighet gent emot den bestämmande viljan, men å andra sidan kunde det synas gränsa till förräderi emot det allmänna att låta öfverväldiga sig af någon, äfven berättigad, förtrytelse, om reaktionens seger skulle blifva frukten deraf. Till längre öfvervägande var icke rådrum, och man blef ense om att se tiden an, om ock tills vidare med något minskad utsigt att kunna bryta sig väg till förnuftiga reformer1).

och efterträddes af grefve Henning Hamilton. Enahanda ombyte af landtmarskalk egde rum i Gustaf II Adoi.fs tid.

') Några dagar före den kongl, sanktionen å grundlagsförslaget hade de senast utnämnda civila statsrådsledamöterna med förut varande ledamöter. som voro ämnade att qvarstanna, enskild rådplägning rörande vissa regeringsgrundsatser, hvarom det ansågs nödigt att man vore40

Sedan konungen infunnit sig i konseljen, företogos dagens märkliga förhandlingar'). På den afgående tillförordnade statssekreteraren Ulfsparres föredragning förordnade Hans Maj:t författaren af dessa skildringar till chef för civildepartementet, hvarefter uppå hans föredragning beslut fattades angående öfriga med statsrådets personalreglering gemenskap egande ärenden.

hufvudsakligen ense. Någon meningsskiljaktighet förekom dervid icke

i följande delar:

a) att allmän medborgerlig bildning borde befordras, synnerligast genom folkskolornas fullständigare ordnande samt undervisning vid de högre läroverken om rikets grundlagar.

b) att, enär begreppet af en representativ författning verkliggöres endast i den mån, som representanterna, om ock från olika synpunkter, hafva ett gemensamt intresse, ett nationelt ändamål för ögonen, en sådan ombildning af folkrepresentationen borde befrämjas, hvarigenom ståndsskilnaderna upphörde, men med betryggande garantier deremot, att någon öfvervigt tillfölle folkklasser, underlägsna i bildning och intresset för eganderätten helgd.

c att kommunalstyrelse borde genom författning organiseras, i ändamål att utbilda en allmännare medborgerlig anda och befria riksstyrelsen från sådana bestyr, som lämpligen kunde af kommunerna uteslutande handhafvas.

d) att näringslagstiftningen borde reformeras i det syfte, att. med upphäfvande af skråväsendet, de band å arbets- och handelsfriheten undanröjdes, som voro hinderliga för industriens ekonomiska och tekniska utveckling; (i afseende å tull-lagstiftningen påkallades för tillfället ej någon pröfning, enär tvenne af de rådplägande tillhört 1839 års tullkommitté ocli de öfriga deltagit i beslutet om öfverlemnande till ständerna af kommitténs afgifna

förslag)

e) att i afseende på den ekonomiska lagstiftningen i öfrigt såsom regel borde iakttagas, att någon ny allmän författning icke utfärdade^, utan att ständerna fått tillfälle att öfver grunderna dertill meddela utlåtande, och att euiellan riksdagarne utfärdandet af sådana författ-ningar borde, så vidt möjligt vore, undvikas.

/) att ett ministerielt tidningsorgan vore af nöden, men solidariskt verkande för konseljen i sin helhet, med flärdfri öppenhet och hofsamhet, utan åtrå efter folkguust eller efter inkräktningar åt regeringsmakten. Saknaden af en ministeriel press ansågs oförenlig med andan af ett konstitutionel statsskick, såsom förutsättande likgiltighet för allmänhetens meningsutslag om styrelseåtgärderna. ') Hvad vid tillfället öfverläggningsvis förekom, kan. emot tryckfrihetslagen, ej något här omförmälas.41

Statsråden frih. Åkerhjelm och grefve Hard erhöllo, enligt sin begäran, afsked, och förklarade Kongl. Maj:t sig vilja, på finansdepartementets föredragning, pröfva den dervid väckta frågan 0111 beredande åt dem af någon pensionsförmån. Statsrådet frih. von Schulzenheim utnämndes, enligt hans tillkänna-gifna önskan, till president i bergskollegium. Till statsråd utnämndes tillförordnade hof kansleren Ihre och landshöfdingen i Vermlands län .T. af Wingård, och till departementschefer förordnades vidare h. e. grefve Posse (för justitiedepartementet), h. e. frih. Stjerneld (utrikesdepartementet), frih. Cederström (landtförsvarsdepartementet), frih. Lagerbjelke (sjöförsvarsdepartementet) och statsrådet Ihre (ecklesiastikdepartementet), hvarjemte åt statsrådet af Wingård uppdrogs att tills vidare förestå finansdepartementet.

I)å i följd af konungens vägran att utlasta sig att icke upplösa riksdagen h. e. grefve De Geer trädt tillbaka från kandidaturen till landtmarskalksbefattningen, och konungen för öfrigt fortfarande hyste betänkligheter emot ombyte af landtmarskalk, kunde det för närvarande icke blifva fråga om frih. Palmstiernas utnämning till statsråd och chef för finansdepartementet. Sedan i detta hänseende den ursprungliga planen sålunda strandat, skulle det väl hafva varit lämpligast, att finansportföljen blifvit åt förre tillförordnade statssekreteraren Munthe definitift öfverlemnad, men den omständigheten, att konstitutionsutskottet äfven mot honom låtit vid riksrätt anställa åtal, som ännu icke hunnit vederbörligen pröfvas, ansågs utgöra hinder att för närvarande anförtro honom en plats i statsrådet.

Emot landshöfdingen af Wingårds befordran till statsråd utan departement kunde i sjelfva verket ej vara något att erinra. Han hade varit i tillfälle att samla erfarenhet på både den militära och civila embetsmannabanan, och under utöfvandet af riksdagsmannakallet hade han visat .sig förtrogen med Eng-42

lands ekonomiska och finansiela lagstiftning. Men hans lämplighet för förvaltningen af ett statsdepartement var icke ådagalagd. Den rättvisa bör emellertid göras honom, att han icke utan gensträfvighet emottog departementschefsförordnandet och att han, såsom dels främmande för de speciela bestyren inom departementet, dels föga öfvad i franska språket, icke förmåddes att derpå ingå, förr än under hand med konungens begifvande blifvit aftaladt, att expeditionssekreteraren Munthe, som en längre tid förvaltat statssekreterareembetet för finansärenden och nu i sammanhang med förändringen af statsrådets organisation förordnades till chef för finansdepartementets expedition, skulle biträda honom i besörjandet af föredragningen, så väl enskildt inför konungen som officielt i statsrådet. Hans förordnande, med denna abnormitet i formen, var en nödfallsutväg, hvars tillstädj ande endast låter förklara sig genom den förväntan man med fog hyste, att riksrättsmålen skulle skyndsamt afdömas, så att en definitiv personalreglering snart kunde emotses, en förväntan som dock otillbörligt gäckades.

Jemte definitift förordnande af chef för finansdepartementet uppsköts vid reglerandet af statsrådspersonalen deri 16 maj utnämning af tvenne statsråd utan departement; men då det fans angeläget, att inom konseljen ega en lagfaren ledamot, som vid förfall för justitiestatsministern kunde förordnas att hans embete förestå, blef den 19 nästföljande juni till statsråd utnämnd rikets ständers f. d. justitieombudsman, häradshöfdingen Carl Petter Törneeladh

Då hvad sedermera förspordes om partibildningen vid riksdagen sammanställes med de tvenne tilldragelser, att

biskop

') Han hade vid sin befordran till statsråd redan upphunnit pensionsåldern. Antagligen af denna anledning väckte T. Petré i borgareståndet förslag derom, att den, »som efter upphunnen 65 års ålder blifvit till statsråd utnämnd, vid afskedstagandet icke må vara berättigad att er-Heurlin i elfte timman drog sig tillbaka från det aftalade inträdet i statsrådet, och att landshöfding af Wingård samma dag, som grundlagsförslaget angående statsrådets förändrade organisation sanktionerades, infunnit sig i de kongliga gemaken, färdig att intaga statsrådstaburetten, kan näppeligen något tvifvel hysas derom, att den omkastning, som statsrådets komplettering i sista minuten rönte, i väsentlig mån var erkebiskop af Wingårds verk. Denne prelat hade alla egenskaper att ha kunnat blifva en Sveriges Richelieu, om våra förhållanden vid denna tid motsvarat Frankrikes på Richelieus tid. Ovanligt begåfvad, men ock mer än vanligt liken efter ära och magt, gjorde han fullt skäl för det omdöme, som Tegnér en gång om honom yttrade, såsom berömmelse för hans stundom frånstötande frimodighet och sjelftillit i det offentliga uppträdandet, »att han var värd att ha både vänner och ovänner». Ännu nära tre månader efter riksdagens början hördes han vemodigt klaga, för att icke säga harmas, deröfver att man icke ofvanifrån vändt sig till honom och tagit honom till råds under den kring sig gripande antirojalistiska förbistringen.

hålla annan pension än den, hvarå han for sin fore utnämningen inne-hafda tjenst egt lagligt anspråk». Enligt statsutskottets hemställan fattade rikets ständer häröfver det beslut, att > ledamöter af konungens statsråd ej må ega att statsrådslön såsom pension bibehålla, förr än de samnni embete minst fem års tid förvaltat; dock att för det fall, att statsrådslön ej får såsom pension bibehållas, ej må betagas dem rättigheten att, derest pensionsförfattningarna i öfrigt dertill föranleda, såsom pension åtnjuta den lön, som åtföljt förut innehafd tjenst». Till den af rikets ständer hos Kongl. Maj:t härom gjorda framställning vägrade dock Kongl. Maj:t sitt bifall, enär det ifrågavarande pensionsvilkoret icke borde särskildt stadgas för ledamöter af konungens statsråd utan att äfven sträcka sig till statens alla öfriga löntagare. Vid nästföljande riksdag gjorde emellertid statsutskottet anmärkning deremot, att, i strid mot rikets ständers omförmälda beslut, ett statsråd, som endast en tid af något öfver två år förvaltat statsrådsembete, vid afskedstagandet blifvit berättigadt att å allmänna indragningsstaten uppföras till åtnjutande för återstående lifstid af statsrådslönen såsom pension: men konstitutionsutskottet ogillade anmärkningen.44

Men det dröjde ej länge derefter, innan tonen stämdes annorlunda. För hans operationsplan var det en gynsam omständighet, att partigrupperingen inom ridderskapet och adeln vid denna tid undergått en märkbar förändring. Dels genom den i detta stånd vanliga personalvexling, dels måhända ock i följd deraf, att en eller annan af dem, som vid riksdagens början anslutit sig till oppositionen, efter lugnare besinning deserterat från dennas fana, hade Hartmansdorffska falangen, som vid bänkmansvalet led ett oväntadt nederlag, äter vunnit öfvervigt på det parlamentariska stridsfältet. Men härmed var icke allt vunnet. Segerherrarne vid bänkmansvalet hade icke försummat att skörda segerns frukter. Ej mindre elektorer än ledamöter i de vigtigaste utskotten valdes ur oppositionens led, och denna skulle i följd deraf hafva i sin magt att med biträde af flertalet bland borgare- och bondeståndens utskottsledamöter bestämma utgången af de många och vigtiga frågor, hvilkas afgörande i sista instansen blefve beroende af voteringar i förstärkt utskott, derest någon utväg icke kunde utfinnas att paralysera denna magt. Ett medel dertill, som det åtminstone kunde vara värdt att försöka, trodde det konservativa partiets ledare vara att finna uti en koalition med de inom alla stånd spridda, till en del äfven inom det regeringsfiendtliga lägret befintliga anhängarne af protektionss3^stem i närings- och tull-lagstiftningen '). För v. Hartmansdorff var detta icke annat än ett konseqvent vidhållande af hans nationalekonomiska

') Endast den förutsättning, att opàkallade rådgifvare ur riksdagens ultra-konservativa läger, sedan denna operationsplan blifvit anlagd, dà tiden för grundlagsförslagets sanktionerande stundade, å högre ort varnat emot ytterligare eftergifter, under förespeglande att man nu vore i stånd att bjuda antirojalisterna trots, kan förklara konungens hastiga omvändelse den 16 maj i fråga om statsdepartementschefsutnämningarnas komplettering och dermed sammanhang egande landtmarskalksombyte. Om emellertid Hans Maj:t verkligen hyste tillit till detta slags löftesmän. så fick han under riksdagens fortsättning tillfällen nog att inse sin förvillelse.45

grundsatser, och erkebiskopen, förut handelsfrihetsvän, gjorde ingen svårighet att för ett politiskt ändamål lägga principerna å sido. Protektionisterna åter å sin sida gingo, såsom man lätt kunde vänta, med öppna armar partiet till mötes, klarsynta nog att inse, att af deras insats i spelet någon vinst kunde påräknas, om ock ändamålet i öfrigt förfelades.

För att än mera betrygga planens framgång fann partiet nödigt att. låta representera sig genom ett särskildt publicistiskt organ, hvartill utsågs det Angeldorfska bladet »Svenska biet». Detta skulle alltså hållas i protektionistisk anda, med oförändrad karakter i öfrigt af rojalistiskt och strängt konserva-tift. Huru mycket partiet nitälskade för att genom detta medel verka på den allmänna meningen, bevisade sig derigenom, att en af dess mest framstående medlemmar enligt uppdrag besökte civildepartementschefen och begärde, att han skulle genom konfidentielt cirkulär-kandbref uppmana landshöfdingarne att söka befordra omförmälda tidningsblads spridning, ifrågasättande alltså, att han (departementschefen), som under sin föregående offentliga bana sträfvat att befrämja reformer i den lagstiftning, hvars orubbade vidmagthållande vore ett af det nämnda tidningsbladets väsentligaste syften, skulle vara be-hjelplig att gräfva sin egen politiska graf.

Adelns och presteståndets konservativa majoriteter hade väl i främsta rummet till mål för sina bemödanden att göra den primitiva riksdagsoppositionen afbräck, men genom förbundet med protektionisterna blef deras politik äfven en opposition emot den nybildade konseljen, hvilken, såsom veterligt var, hade till lösen reformer icke minst i närings- och tull-lagstiftningen.

Såsom förut är omförmäldt, blef af en riddarhusets framstående ledamot vid riksdagens början lagdt regeringen till last »att på trettio år icke hafva respekterat nationens önsk-46

ningar ocli behof». Hvarje omdöme om denna anklagelse från synpunkten af grannlagenhet i sak och grundlagsenlighet i form må här lemnas å sido. Men sanningen kräfver några ord till ämnets belysning.

Ehuru den viljestarka partihöfdingen ännu då visade sig vara anhängare af de moderna demokratiska åsigterna rörande folkrepresentationen, kan han, då han talade om nationens önskningar, icke hafva syftat på folket i massa. Dessa hade för visso icke kommit i ljuset, och, om de genom någon allmän folkomröstning kunnat utrönas, skulle det ofelbart hafva bekräftat sig hvad Thorild skref: »för mig, för mig, för mig, ropar hela naturen», hvaraf ljusligen skönjes, huru svårt, ja omöjligt det är att i hvarje förekommande sak utreda hvad den s. k. folkviljan är. Sannolikare borde det ha varit, att med de anförda orden afsetts ständernas framställningar till regeringen; men dessa hade, med jemförelsevis få undantag, blifvit bifallna eller stadfästade, och att icke alla blifvit det, var ej mera anmärkningsvärdt, än att majoriteterna vid särskilda riksdagar i rådslag och beslut ofta nog sjelfva icke varit ense med föregående riksdagsmajoriteter. Det återstår då blott ett förklaringssätt, det nemligen, att med »nationens önskningar» menats riksdagsoppositionens fordringar. Medgifvas må, att en minoritets meningar någon gång liunna gälla högre än majoritetens inför förnuftets domstol. De förtjena visserligen då att »respekteras». Men äfven om majoritetens meningar skulle betinnas väga mindre, hafva de dock i ett konstitutionelt samhälle kraf på att af den andra statsmagten icke missaktas Denna sats har visserligen från oppositionens sida blifvit bemött med det inkast, att en ståndsrepresentation icke är af beskaffenhet att kunna gifva ett sant uttryck af folkviljan eller det allmänna tänkesättet. Men, så vidt härvid afses den upplystare meningen, hvilken representationsform lemnar full visshet derom? Historien har lärt oss, huruledes i länder47

med både ministerstyrelse, parlamentarism och en bred grund val för valrätt och valbarhet till representationen, vid valstriderna genom hvarjehanda bearbetningar det ena partiet ideligen skiftesvis undanskjutit det andra. Det är under sådana förhållanden, som man i Frankrike inom en tid af föga mer än tio år närmast efter julirevolutionen 1830 bevittnade ej mindre än 92 ministèrombyten. Den slutsats följer deraf otvunget, att antingen måste det allmänna tänkesättet lika ofta hafva vexlat som partiernas skiftande öfvervälde, hvilket synes lika litet antagligt, som det skulle hafva varit lyckönsknings-värdt, eller ock har folkrepresentationen dervid icke alltid representerat detta tänkesätt. Tertium non datur.48

Förstärkta statsutskottets voteringar i juli 1840 och deraf föranledda ministerkris.

Medan det konservativa riksdagspartiets ledare voro betänkta på att söka bereda sig all den förstärkning, som omständighet erna kunde medgifva, var den antirojalistiska oppositionen rastlöst verksam för befordrande af sina planer, och den 23 juli var man omsider färdig att i förstärkt statsutskott för afgörande af trenne frågor, som närmare berörde regeringens intressen, mäta sina krafter med motståndarnes.

Den första frågan angick löneförmånerna för statsdepartementscheferna. Ridderskapet och adeln samt preseståndet hade enligt statsutskottets förslag för hvardera af bemälde chefer, utom de med boställen försedda, såsom hyresersättning beviljat 1,000 rdr banko utöfver det bestämda lönebeloppet, men i öfverensstämmelse med borgare- ocli bondeståndens beslut blef denna ersättning af förstärkta statsutskottet afslagen.

Den andra frågan angick ett af Kongl. Maj:t äskadt anslag (50.000 rdr b:ko) till allmänna arbeten. Ridderskapet och adeln och preseståndet hade beviljat det, med inberäknande af ett reserveradt belopp, men förstärkta statsutskottet afslog det i öfverensstämmelse med borgare- och bondeståndens beslut.

Den tredje frågan rörde ett af Kongl. Maj :t äskadt anslag-för gevärstillverkningen. Ridderskapet och adeln och preseståndet hade dertill beviljat 60,000 rdr b:ko, men förstärkta statsutskottet nedsatte beloppet till 36,000 rdr b:ko i enlighet med borgare- och bondeståndens beslut. ')

') Likasom då liar vår representation ofta nog sedermera, när frågor förekommit om stärkande af landets försvarskrafter, lagt i dagen en trygg-49

Det ma icke förtänkas de begge statsministrarne, som stälts i spetsen för den nya konseljen och som från början sökt att efter sitt sinne få denna konstruerad, att de i främsta rummet voro känsliga för svedan af de lidna motgångarne, synnerligast vid tanken på det grannlaga förhållande, att konungen, om han än icke lät förmärka det, måste finna sig gäckad i den förhoppning, att ombytet af rådgifvare skulle följas af riksdagens fridsammare och försonligare hållning. Deras parti var derföre taget i samma stund, som utgången af förstärkta statsutskottets omröstningar blef känd, och omedelbart derefter anmälde de sig gemensamt hos konungen till audiens för att anhålla 0111 sitt entledigande. Vid det företräde, som nästföl-jade dag lemnades dem, var äfven civildepartementschefen af Hans Maj:t tillkallad. Statsministrarne utvecklade vid tillfället de skäl, som förmått dem att begära sitt afsked, hvilket de trodde förnämligast vara påkalladt i konungens eget och det allmännas intresse. Konungen svarade, att, ehuru han med nöje skulle se, att de afstode från sin föresats att afgå, han likväl uppå föredragning af deras afskedsansökningar i nästa konselj ville deröfver fatta beslut. Då statsministrarne afträdde, qvarstannade civildepartementschefen och understälde Hans Maj:t, 0111 lian icke funne enahanda skäl, som föranledt statsministrarne att begära sitt entledigande, giltiga äfven för hans afgång, hvartill han i sådant fall vore beredd. Konungen besvarade denna framställning i, såsom vanligt, förbindliga ordalag och afslutade samtalet med det besked: »Réfléchissez là-dessus et consultez votre conscience.»

Statsministrarne frih. Stjerneld och grefve Posse, på hvilkas föranledande förf. af dessa skildringar kallats till le-

liet, som af ingenting kunnat störas. En krigserfaren general liknade vid ett tillfälle denna trygghet med »den blundande rapphönans» vid stöfvarens annalkande.

damot af statsrådet, bemödade sig nu enträget att söka förmå honom att icke lemna sin plats. Detta kunde dock icke för honom vara bestämmande, men flerartade andra förhållanden syntes honom härvid böra komma i öfvervägande. Han kunde icke hafva lika giltiga anledningar som de, under hvilkas auspicier den nya konseljen ursprungligen bildats, att anse sig sviken i beräkningarna på riksdagsoppositionens större undseende efter än före ministerförändringen. Enligt hans åsigt var ej heller med vår grundlag någon annan parlamentarism förenlig än den, som hade 107 § R.-F. till underlag. I hvarje fall kunde hans tillbakaträdande icke gifva ökad vigt åt stats-ministrarnes afgång såsom politisk demonstration. Hans dåvarande personliga ställning till konungen var icke af beskaffenhet att föranleda hans önskan att befrias från det honom anförtrodda rådgifvarekall, hvarvid visserligen för öfrigt föga annat än obehag var att skörda. Den omständighet, att en af förstärkta statsutskottets omröstningar

gälde civildepartementschefens personliga intresse1), syntes honom ock utgöra ett grannlagenhetsskäl att icke begagna motgången såsom bevekelsegrund för att afgå, och då hemställandet derom till konungens godtfinnande icke vunnit afseende, fann han på de grunder i öfrigt, som bestämde hans handlingssätt efter motgången den HJ maj, det vara en samvetssak att ännu tills vidare se tiden an.

Statsministrarnes afskedsansökningar blefvo i statsrådet anmälda den 31 juli 2), men afgörandet fick anstå till den 5

') Rikets ständer fastställde lönen för departementscheferna (utom stats-ministrarne) till 7,000 rdr b:o, hvaraf 2,500 rdr såsom taffelpenningar. Sedan förstärkta statsutskottet afslagit den af statsutskottet föreslagna hyresersättning, blef alltså för civildepartementschefen, som lika med fyra andra departementschefer saknade boställsförmån, aflöningen knappt högre än den, med inberäknande af spanmålstillökning efter markegång per medium, förut varit för statsrådsembete bestämd, ehuru för civildepartementschef dermed nu förenats alla en statssekreterares åligganden.

-) I det af konungen vid tillfället meddelade yttrande till protokollet anfördes, bland annat: »Tata ombyten inom rådgifvarepersonalen sätta51

september, då grefve Posse erhöll definitift afsked och statsrådet Törnebladh förordnades att justitiestatsminstersembetet tills vidare förestå. 1 anseende till det af konstitutionsutskottet mot ledamöterna af forna konseljen anstälda åtal inför riksrätt beviljades deremot frih. Stjerneld tills vidare endast tjenstefrihet.') Vid samma tillfälle förordnades statsrådet Ihre att tills vidare förvalta statsministersembetet för utrikes ärendena, hvarefter och sedan filosofie professoren vid Upsala universitet S. Grubbe den 10 september blifvit till statsråd utnämnd, åt honom uppdrogs att ad interim förestå ecklesiastikdepartementet.

Lika lätt var det icke att definitift reglera successionen efter grefve Posse. Konjunkturen var icke uppmuntrande att aspirera dertill.2) Konungen önskade, att statsrådet kollek-

äfven den mest inskränkta äregirighet i jäsning och äro långt ifrån att gifva grundlagarne mera stadga. Jag önskar derföre, att I fortfaren med utöfningen af de embeten, hvilka jag, å nationens vägnar, anförtrott eder. Då jag dertill utnämnde eder, leddes jag hvarken af tillfällighetens ingifvelse eller något slags yttre inverkan. Om jag hade funnit män med mera upplysning och skicklighet att förvalta dessa embeten, skulle jag företrädesvis hafva valt dem. Men då jag beviljar edra afskedsansökningar, bören I inse, att jag behöfver tillräckligt rådrum för att bestämma sådana val, som motsvara både mina förhoppningar och nationens anspråk att se statens högsta embeten anförtrodda åt män, hvilkas fosterlandskärlek och kunskaper göra dem dertill värdiga.»

Då i anförandet, som till allmänhetens kännedom (i mindre lyckad öfversättning) offentliggjordes i statstidningen, riksdagsförhandlingarna icke vidrördes, ehuru statsministrarne angifvit utgången af förstärkta statsutskottets omröstningar såsom anledning till deras ansökan om afsked, bevisar det, att Hans Maj:t icke betraktade frågan från synpunkten af parlamentarisk styrelse, utan endast med hänsyn till förhållandet emellan konungen och hans konstitutionela rådgifvare.

') Efter riksrättsförhandlingarnas slut utfärdades afskedsbrefvet den 11 juli 1842.

2) Vid aftalet med b. e. grefve De Geer om öfvertagandet af landtmarskalksbefattningen fästes på goda grunder den tillförsigt, att hans chefskap för ridderskapet och adeln skulle verka lugnande och Återhållande på52

tift, efter samrädan, måtte föreslå någon, som för embetet ansågs ega erforderliga egenskaper. Efter flera brydsamma öfverläggningar uppdrog statsrådet åt civildepartementschefen att tillskrifva hofrättspresidenten frih. Ehrenborgh med tillfrågan, om han vore villig att antaga kallelse till ifrågavarande embete. Han troddes så mycket hellre kunna påräknas, som lian hade varit en af de ledamöter i 1835 års konstitutionsutskott, hvilka med mesta nitälskan lagt liand vid förslaget till statsrådets förändrade organisation. Men han undanbad sig, med erinran: »vestigia terrent». Derefter tillskref, enligt statsrådets uppdrag, bemälde departementschef i enahanda ändamål expeditionssekreteraren Richert, ehuru man icke var lika viss om, att hans kandidatur skulle af högsta viljan godkännas. Men äfven lian vägrade 1).

oppositionen icke blott inom riddarhuset men äfven i statsutskottet, der flere af adelns utmärktare ledamöter stodo i nära förhållande till grefve De Geer, dels genom skyldskapsband, dels genom politiska sympatier. Att det skickelsedigra brytandet af detta aftal (ehuru det icke kan förtänkas konungen, att han ej ville låta binda sina händer genom förbehållet att ej upplösa riksdagen) snarare hade en motsatt verkan., visade sig tydligt nog af statsregleringsfrågornas behandling och utgång; och att under riksdagens fortgång situationen skulle förbättras, kunde under sådana omständigheter icke rimligtvis förväntas.

') Hans svar, märkligt såsom allt hvad rörande allmänna ämnen flutit ur hans penna, innehöll bland annat följande: »Så varmt är ännu mitt blod, att jag skulle vara färdig att uppoffra hela min timliga välfärd och lycka, om jag egde det ringaste (sannolika) hopp, att jag dermed kunde gagna mitt fädernesland, men jag sätter icke mitt lugn och min ära på spel, der man kan hålla tusen mot ett, att försöket skall bli fruktlöst. Jag har ej den förmätenheten att tilltro mig, att jag kan stå upprätt, der andra falla eller böjas. Vore tiden och omständigheterna sådana, att man finge följa sin inre kallelse och gå framåt, d. v. s. att frågan vore om att handla med verklig kärlek för utbildandet af frihet och förkofran i politiskt, intellektuelt och materielt hänseende, då kunde jag möjligtvis vara en icke alldeles obrukbar medarbetare, ty jag vet, hvad sundt förnuft och fast vilja betyda för det godas sak; men när man till framskridandet känner ingen annan drift än fruktan för vådorna af ett allt för ihärdigt stillastående, vådor, dem man söker väja genom ett halft steg framåt och ett helt åt sidan, men helst53

Efter fruktlösa bemödanden att utom konseljen finna någon med erforderliga egenskaper, villig att under dåvarande omständigheter åtaga sig justitiedepartementets förvaltning, och då det icke kunde vara med god ordning förenligt, att embetet längre tid hölls ledigt, utnämndes statsrådet Törnebladh den 14 jan. 1841 till justitiestatsminister, hvarvid dock, med hänsyn till hans framskridna ålder, det ansågs nödigt att hafva någon behörigen qvalificerad i reserv, i hvilket afseende till statsråd utnämndes justitierådet frih. O. W. Stael von Holstein, som nu fans beredvillig att detta förtroende emottaga. Då frih. Stael von Holstein ansågs hvila liberala stats-mannaåsigter, utmärkte hans inkallande i statsrådet, att konungen härvid mera afsåg embetsmannaskickligheten än den politiska trosbekännelsen.

En partiel förändring af statsrådet hade ock den 7 näst-föregångna december inträffat derigenom, att statsrådet och chefen för landtförsvarsdepartementet frih. Cederström, enligt begäran, motiverad af ögonsjukdom, erhöll afsked och återtog generalbefälet i första militärdistriktet, samt till hans efterträdare utnämndes generallöjtnanten och tillförordnade kavalleri-inspektören grefve Anel Otto]Mörner. Förändringen saknade i sjelfva verket all politisk betydelse.

genom tidsutdrägt, så anser jag det vara bättre för folk med mina tänkesätt att hålla sig på afstånd, såsom jag ock hittills sorgfälligt gjort. Jag är en menniska, oduglig för allt slags jemknings- och upp-skofsväsende. Med min ohjelpliga radikalism tål jag inga krumbugter

i saker, som äro mig heliga. Ännu mer: Europas regenter hafva intagit en falsk position allt sedan 1815. Den blir mer och mer äfventyrlig för dem sjelfva och med detsamma mer och mer slipprig för deras ministrar. Derifrån dessa ideliga ombyten, af hvilka vi. frusna fransoser, hittills ej vetat, men som också en gång måste komma till vår bredd. Det ligger en fiktion på bottnen af det konstitutionela statsskicket, och det är endast genom en stor klokhet och moderation, som den kan ännu gå och gälla för sanning.»54

Riksdagens upplösning ifrågasatt.

Sedan konungen funnit åtskilliga riksdagsåtgärder förråda en raot regeringen så afvog sinnesstämning, att lian trodde sig icke kunna emotse någon båtnad för det allmänna af riksdagens fortsatta arbeten, väcktes hos honom tanken allvarligt på dennas upplösande. Mot slutet af juli månad 1840 gaf han statsrådet till känna, dock utom protokollet, att han vore sinnad att med det första vidtaga denna åtgärd. Efter deraf föranledd enskild öfverläggning i ämnet vid statsrådsberedningens sammanträde blefvo statsrådets ledamöter ense om att underställa Hans Maj:t den åsigt, att, ehuru visserligen genom 109 § R.-F. den magt blifvit konungen inrymd att rikets ständer åtskilja, så snart fyra månader förflutit efter det konungen låtit om statsverkets tillstånd och behof

rikets ständer eller deras statsutskott underrätta, samt, enär dåvarande riksdag fortgått långt utöfver den sålunda förbehållna tid, någon meningsskiljaktighet icke kunde uppkomma om grundlagsenligheten af att använda detta prerogativ, flerehanda betänkligheter dock deremot kunde åberopas. Nyttan af en sådan åtgärd, med afsigt att oförtöfvadt inkalla urtima riksdag, bestämdes helt och hållet af tidsomständigheterna, Utan att våga något afgörande omdöme, huruvida dessa vore för åtgärdens ändamål gynsamma, ansåg statsrådet sig böra fästa Hans Maj:ts uppmärksamhet på de flera olägenheter, som rikets ständers åtskiljande skulle hafva till följd. Anslagsfrågor, som afsågo beliofven för det löpande året och hvilkas afgörande icke utan våda för statsförvaltningens jemna gång kunde till en ny riksdag uppskjutas, voro ännu på slutlig handläggning af rikets ständer beroende. Till sådana frågor hörde exempel-55

vis Kongl. Maj:ts propositioner om löneanslag för de embeten, som under de nya statsdepartementen tillkommit och hvartill a dåvarande årets riksstat några tillgångar icke voro för handen. I anledning dels af kongl, propositioner, dels af enskilda motioner hade rikets ständer ock till bearbetande företagit frågor, som afsågo ordnandet eller förbättrandet af flera bland de vigtigaste delarne af samhällsinrättningen, såsom folkundervisningen, kommunalväsendet, fattigvården, fångvårdsanstalterna o. s. v. Äfven förslag till erforderliga förbättringar i magtpüliggande delar af civila och ekonomiska lagstiftningen, likasom till vidtomfattande förändringar af rikets grundlagar, hade vid riksdagen kommit under öfverläggning. Allt det arbete, som på dessa föremål redan blifvit nedlagdt, skulle, om riksdagen aflystes, hafva varit förgäfves. Svenska folkets uppmärksamhet vore i stegradt mått riktad på dess representanters förehafvanden i dessa delar. Det väntade billigtvis sam-hällsnyttiga frukter deraf. För styrelsen kunde ej keller framgången af dessa arbeten vara likgiltig, för så vidt verkliga förbättringar i statsskicket derigenom bereddes. Ej nog att genom dessa arbetens afbrytande de derå nedlagda mödorna skulle vara förspilda, men på styrelsen skulle hvälfvas det moraliska ansvaret för tillintetgörandet af de väntade frukterna, som visserligen, äfven utan ett sådant hinder, i följd af andra omständigheter kunnat uteblifva, men möjligen kunnat tillfredsställande utveckla sig. Hufvudsakligen på dessa skäl ansåg statsrådet sig böra afstyrka vidtagandet af den åtgärd, hvarom fråga väckts, att rikets ständer åtskilja; hemställande dock statsrådet, om Kongl. Maj:t skulle finna lämpligt att genom landtmarskalken och vederbörande talmän, efter inhemtande af deras yttrande om hvad tid som ännu kunde anses erforderlig för de angelägnaste ärendenas afgörande, gifva rikets ständer till känna, att Kongl. Maj:t vore sinnad att dem, efter denna tids förlopp, åtskilja. Statsrådet hyste desto mindre56

någon farhåga, att medgifvandet af en sådan rymligare tid för riksdagsförhandlingarnas afslutande skulle för statsförvaltningen medföra större olägenhet än riksdagens nu ifrågastälda upplösning, som, till förebyggande af statsanslagens missförhållande till behofven från och med nästföljande år, en urtima riksdag vid början eller medlet af samma år vore lika oförhindrad att vidtaga erforderliga mått och steg, som en vid slutet af då löpande år.

Efter nogare begrundande fann Hans Maj:t för godt att tills vidare låta frågan förfalla.57

Förstärkta statsutskottets voteringar i september 1840. — Kabinettskassans öde. — Abdikationsplanen.

Voteringskampen den 23 juli var, med hänsyn till omfånget ocli vid jemförelse med senare enahanda bedrifter, blott att betrakta som en förpostfäktning. Först ett par månader senare levererades en hufvuddrabbning. Icke mindre än trettiofem statsregleringsfrågor voro då, i följd deraf att i besluten derom två stånd stannat emot två, hänvisade till afgörande genom omröstning i förstärkt statsutskott. Af dessa voro tvenne, hvilka, såsom det s}7ntes, motståndspartiet vid denna riksdag stält bland de främsta på sitt program, af betydande vigt så väl i finansielt som politiskt hänseende, nemligen frågorna om statsanslagen till ministerstaten ocli till extra utgifter. Den förra var oskiljaktigt sammanbunden med den ryktbara kabinettskassefrågan, hvars behandling gjorde 1840—41 årens riksdag sekulariskt märkvärdig. För att grundlägga ett rättvist bedömande af så väl regeringens som oppositionens tillgöranden i denna sak fordras blott en flygtig öfverblick af förhandlingarna. I borgareståndet, som i afseende på anslagsfrågor i allmänhet ocli kabinettskassefrågan i synnerhet var den förnämsta härden för riksdagsoppositionen, hade vid riksdagens början tvenne motioner blifvit väckta 0111 minskning af anslaget till

ministerstaten, den ena af bokbindaren P. E. Winge, som ansåg att Sverige kunde å utrikes ort representeras genom sändebud af lägre rang, och den andra af grosshandlaren C. F. Wærn, som i anseende till de allt för dryga aflöningskostnaderna för ministerstaten samt landets behof af skattelindring föreslog, att anslaget måtte nedsättas med en fjerdedel eller från 266,66G a/8 rdr till 200,00058

rdr b:ko. Med honom förenade sig flere ledamöter af ståndet. Samtidigt dermed afgafs af bruksegaren And. Wedberg motion om nedsättning af extra utgiftsanslaget till hälften eller från 100,000 till 50,000 rdr b:ko, med det uttryckliga förklarande, att han med motionen afsåg, »att anslaget ej såsom dittills måtte betraktas såsom en lijelpfond för kabinettskassan och lemna tillgång till godtyckliga och obehöriga dispositioner*. Redan den 18 februari 1840 begärde statsutskottet, till hvars behandling dessa motioner hänvisades, genom skrifvelse till t. f. hofkansleren, åtskilliga upplysningar rörande kabinettskassans ställning, »för att komma i erfarenhet deraf, i hvad mån för kassans utgifter beviljandet af något anslag borde, i sammanhang med extra statsregleringen, tagas i betraktande»J).

I anledning af denna statsutskottets begäran blef den 7 mars 1840 utskottet delgifvet ett af statsministern för utrikes ärendena till Kongl. Maj:t afgifvet utlåtande i ämnet, hvaraf inhemtades, att de femton år, som närmast föregått dåvarande utrikesministerns inträdande i embetet, efterlemnat en ganska betydlig brist2), hvilken, enligt hvad räkenskaperna utvisade, uppkommit dels genom flera af behofvet oundgängligen påkallade utgifter, hvaröfver likväl handlingarna voro af natur att endast kunna föreläggas ett hemligt utskott, dels af åtskilliga högst kostsamma utomordentliga ambassader, dem rikets värdighet icke tillåtit att åsidosätta, dels äfven af de många under denna tidrymd med främmande magter afslutade handelstraktater och andra konventioner, samt att för afhjelpande af

') Att kabinettskassan var behäftad med skuld, var officielt kändt sedan 1839 års statsrevision.

2) Frih. Stjerneld utnämndes till statsminister för utrikes ärendena den 9 mars 1P38. Under de närmast föregående femton åren hade embetet innehafts af grefve von Engeström (utnämnd den 9 juni 1809) till hans afskedstagande den 8 juni 1824, derefter af grefve af Wetterstedt till hans död den 15 maj 1837 samt af statsrådet grefve A. G. Mörner, efter förordnande, till hans död den 30 jan. 1838.59

detta missförhållande emellan inkomster och utgifter Hera åtgärder och inskränkningar blifvit vidtagna, hvarigenom det varit möjligt att från och med 1837 1) tillvägabringa en årlig förminskning af den balanserade bristen, »så att denna ansågs inom 5 à 6 år kunna vara fullkomligt betäckt, under förutsättning likväl, att någon nedsättning i de anslag, som ministerkassan dittills haft att disponera, icke komme att ega rum, hvaremot i händelse af anslagens minskning, statsministern ansåg nära ofelbart, att kabinettskassan skulle åter blifva försatt i sin förra brydsamma belägenhet, lika äfventyrlig för utrikes ärendenas ledning, som omöjlig att åter upprätta».

I sammanhang med regleringen af utgifterna å riksstatens andra hufvudtitel företog statsutskottet den 3 april äfven frågan om anslaget för ministerstaten till pröfning. I sitt betänkande härom till rikets ständer gaf utskottet väl till känna, att utrikesministerns berörda utlåtande blifvit utskottet del-gifvet; men ständerna lemnades i fullständig okunnighet om hvad utrikesministern upplyst angående så väl kassabristens uppkomst och åtgärderna för dess amortering, som de äfventyrliga följderna af anslagstillgångarnes minskning. Utskottet undgick derigenom allt bryderi att finna giltiga skäl för tillbakavisandet af framställningen om kabinettskassans tryckande behof. Instämmande i motionärens åsigter tillstyrkte utskottet bifall till hr Wærns motion om nedsättning af anslaget för ministerstaten till 200,000 rdr, hvarvid utskottet å nyo fäste uppmärksamheten deruppå, att hinder ej mötte att, om så nödigt pröfvades, vid en blifvande extra statsreglering taga i betraktande frågan om anvisande af anslag åt kabinettskassan till extra utgifter.

Reservationer anmäldes af biskop Hedrén samt prostarne Stenhammar och Åstrand, hvilka röstade för anslagets bibe-

') Amorteringen var sålunda redan började under grefve Mörners förvaltning.60

hållande oförändradt, hvarjemte de tvenne sistnämnde prin-cipielt ogillade ifrågasättandet af löneanslags

bestämmande vid extra statsreglering. I motsatt syftning reserverade sig grosshandlaren Fr. Schartau, som ansåg anslagsbeloppet böra ytterligare nedsättas till 150,000 rdr, i hvilken mening tvenne andra ledamöter af borgareståndet och tvenne af bondeståndet instämde. Statsutskottets utlåtande återremitterades af ridderskapet och adeln samt preste- och bondestånden. De förstnämnda tvenne stånden motsatte sig anslagets nedsättning med hänsyn dels till den i Wienkongressen träffade öfverenskommelse, enligt hvilken diplomatiska agenter af lägre grad än ministrar icke hade personligt tillträde till regenterna, dels till nödvändigheten att iakttaga reciprocitet staterna emellan, hvarjemte utrikesministern hänvisade uppå att i stater, med hvilka Sverige kunde jemföras, representationerna icke anvisat mindre utan fast mera större anslag för ministeriela behof, m. m. Bondeståndet deremot yrkade anslagets nedsättning till det i hr Schartaus reservation föreslagna belopp.

Vid återremissernas besvarande fann likväl utskottet sig böra vidhålla sitt förra yttrande.

Då ärendet till slutligt afgörande i riksstånden förekom,, beslutade ridderskapet och adeln samt presteståndet anslagets bibehållande vid dess förra belopp, hvaremot borgare- och bondestånden nedsatte det, enligt statsutskottets förslag, till 200,000 rdr.

Beträffande den i borgareståndet väckta motion om nedsättning af extra utgiftsanslaget till hälften utlät sig statsutskottet i sammanhang med förslaget till reglering af' utgifterna under riksstatens åttonde hufvudtitel den 14 april och tillstyrkte dervid bifall till motionen, i öfverensstämmelse hvarmed ock borgare- och bondestånden fattade beslut, hvaremot ridderskapet och adeln och presteståndet beslutade anslagets bibehållande vid dess förra belopp.61

Den 29 september började och den 1 oktober fortsattes omröstningarna i förstärkta statsutskottet rörande de till dess afgörande då hänvista 35 statsregleringsfrågor1). Dervid blefvo borgare- och bondeståndens beslut angående så väl anslaget till ministerstaten som extra utgiftsanslaget äfven rikets ständers, bådadera med 23 rösters öfvervigt. Genom utgången af dessa voteringar gick sålunda för statsförvaltningen förlorad en tillgång af tillsammans 116,666 2/3 rdr b:ko årligen.

Men ännu återstod en akt af det märkliga skådespelet. A id tvenne föregående tillfällen hade statsutskottet låtit förstå, att något hinder icke kunde möta för öfvervägande! vid en blifvande extra statsreglering af frågan om särskildt anslag åt kabinettskassan till extra utgifter. Men, ehuru det lätt kan förmodas, att genom denna förespegling röster vunnits för den af utskottet tillstyrkta nedsättningen af de ordinarie anslagen, blef i utskottets utlåtande angående extra statsregleringen frågan om kabinettskassans behof af understöd icke med ett ord vidrörd. Kongl. Maj:t aflät då till statsutskottet den 31 december 1840 en skrifvelse, hvarigenom utskottets uppmärksamhet fästes på nödvändigheten att, taga berörda fråga i öfvervägande, i hvilket afseende de ytterligare upp-

) Den 11 forutgångna augusti hade, enligt hvad Kongl. Maj:t i aflåten skrifvelse äskat, ett hemligt utskott blifvit tillsatt. Likasom genom en förberedd öfverenskommelse valdes dertill ledamöter, af hvilka (måhända med ett undantag) ingen kunde misstänkas att låta leda sig af rojalistiska sympatier. Af ridderskapet och adeln utsågos grefve C. F. Horn, frih. W. Tersmeden och hr Aug. Anckarsvärd, af presteståndet biskopen C. J. Heurlin, prosten E. S. Ödman och kontraktsprosten C. E. Hallström, af borgareståndet grosshandlaren Fr. Schartau, grosshandlaren C. F. Wærn och bruksidkaren Th. Petré samt af bondeståndet J. J. Rutberg, IIans Jansson och Nils Pehrsson. Vid utskottets första sammanträde, som egde rum å kongl, slottet den 17 augusti och hvarvid landtmarskalken och de öfriga talmännen äfven voro närvarande, infann sig Hans Maj:t konungen personligen, åtföljd af H. K. H. kronprinsen ocli chefen för civildepartementet. A Hans Maj-.ts vägnar uppläste kronprinsen det kongliga budskapet.62

lysningar i ämnet, som kunde afgifvas, skulle från utrikesdepartementet meddelas. På grund deraf emottog utskottet, efter begäran, ej mindre ett sammandrag af kabinettskassans räkenskaper från och med 1823 till och med 1839, utvisande kassans inkomster och utgifter under hvarje titel, jemte bristen, än äfven särskild förteckning å skulderna vid 1840 års slut. Af dessa handlingars innehåll meddelade utskottet, i afgifvet utlåtande till rikets ständer den 29 januari 1841, att kassabristen, som vid 1823 års början utgjorde i svenskt mynt

tillsammans 97,666 2/3 rdr b:ko, sedermera årligen ökats, så att den vid 1836 års slut uppgick till ett belopp, motsvarande i svenskt mynt omkring en million rdr b:ko, men att derefter sådana åtgärder blifvit vidtagna, att skulden vid 1840 års slut minskats till i svenskt mynt beräknadt belopp 775,966 2/3 rdr b:ko, bestående af 30,000 pund sterl. med fem proc. ränta och hvarå årligen 5,000 pund sterl. borde betalas, samt särskilda poster dels i Hamb. c:nt dels i sv. b:ko.

Oaktadt alltså kabinettskassans sedan längre tid befintliga skuld blifvit erforderligen ådagalagd och uppenbart var, att efter den betydliga nedsättningen af förut tillgängliga ordinarie anslag utrikesdepartementet skulle blifva urståndsatt att, utan annat tillskott, fullgöra åtagna förbindelser för skuldens amortering, förklarade utskottet, att »enär tillgöranden, som syntes ega sammanhang med någon del af den inträffade skuldsättningen, vore föremål för under pröfning varande åtal inför riksrätt, ansåg utskottet sig icke kunna föreslå rikets ständer att anvisa några särskilda anslag till den ifrågavarande bristens liqviderande».

Flere af utskottets ledamöter anmälde häremot reservationer. Ordföranden, grefve Horn, yttrade den mening, att, då utskottet förut antydt, att frågan om anslag till kabinettskassan kunde vid extra statsreglering tagas i betraktande, pröfningen deraf nu, i följd af Kongl. Maj:ts skrifvelse i äm-63

net, vore nödvändig. Han förmodade för öfrigt, att för utskottets majoritet måtte lia funnits vigtiga skäl till en opinionsyttring, hvars betydelse och verkningar han dock icke kunde fatta. Utskottets betänkande tillfredsstälde icke någotdera af stånden. Hufvudsakligen för att erhålla närmare utredning af ärendet återförvistes det af dem alla. Utskottet vände sig då till t. f. statsministern för utrikes ärendena med begäran att erhålla del af icke allenast kabinettets originalkassabok för åren 1815 till och med 1840, jemte tillhörande verifikationer, utan äfven af brefvexlingen med de handelshus, med hvilka kabinettet sedan längre tid tillbaka haft penningetransaktioner, förbehållande sig utskottet öppen rätt att dessa handlingar offentliggöra, hvarförutan de icke kunde af utskottet emottagas.

På denna framställning lemnade t. f. utrikesministern till svar, att »de af utskottet begärda diplomatiska räkenskaper och handlingar voro dels af den i alla stater erkända hemliga beskaffenhet, att de i intet land, i ingen tidpunkt och under inga förhållanden torde ha varit föremål för en vidsträcktare granskning, dels ock af den i politiskt afseende grannlaga egenskap, att de, om äfven egnade åt ett begränsadt meddelande, dock aldrig blifvit öfverlemnade åt offentligheten '). Då utskottet likväl ansett sig böra utsätta detta vilkor för emottagandet af de äskade handlingarna, hade utskottet sjelf förorsakat det hinder, som nu deremot uppstod.

Detta svar borde för statsutskottet icke ha varit öfverraskande och var det troligen ej heller. I sitt förnyade utlåtande till rikets ständer förklarade emellertid utskottet, efter omförmälande af skrifvelsen från utrikesdepartementet, sig vara nrståndsatt att bestyrka tillvaron af det deficit som upptagits i de utskottet delgifna räkenskapssammandragen, livar-

) Dittills kände man blott ett undantag från denna regel af internationel grannlagenhet, nemligen i Frankrike under den mest terroristiska perioden af dess första revolution.64

fore och clå utskottet ej kunde lemna några vidare upplysningar i ämnet, utskottet ansåg sig icke kunna tillstyrka rikets ständer att vidtaga någon åtgärd i afseende å medels anvisande till det i den kongl, skrifvelsen antydda ändamål.

Häremot afgåfvo åtta ledamöter af utskottet en gemensam reservation, nemligen tre af presteståndet (biskop Hedrén, doktor Agrell och prosten Stenhammar), tre af borgareståndet (hrr Helsingius, Carlberg och Moberg), men endast en af ridderskapet och adeln (ordföranden grefve Horn) och en af bondeståndet (Nils Strindlund). Reservationen innehöll en utförlig öfversigt af kabinettskassans inkomster och utgifter under ifrågavarande tidrymd, grundad på de från utrikesdepartementet meddelade räkenskapssammandrag, jemte särskildt derifrån erhållna upplysningar, som reservanterna ansågo i följd af återremissen böra meddelas, och hvarvid utgifternas föremål äfven angåfvos, så vidt de voro af egenskap att kunna offentliggöras. Af denna öfversigt bestyrktes jemväl, på grund af förevista handlingar, att konungen och kronprinsen tecknat' löftesansvarighet för den

betydligaste lånetransaktionen, som, i ändamål att bereda kabinettskassan erforderlig försträckning, för kolonialfondens räkning afslutats med ett engelskt bankirhus med vissa bestämda amorteringsvilkor. Ogillande utskottets skrifvelse till utrikesdepartementet, som oundvikligen skulle hafva till följd, att utskottet nu måste förklara sig ur-ståndsatt att meddela den äskade utredningen, fäste reservanterna för öfrigt uppmärksamheten derpå, att ifrågavarande utredning icke kunde, emot grundlagens föreskrift och rikets ständers äfven vid denna riksdag fattade beslut, ikläda sig egenskapen af en till verifikationerna i det speciela sträckt revision, och funno de sig härvid icke böra ingå i något bedömande af administrationen, såsom efter deras öfvertygelse främmande för statsutskottets gransknings- eller anmärkningsrätt.<35

Statsutskottet tillät en at' sina majoriteten tillhörande ledamöter, hr Foenander, att vid betänkandet foga ett slags kritik af minoritetens reservation, dervid han, med uppställande af en kontrakalkyl, sökte visa otillförlitligheten af reservanternas beräkningar1). Utan att bestrida kassabristens tillvaro, åsyftade hans inkast för öfrigt väsentligen endast att ådagalägga, att, derest kassatillgångarne icke blifvit till obehöriga ändamål använda, någon kassabrist ej skulle hafva uppkommit.

Först vid slutet af april 1841 förekom ärendet till afgörande hos riksstånden. För bondeståndet var saken nu så klar, att statsutskottets hemställan bifölls utan den ringaste diskussion. 1 borgareståndet deremot voro meningarna delade, och partisöndringen förrådde mer än vanlig bitterhet vid bekämpandet af de stridiga åsigterna. Hr Petré betraktade skulden såsom konungens, i hvars enskilda affärer man icke borde inblanda sig2). Hr Schartau kunde ej medgifva, att en skuld, såsom det föregafs, funnes3). Hr Wærn förmälde, att det nu skulle visa sig, huruvida borgareståndets ledamöter »blott vore verktyg i en anslagslysten regerings hand, eller trogna folkombud». Flere andra ledamöter af ståndet motsatte sig, likasom dessa, med bestämdhet anvisandet af något statsbidrag

') Sedan statsutskottets betänkande till stånden inkommit, blef en uppsats från utrikesdepartementet i ett af hufvudstadens mest spridda dagblad införd för vederläggning af hr Foenanders kalkulation.

2) Om dermed syftades uppå, att dynastiska intressen varit föremål för kostsamma beskickningar, så förbisågs, att svenska folket 1810 gjort dessa intressen till sina.

3) Sällsamt prof på logisk slutkonst! I följd af remitterad anmärkning från statsutskottet, hvars majoritet hr Schartau tillhörde, hade konstitutionsutskottet stält konungens rådgifvare för riksrätt, emedan de, till reglerande af kabinettskassans brist, belastat staten med skuld men på fråga, om staten ej borde betala sin skuld, svarades: »Staten har ingen skuld.» — Hr Schartaus oförsagda uppträdande fredade honom dock ej ifrån att, några år senare, af en regeringsfiendtlig, för ovanlig konstnärlighet att blanda färgerna ryktbar pamflettist blifva smädad såsom fikande efter ön statsrådstaburett

för (let ifrågavarande ändamålet. A andra sidan uppträdde emot statsutskottets betänkande vice talmannen lir Halling samt hrr Lagergren, Gezelius, Arnberg, Wijk, De Maré, Christierson, Moberg, Limnelius, Billberg, Helsingius, Jacobi ocli Rydin. De ansågo i sakens närvarande skick det vara oundgängligen nödigt att sätta utrikesdepartementet i tillfälle att efter bestämd plan fullfölja skuldens amortering, för hvilket ändamål ett årligt extra anslag intill nästa riksdag föreslogs (af hr Lagergren till belopp af 100,000 rdr, af hr De Maré 66,666 % rdr ocli af Hr Halling 50,000 rdr) emot behörig redovisning. Äfven af denna sidans talare klandrade dock flere den misshushållnig med kabinettskassans tillgångar, som i förra tider egt rum. Hr Halling ogillade framför allt, att man ville »upprifva och förgifta ett sår, som redan var på god väg att läkas . Hr Lagergren anspelade uppå, hvad »utom hus» förtäljdes, att de, som nu bestredo användande af statens medel för skuldens godtgörande, skulle vara villige att »under andra förhållanden» lemna sitt bifall dertill. Hr Wijk anmärkte, att statsutskottets antydning vid dess förslag-om de ordinarie anslagens nedsättning, att det vid extra stats-regleringen blefve tillfälle att pröfva kabinettskassans behof, icke kunde, enär detta tillfälle lemnats obegagnadt, betraktas som annat »än en krok, utlagd att fiska till sig bifall till de föreslagna anslagsnedsättningarna». Hr Rydin genmälde emot hr Petré, att, 0111 konungen ansåges böra svara för kabinetts-kassans skuld, man med lika skäl kunde göra honom ansvarig

för tullbalansen. Hr Moberg, sjelf ledamot af statsutskottet, lät icke otydligt förstå, att lian i utskottsmajoritetens tillvägagående, med afseende å skrifvelsen till utrikesdepartementet, endast såg en intrig.

Vid anställd votering- blef emellertid statsutskottets betänkande äfven af borgareståndet bifallet; dock endast med tre rösters pluralitet.67

I motsats härtill beslutade ridderskapet och adeln och presteståndet anvisande af ett årligt anslag för skuldens liqvi-derande, till belopp af 100,000 rdr intill nästa riksdag, hvarvid fästes flerfaldiga, noggrant bestämda bokförings- och redovis-ningsvilkor. Äfven i dessa stånd förekommo likväl skiljaktiga meningar. Dock blef beslutet fattadt hos ridderskapet och adeln med 177 röster mot 82 och hos presteståndet med 37 röster mot 8.

Hos ridderskapet och adeln var öfverläggningen knapphändigare, än man haft anledning att vänta, och emot beslutet reserverade sig endast nio ledamöter, de fleste tillhörande yttersta venstern. Att af de åtta adelns förtroendemän, som i statsutskottet röstat för afslag å regeringens framställning och bland hvilka allmänna meningen räknade en och annan till hufvudmännen för motståndet, någon reservation icke anmäldes, väckte uppmärksamhet och ansågs endast från någon politisk synpunkt förklarligt.

Den sista instansen för slitande af den ömtåliga och sega frågan, om utrikesdepartementet skulle lemnas finansielt redlöst eller ej, var således förstärkta statsutskottet, hvars utslag å ömse sidor med spänd väntan afvaktades. Till anställande af omröstningen utsattes den 18 maj, och utföll den så-lnnda, att borgare- och bondeståndens mening segrade med 66 röster mot 51, i följd hvaraf rikets ständer besvarade Kongl. Maj:ts till statsutskottet aflåtna skrifvelse med det tillkännagifvande, att de »icke funnit skäl till vidtagande af någon åtgärd i afseende på medels anvisande till det i skrifvelsen antydda ändamål» 1).

') Oaktadt de i det föregående omförmälda betänkligheter emot rikets ständers åtskiljande, skulle troligen flere än en af statsrådets ledamöter hafva tvekat att afstyrka denna åtgärd, om den utgång, som kabinetts-kassefrågan erhöll, då kunnat förutses. För visst kan emellertid antagas, att utan åtgärdens tillstyrkande af statsrådets flertal den icke skulle hafva af konungen beslutats. Så mycket mera synes derföre68

Med hänsyn till den lidelsefulla sinnesstämning, som framkallats icke blott genom frågans agiterande inom riksstånden och spridandet af hvarjehanda osannfärdiga rykten i afseende å kassabristens tillkomst, utan ock af vissa tidningsblads nitiska bearbetning af opinionen kunde denna utgång icke vara öfverraskande.

I en kommande tid, då minnet af det sällsamma politiska virrvarr, som 1840—41 årens riksdag företedde, hunnit förblekna, skall det utan tvifvel blifva svårt att finna en ledtråd för utransakande af de bevekelsegrunder, som varit de bestämmande för afgörandet af de här omhandlade frågorna. Rikets ständers befogenhet att för den uppdagade bristen i kabinettskassan fordra vederbörande till redo och ansvar kunde icke blifva föremål för tvist, men detta var nu ej hufvudfrågan, eller den egentliga, som ständerna för tillfället hade att pröfva. Från utrikesdepartementet hade statsutskottet blifvit upplyst om föremålen för kabinettskassans hafda utgifter1), äfvensom

det omdöme vara berättigadt, att den brist på undseende, som utmärkte statsutskottets och tvenne riksstånds behandling af berörda fråga, illa motsvarade den beredvillighet, hvarmed konungen lät bero vid sina rådgifvares tillstyrkande att låta riksdagsarbetet ostördt fortgå. Sedan kabinettskassans öde var afgjordt, förekom i offentligt tryck en erinran, som icke saknade fog, att, derest riksdagen blifvit upplöst fore voteringarna i förstärkt statsutskott den 29 september, kabinettskassans skuld, med de då tillgängliga anslagen, kunde efter den faststälda amorteringsplanen i det närmaste ha blifvit godtgjord. innan tiden var inne för nästa lagtima riksdag.

') I)e från utrikesdepartementet meddelade upplysningar angåfvo, bl. a., att kassabristen de första åren af dess tillvaro, eller omkring början af 1820-talet. icke var synlig i räkenskapen, utan betäcktes genom anticipation på nästföljande års inkomster. Det låter lätt tänka sig. att man vid denna tid, af tvenne skäl, icke såg någon fara eller olägenhet af budgetens tillfälliga öfverskridande., nemligen dels emedan den brydsamma politiska situation, som under den föregående tiden medfört ovanligt dryga diplomatiska utgifter, skäligen kunde antagas hafva en öfvergång, dels emedan man då hade att förfoga öfver en69

derom, att skulden kunde inom några år vara amorterad, så framt förut tillgängliga anslag blefve oförminskade. Genom officiela handlingar var det bestyrkt, att bristen uppkommit före statsministern frih. Stjernelds tillträde till embetet, och då den nya konseljen väl icke kunde anses solidariskt ansvarig för företrädarnes möjliga förbindelser, torde för vägrandet af erforderliga anslag någon annan driffjäder icke kunna utletas än afsigten att göra reglerandet at' kabinettskassans skuld utan konungens personliga mellankomst omöjlig.

Om riksdagsoppositionens tillvägagående i denna grannlaga sak, såsom det nog oförbehållsamt utspriddes, åsyftade att framkalla abdikation1), så vittnade det om fullkomlig obe-

särskild medeltillgåug, hvarmed man troligen tillförsåg sig att lätt kunna återbringa utrikesdepartementets finanser i regelbundet skick. Denna tillgång var den s. k. kolonialfonden. Ön S:t Barthélemy, ehuru en af de minsta af Antillernas ögrupp, var under vissa tidskiften, i följd af tillfälliga politiska konjunkturer, icke utan vigt såsom transitort. Åren 1812 15 remitterades från kolonien till moderlandet af influtna tull-och lästafgifter tillsammans 367,428 spanska daler, åren 18lii—23 tillsammans 109,413 d:0 samt 1827—30 tillsammans 76,243 d:o, men derefter upphörde all inkomst från kolonien. Uppbördens stigande efter år 1808 var att tillskrifva dels det utbrutna kriget emellan England och Norra Amerika dels de spanska-amerikanska koloniernas sjelfstän-dighetskrig. Koloniens finansiela tillstånd försämrades efter 1822 i följd af de engelska kolonialhamnarnas öppnande för amerikanska fartyg, men förbättrades åter efter 1826 i följd af dessa hamnars stängning. Deras öppnande å nyo vid början af år 1830 blef dödsstöten för koloniens transiträrelse. Att man då, med öppna ögon för uttorkandet af denna inkomstkälla, så sorglöst lät kassabristen år efter år växa, utan att söka något botemedel deremot, låter icke förklara sig. Om enahanda åtgärder vidtagits 1831, som 1837 och de följande åren vidtogos för amortering af kabinettskassans skuld, hade otvifvelaktigt hvarje spår af denna varit utplånadt, då rikets ständer till 1840 års riksdag sammanträdde.

') Uti en af de afgifna förklaringarna under den beryktade rättegång, som 1840 års konstitutionsutskott emot konungens rådgifvare vid riksrätt anhängiggjorde och hvaraf utgången blef samtlige anklagades frikännelse, förekom följande slutperiod: »Den glesa slöja, som ännu höljer det inre af händelser och tillbud, med hvilka denna rättegång synes stå i nära sammanhang, skall förr eller senare blifva lyftad. Då70

kantskap med skaplyniiet hos den höga personlighet, som det gälde, eller att man icke beräknat att stöta på en klippa. Carl .Johan, ännu i besittning af sin fulla själskraft, kunde icke svika sitt konungsliga kalls besvurna pligter. För att rädda statens kredit föredrog han att betala kabinettskassans skuld med egna medel.

Antagligen hade frågan kommit att å nyo dyka upp vid 1844 års riksdag, om icke dåvarande konungen afböjt det. Det är nemligen en med temlig visshet känd sak, att, sedan konung Oscar I tillträdt regeringen och riksdagskallelse var utfärdad, en af liufvudmännen för 1840 års riddarhusopposition, med hänsigt dertill att följderna af den behandling, som ka-binettskassefrågan vid föregående riksdag rönt, kommit att drabba sistbemälde konung genom en i förhållande till den ersatta kassabristen uppkommen minskning i hans arf, lios honom förfrågade sig, om han ville tillstädja, att motion vid riksdagen väcktes om godtgörande af beloppet, men att Hans Maj:t afvisat tanken deruppå, med anmärkning att saken, sedan den behandlades vid föregående riksdag, icke kunnat ändra natur, ocli att, om utgången deraf då ansågs rättvis, det icke vore någon oförrätt att godtgöra. Skada, att icke samtlige motståndsmännen i 1840 års statsutskott voro i tillfälle att bevittna detta af pietet för den framlidne konungens minne dikterade svar. Emellertid bidrog f. d. oppositionsmannens berörda framställning att sprida ljus öfver majoritetens innersta mening vid kabinettskassefrågans behandling i 1840—41 årens förstärkta statsutskott.

hafva de anklagade att vänta rättvisa äfven i en mera omfattande dom än den, hvarigenom, såsom de med full tillförsigt vördsamt förmoda, den höglofl. riksrätten lärer freda deras rykten och välfärd emot ett politiskt anfall under juridisk skepnad, för hvilket de lättast åtkomliga föremålen varit — konungens rådgifvare.»71

Ingen, som upplefvat den tidens märkliga politiska tilldragelser och som varit i tillfälle att kasta en blick inom förläten af motståndsmännens bearbetningar, liar kunnat undgå att med abdikationsfrågan ställa i förbindelse ett ämne af ännu ömtåligare art. Såsom offentliggjorda minnesteckningar utvisa (se bl. a. Hofbergs biografiska

handlexikon, II: s. 96). har det i allmänhet antagits, att det sätt, hvarpå anspelningarna uppå tronafsägelse, i tal och tryck, blefvo kombinerade och färglagda, hos konung Carl Johan alstrade någon misstro och i följd deraf någon kyla i hans förhållande till tronföljaren. Att dennes växande popularitet kunnat hos konungen väcka någon afundsamket, låter tänka sig. Men knappt bör det förmodas, att konungen inom sig burit någon varaktig känsla af ovilja, alstrad af misstanken, att tronföljaren icke var främmande för abdikationsplanen. En sådan misstanke, om den fans, kunde ingen förklaring göra till fyllest att qväfva; men i hvarje fall var han, mot hvilken den skulle vara riktad, allt för finkänslig ocli allt för ömsint son, för att icke genom det fullaste mått af undseende förekomma, att något deraf föranledt misshag kunde röja sig i det offentliga.

Det synes för öfrigt, som om Carl Johan under sina senaste lefnadsår vant sig att, då han uppträdde officielt eller offentligt, mindre låta öfverväldiga sig af sina sinnesrörelser1). Det hörde till lians ordningsregler eller vanor att förmiddagarne låta någon af omgifningen gifva honom del af hvad i dagens samt föregående aftons tidningar förekommit rörande riksdagstilldragelserna eller annat, som kunde vara af intresse för honom att veta. Under den ifrågavarande riksdagen gåfvo

') Uti von Schinkels »Minnen ur Sveriges nyare historia» förekomma berättelser om ett och annat drag af dåvarande kronprinsen Carl Johans häftiga lynne, så väl vid officiela tillfällen som enskildt. Månne likväl icke de scener, som i förra hänseendet omförmälts (exempelvis den som skall hafva egt rum i statsrådet den 2 fehr. 181(3), blifvit i nog hjerta färger skildrade Vdessa meddelanden i öfverflöd retelser till dåligt lynne, och då under dagens lopp vid någons enskilda företräde ett eller annat af hvad sålunda inhemtats kom på tal, hände det visserligen stundom, likasom af andra anledningar under enskilda samtal, att han gaf luft åt sin upprörda sinnesstämning, men utanför arbetsrummet eller den enskilda förtrolighetens sank-tuarium, och äfven vid presiderandet i statsrådet, erfor man under de sista fyra åren af hans lefnad sällan något fall, att icke, då något ämne af misshaglig art förekom, han förstod att beherska sina lidelser.73

1812 års politik.

I tidningspressen hade någon tid bedrifvits en agitation, som för de utanför partierna stående, hvilka kunde oväldigt bedöma dagens företeelser, hade utseende af en aftalad diversion till understödjande af riksdagsoppositionens till syftet omisskänliga anfallsplan. Det var den bittert ogillande kritiken af Sveriges efter furstemötet i Abo 1812 följda politik. Ehuru inledandet af denna politik låg inom Carl XIILs regeringstid, drabbade tadlet Carl Johan såsom i sjelfva verket den klandrade politikens grundläggare. Då genom denna han kommit att spela en framstående rol i det verldshistoriska drama, hvars upplösning var det första franska kejsardömets fall, och då han förestälde sig, att ingen svensk borde underskatta värdet af den genom berörda politik skördade förnämsta frukt, Norges förening med Sverige, var det lätt att förstå, huru smärtsamt sårande ban skulle finna bemödandena att stämma den allmänna meningen emot regeringssystemet i denna del. Emedan det icke kunde vara honom likgiltigt att känna de nya rådgifvarnes åsigter i detta grannlaga ämne, meddelade ban dem skriftlig befallning att, efter samfäldt öfvervägande, yttra sig, om den af regeringen följda politik af dem gillades, och uppdrog ban ät civildepartementschefen att såsom föredragande handlägga ärendet.

Pröfningen af den förelagda frågan kunde icke grundas på annat än de dermed gemenskap egande faktiska förhållanden vid tiden för den omtvistade politikens inledande.

Om Sveriges regering endast haft att rådfråga folkets s3'inpatier vid afgörandet, till hvilken af de i harnesk mot hvarandra stående stormagter man borde ansluta sig, kunde74

någon tvekan icke hafva uppstått. Å ena sidan var sedan gammalt vid de stora politiska brytningarna inom Europa Sveriges samverkan med Frankrike traditionel. Å den andra sidan hade nationalandans fiendtliga stämning emot ryska väldet fått ny näring genom den nyligen lidna förlusten af Finland, detta för hvarje svenskt sinne dyrbara land, hvars söner, samfäldt med moderlandets, sä ofta bestått ärofulla strider för det gemensamma fäderneslandet och som för detta fostrat så många berömliga krigare, statsmän och vetenskaps-iclkare. Då återvinnandet af detta land nu förespeglades såsom lön för ett anfallsförbund emot Ryssland, hvilken svensk skulle icke känna sig mägtigt dragen åt detta mål? Men en sensationspolitik, som icke understödes af tillräckliga

materiela medel, är ett vågspel, som icke kan undgå sitt straff. Antaget ock, att vapenlyckan, i motsats till utgången af Carl XII:s liknande krigsplan, skulle hafva stått Napoleon bi, så att han gått segrande ur striden (hvartill dock efter Rysslands fredsslut med Turkiet och England utsigterna voro mindre lofvande) och att löftet om Finlands återställande blifvit infriadt, hvad värde skulle, efter hvad som timat, återfåendet af detta land for Sverige anses ega utan säkerhet att kunna behålla det? Antagligt var det icke, att Ryssland skulle ha blifvit likgiltigt för återeröfrandet vid första lägliga tillfälle af ett så betydande landområde, gränsande nära nog till dess hufvud -stads portar, och hvaraf besittningen skulle betrygga ett långt vidsträcktare herravälde i Östersjön. Skulle ock krigets utgång hafva medfört någon styckning af Rysslands kolossala egovälde, skulle väl alltid, helst sedan Viborgs starka gränsfästning redan genom Nystadska fredsfördraget måst till Ryssland afträdas, detta land hafva blifvit mägtigt nog att tillgodose sina intressen emot Sverige, som emellertid skulle se sig nödsakadt att i det återvunna landet hålla en stående här, slagfärdig för hvarje eventualitet.t O

Hvad kunde dessutom på ett mera i ögonen fallande sätt bevisa företrädet af en tryggad ställning i förhållande till Norge än den bittra erfarenheten af att, vid fredsbrott med Ryssland, Danmark städse varit redo att draga i härnad emot oss, och att just den deraf föranledda nödvändigheten för Sverige att dela sina stridskrafter åt försvaret emot den vestra grannen hufvudsakligast vållat underlägsenheten i försvaret emot den östra?

Det kunde för öfrigt vid denna tid mindre vara fråga om hvad som var önskligt, än hvad som var möjligt. Efter det sista kriget voro alla finansiela tillgångar uttömda och hären i det skick, att den icke kunde gå i fält. Frankrikes första förslag till ett anfallsförbund (mars 1812) medgaf icke några subsidier. Såsom det sedermera visade sig, slukade arméens utrustning mer än den million pund sterling, som efter fredsslutet med England från detta land erhölls. Då Frankrikes andra förslag ingick (maj 1812), hade Sverige icke vidare fria händer. Sedan en fransk armékår infallit i Svenska Pommern, hade nemligen med Ryssland redan den 5 april afslutats ett fördrag, hvars hufvndpunkt afsåg denna magts medverkan för Xorges införlifvande med Sverige l).

Emot förbundet med Frankrike talade ytterligare en annan omständighet, som icke obetydligt tyngde i vågskalen. Kontinentalsystemet liade redan åbragt Sveriges handel och sjöfart stora förluster. Enskilde svenskars fordringar hos franska staten, i följd af uppbringningar, voro till en del redan profvade och erkända, men franska regeringen vägrade

') Mot slutet af år 1841 blef civildepartementschefen jemte h. e. norske statsministern Due uppkallad till konungen för preliminär öfverläggning angående unionsflaggan. Hans Maj:t skildrade dervid med lifliga färger Sveriges och Xorges politiska ställning till hvarandra vid den tid, dà frågan först kom å bane om de båda rikenas förening, och afslutade sin framställning med följande ord: »Les suédois et les norvégiens navaient à ehoisir qu'entre deux alternatives, de s'unir ou de s'égorger».76

godtgörelse af de återstående till omkring 8,000,000 fr. beräknade, ersättningsbeloppen. Då fortfarandet af detta tillstånd hotade svenska handeln och sjöfarten med ödeläggelse, var återställandet af freden med England ett tvingande behof.

Efter öfvervägande af sålunda förekomna omständigheter, och då ostridigt vore, att de fördelar, som med den följda politiken åsyftats, fullständigt vunnits, ansågo statsrådets ledamöter enhälligt den af Hans Maj:t förelagda frågan böra jakande besvaras.

Rörande det högvigtiga ämnet yttrade Hans Maj:t, bland annat, följande: »Le système adopté nous donna pour alliés TAngleterre, la Russie, la Prusse et 1'Autriche et pius tard pour amis tous les autres états. Il n'est ni en mon pouvoir, ni au votre, de changer ce système, sans nous exposer à perdre tous les avantages, quil nous a procurés, et j'ajoute sans courir les risques de perdre encore la considération, que les nations, comme les individus, doivent placer au premier rang, pour inspirer la confiance, qui constitue la force morale de tous les états. Cette politique est franche et la seule que vous devez continuer de suivre après ma mort. Les pius grands états sont tombés par suite d'une politique tortueuse. Les nations du second or dre sont obligées pius que toiites les autres à ne janiais dévier d un système garant de leur durée.»

Carl Johans politik beträffande Norges förening med Sverige mötte i början, såsom kändt är, flere vedersakare bland våra statsmän, hvilka föredrogo återvinnandet af Finland; men hans åsigter i detta hänseende vunno snart allt flere anhängare. Deremot var man ännu under årtionden icke lika allmänt tillfredsstäld med föreningens beskaffenhet. Om bevekelse-grunderna för Carl Johans eftergifvenhet vid konventionen it <

Moss voro de mest stridiga meningar rådande. Man förestälde sig å ena sidan lätt, att samma fältherre, om hvilken Napoleon Bonaparte 1797 gaf det vitsord, att republiken hade uti honom en af sina fastaste vänner, ur stånd att dagtinga med frihetens fiender, icke kunde efter förloppet af endast 17 år så hafva afvikit från sin forna politiska tro, att han ej skulle ha burit aktning för ett från sina förra samhällsband frigjordt folks rätt att gifva sig lagar. A andra sidan röjde sig ock den misstanke, att Carl Johans eftergifvenhet vid sagda tillfälle haft till syfte, att det norska folket skulle erkänna sig honom förbundet och emottaga honom med öppna armar, om genom någon vidrig skickelse Gustaf Vasas gamla silfverstol skulle råka att bli rankig. Att Carl Johan vid afslutandet af fördraget i Åbo och vid fredsslutet i Iviel tänkt sig föreningen annorlunda, än den blef, är väl ej otroligt; men det gränsar till det omöjliga, att han vid konventionen i Moss skulle hafva grundat sitt handlingssätt på någon fruktan för sina dynastiska intressen. För dessa kunde det nemligen icke vara ett säkrare ankarfäste i Norge än i Sverige, om de europeiska restaurations-idéernas tillämpning komme att sträcka sig äfven till Skandinavien. En förklaringsgrund, om den behöfdes, vida antagligare, var angelägenheten att komma till en snar uppgörelse. Hvad genom försenandet deraf i följd af krigets fortsättande, vid dåvarande kritiska tidpunkt, kunde äfventyras, var icke beräkneligt. Kejsar Alexander tycktes någon tid visa mera kallsinnighet för föreningsplanen, och den stora europeiska restaurationskongressen var nära förestående.

Af Carl Johans enskilda yttranden angående föreningen och de norska förhållandena i allmänhet förekom, så vidt kändt är, ingen anledning till det antagande, att Moss-konventionens medgifvanden icke varit frivilliga och utan biafsigt. 1 detta sinne blef af honom unionsfördraget ock lojalt upprätthållet.78

Man berättigades deraf att tro, att han vid föreningens grundläggning fattat den öfvertygelse, att dess ändamål säkrare vunnes genom den form, som åt föreningen gafs, än om den skulle hafva bildats efter mönstret af t. ex. England-Irland eller något annat, som mer eller mindre närmade sig inkorporering.79

Carl Johans ställning till representationsreformen.

Att riddarhusoppositionens ledare, som efter segern vid bänkmansvalet liade adelns utskottsval i sin hand, insatte i konstitutionsutskottet ledamöter, stämda för representationsförändring, kunde hvarken väcka förundran eller klander. Redan då var det nog allmänt insedt, att vår representations-författning var behäftad med brister, som borde af hjelpas. Att söka uppnå detta mål var konstitutionsutskottets förnämsta uppgift. Derför sparades ej heller hvarken tid eller möda '). Den 1 september 1840 afgaf konstitutionsutskottet ett utförligt »förslag till nationalrepresentationens ombildning». I det hela grundadt på en statsrättlig teori a priori, afsåg det icke egentligen en »ombildning» eller formförändring af den förut befintliga författningen, utan en nybildning, med bortkastande af det förut bestående 2).

Antaget äfven, att utskottets förslag, såsom en abstrakt teori, var allt igenom följdriktigt, så och då för framgången af ett grundlagsförslag, utan statshvälfning, det är ett at' de angelägnaste vilkor, att det är tidsenligt, eller med andra ord, att det är lämpadt efter möjligheten att kunna godkännas af dem, som ega att deröfver i sista hand besluta, erfordrades från denna synpunkt icke någon profetisk anda för att förutsäga det ifrågavarande förslagets slutliga öde.

Under den tid, som den stora samhällsfrågan af riksdagen förhandlades, inledde konungen ej sällan samtal derom. Han

') Från 1840 års konstitutionsutskott afgåfvos 107 betänkanden och memorial rörande grundlagsändringar, rättelser och svar på återremisser inberäknade.

2) Förslagets grunder meddelas närmare i det följande i sammanhang med reformfrågans behandling vid 1844 års riksdag.80

hade med tillbörlig sorgfällighet studerat våra grundlagar, för hvilket ändamål han låtit öfversatta dem på franska och deröfver upprätta ett i mera logisk ordningsföljd affattadt sakregister. Han satte liögt värde på vår ståndsförfattning, icke blott från formel synpunkt, såsom betryggande mot förhastade beslut och af sans i sträfvandena till politisk och industriel utveckling, utan äfven med afseende å representationens organiska sammansättning, såsom upptagande målsmän för de väsentligare nationela intressena, och hvaruti han såg ett värn emot sådana det allmänna lugnet störande sociala rörelser, som ej sällan i sina grundvalar skakat andra representativa samhällen. »Les quatre ordres», yttrade han vid ett tillfälle, »sont le palladium de la liberté et de 1'indépendance du peuple suédois, et je n'en changerai rien avant le consentement de chaque paysan, de chaque torpare.» Han förestälde sig nemligen, att innehafvare af smärre jordlägenheter icke önskade reformen, och med vilkoren af en mera utsträckt röstskala var den väl för den besutna allmogen ej heller önskvärd. Man får dock icke taga hans här anförda yttrande såsom ett oåterkalleligt veto. Yisst är, att han aldrig skolat förmå sig att låta från regeringen utgå något förslag till ståndsförfattningens upphäfvande '), men det kan knappt betviflas, att, om från

') Att lian icke motsatte sig sådana förändringar af riksdagsordningen, som, utan att rubba hufvudgrunden, eller ståndsindelningen, kunde finnas ändamålsenliga ocli utförbara, liade ban bevisat, bland annat, genom stadfästandet af ständernas förslag angående inrymmandet i preste- ocb borgarestånden af representanter för förut orepresenterade medborgareklasser. Utan svårighet lemnade han ock sitt begifvande till af statsrådet väckt förslag till den ändring af 49 § R.-F., att rikets ständer skola till lagtima riksdag sammanträda hvart tredje (i stället för hvart femte) år och att vid urtima riksdag ej måtte förekomma annat ärende, än som föranledt dess sammankallande, hvarom proposition till rikets ständer afläts den 30 juli 1840. Den förhoppning, som dervid i propositionen uttalades, att Kongl. Maj:t genom denna framställning ginge nationens önskningar till mötes, blef dock sviken, pnär konstitutionsutskottet afstyrkte ocb ständerna förkastade förslaget,81

riksdagen något förslag derom inkommit, så beskaffadt, att statsrådet enhälligt funnit sig böra understödja det, han skulle, om ock först efter tveksam pröfning, hafva stadfästat det. Den säkraste grund för denna mening lemnar erfarenheten af realisationsfrågans behandling och utgång. Med hänsyn till Carl Johans finansiela åsigter kunde nemligen ingen regeringsåtgärd för honom personligen vara mera motbjudande än utfärdandet af 1830 års myntbestämningslag.

och detta oaktadt vid samma riksdag både det af konstitutionsutskottet utarbetade förslag till nationalrepresentationens ombildning och ett särskildt afgifvet alternatift förslag till ändring af berörda grundlagsparagraf. hvilka begge förslag förklarades hvilande till nästkommande riksdag, upptogo för lagtima riksdags återkommande enahanda tidsbestämmelse som den af Kongl. Maj:t föreslagna.

AYi h v æ u s . SI:ildriityur.82

Pensionsfrågor, föranledda af statsrådets förändrade organisation.

Sedan, i följd af Kongl. Maj:ts meddelade stadfästelse å rikets ständers förslag till statsrådets förändrade organisation, statsråden frih. Åkerhjelm och grefve Hård sina embeten frånträdt, afläť Kongl. Maj:t den 19 maj 1840 proposition till rikets ständer om tilldelande af pensioner åt dem med 4,500 rdr b:ko för den förre och 4,000 rdr b:ko för den senare. Samma dag afläts jemväl en skrifvelse till rikets ständer med tillkännagifvande, att, enär statsrådets förändrade organisation icke kunde för innehafvare af derigenom upphörda embeten medföra rubbning i förut på grund af fullmagter uppburna löneförmåner, Kongl. Maj:t, i öfverensstämmelse med rikets ständers vid flera dylika tillfällen fattade beslut, ansett f. d. stats-sekreterarne C. G. Grip och A. von Hartmansdorff vara berättigade att, intill dess de till andra embeten med motsvarande eller högre löner på stat kunde varda utnämnde, bibehålla dittills innehafda 'statssekreterarelöner, hvarom underrättelse meddelades, på det att erforderligt anslag för ifrågavarande löneersättningar måtte varda å allmänna indragningsstaten uppfördt.

I)et sätt, hvarpå dessa frågor af rikets ständer behandlades och afgjordes, innebar märkliga prof uppå, huru rättvisa skipades vid 1840—41 årens riksdag. Propositionen om frih. Akerhjelms och grefve Härds pensionering blef af statsutskottet afstyrkt. Af ridderskapet och adeln blef den likväl bifallen och preste ståndet beviljade de

afgångna statsråden pensioner till belopp motsvarande halfva lönen; men borgare-ocli bondestånden afslogo propositionen enligt utskottets hemställan. Genom omröstning i förstärkt statsutskott undfickQ'»

oO

grefve Hård pension enligt presteståndets beslut, men frih. Åkerhjelm förvägrades med 5 rösters majoritet all pensionsförmån. Grefve Hård hade icke innehaft tjenst på ordinarie stat mer än 14 år och var 50 år gammal. Frih. Åkerhjelm hade varit i effektiv tjenst 37 år och uppnått en ålder af 64 V4 år, så att han efter nio månaders fortsatt tjenstgöring kunnat vara lagligen berättigad till lönens bibehållande såsom pension.

I anledning af framställningen angående statssekreterarnes pensionering tillstyrkte statsutskottet lönernas uppförande å indragningsstaten, hvilket af ridderskapet och adeln och presteståndet bifölls; men borgare- och bondestånden svarade tvärt nej, och vid anstäld omröstning i förstärkt statsutskott segrade afslagsmeningen med 11 rösters majoritet1), på grund hvaraf rikets ständer genom skrifvelse den 18 febr. 1841 meddelade Kongl. Maj:t det omotiverade svar, att »de ej funnit skäl att å allmänna indragningsstaten bevilja uppförande af berörda löneersättningar». Uppå statskontorets förfrågan, huru vid sådant förhållande borde förfaras, meddelade Kongl. Maj:t det besked, att statskontoret egde att utbetala lönerna af under händer hafvande medel. Denna åtgärd fann statsutskottet vid nästföljande riksdag sig böra i anmärknings väg rikets ständer meddela; men konstitutionsutskottet, till hvilket denna anmälan hänvisades, ogillade anmärkningen 2).

1 I godtycklighet öfverträffades härigenom till och med partiriksdagen 1739 och dess sekreta utskott Då nemligen vid denna riksdag sekreta utskottet egenmägtigt förafskedade riksråden grefvarne Bonde. Barck, HÅkdh, Bjelke och Creutz, hemstälde det till ständerna, att de måtte såsom pension få bibehålla 2/3 af lönerna, hvilket bifölls. I sitt memorial till ständerna förmälte dock utskottet, att afsättningsåtgärden var föranledd af befunna felsteg i bemälda riksråds rådslag angående utrikes ärenden; men statssekreterarne. som 1840 miste sina embeten genom dessas indragning, hade man ej något att tillvita.

2) Statssekreteraren v. Hartmansdorff blef s. å. den 30 juni, efter då afgångne presidenten af Billbergh, befordrad till president i kammarrätten. Statssekreteraren Grip afgick med döden 2 år derefter.84

Viel samma riksdag, da för tvenne ordinarie statssekreterare, hvilkas embeten blifvit genom statsmagternas beslut indragna, rättigheten till lönernas bibehållande förvägrades, beviljades, uppå enskild motion (af prof. Geijer) pensionsunderstöd till belopp af' halfva lönen åt f. d. statssekreteraren Danck-waedt, som två år förut vid 50 års ålder på begäran erhållit afsked med rätt till pension från civilstatens pensionskassa. Visserligen hade äfven han gjort sig af det allmänna förtjent, men statssekreterarne Grip och v. Hartmansdorff voro vid afgången honom i tjensteålder öfverlägsna och den förre äfven i lefnadsålder. Dessas ofrivilliga entledigande var dessutom en omständighet, som bort gälla utan hänsigt till andra förhållanden.

Då vid 1840—41 årens riksdag beslut fattats om nummerlotteriets upphörande, gjorde rikets ständer anmälan derom hos Kongl. Maj:t med anhållan om bifall till denna åtgärd, för att derefter fatta beslut om förflyttande på allmänna indragningsstaten af de utaf lotterimedlen utgående löner, m. m. Efter ärendets föredragning fann Kongl. Maj:t, varnad af an-tecedentia, för godt att genom nådig skrifvelse gifva rikets ständer till känna, att Hans Maj:t önskade, att de, innan beslutet sanktionerades, till pröfning och afgörande företoge frågan om öfverflyttande pä indragningsstat af de på nummerlotteriets stat uppförda löner och ständiga arfvoden samt till Kongl. Maj:t anmälde sitt beslut i ämnet. Verkan deraf var erforderligt, tillmötesgående.

Det lider knappt något tvifvel, att ju icke, derest regeringen, innan hon utfäste sig att sanktionera grundlagsändringsförslaget, med mindre tillit ocli mera diplomatisk beräkning vändt sig till ständerna med framställning om förrberörda pensionsfrågors ordnande, flertalet af motståndsmännen skulle i dessa hänseenden, såsom i lotterifrågan, hafva beqvämat sig att lägga band på sin afvoga sinnesstämning.Skattereduktionsförslagens öde vid 1840—41 årens riksdag.

Den af frih. af Nordin vid riksdagens början väckta motion om hemmantalsräntans upphörande hänvisades af ridderskapet och adeln till statsutskottet. Deremot vägrades remiss å grefve Anckarsvärds i sammanhang dermed

afgifna förslag, bland annat, om inställande af all uppbörd af bevillning efter l:sta art. i bevillningsförordningen, jemte flera andra bevillnings-afgifter, för det fall att konungen vägrade verkställighet af rikets ständers beslut om hemmantalsräntans upphörande. Men en ledamot af borgareståndet (Foenander) upptog berörda förslag, som af detta stånd jemväl till vederbörande utskotts behandling hänvisades. Med kännedom af skaplynnet hos 1840—41 årens statsutskott kan ej något vara mera egnadt att väcka förundran, än att frih. af Nordins motion af utskottet enhälligt och på det bestämdaste afstyrktes, och att, sedan rikets ständer i enlighet dermed utan återremiss afslagit motionen, grefve Anckarsvärds förslag ansågs hafva förfallit, Uti sitt, i sammanhang med inkomstbetänkandet, rörande förstnämnda fråga afgifna utlåtande anförde utskottet bland annat, att hemmantalsräntans upphörande skulle till sina grundvalar rubba hela indelningsverket samt i afseende å de egendomar, der kronan icke egde räntan, antingen ingripa i eganderätten och å statens sida föranleda betydliga ersättningar åt ränte-tagare, eller ock, genom räntornas bibehållande i nyssnämnda fall, medföra en annan anledning till ojemnhet i beskattning emellan de olika egendomarne; — att, då den ifrågavarande räntan i olika provinser utginge till högst betydligt olika belopp, förmånen af dess upphörande skulle emellan de skattdragande blifva särdeles olika fördelad; samt att, då denna86

ränta, för så vidt den inflöt till staten, uppgingo till omkring 1,300,000 rdr, en så betydlig nedsättning af statens ordinarie inkomster icke torde blifva verkställbar, ej lieller, der den vore möjlig, skäligen kunde till förmån för en samhällsklass tillvägabringas

För den antirojalistiska oppositionen var den snöpliga utgången af frih. af Nordins motion utan tvifvel oväntad, men om förslaget ock hos riksdagen haft framgång, är det icke antagligt, att beslutet derom skulle hafva vunnit konungens stadfästelse, ej ens med det hotande perspektivet af bevillnings-skattens förminskning, som grefve Anckarsvärd föreslagit såsom tumskruf till framtvingande af bifall.

Uppå motioner i bondeståndet fattades vid denna riksdag beslut om upphörande af den s. k. lagmans- och häradshöfdingeräntan, äfvensom af mötespassevolansafgiften för manskapets underhåll vid indelta kavalleriet och infanteriet, emot det att i stället ett emot nämnda afgift svarande anslag, beräknadt till 186,669 rdr b:ko å riksstaten uppfördes till bestridande af de kostnader, hvartill omförmälda afgift varit afsedd. Oaktadt i afseende å sistnämnda ordinarie statsinkomst rikets ständer, af undseende för Kongl. Maj:ts pröfningsrätt, vid beslutet fogade det vilkor, att, »derest rikets ständer vid en blifvande riksdag skulle borttaga eller nedsätta anslaget under omförmälda belopp, Kongl. Maj:t då må vara oförhindrad att fordra uppfyllandet af de skyldigheter, som i afseende å soldaternas transporterande till och underhåll vid möten, enligt

') Detta utlåtande, som utgjorde en af de få ljuspunkterna i nämnda riksdags historia, och hvartill någon annan bevekelsegrund icke kan utforskas än den ärliga öfvertygelsen, kunde väl hafva förtjent att i representationens sessionssalar anslås till framgent allvarligt begrundande. Om i afseende å jordens grundbeskattuing riksdagsmajoriteterna på senare tid besjälats af samma anda som rikets ständer och deras statsutskott 1840—41, skulle de vidrigheter och förvecklingar, som gång efter annan förhindrat ordnandet af rikets försvar, sannolikt hafva uteblifvit.87

indelningsverk ocli knektekontrakt, jemte öfriga gällande författningar, vederbörande åligga», hyste konungen starka betänkligheter emot beslutets fastställande och förmåddes dertill, efter långa och brydsamma öfverläggningar, endast med förbehåll af ett tillägg i syfte att förtydliga vilkoret och säkrare betrygga dess fullgörande.

Beslutet om afskaffande af lagmans- och häradshöfdingeräntan, hvilken, bestämd till 12 skilling för matlag, egentligen drabbade innehafvare och brukare af oprivilegierad jord, godkändes desto hellre, som, utan afseendet å de olägenheter, hvilka denna utskylds debiterande och kontrollerande medförde, billigheten fordrade, att rikets samtliga invånare lika bidrogo till domstolarnes underhåll.88

Tullfrågans behandling 1840—41.

1839 års tullkommittés betänkande blef af Kongl. Maj:t, innan den förra konseljen ännu afgått, till rikets ständer

öfverlemnadt, med det förklarande, att, i öfverensstämmelse med de af kommitterade uppgifna hufvudgrunder, Kongl. Maj:t äfven för dess del fann hinder ej mera böra möta för förbudssystemets definitiva upphörande. Bevillningsutskottet, till hvars förberedande handläggning ärendet hänvisades, var principielt af samma åsigt och tillstyrkte sålunda stadgandet af en oinskränkt handelsfrihet, så att förbud af någon varas in- eller utförsel dädanefter icke måtte ega rum, men gjorde likväl så till vida koncessioner åt de industriela intressena, att dittills till in- eller utförsel förbjudna varor ansågos icke böra före 1844 års början till in- eller utförsel medgifvas, äfvensom utskottet ansåg rättigheten att införa förut förbjudna varor efter denna tid endast böra medgifvas städerna Stockholm, Göteborg och l[almö, samt endast med fartyg af vissa bestämda minimi-dimensioner. Inom stånden antog kampen om skyddssystemet, såsom det kunde förutses, en eldfängd karakter, och den mängd återremisser, som föranleddes af meningsskiljaktigheterna om förslagets speciela delar, vållade en sådan förveckling af ärendet, att utskottet för redandet deraf icke medhann den slutliga behandlingen och upprättandet af erforderliga voteringspropositioner förr än långt in på följande året.

Det är i en föregående del af dessa skildringar ådagalagdt, att i hvad angick de hufvudsakligare finansiela frågor, hvilkas utgång var af förstärkt statsutskott beroende, ridderskapets och adelns och presteståndets konservativa allierade icke vunno sitt S3'fte att stäfja den från riksdagens börjanorganiserade opposition. Deras sträfvande att motarbeta den friare handels- och tull-lagstiftningen blef deremot icke utan framgång. I afseende å tulltariffens speciela delar kom man väl till föga enighet inom stånden, hvadan omröstning i förstärkt statsutskott påkallades öfver ej mindre än 70 punkter, men i nästan alla dessa segrade skyddsåsigterna. I rikets ständers underdåniga skrifvelse rörande tullbevillningen af den 7 juni 1841 anfördes, bland annat, att, hvad beträffade den af tullkommittéen yttrade åsigt om antagande af en oinskränkt handelsfrihet såsom hufvudgrund, så att förbud mot någon varas in- eller utförsel icke vidare skulle ega rum, så, ehuru rikets ständer i allmänhet gillade denna åsigt, funno de likväl betänkligheter möta för nämnda åsigts tillämpning i så vidsträckt mon som kommittéen föreslagit, hvarföre rikets ständer, jemte det de borttagit förbudsbestämmelserna för flera till in-eller utförsel förut förbjudna varor, trodde de samma böra bibehållas för andra, som funnos af förbudsskyddet fortfarande i behof.

Vid jemförelse med förut gällande tulltariff finnes, i följd häraf, 1840—41 årens riksdag hafva tagit ett föga märkbart steg framåt till den friare handelslagstiftningens mål.

I det skick, hvari frågan sålunda till regeringen återkom, hade hvarje försök att i vidsträcktare mon häfda de friare handelsgrundsatserna varit fruktlöst. Man måste i en så ogynsam konjunktur finna sig tillfredsstäld med den seger, att hufvudgrunden blifvit i allmänhet såsom riktig erkänd, hvadan den fullständigare tillämpningen deraf endast var en tidsfråga. Då för öfrigt ett mindre varsamt tillvägagående vid detta tillfälle eller mindre undseende för ständernas framstälda önskningar i denna samhällsvigtiga fråga möjligen kunde lända till skada för saken vid ständernas nästblifvande revision af tariffen, stannade man vid att i de delar, der regeringen hade befogenhet att pröfva och besluta, endast vidtaga smärre förändringar.90

Beträffande särskildt förtunningen af spanmål, hade redan rikets ständer vid föregående riksdag yttrat sin åsigt om fördelarne af för viss tid bestående afgifter såsom det hufvudsakligaste medlet att befordra en ordnad spanmålsliandel. Den allmänna meningen härom hade sedermera, genom en från trycket utkommen skrift om spanmålslagarne, författad, såsom veterligt var, af H. K. H. kronprinsen, ytterligare stadgats, och ständerna hemstälde nu, att de af tullkommittéen föreslagna införselsafgifter, jemte tullfri utförsel, måtte fastställas för bestämd tid af fem år. Man visste, att konungen enskildt hyste betänkligheter mot detta band på den fria pröfningen efter sig företeende omständigheter '). Dock stadfäste han förslaget.

') Viel ett tillfälle, då konungen inlåtit sig i samtal om denna fråga och en af de närvarande yttrade, att förslaget syntes honom hvila på en fullgiltig princip, inföll konungen: »qu'est-ce que vous parlez de prin-cipes? dans ce cas il n'y a d'autre principe que la politique et tout autre intérét doit ceder à celle-ci". Det var, som hade han härvid haft en aning om de bekymmersamma förhållanden, hvilka sex år derefter skulle omintetgöra detta lagstadgande.91

Organiserandet af en centralstyrelse för allmänna arbeten.

Ännu år 1840 var Sverige i saknad af en organisation, som visat sig vara ett af de vigtigaste medlen för befrämjandet af ett lands industriela verksamhet, och som här i följd af sjelfva naturförhållandena mer än flerestädes af behofvet påkallades, nemligen en centralstyrelse för allmänna arbeten. På jernbanor i Sverige tänkte då ännu ingen. Men för den allmänna rörelsens lättande var derförutan mycket att göra, dels genom förbättrande och omläggning af obeqvämt anlagda landsvägar, dels genom kanaliserande af dertill tjenliga vattendrag, dels genom hamnbyggnader o. s. v. Vissa slag af dylika arbeten hade väl någon tid varit hänförda under en särskild öfverst}rrelse, men denna var i sjelfva verket endast af konsultativ egenskap. Enligt den år 1827 utfärdade instruktion för det då inrättade storamiralsembetet hade nemligen alla ärenden angående sjökommunikationer, vattenbyggnader och strömrensningar, eller hvad i allmänhet med hydrotekniska arbeten förstås, varit handlagda af nämnda embetes tredje afdelning1). Men då genom Kongl. Maj:ts beslut den 19 maj 1840 storamiralsembetet upplöstes, väcktes samtidigt dermed fråga om en sådan förändring af förvaltningsorganisationen för så beskaffade ärenden, att den komme att omfatta alla de hufvudsakliga föremål, som vanligen inbegripas under benämningen af allmänna arbeten. Enär likväl deima vidsträcktare

') En ledamot af adeln utlät sig vid ett tillfälle satiriskt, att kanalarbeten blifvit underlagda storamiralsembetet, emedan både amiralitet och kanaler förutsätta vatten. Antagligen var det dock en tillfällighet, som vållade denna kombination. Den första chefen för storamiralsembetets tredje afdelning var nemligen upphofsmannen till Sveriges förnämsta kaualisation, amiral von Platen.92

organisation vore beroende af de anslagstillgångar, som rikets ständer kunde finna skäligt att för ändamålet anvisa, fann Kongl. Maj:t sig icke omedelbart eller förr än rikets ständer i detta hänseende fattat beslut, böra en sådan reglering vidtaga. Emellertid blefvo de till stor amirals embetet förut hörande ärenden af omförmälda beskaffenhet öfverflyttade till en under civildepartementet ställd provisorisk förvaltning, som fick namn af »styrelse för allmänna vattenbyggnader». Såsom chef för denna förvaltning bibehölls den förre chefen för stor-amiralsembetets tredje afdelning, konteramiralen Carl af Klint ; men då han tvenne månader derefter med döden afgick, ansågs tiden vara inne att åt berörda förvaltning söka bereda en fullständigare organisation. Uppå vederbörande departementschefs förslås; blef till interimsclief efter konteramiral af Klint för-ordnad kaptenen A. E. von Sydow *), som nyligen af trycket utgifvit en upplysande afhandling angående allmänna arbeten och ådagalagt praktisk skicklighet vid utförandet af honom anförtrodda hamnbyggnadsarbeten; ocli vid en enskild föredragning i medlet af augusti 1840 framlade departementschefen för konungen ett motiveradt förslag till ifrågavarande organisation. Hans Maj:t omfattade planen med synnerligt intresse, erinrande om den förkofran, som Frankrike vunnit genom sin »administration des ponts et chaussées».

Grenom förslaget fästes uppmärksamheten på, huruledes erfarenheten på ett öfvertygande sätt lagt i dagen det verksamma inflytande, som förbättrade kommunikationer utöfva på ett lands industriela utveckling, enär det visat sig, att vinsten af dessas lättande icke vore att beräkna endast i deras ome-

') En vecka senare meddelade Hans Maj:t åt departementschefen, att excellensen Rosenblad till ifrågavarande befattning rekommenderat öfverstelöjtnant af Ekenstam; men då departementschefen vitsordade, att v. Sydow gjort sig känd för mera omfattande tekniska insigter och praktisk erfarenhet, lät Hans Maj:t utan svårighet vid det meddelade förordnandet bero.93

delbara verkan att minska forslingskostnaderna och att i mon af varuprisens deraf följande nedsättning förlifliga allmänna rörelsen, utan ock att befordra afsättningen af förut icke åtkomliga produkter och att derigenom öka värdet af jordegendomarne, bergverken och industriela anläggningar i allmänhet. Under tvenne andra för statshushållningen föga mindre vigtiga synpunkter påkallades jemväl uppmärksamheten pä vigten af allmänna arbetens befordrande, synnerligast i ett land såsom detta, med jemförelsevis få näringskällor och i allmänhet föga utvecklad industri. I den mon nemligen som dylika allmänna företag vunne en större utsträckning, bildade de ett slags folkskola till utbredande af mekanisk arbetsskicklighet bland de arbetande folkklasserna och beredde på samma gång försörjningsmedel åt näringslöse samt, i mon deraf, lindrade bördan af fattigvården. För

behandlingen af ärenden rörande landkommunikationer hade någon emot styrelsen för allmänna vattenbyggnader svarande förvaltning dittills icke funnits, men saknaden af en ändamålsenligt ordnad styrelse för väganläggningar ocli dermed gemenskap egande arbeten, i hvad dels det vetenskapliga, dels förvaltandet af tillgängliga anslag beträffade, hade blifvit allt mera känbar, ju oftare sådana arbeten af den omfattning, att statsbidrag till deras utförande erfordrades, ifrågakommit. Afhjelpandet af denna brist påkallades icke blott för handläggningen af förslag till nya arbeten af berörda beskaffenhet och inseendet å dessas utförande, men jemväl, då fråga samtidigt förekommer om Hera sådana, för pröfningen af deras relativa nytta och deraf beroende företräde till befrämjande genom statsbidrag, dock framför allt för möjligheten af en sådan allmän, på naturförhållanden grundad, plan för land- och vattenkommunikationernas inbördes samband, hvarförutan de särskilda delarne deraf lätteligen kunde förlora sitt hufvudsakliga värde. För ett sådant planmessigt sammanbindande af vägsträckningarna voro, enligt hvad verk-04

stälda undersökningar gåfvo vid handen, liera nya väganläggningar, förnämligast i de norra landskapen, för rörelsens lättnad af behofvet påkallade, men som i allmänhet icke kunde utan statens mellankomst genom anslag till kostnaderna derför äfvensom för ledning af arbetena utföras, då deremot i andra orter det ansetts möjligt, att vissa vägar genom de öfrigas lämpligare reglerande kunde blifva umbärliga, hvarigenom, så väl som medelst vägarnes förbättrade byggnadssätt och läge, lättnad i underhållskostnaden för väghållningsskyldige skulle beredas.

Hvad om bristande organisation i afseende å landkommunikationer erinrats, var i icke mindre vidsträckt mon tillämpligt å de större företag, som afsåge mosstrakters beredande till odlingsbar mark och andra likartade arbeten. Redan år 1818 hade rikets ständer hos Kongl. Maj:t anhållit, att, såsom en väsentlig ledning för framtida åtgärder i större omfattning verkande till landets upparbetande och förkofran, undersökningar i landsorterna måtte anställas å sådana trakter, hvilka kunde göras fruktbara genom vattenafledning eller andra större företag, som öfverstiga den enskilda förmågan, samt beskrifningar och kostnadsförslag deröfver författas för att i behörig ordning sedermera komma under öfvervägande. Om verkställigheten af dessa förberedande åtgärder förständigades Kongl. Maj:ts befallningshafvande, hvilka derefter genom afgifna be-tänkanden redovisade för sina tillgöranden i berörda ändamål. Deraf inhemtades, att i de flesta län den meddelade föreskriften icke kunnat föranleda några tillförlitliga undersökningar och kostnadsberäkningar, emedan dertill erfordrats större tekniska kunskaper än som kunde påräknas hos kronobetjeningen, hvars tid ock af vanliga tjenstegöromål för mycket upptoges för att derjemte kunna egnas till förrättningar af denna beskaffenhet, samt landtmätarne ej heller skäligen kunde åläggas att utan särskild ersättning sådana undersökningar förrätta. Dock utvisade95

de inkomna handlingarna, att förutom Gotland, hvarest de större myrtrakterna, upptagande nära 50,000 tunnland, blifvit af sakkunnig man besigtigade och afvägda, och för hvilkas af-tappning kostnaden beräknats till 100,000 rdr b:ko, inom de flesta af de öfriga länen högst betydliga egovidder af mossar och vattendränkta trakter skulle genom aftappningar kunna göras fruktbara.

o

Med uppmärksamhet å de vigtiga fördelar, som mosstrakternas beredande till odlingsbarhet erbjöde icke blott medelst de utvägar, som derigenom öppnades för den förnämsta landt-mannanäringens betydliga utvidgning samt arbetslöses sysselsättning och försörjning, men äfven genom det välgörande inflytandet af dessa odlingsföretag uppå klimatet, ansågos förvaltningsbestyren dermed jemväl böra blifva föremål för ifrågavarande styrelses verksamhet, och skulle denna alltså komina att omfatta n) anläggningar och förbättringar af sjö- och land-kommunikationer, såsom kanaler, slussar, vägar, broar, färjor; b) strömrensningar; c) hamnbyggnader och muddringar; d) arbeten för beredande af större odlingsföretag medelst utdik-ningar eller aftappningar af sanka trakter och sjöar.

Den 20 augusti 1840 afläts en proposition till rikets ständer, hvarigenom, på grund af ofvan omförmälda förhållanden, Kongl. Maj:t äskade anvisandet af erforderliga medel för bildandet af ifrågavarande styrelse. Under förutsättning, att sakkunniga officerare utur armén, åtminstone de första åren, kunde till erforderligt antal blifva

att tillgå för extra kom-menderingar till ifrågakommande undersökningsförrättningar samt ledningen af dermed gemenskap egande arbetsföretag, och att det sålunda icke skulle göras behof, att staten med ordinarie löner för alla vid förvaltningen tjenstförrättande belastades, ansågos kostnaderna kunna inskränkas till 6,766 rdr 32 sk. b:ko för centralförvaltningen, 3,000 rdr för lokal-tjenstemän och 6,666 rdr 32 sk. för rese- och undersöknings-96

kostnader, samt expenser. Med hänsigt derjemte till angelägenbeten att bilda en särskild korps af ingeniörer för sådana allmänna arbeten, hvarom fråga var, ocli då de till en högre lärokurs hörande för berörda korps erforderliga kunskapsarter till större delen sammanträffade med dem, som vid artilleriläroverket meddelades, ansågs detta läroverk lämpligen kunna blifva gemensamt för berörda korps, allenast att en ytterligare lärare der blefve anstäld för undervisning i de speciela kunskapsämnen, som uteslutande tillhörde denna korps, och hvartill erfordrades ett aflöningsbidrag af 1,000 rdr.

Hvad Kongl. Maj:t sålunda om detta vigtiga ärende framstält vann hos rikets ständer icke synnerligt afseende. Det anmärktes, att, innan aflöningsstat faststäldes, man borde erhålla en närmare ledning för omdömet i afseende å de resultat, som af denna administrationsgrens utvidgade verksamhet kunde förväntas. De nödiga ansedda aflöningsanslagen nedsattes t.ill inalles 8,000 rdr och anslaget till rese- och undersöknings-kostnader samt expenser till 6,000 rdr. Dock var denna afklappning af ett par tusen rdr å den anspråkslöst beräknade aflöningskostnaden mindre häntydande på misstroendevotum än det uttryckliga förklarandet, att det härvid vore afsedt, »att något nytt embetsverk ej måtte för ändamålet inrättas».

Uti propositionen om statsverkets tillstånd och behof hade Kongl. Maj:t för befordrande af vattenkommunikationer och andra allmänna arbeten äskat anvisande af 100,000 rdr årligen i fem år, under hvilket belopp anslaget ansågs ej kunna nedsättas, om några väsentliga anstalter till verklig båtnad för landets näringar och industri dermed skulle kunna åstadkommas1).

Rikets ständer förklarade sig emellertid hafva funnit lämpligast att vid bestämmandet af anslaget jemväl särskildt be-

') I Frankrikes budget för 1837 var »radministration des ponts, chaussées et mines» upptagen till 3,195,000 fr. samt hamn-, bro- och vägbyggnader (utom jernbanor) till 34,300,000 fr.97

sluta rörande hvart och ett af de ifrågasatta föremålen. Man blef sålunda i tillfälle att tillgodose de lokala intressen, som vid riksdagen förmådde göra sig gällande. För nitton särskilda arbetsföretag anvisades sammanräknadt 355,986 - :5 rdr b:ko utom ett på femton år fördeladt anslag af 600,000 rdr b:ko för ombyggnad af Strömsholms kanal och slussverk. Till Kongl. Maj:ts disposition beviljades likväl dels för utdikningar och aftappningar af sanka trakter och sjöar till beredande af odlingsföretag 55,000 rdr och dels till förbättrande eller omläggning af backiga eller eljest mindre tjenliga delar af de allmänna landsvägarne 50,000 rdr årligen i fyra år.

Med den betydligt vidgade omfattning, som ständerna sålunda sjelfva gifvit åt ifrågavarande förvaltningsgren, lät icke förena sig den brist i förvaltningens ordnande, som ordalydelsen af ständernas beslut tycktes afse. Ingen departementschef kunde vilja belasta sig med ansvaret för denna vidlyftiga förvaltning utan att hafva vid sin sida en tekniskt sakkunnig myndighet, som med eget tjensteansvar vore för-pligtad att upprätta eller pröfva förslag till förekommande arbetsföretag och kontrollera deras utförande. Det gälde alltså här att välja emellan att antingen,, till oberäkneligt äfventyr för det allmänna, låta dessa ärenden gå vind för våg, eller, såsom af regeringen tillämnadt var, för ändamålet organisera en under civildepartementet ställd förvaltningsmyndighet. Det senare alternativet valdes, dock med iakttagande, att embets-verkets tjenstemän icke tillades fasta löner. Den 6 augusti 1841 utfärdades Kongl. Maj:ts instruktion för en tillförordnad förvaltning, benämnd »styrelsen för allmänna väg- och vattenbyggnader», med en chef af öfverdirektörs grad, biträdd af en byråchef för den tekniska afdelningen och en kamererare

för (len kamerala. Nästföljande riksdags konstitutionsutskott äfvensom statsrevisionen lemnade åtgärden oantastad.

Vid 1844—45 årens riksdag föreslog Kongl. Maj:t, att, jemte det af ständerna beviljade arfvode för en lärare vid artilleriläroverket i de kunskapsämnen, som specielt tillhöra civilingeniörer, i ändamål att påskynda bildandet af skickliga ingeniörer för allmänna arbeten, ett särskildt anslag af 1,000 rdr b:ko måtte anvisas till stipendier för vid nämnda läroverk ingående civilingeniörselever, hvilket förslag jemväl vann ständernas bifall. Dessa åtgärder verkade icke oväsentligt dertill, att redan 1851 en särskild väg- och vattenbyggnadskorps kunnat organiseras, hvarigenom landet numera har att påräkna tillräckliga krafter för ledning af teknisk kunskap fordrande arbetsföretag ').

') I hvad omfattning styrelsen för allmänna väg- och vattenbyggnader verkat, bevittnas af följande statistiska data:

Till och med 1875, eller under första tredjedels århundradet af styrelsens tillvaro, utgjorde omlagda, förbättrade eller nyanlagda vägar (utom jernbanor) en sträckning af sammanlagdt 446 mil, hvarför statsanslag erhållits till belopp af 7,255,647 rdr.

Vattenaftappnings- och utdikningsarbeten omfattade en rymd af 2.225,686 qv.-ref, med statsbidrag af tillsammans 4,540,646 rdr.

Hamnbyggnader hade blifvit utförda med statsbidrag af tillsammans 3,871,596 rdr o. s. v.

»Resultatet af denna förvaltningsgrens utvidgade verksamhet», som rikets ständer funno nödigt att erfara, innan någon lönestat för styrelsen kunde fastställas, synes sålunda långt före detta vara tillfredsställande lagdt i dagen.99

Landshöfdinge-ackordsregleringen.

Ackordsaftal vid befordringar till embeten och tjenster eller, egentligare att tala, kö}) af embeten och tjenster utgjorde från gammalt ett missbruk, som i flera hänseenden utöfvade ett menligt inflytande på statsförvaltningen. Inom arméen blef afskaffandet deraf tillvägabragt genom en år 1833 vidtagen ackordsamorteringsanstalt, och emot ackord för landtstatstjen-ster utfärdades 1820 och 1831 förnyade förbud med skärpta kontroller; men för landshöfdingebeställningar hade ackordsaftal, till stor del härledande sig från den tid under förra århundradet, då representationen äfven på denna del af statsförvaltningen utöfvade det väsentligaste inflytande'), fått fortgå, enär innehafda försäkringar om ackordsersättning icke utan förnärmande af laglig rätt kunnat rubbas. Dock hade före 1840 åtgärder vidtagits till ackordens amortering för de landshöfdingebeställningar, der sådant utan berörda hinder kunnat ske. Dels genom bestämda amorteringsafdrag å lönerna, dels genom de bidrag, som Hans Maj:t konungen för regleringens påskyn-

M För erinran, till hvilken höjd tjensteköpsmissbruket kunnat drifvas, må anföras ett exempel, bland många, från 1760 års riksdag, hvilket tillika kan tjena till prof på moralen hos dåvarande riksdagsregering. Revisionssekreteraren Silfvers k jöld begärde, under förebärande af sjjik-lighet och snart förestående död, och fick ständernas tillåtelse att bort-ackordera sin syssla åt ett hofrättsråd, som åter skulle afstå sin åt en häradshöfding, hvilken skulle efterträdas af en arkivarie i hofrätten. En månad derefter begärde samme revisionssekreterare att få ackordera sig till landshöfdingeembetet i Halland, och ständerna samtyckte dertill; hvarefter han fans ega krafter nog att bekläda landshöfdingeembetet i tio år och ytterligare i tio år presidentsembetet i Göta hofrätt. (Se Malmström: Frihetstidens hist. IV. s. 106.)100

dande af egna medel tillskjutit1), hade vid nämnda års ingång landshöfdiigebeställningarna i nio län blifvit ackordsfria. För de öfriga femton länen utgjorde de återstående ackordsbeloppen, varierande från 5,000 till 20,000 rdr b:ko —, tillsammans 154,957 rdr 26 sk. 4 r. b:ko. Flere af de landshöfdingar, som erlagt ackord och berättigats att vid afgång derför njuta ersättning, voro till desto större betryggande försedda med s. k. »lettres de retenue» eller skriftlig, af konungen undertecknad, försäkran derom.

För att vid befordringar till berörda magtpåliggande embeten kunna uteslutande afse skicklighet och förtjenst, utan hänsigt till möjligheten eller beredvilligheten att anskaffa erforderliga ackordssummor, var det för regeringen nödigt att till sitt förfogande ega ett mot behofvet svarande låneanslag till ackordens inlösande på en gång, emot successiv återbetalning genom amortering. En under år 1840 inträffad tilldragelse gaf ökad vigt åt

behofvet af en sådan reglering. Landshöfdingen i Kalmar län Norden ankar, som afgick från tjensten 1838, hade försäkran, med konungens underskrift, om ackords-godtgörelse till belopp af 17,000 rdr b:ko. Han hade upptagit ett deremot svarande lån, med proprie-borgen af generalmajoren frih. Sixten Sparre, som till säkerhet för denna borgen erhöll berörda garantihandling. Sedan landshöfdingen Nordenankar år 1839 aflidit, blef frih. Sparre sökt för infriande af omförmälda lån, i följd hvaraf han, efter det justitiekansleren Nerman i mars 1840 befordrats till landshöfding i Kalmar län, vidtog åtgärder för utfående af ackordsersättningen; men landshöfding- Nerman vägrade kategoriskt att ingå på någon betalning, enär han, vid förflyttningen till landshöfdingeembetet icke förbundit sig till utgifvande af något ackord. Efter nå-

') Enligt uppgift från Hans Maj:ts enskilda byrå utgjorde beloppet af dessa bidrag 91,666 2/s rdr b:ko. lians Maj:ts enahanda bidrag till arméens och flottans ackordsamortering uppgingo till 355,8662/3 rdr b:ku.101

gon tid och sedan all skriftlig parlamentering för ändamålet visat sig vara fruktlös, infann sig frih. Sparre hos civildepartementschefen och förklarade, att om ej ackordsersättningsfrågan med det snaraste blefve reglerad, så komme ban att stämma kungen, hvarpå departementschefen kunde bereda Hans Maj:t, Den som kände frih. Sixten Sparre visste rätt väl, att här stod en man bakom orden, och, till undvikande af skandal, var det sålunda angeläget att gå raskt till verket. Enligt kon ängens befallning blef landshöfding Nerman kallad till Stockholm, och efter hans hitkomst blefvo begge parterna förständigade att infinna sig till en konferens hos Hans Maj:t i närvaro af civildepartementschefen, som vid tillfället hade att spela en fredsmäklares rol. Landshöfding Nerman fortfor äfven härvid i det längsta, och stundom i mindre undseende

ordalag, att bestrida all ackordsersättning, men beqvärnade sig

k

slutligen till att, utan ansvarighet för ackordskapitalet, medgifva amortering deraf genom innehållning å lönen af 1,400 rdr årligen från midfastan 1H42, hvarmed hypoteksinnehafvaren förklarade sig tillfredsstäld.

Sedan de begge tvistande afträdt, yttrade Hans Maj:t till departementschefen, att ban beundrade det lugn, hvarmed ban afhört en underordnads nog retsamma utlåtelser. > Hade jag varit i ert ställe», sade ban, »skulle jag hafva fordrat antingen hans eller mitt eget entledigande.» — Det gälde dock här att i godo vinna ett antagligt slut i en för konungen sjelf grann-laga fråga. Yttrandet var för öfrigt i det hänseendet anmärkningsvärdt, att landshöfding Nerman ansågs hos konungen sta eller hafva stått i s3rnnerlig gunst,

För regeringens plan med afseende å ackordsregleringen var det en gynsam omständighet, att, samtidigt med omförmälda tilldragelse, en inflytelserik ledamot af preseståndet1)

') Prof. Geijer.102

väckte motion om anvisande af ett läneanslag för reglerande af landshöfdingeackorden. Deraf föranleddes en skrifvelse från Kongl. Maj:t till statsutskottet, till upplysning om de åtgärder, som för landsköfdingeackordens amortering af regeringen vidtagits, äfvensom angående den beslutade regleringen af landsböfdingelönerna; hvarjemte åt civildepartementschefen uppdrogs» att lemna utskottet de ytterligare upplysningar, som kunde finnas nödiga för denna angelägenhets ändamålsenliga ordnande.

Det sätt, hvarpå denna fråga blef af rikets ständer afgjord, utgjorde en af ljuspunkterna i 1840—41 årens riksdags historia. Ett amorteringslån a förutnämnda återstående ackordsbelopp 154,957 rdr 26 sk. 4 r. b:ko beviljades, med vilkor, bland andra, att till godtgörande deraf 6 procent å de särskilda ackordssummorna skulle årligen utgå, hvaraf 4 procent ränta. Derigenom har numera allt spår utplånats af ett missbruk, så beskaffadt, att det i framtiden skall väcka förundran, att det någonsin kunnat inrota sig.103

Ministèrförändringen efter riksrättsförhandlingarnas slut.

De anklagelser emot statsrådets ledamöter, hvilka 1840 års konstitutionsutskott, såsom frukten af det mest brinnande nit att uppspåra anmärkningsanledningar, hoptals sammanfört, blefvo i de delar, hvarå 10G § R.F. ansågs tillämplig, genom rikets ständers justitieombudsman i juni månad 1840 hos riksrätten anhängiggjorda, och

enär åklagaren, ex nobili officio, till grund för sina ansvarspåståenden gjorde all sin flit att så bjert som möjligt färglägga käromålen, föranleddes deraf en så vidlyftig skriftvexling i rättegången, att domens afkun-nande icke kunde ega rum förr än i juli månad 1842. Det slut, hvartill domstolen efter långvarig pröfning ledde sig, var i alla anklagelsepunkter, så vidt de till pröfning kunde upptagas, en fullständig motsats till utskottets åskådningssätt. De anklagade gingo samtliga utur den hotande faran lika oskadade som de tre vise männen, hvilka den babyloniske tyrannen lät kasta i en brinnande ugn'). Den långa tidsut-drägten verkade emellertid i dubbelt afseende till hinder för definitift bildande af den nya konseljen. Omedelbart blef nemligen närmaste följden deraf, att tre departements förvaltning under hela denna tid endast provisoriskt kunde uppdragas åt

') Af de 103 anklagelsepunkter, som konstitutionsutskottet i déchargebe-tänkandet till rikets ständer anmälde, blefvo 31 af utskottet remitterade till justitieombudsmannen för anställande af åtal vid riksrätt. De öfriga 72 ansågos böra behandlas efter 107 § R.F. Men adeln och presteståndet lade betänkandet till handlingarna och, sedan borgare- och bondestånden återförvisat det. med ogillande i de bittraste ordalag synnerligast af betänkandets forinela beskaffenhet, förklarade utskottet, i förnyadt memorial (28 aug. 1840) sig anse någon anmälan efter 107 § R.F. icke vidare påkallas. Åtalen vid riksrätt blefvo alla ogillade eller förklarades icke kunna till pröfning upptagas.104

tillförordnade chefer. Detta var förhållandet med utrikesdepartementet, hvars chef, såsom varande sub reatu, i stället för begärdt afsked, endast beviljades tjenstledighet, — ecklesiastikdepartementet, hvars chef ad interim förordnats att förestå utrikesdepartementet, och finansdepartementet, som statsrådet af Wingård endast tills vidare åtagit sig att förestå. Expeditionschefen, f. d. tillf, statssekreteraren Munthe, som, sedan frih. Palmstierna? kandidatur efter de minnesvärda händelserna den 16 maj förföll, kom närmast på förslag till sistnämnda departementschefsbefattning, ansågs nemligen af samma grannlagenhetsskäl, som förhindrade utrikesministerns afsked, dertill icke före riksrättsförhandlingarnas afslutande böra befordras. Medelbart hinder låg åter deruti att, så länge det askdigra molnet hängde öfver den förra rådspersonalens hufvuden, ovissheten om dennas blifvande öde var en afskräckande anledning mera för hvar och en, som befann sig i en oberoende ställning, att lyssna till anbud att i den nya konseljen inträda.

Sedan det historiskt märkvärdiga riksrättsskådespelet var utageradt och h. e. frih. Stjerneld erhållit afsked, blef till-börligtvis regeringens omsorg riktad på angelägenheten af statsrådets komplettering. I detta afseende påkallades jemväl val af chef för justitiedepartementet, sedan h. e. justitiestatsministern Törnebladh, i anseende till sin framskridna ålder och försvagadt helsotillstånd, anmält sig till entledigande. Om statsrådet Ihres definitiva utnämning till statsminister för utrikes ärendena kunde någon meningsskiljaktighet icke ega rum. Så var ock förhållandet med expeditionschefen Munthes befordran till statsråd och chef för finansdepartementet. Med sjelfuppoffrande nit hade han i mer än två år gått den konstitutionel: ansvarige tillf, departementschefen till handa såsom hans spiritus rector i allt hvad till föredragningsbestyren hörde ocli dervid grundlagt de giltigaste anspråk på statsrådsledamöternas, så väl som konungens, förtroende. Till justitiestats-1UÖ

minister hade statsrådets flesta ledamöter helst sett statsrådet frih. Stael von Holstein befordrad. Beträffande kandidaturen till ecklesiastikdepartementschef fordrar rättvisan det erkännande, att statsrådet Grubbe, under den korta tid han förestått departementet, genom det första lagstiftandet för folkundervisningen beredt åt sitt namn en oförvanskelig heder. Konungens val föll emellertid på presidenten i Göta hofrätt Gyllenhaal till justitiestatsminister och f. biskopen Heurlin till statsråd och chef för ecklesiastikdepartementet, Utnämningen af statsminister för utrikes ärendena äfvensom af chefer för finans- och ecklesiastikdepartementen egde rum den 29 dec. 1842 och af justitiestatsminister, vid h. e. Törneblamis afgång, den 5 jan. 1843. Härigenom blef konseljen för första gången efter 1840 års grundlagsförändring fulltalig. Den' moderat liberala fraktionen af statsrådet kunde anses förstärkt med den nykomne chefen för finansdepartementet, den konservativa åter med cheferna för justitie- och ecklesiastikdepartementen Den 14 jan. 1843 erhöll chefen för landtförsvarsdepartementet grefve Mörner afsked, och till hans efterträdare utnämndes den 29 april s. å. generallöjtnanten frih. C. A. Lovisin. Den 29 dec. s. å. undfick statsrådet af Wingård, som då uppnått pensionsåldern, på begäran afsked.

Af statsrådspersonalens berörda omsättning tilldrog sig biskop Heurlins befordran hos allmänheten största uppmärksamhet. Hans inträde i statsrådet såsom chef för ecklesiastikdepartementet var redan aftaladt vid början af april 1X40. Att hans oväntade tillbakaträdande i sista stunden före sanktionen å grundlagsförändringen hade någon särskild hemlig bevekelsegrund, var mer än sannolikt, men tvenne synliga anledningar dertill röjde sig derjemte efteråt. Sjelf lät han förstå, att han ogerna skilde sig från biskopskorset, vid hvilket han ansåg sig vara vigd. Derförutan var det uppenbart, att preteståndets talman satte högt pris på hans qvarblifvande106

i ståndet under det då pågående oroliga riksmötet, i hvilket afseende det var nödigt, att han icke lemnade sitt biskopliga embete. Uncler riksdagens lopp häfdade han ock sitt rykte som en af preteståndets verksammaste ledare. Emot de anti-rojalistiska sträfvandena höll han manhaftigt stånd, och knappt kunde något ärende vara så brydsamt, att icke genom hans fyndighet förhandlingarna skulle lyckligen leda till det afsedda målet.

Enligt hans egen utsago hyste han en otämjelig vedervilja mot sjöresor, och enär han, jemte de öfriga som sedan föregående riksdag deltagit i regeringsbestyren, blef föremål för det kort efter grundlagsförändringen anhängiggjorda riksrättsåtalet, hvadan hans inträde i statsrådet icke lämpligen kunde å nyo ifrågasättas förr än dom i målet fallit, sökte han ocli erhöll, sedan hans mission vid riksdagen var fyld, förflyttning från biskopsembetet till Fellingsbro indrägtiga pastorat. Derigenom att han samtidigt med denna förflyttning utnämndes till ordensbiskop i survivans, räddades biskopskorset, hvilket, såsom tecken af ordensvärdighet, äfven med statsembeten var förenligt. Han bibehöll ock derföre efter sitt inträde i statsrådet sin presterliga drägt.107

Opinionsnämnden.

Ett grunddrag- af Carl Johans regeringssystem inom den inre politikens område var konserverandet af det bestående. Till någon del bjöd honom försigtigheten detta, enär han icke till alla clelar kunnat göra sig fullt förtrogen med vårt lands speciela förhållanden och följaktligen ej kunde med tillförlitlighet döma om företrädet af ifrågakomna förändringar; men han leddes af en fast öfvertygelse, då han trodde sig hafva en klar uppfattning af våra institutioners värde. Vissa egenheter i våra organisationer, ja äfven i vår konstitutionela författning, mötte likväl lians ogillande. Detta var förnämligast fallet med den s. k. opinionsnämnden, för hvilken kan hyste djup afsky. Tvenne gånger hade regeringen på hans initiativ framstält förslag till rikets ständer 0111 upphäfvande af grundlagens stadgande derom, men utan framgång. Under riksdagen 1840 satte han i fråga förnyandet af förslaget, hvilket dock förföll, sedan statsrådet, ehuru i sak icke ogillande det, af-styrkt att derom aflåta proposition, emedan allt för kort tid förflutit, sedan det bemötts med ständernas afslag.

Konungen återkom ej sällan till detta ämne vid enskilda samtal, och för civildepartementschefen, som hyste enahanda uppfattning af frågan, blef det derföre af särskildt intresse att åstadkomma en historisk och statsrättslig utredning deraf, för hvilken här i korthet må redogöras:

Regeringsformens 36:e § stadgar, att de som bekläda do-mareembeten, så högre som lägre, icke kunna, utan medelst ransakning och dom, från sina innehafvande sysslor af konungen afsättas.108

Ifrån denna konstitutionela grundsats är likväl undantag gjordt för den af vårt lands domstolar, som utöfvar konungens domsrätt. Genom regeringsformens 103:e § blef nemligen, vid denna grundlags stiftande, föreskrifvet, att vid hvarje riksdag-skulle väljas en nämnd, som egde att döma, huruvida högsta domstolens samtliga ledamöter gjort sig förtjenta att i deras vigtiga kall bibehållas, eller om vissa af dem, utan bevisligen begångna fel och brott, likväl kunde anses böra från utöfningen af konungens domsrätt skiljas, och att, då denna nämnd, genom omröstning i stadgad ordning beslutat, att någon eller några af högsta domstolens ledamöter skulle anses vara från rikets ständers förtroende uteslutna, ban eller de, uppå anmälan derom, skola af konungen från embetet skiljas.

Den korta motivering för detta grundlagsstadgande, som förekommer i konstitutionsutskottets memorial den 2 juni 1809, antyder endast; att utskottet, som ansett högsta domstolens ledamöter, för att vara sjelfständiga, icke böra af konungen kunna afsättas, dock funnit denna högsta domaremagt icke böra uppresas till en oombytlig korporation, till en stat i staten, hvarföre det ansetts nödigt, icke allenast att de ledamöter, som för bevisliga fel

kunde tilltalas, skulle efter lag dömas, utan äfven att rikets ständer skulle kunna ifrån deras embeten, till ett visst antal vid hvarje riksdag, skilja dem, som genom ålder, sjuklighet eller andra sådana orsaker blefve oförmögna att deras höga kall värdigt uppfylla eller icke längre bibe-hölle det allmänna förtroendet, hvarvid utskottet förmodade, att de formaliteter, som tillstyrkts, skulle utesluta verkan af enskild stämpling och agg, erinrande utskottet för öfrigt, att de ledamöter af högsta domstolen, som på detta sätt genom ett icke motiveradt och på inga lagliga bevis grundadt omdöme af rikets ständers nämnd mista sina embeten, böra hafva att påräkna någon pension, enär i annat fall ingen skicklig embetsmän skulle vilja öfvergifva en säker syssla för att emot-109

taga en osäker i högsta domstolen, och denna för hvarje medborgare vigtiga rätt följaktligen skulle blifva sammansatt antingen af oskickliga personer eller af sädana, som förstode att utan laggrannhet i valen af medel bereda sin framtida sjelfständighet mot väntade missöden.

Redan vid 1812 års riksdag fann sig Kongl. Maj:t manad att föreslå upphäfvandet af denna regeringsformens 103:e §. Uti den derom aflåtna propositionen yttrades bland annat, att då denna grundlags hela syftning ådagalade, att domaremagten borde af allt yttre inflytande vara oberoende, och då lagen vore den enda magt, för hvilken lagskiparen behöfde hysa någon farhåga, Kongl. Maj:t ej kunnat med dessa grundsatser förena den omröstning öfver högsta domstolens ledamöter, som svårligen i verkställigheten kunde annat än hänföras till en af de två ytterligheter, antingen en tom ordformel eller ock ett öppet förtryck; hemställande Kongl. Maj:t, om det vore möjligt att inom ett inskränkt antal personer finna nationens allmänna röst uppenbarad och om ej lagens bud i anseende till dem borde anses lika tillräckliga som för rikets öfriga

cJ c

invånare, utan att någon tillflykt behöfde tagas till den van-mägtiga pröfningsrätten.

Förslaget blef dock af rikets ständer förkastadt enligt hemställan af konstitutionsutskottet, som, med vidhållande af de åsigter, hvilka 1809 års konstitutionsutskott härom uttalat, bland annat utlät sig, att beträffande domaremagtens oberoende utskottet icke kunnat i anseende till högsta domaremagten, såsom utgörande sista instansen, godkänna behofvet af ett alldeles lika förhållande, utan trodde utskottet, att vid afgörande af detta ämne borde jemte afseende å grundsatsen af domaremagtens oberoende förenas den, att denna magt genom vissheten att utom grofva uppenbara förseelser i intet fall kunna skiljas från embetet icke måtte utgöra en alldeles okontrollerad och oförbätterlig del af lagskipningen, så att den genom110

ett sådant slags sjelfständighet icke mätte uppresas till en stat i staten, möjligtvis lika vådlig för enskildes välfärd som för den styrande magtens verkningsförmåga och samhällets lugn, och ehuru utskottet visserligen icke undgått att inse, det äfven ifrågavarande inrättning möjligtvis kunde missbrukas och att för den enskilde, som vore föremål för omröstningen, den ofta skulle kunna vara sårande, utskottet likväl trott, att, vid frågan om valet emellan möjliga olägenheter, borde de som rörde enskilde mindre fästa uppmärksamheten än de som anginge det allmänna.

Vid 1823 års riksdag förnyade Kongl. Maj :t sin proposition i ämnet, hvarvid, enär föreskrifterna i 103:e § R.F. ansåges stridande mot grunderna för en god organisation af do-maremagten och dessutom stode i uppenbar motsägelse med sjelfva den grundlags bokstaf, hvaraf den utgjorde en del, samt bestämmelserna i 98, 99, 100 och 101 §§ tillfyllest förebyggde ostraffadt öfverträdande och missbruk af domaremagtens rättigheter, Kongl. Maj:t föreslog, att berörda 103 §, hvars innehåll tillintetgjorde högsta domstolens oberoende och i allt syntes rättsvidrigt samt för medborgares frihet, egendom och heder menligt, mätte till hela dess kraft och verkan upphäfvas, i sammanhang hvarmed 64 § R.O. borde utgå och redaktionen af 104:e § R.F. lämpligen förändras.

Konstitutionsutskottet, till hvars handläggning propositionen hänvisades, afstyrkte likväl förslaget äfven nu. Påminnande om hvad 1809 och 1812 årens konstitutionsutskott i ämnet anfört, förklarade sig utskottet icke heller våga, i allmänhet och hufvudsakligen, frånträda dervid uttalade åsigter. Om å ena sidan utskottet medgåfve, att opinionsnämnden icke vore till sin organisation och sina former nog fullkomlig för att, med uteständande af irringen och inflytelserna, alltid troget uttrycka det upplystare nationaltänkesättet, funne utskottet sig likväl å

andra sidan böra vidhålla riktigheten af sjelfva111

institutionens både inre ocli yttre harmoni med grundlagarne, de öfriga kontrollernas otillräcklighet samt fördelarnes öfvervigt emot missbruken. Ofverlåtelsen af konungens domsrätt på enskilde kunde icke ega rum med annat vilkor, än att dessa skulle underkastas nationens offentliga pröfning och omdöme, huruvida de uppfylt hennes fordringar. Om denna i folkets ombuds bekräftande eller uteslutande rätt förvarade garanti bortrycktes, komme enligt utskottets mening högsta domstolen, hvars ledamöter innehade verkliga förtroendesysslor, att förbytas till en permanent isolerad autoritet, utan beröring med lagstiftande magten och i full oafhängighet af dess begge integrerande delar. Paragrafens skenbara oförenlighet med 16:e och 36:e §§ R.F. ansåg utskottet försvinna, om man besinnade, att ett af konstitutionen sanktioneradt undantag från allmänna principen derigenom blifvit upphöjdt till princip, att enahanda undantagsrätt lemnats konungen i 35:e §, som icke derföre stode i strid med nyssnämnda §§, att undantaget i afseende å högsta domstolen icke lämpligen kunnat införas i 36:e § samt att, med kännedom af bestämda förbehåll, den embetsmän, som förlorat nationens förtroende, icke liar större skäl att klaga öfver entledigandet, än den som förlorat konungens. Oaktadt de kontroller, som de nya institutionerna af justitieombudsmansembetet och riksrätten innebure, syntes det lätt för en oredlig eller mindre skicklig domare att vårda sina pligter så pass, att han undginge laga bestraffning. Olagligheten på domaresätet vore mindre vådlig i de instanser, derifrån appell egde rum. I den högsta åter, hos hvilken samhället gjorde anspråk på den största duglighet, det klaraste förstånd och den renaste vilja, skulle ansvarslösheten kunna leda till betänkligare följder, och här vidtoge sålunda användandet af det korrektiv, som lagstiftaren nedlagt i uttrycket af allmänna tänkesättet. En oväldig och rättsinnig domare ansågs ej heller behöfva frukta detta folktribunat. Tvärtom skulle112

han för andans och öfvertygelsen sjelfständighet hemta ny kraft och näring från sitt personliga beroende af en fritt uttalad nationalopinion. Om denna förvillades och hänfördes, skulle några lättsinnigt uttalade röster ej förringa hans värde eller skugga hans anseende, och nöjd att sjelf vara rättvis, skulle han omsider lära sina medborgare att äfven vara det, då säkert den första till nämnden framstälda frågan skulle besvaras med enhälligt nej '). Utskottet tillade, att en ofullständig kontroll i alla fall vore bättre än ingen.

Då ärendet derefter vid nästföljande riksdag (april 1829) af rikets ständer till slutligt afgörande företogs, blef förslaget af samtliga riksstånden förkastadt 2).

Lemnande å sido hvarje betraktelse öfver sammanhanget emellan den samhällsvådliga envåldsstyrelse, som föregick 1809 års statshvälfning, ocli de flerehanda, mer eller mindre ändamålsenliga kontroller, hvarmed 1809 års män sökte att för framtiden värna samhället emot magtmissbruk, må man härvid blott fästa sig vid de förhållanden, som kunna vägleda omdömet om ifrågavarande nämnds behöflighet för dess afsedda ändamål, gagnet af dess magtutöfning och framför allt dess rättsenlighet.

Svårt, om möjligt, är att förklara, hvad 1809 och 1812 årens konstitutionsutskott egentligen afsett med den yttrade farhågan, att högsta domstolen kunde urarta till en stat i staten, derest icke faran för afsättning ständigt sväfvade öfver dess ledamöters hufvuden. Utom det skydd emot ett sådant

') Man igenkänner här den fantasirika framställningsform, som skalden Valerius, konstitutionsutskottets dåvarande sekreterare, förstod att gifva åt äfven de torraste ämnen.

2) Sedermera har någon annan förändring i stadgandena om ifrågavarande nämnd icke egt rum, än som i afseende å det formela varit föranledd af 1SG6 års representationsförändring, i följd hvaraf hvardera kammaren vid hvarje lagtima riksdag har att till nämnden utse 24 ledamöter, hvilka sammanträda samma dag de blifvit valda.113

samhällsondt, som opinionsnämnden troddes lämpligen kunna utgöra, erbjöd den nya grundlagen genom instiftandet af en vid representationens sida ställd, af regeringsmagten oberoende, embetsmyndighet, hvilken hade att, såsom rikets ständers ombud, öfvervaka rättskipningen i sin helhet, ett betryggande medel äfven med afseende å domarekallets utöfvande i högsta instansen. Oaktadt ingendera af dessa institutioner har någon motsvarighet i andra konstitutionela stater '), der domaremag-tens oberoende är genom grundlag belastadt utan

undantag för de i sista instansen dömande, liar något sträfvande af högsta rätten att utbilda sig till en stat i staten der icke uppenbarat sig.

Då 1812 års konstitutionsutskott i sin argumentation hänvisat deruppå, att högsta domstolen, utan tillvaron af opinionsnämnden, skulle vara en alldeles okontrollerad del af lagskipningen, synes utskottet hafva tillslutit ögonen för Hera grundlagsbud i kontrollerande syfte. Både riksdagens justitieombudsman och justitiekansleren äro nemligen berättigade att öfvervara högsta domstolens sammanträden och kunna inför den öfverdomstol, som under namn af riksrätt genom 1809 ars regeringsform stiftades, efter befogen het väcka åtal emot så väl högsta domstolen i sin helhet som enskilde dess ledamöter. De embetsberättelser, som justitieombudsmannen har att till riksdagen afgifva, skola utreda lagskipningen tillstånd i riket och följaktligen äfven omfatta lagskipningen i högsta instansen. Enligt tryckfrihetslagen är det för öfrigt en hvar tillåtet att i allmänt tryck utgifva högsta domstolens så väl som andra

') Exc. grefve Gustaf Löwenhjelm hördes ofta, så. väl inom som utom .representationen, på det honom egna lakoniska sätt gissla egenheterna i våra statsinstitutioner och kontroller, enkanneligen opinionsnämnden, statsrevisionerna, konseljförhandlingarnas protokollerande in extenso och konseljprotokollens granskning af ett riksdagens utskott, statsban-kens förvaltning uteslutande af folkrepresentationen ni. m., hvilket allt han fann vittna om Sveriges »originalitetsvurm».

domstolars rättegångshandling-ar och alltså ej mindre omröstningsprotokoll än domar och utslag. Det kan dessutom icke undfalla någons uppmärksamhet, att förändrade tidsförhållanden härvid erbjuda ett ytterligare och kraftigt skäl emot ut-kräfvande af domareansvar på hemliga vägar. Den offentliga kritiken inom tidningspressen var nemligen vid tiden för grundlagens stiftande ännu i sin linda, men har sedermera vuxit till ett, äfven emot orättfärdighet i domarekallets utöfvande, för det borgerliga samhället vigtigt kontrollerande redskap. I öfverensstämmelse med andan af en konstitutionel författning är en anklagelse på denna väg öppen och afstänger icke tillfället till försvar och rekonventionstalan, hvaremot, i fullständigaste motsats härtill, opinionsnämndens magtutöfning, då någon genom erforderlig röstmajoritet sakfälts, lemnar den dömde i okunnighet om, icke blott af hvilka han blifvit sak-fäld, utan äfven för hvad sak han blifvid dömd.

Det är föga sannolikt, att grundlagsstiftarne högt uppskattat det af konstitutionsutskottet angifna särskilda ändamål för opinionsnämnden att från högsta domstolen bortrensa ålderstigna och sjukliga ledamöter. I sådant fall hade genom den utväg, som i Danmark vidtagits, att genom lag tillförbinda högsta domstolens ledamöter att efter pensionsålderns inträdande från embetet afgå — hvilket lagstadgande det icke kunde vara något hinder för att utsträcka till dem, som vore behäftade med obotlig själs- eller kroppssjukdom, — ändamålet bättre och på ett för staten värdigare sätt vunnits än genom domstolsledamöternas prisgifvande äfven i detta hänseende åt godtycket.

Men det gifves dessutom, hvad åldern angår, tvenne skäl att anse ett sådant försigtighetsmått mindre af nöden emot högsta domstolen än emot de flesta andra embetsverk. För det första måste det antagas, att, i anseende till det själs-ansträngande arbetet, de allra flesta af högsta domstolens le-115

damöter, då pensionsåldern inträder, skola finna hvilan vara ett tvingande behof. För def^ andra och då högsta domstolens göromål icke till någon del kunna uppehållas genom vikariers tillförordnande eller adjunktion, utan arbetet måste på de ordinarie ledamöterna fördelas, hafva dessa oundgängligen behof af full arbetskraft, om de icke skola äfventyra ansvarsföljderna af oförmåga eller försumlighet. Det är ock derföre, som vid flera tillfällen, då ledamöter af högsta domstolen fore pensionsåldern genom sjukdom blifvit oförmögne att sina embetspligter fullgöra, regeringen funnit sig föranlåten att hos riksdagen anmäla dem till pensionsunderstöd, så att någon del af domstolens göromål icke måtte ligga nere. Antagandet, att högsta domstolens ledamöter endast undantagsvis qvartjena någon afseväird tid öfver pensionsåldern, har ock vunnit bekräftelse genom erfarenheten, som tillika utvisar domstolspersonalens ombytlighet, hvaruti 1809 års konstitutionsutskott sökte ett af motiven för 103:e § E.F.

Af de grunder, som blifvit anförda för giltigheten af den åsigt, att den högsta domaremyndigheten bör vara underkastad beroendet af en hemlig pröfningsnämnd, är ingen, från praktisk synpunkt, af vanskligare art än den, som hänför sig till saknaden af riksdagens eller det allmännas förtroende. Med visshet kan icke ens antagas, att opinionsnämndens domar uttrycka riksdagsmajoritetens opinion, än mindre, att denna instämmer med det allmänna tänkesättet inom landet, alldenstund vid riksdagsmannavalen väl icke företrädesvis tagits hänsyn till denna opinion. Det kan derföre icke betraktas annorlunda än som en tillfällighet, om opinionsnämnden genom utgången af dess förrättning sant tolkat det allmännare tänkesättet. Detta kan för öfrigt, såsom vederbörande utskott jemväl antagit, icke hafva sin rot i annat än misstänkandet af obevisliga fel. Det tarfvas icke stor insigt i de menskliga samfundsförhållandena för att veta, huru lätt misstankar kunna124

spridas och huru de under omloppet växa till obegränseligt omfång, och detta ehvad sannolikheter förefinnas eller ej. Med afseende å förevarande fråga förtjenar det emellertid beaktas, att, såsom af en längre tids erfarenhet sig visat, till ledamot af högsta domstolen icke någon plägar befordras förr än vid så mogen ålder, att det varit tillräcklig tid för dem, efter hvilkas rådslag befordringen eger rum, att förvissa sig om, att den, som till befordran ifrågakommer, eger de för embetet erforderliga egenskaper af karakterens renhet, juridiska kunskaper och för lagskipning öfvadt omdöme. Om icke dess mindre hos allmänheten misstanke emot någon af högsta domstolens ledamöter förekomme om vrångvisa eller annat embets-fel, hvarigenom skulle väl det felaktiga hafva kunnat uppenbara sig utan genom meddelade domslut eller, i händelse af meningsskiljaktighet, genom till protokollet afgifna särskilda vota? Men då äro ju felen bevisliga och hemfalla följaktligen under vederbörande åklagares laga åtgärd.

Vid lagtolkning yppas ej sällan olika meningar. Det bör lika litet väcka förundran, som att den mening, hvilken bestämt domslutet, oaktadt med öppet angifna och sålunda den offentliga kontrollen icke undandragna skäl beledsagad, stimdom kan för rättsökande finnas otillfredsställande; men det vore att beklaga, om derför en sjelfständig öfvertygelse, under perspektivet af hotande faror, skulle för qväf vas.

Af betänkligaste art är äfven den lagstiftningsmaxim, som 1812 års konstitutionsutskott, i uppenbar strid emot den i 16 § RF. stadgade regerings maxim, velat göra gällande genom antydandet deruppå, att, enär den i 103:e § R.F. föreskrifna nämnd anses kunna vara till gagn för det allmänna, så måste de enskilda finna sig uti, att denna myndighet emot dem missbrukar sin magt. I otaligt många andra afseenden bero det allmännas rätt ocli fördel af sä väl enskildes som offentliga myndigheters och förvaltande tjenstemäns handlingssätt. Om117

tillämpningen af berörda maxim skulle utsträckas till alla sådana fall, så att lösa misstankar, utan bevisningsskyldighet, kunde göra till fyllest för fällande och bestraffning af de misstänkta, vore det att befara, att det borgerliga samhället snart skulle upplösa sig i ett allas krig emot alla.

Huru annorlunda Norges grundlagsstiftare uppfattat grunderna för en konstitutionel statsförfattning, visar den korta, men innehållsrika § af dess grundlag, som stadgar, att »ingen kan dömas utan efter lag eller straffas utan efter dom».

Då 1823 års konstitutionsutskott såsom adeqvata framhållit förvaltningsembetsmäns afsättlighet enligt 35:te § R.F. och ledamöternas af högsta domstolen enligt 103:e §, synes utskottet hafva förbisett de väsentligt olika grunderna från konstitutionel synpunkt i det ena och andra hänseendet. Det inses klart, att domaremagtens konstitutionela oberoende i främsta rummet icke är afsedt för de rättskipandes utan för de rättsökandes skull. Förvaltningsembetsmäns afsättlighet åter sammanhänger med de högsta förvaltningschefernas konstitutionela ansvarighet, och af denna orsak är tillämpningen deraf desto mera utsträckt, ju mera riksstyrelsen närmar sig formen af ministerstyrelse. Den af utskottet uttalade mening, att en embetsmän, som afsättes af representationen, icke har mera skäl att klaga än den, som afsättes af konungen, lemnar derjemte rum för den erinran, att beslut om förvaltningsembetsmäns afsättning, enligt grundlagens föreskrift, skola anmälas till statsrådsprotokollet, hvarvid statsrådets ledamöter äro pligtige att, efter befogenhet, deremot göra föreställningar, varande protokollet sederniera underkastadt granskning af nästblifvande riksdags konstitutionsutskott. Att förlikna detta förhållande med domares afsättning genom hemliga omröstningar synes vara i det närmaste att förlikna ljus med mörker.

Hvad 1823 års konstitutionsutskott för öfrigt anfört med afseende dels å den inre och yttre harmonien emellan ifråga-118

varande grundlagsparagraf, som medgifver afsättning af högsta domstolens ledamöter genom hemlig omröstning, ocli grundlagens öfriga delar, den paragraf alltså inbegripen, som stadgar, att ingen domare må från embetet skiljas utan medelst ran-sakning och dom, dels å det önskvärda af opinionsnämndens tillvaro för högsta domstolens ledamöter sjelfva, enär de »för andans ocli öfvertygelsens sjelfständighet kunde hemta ny kraft och näring från sitt beroende af nationalopinionen», ocli de derjemte kunde emotse idel förtroendevota, sedan de, sjelfve rättvise, lärt sina medborgare att äfven vara det, innefattar bevisningsgrunder, som hafva allt utseende af att vara hemtade snarare från poesiens än logikens område.

1 det föregående är redogjordt för de stridiga åsigterna om det samliällsnyttiga af opinionsnämndens tillvaro. För bedömande af frågans praktiska betydelse må det tillses, huru denna institution verkat under den tid grundlagens stadganden derom varit i gällande kraft.

Yid 1812 års riksdag blef den första voteringsfrågan, eller den huruvida omröstning borde ske till uteslutning af någon bland högsta domstolens ledamöter, besvarad med enhälligt nej '). Yid två riksdagar har deremot flertalet besvarat denna fråga jakande, nemligen vid 1823—24 samt 1840—41 årens riksdagar, vid den förra med 31 och vid den senare med 32 röster. Omröstning för uteslutning blef sålunda vid dessa tillfällen anstäld. Vid 1823—24 årens riksdag utföll den så, att de slutna sedlarne upptogo namn å fyra bland högsta domstolens ledamöter, af hvilka, sedan i anseende till lika röstetal en blifvit utlottad, de öfriga tre vid sista omröstningen fingo minst 11, högst 23 röster emot sig. Yid 1840—41 årens

') Samma förhållande egde rum under de tvenne sista ståndsriksdagarne. Under de 6(3 år, som förflutit sedan grundlagens stiftande, har val af opinionsnämnd egt rum vid 20 riksdagar. Viel sex riksdagar har första voteringsfrågan besvarats med minst 1, högst 8 ja, vid fyra med minst 11, högst 19 ja och vid fem med minst 21, högst 23 ja.119

riksdag fick förrättningen den utgång, att de slutna sedlarne upptogo namnen å sju af högsta domstolens tolf ledamöter, af hvilka de tre, som hade högsta röstetalet, vid den slutliga omröstningen fingo emot sig minst 19 och högst 27 röster.

Sålunda och då två tredjedelar af nämndens röstetal erfordrats för att blifva sakfäld, hafva nämndens förrättningar icke vid någon riksdag ledt till afsättningspåföljd. Det vore emellertid en villfarelse, om den härigenom vunna erfarenhet ansåges rättfärdiga den mening, att medelst den ifrågavarande institutionen ingen skada skett, enär ej någon fallit offer för det godtycke, åt hvilket lagstiftningen i detta hänseende gifvit så fritt spelrum. En sådan föreställning vore icke ens giltig, om hos nämnden ej vid något tillfälle namnomröstning ifrågakomma. Hvad ett tiotal eller tjugutal personer aftalat plägar icke blifva en hemlighet. Erfarenheten har bestyrkt det vid de tillfällen, då ett större antal oppositionela röster utfallit. Det sårande för dem, som det angått, ehvad namnoni-röstning egt rum eller ej, har icke lindrats derigenom, att det fattats flere eller färre röster för afsättningsdomen. Skymfen träffar i hvarje fall domstolen kollektift, hvilken dock, såsom 1809 års konstitutionsutskott väl be gadt erinrat, är för hvarje medborgare af hög vigt.

Om högsta domstolens ledamöter kunde, såsom 1823 års konstitutionsutskott synes hafva antagit, med likgiltighet anse det uttryck af ogillande, som opinionsnämnden genom ett antal oppositionela röster lade i dagen, så skulle det förutsätta ettdera af tvenne fall, antingen att hos dem, som vore föremål för omröstningen, vanans magt hunnit förslöa känslan för värdet af ett obefläckadt namn, — hvilken känsla dock sedan gammalt betraktats som en medborgerlig dygd, — eller ock att en förrättning, som grundlagen ålagt en delegation af svenska folket för ett ursprungligen allvarligt politiskt ändamål, numera saknade all vigt och betydelse.120

Hvarje lagstiftning, som icke steg för steg med den allmänna bildningen främjar det borgerliga samhällets förnufts-enliga utveckling, förfelar sitt mål. Ett lagbud, som med åsidosättande af den vigtiga rättsregel, att ingen må dömas ohörd, helgar godtycklighet af den mest rättskränkande art, kan icke leda till detta mål1). Ett

motstycke dertill torde ej heller kunna uppsökas i något annat lagbundet samhälles häfder sedan spanska inqvisitionens lyckligtvis flydda tider.

Förkastandet af regeringens förslag att upphäfva opinionsnämnden innebar otvetydigt den mening, att den genom denna institution gifna rättighet att utöfva godtycke vore för representationen ett dyrbart prerogativ. Den tid kan dock, såsom man bör hoppas, icke vara aflägsen, då det allmänna tänkesättet hunnit mogna till klar insigt deraf, att lagbudet om ifrågavarande nämnd är till sin grund rättsvidrigt, till sin verkan menligt och för det afsedda ändamålet obehöfligt.

') I en år 1830 af trycket utgifven skrift har en af vårt lands berömdaste rättslärde, Joh. Gabr. Richert, beträffande opinionsnämnden yttrat följande allvarliga ord: »För en laga dorn fordras laga ransakning. Rättvisan framgår offentligt och skyr ej att säga sin mening. Man föreställe sig icke, att dess språk värdigt uttryckes i tysta opinionssedlar, och man förgäte aldrig, att det folk, som vänjer sig vid att utöfva godtycke, snart nog måste tåla att godtyckligt behandlas.»121

Landtbruksakademiens reorganisation.

I akademiska stiftelser är naturenligt sekreterarens uppgift att verka såsom hjertat i den animala organismen. Eger han icke dertill erforderliga egenskaper, kan akademien icke uppfylla sin bestämmelse. Sanningen häraf bekräftades af landtbruksakademiens tillstånd vid början af 1840-talet. Akademiens dåvarande sekreterare var en aktningsvärd litteratör; men med vittra idrotter befrämjas icke jordbruk och boskapsskötsel. I sjelfva verket kunde ock akademien då anses hafva någon tid legat i träde. Sekreterarens aflöning var dessutom så knapp, att derigenom icke kunde grundas något anspråk på hans odelade verksamhet i och för tjensten. Dertill kom, att akademiens stadgar vid verkställigheten befunnits i flera hänseenden bristfälliga. Efter förändringen af statsrådets organisation år 1840 blef det alltså en af de första omsorgerna för civildepartementschefen att vidtaga åtgärder för ordnandet af denna angelägenhet. Sedan det i ekonomiskt hänseende gjorts möjligt för akademiens sekreterare att frän befattningen afgå och erforderliga lönetillgångar för hans efterträdare blifvit beredda, lyckades det att vid akademien såsom sekreterare fästa en äfven agronomiskt bildad och erfaren man '). Dessförinnan hade akademien fått föreskrift att till Kongl. Maj:t inkomma med förslag till nya stadgar. Detta sistnämnda var af hela reorganisationsfrågan det, som befans med de största svårigheterna vara förbundet, alldenstund meningarna angående så väl grunderna för förslaget som dessas tillämpning voro så söndrade, att det af akademiens majoritet antagna förslag blef

') J. T. Nathorst.väsentligt afvikande från det, som den förberedande kommittéen afgifvit, hvarjemte akademiens direktör1) reservationsvis afgaf ett utförligt förslag, hvilket, likasom en af Berzelius m. fl. ledamöter särskildt afgifven reservation, väsentligt skilde sig från beggedera. Med den seghet i karakteren, som för be-mälde direktör var utmärkande, och hvaraf han sjelf stundom berömde sig, kunde han icke stanna vid afgifvandet af sin utförligt motiverade reservation. Sedan akademiens betänkande med tillhörande handlingar blifvit till civildepartementets expedition ingifna, uppvaktade han konungen i ändamål att redogöra för sitt förslag, och i samma syfte begärde han af civildepartementschefen ett colloquium familiare för jemförande granskning af de skiljaktiga förslagen. Det sammanträde, som för detta ändamål beramades, började en eftermiddag kl. (3; men då nära midnattstid man ännu icke hunnit komma på det klara med första paragrafen, måste jemkningsförsöket öfvergifvas. Inom statsrådet blef man ense om att tillstyrka ett förslag, som mest närmade sig det af akademiens majoritet afgifna. Att konungen, då han erfarit, att en i allmänna värf så bevandrad man som akademiens direktör hyste skiljaktiga åsigter om saken, skulle blifva tveksam, var lätt att förutse. Vid första enskilda föredragningen2) beslutade Hans Maj:t derföre uppskof utan att ingå i någon pröfning af frågan. Detta blef ock händelsen vid flere gånger förnyad föredragning

') F. d. statsrådet Poppids.

' t

2) I anseende till konung Carl Johans obekantskap med svenska språket tillgick det med den formela

behandlingen af regeringsärendena sålunda, att, sedan de i statsrådsberedningen blifvit förhandlade, de af vederbörande föredragande preliminärt anmäldes för Hans Maj:t vid enskildt företräde (nästan alltid i hans vanliga arbetsrum, som tillika var hans sofrum). I den derefter följande officiela konselj behöfdes då, i afseende å alla de punkter af föredragningslistan, för hvilka statsrådets tillstyrkanden blifvit af Hans Maj:t godkända, ej annat än tillkännagifvande af föredraganden derom, så att blott rörande de ärenden, som Hans Maj:t hänsköt till ytterligare diskussion, vidare öfverläggning i konseljen egde rum.af ärendet; men då, efter några veckor (28 aug. 1841) Hans Maj:ts uppmärksamhet fästes på angelägenheten för akademien att snart få den vigtiga organisationsfrågan afgjord, frågade han: »étes-vous d'acc.ord, vous et vos collègues?» och då detta bejakades, tillade han, utan att låta ärendet sig föredragas, »eh bien, approuvé». Hvad nu än detta besked i grunden var, icke var det prof af allenastyrande.

Akademiens direktör blef med frågans utgång misslynt, men han fick lefva länge nog för att samla en tillfredsställande erfarenhet, att akademien, efter den nya sakernas ordning, kunnat utveckla en bestämmelseenlig verksamhet.124

Ett enskildt bemedlingsförsök för den eviga freden.

Uncler loppet af år 1841 uppträdde i England, Hamburg och Belgien en svensk adelsman för att spela rolen af en Sveriges Cobden. Det var grefve David Frölich. Med hans skaplynne var icke förenligt att gå andra än öppna och raka vägar, och han sökte sålunda att för sin plan intressera så väl regeringsledamöter som andra framstående politiska män. Af hans åtgöranden i England och Hamburg har man icke kommit någon verkan på spåren, men i Belgien föranledde hans uppträdande diplomatisk skriftvexling. Han vände sig der omedelbart till inrikesministern mr Nothomb. Hans program var hufvudsakligen följande: enär fredens bevarande vore ett väsentligt vilkor för industriens och handelns tillväxt, äfvensom för folkens sedliga utveckling, kunde statsmannen och mennisko-vännen icke nog uppmärksamma alla möjliga medel att förekomma krig och minska de hufvudsakliga anledningarna dertill. För att i politiken så väl som i det sociala lifvet gifva större vigt åt det moraliska inflytandet, vore det för den skull synnerligen önskvärdt, att en association bildades, som upp-toge medlemmar från alla nationer, lifvade af gemensam nitälskan för detta ändamål; och emedan alla civiliserade folk hade intresse deruti samt utbredandet af sann politisk kunskap, till en del genom samlandet af politiska fakta, utgjorde det enda medel, som kunde leda till målet, borde associationen benämnas »allmänna föreningen för befrämjande af politisk kunskap (société générale pour les sciences politiques)». Denna allmänna förening skulle sätta sig i förbindelse med speciela samfund för statistik och nationalekonomi, som borde organiseras i alla länder, för att erhålla tillförlitliga uppgifter omde särskilda ländernas moraliska, industriela ocli komnierciela tillstånd. På bestämda mellantider skulle föreningen hålla möten i någon af Europas centrala städer, exempelvis Belgiens hufvudstad. För förberedande granskning af de till mötets behandling afsedda ärenden skulle en specialkommitté genom ballottering utses, och borde det ankomma på första mötet att pröfva och besluta, hvilka reglementariska ordningsstadganden i öfrigt kunde finnas erforderliga.

Genom skrifvelse af den 30 september 1841 meddelade grefve Frölich chefen för svenska civildepartementet kännedom om sitt företag, som han trodde skola vara för honom »angenäm, i samma mon som han kunde sjelf deraf bereda någon fördel för det allmänna»; ocli upplyste han för öfrigt, att hans »framställning blifvit föremål för belgiska regeringens uppmärksamhet och vunnit dess bifall och understöd».

Att ban något för sangviniskt bedömde sin ställning till frågan, framlyste dock deraf, att Sveriges sändebud vid belgiska hofvet, baron von Wahrendorff, genom depesch af endast fem dagars senare datum till sin regering inberättade, att, enligt meddelande från belgiske inrikesministern, grefve Frü-lichs plan vore att anse fullständigt misslyckad och att han från alla kompetenta, till hvilka han vändt sig i saken, mött undvikande svar. Då emellertid hans berörda skrifvelse till civildepartenientschefen blifvit, efter anmodan, på officiel väg af svenska beskickningen befordrad till utrikesdepartementet, blef det derigenom troligt för så väl sagda beskickning som vår regering, att grefven i denna sak handlat i samråd med bemälde departementschef. Saken väckte hos konungen ej ringa förundran, men den explikation, som af denna anledning atfor-drades departementschefen, var

dock lätt att åstadkomma, emedan grefve Frölichs omförmälda bref tydligen utvisade, att det var det första meddelandet till honom i ämnet. Den ohjelpligt fallna storartade planen bar sålunda ej annan frukt126

än den for den menniskoälskande grefven sjelf sorgliga erfarenhet, att han med sin välmening i det närmaste gjort fiasco'), och att var beskickning vid belgiska hofvet kunnat några dagar lefva i den villfarelse, att en ledamot af svenska regeringen hade tid och lust att befatta sig med en så slipprig filantropi.

1 Grefve Frölich utgaf sedermera i Paris 1842 en skrift, kallad: »Des différends entre les nations civilisées et de leurs causes», hvaröfver en recension blef synlig i Augsb. allgem. Zeitung.127

Förra tiders centralisation af allmänna förvaltningsärenden.

Sveriges regeringsform stadgar i § 7, att alla regeringsärenden (med undantag af ministeriela och kommandomål) skola inför konungen i statsrådet föredragas och der afgöras. Men hvad är »regeringsärenden»? I saknad af definition, hvars gränslinier det för öfrigt vore vanskligt att på ett allmängiltigt sätt kunna uppdraga, har bestämmandet till en del fått ankomma på smak. Under en föregående tid syftade regeringssystemet till att så mycket som möjligt centralisera. Hufvudsakligen var det väl en patriarkalisk anda, som fostrade detta system. Men vid sidan deraf synes det omedelbara omhändertagandet af åtskilliga lokala ärenden hafva haft ett politiskt ändamål. Det var utan tvifvel ock derföre, som männen af den Rosenbladska skolan ropade ve öfver den fara, som hotade konungamagten, då hvarjehanda till lokala bestyr hänförliga ärenden, som öfver höfvan inkräktade pä tiden för egentliga statsangelägenheter, förvisades från konungens rådsbord. Numera måste det framkalla förvåning, att ännu vid medlet af nittonde århundradet i konungens konselj till pröfning före-hades sådana ärenden som t. ex. socknemagasinsreglementen, taxor för hufvudstadens bagare, bryggare, slagtare, hyrkuskar och åkare o. s. v.

Ar 1842 bemyndigades Kongl. Maj:ts befallningshafvande att pröfva och fastställa förslag till socknemagasinsreglementen1). Ar 1847 blef af Kongl. Maj:t förordnadt, att taxor å bröd, dricka och kött icke vidare komme att af Kongl. Maj:t fastställas, utan att handeln med dessa artiklar skulle vara

') Denna åtgärd blef af den ultrarojalistiska tidningen »Minerva» hånfullt skildrad såsom utmärkande uppenbar vanvård af konungamagten.fri. Några år senare bemyndigades öfverståthållareembetet att fastställa taxor å hyrkuskars och åkares körslor. Anda till inpå 1840-talet innehöllo dessa senare en straffbestämmelse, som förtjenar att bevaras från glömskan, den nemligen att »rida på trähästen». Huru långt denna art af skamstraff går tillbaka i tiden, liar icke kunnat utredas. Antagligen var det, såsom så mycket annat, en efterhärmning från Tyskland'). Straffet tillämpades, så vidt veterligt är, endast på hyrkusk-och åkaredrängar för öfverträdelser af taxeföreskrifterna. Pä träsktorget (nuvarande Roslagstorg), som då gjorde fullt skäl för namnet, var upprest ett misslyckadt träbeläte, som skulle föreställa en häst, hvaruppå, likasom för att parodiera en statue équestre, delinqventen uppsattes för en eller två timmar till begabberi för den skådelystna hopen, som vant sig att anse dessa upptåg såsom ett slags folkfester. Till det egendomliga i denna straffbestämmelse hörde, att den icke var alldeles lika för hyrkuskarnes och åkarnes drängar. För de sistnämnda var straffet alternatift böter (3 V3 rdr b:ko) eller att rida på trähästen. Då valet deremellan berodde af delinqventens egen smak, skulle det i psykologiskt hänseende ha varit af intresse, om uppgifter samlats, som utvisade verkställigheten af så väl det ena som det andra bestraffningssättet, så att man kunde ha haft en statistisk grund för att väga hederskänslan emot bildningsgraden.

Vid en enskild föredragning för konung Carl Johan, då en rättsfråga med afseende å omförmälda bestraffning förekom, hade han svårt att fatta, hvad denna »ebeval de bois» egentligen var, som, då det blef honom klart, syntes honom vara en af de originelaste af hans nya fäderneslands institutioner.

') Enligt C. G. Cramer (tysk förf. på 1700-talet) var det fordom i Tyskland en art skamstraft' att rida på »träåsna».Formen för interimsregeringar.

Oaktadt sin långt framskridna ålder önskade Carl Johan att personligen öppna Norges vid februari månads början 1842 sammanträdande storting. Af denna önskan lifvades lian så mycket mera, som det dervid erbjöd sig ett

tillfälle att för norska representationen skildra den lyckliga ställning, som landet, under lians styrelse i alla riktningar vunnit1).

Mot slutet af december 1841 meddelade konungen civil -departementschefen genom en dikterad not, att lian vid början af nästföljande månad komme att företaga sin tillämnade resa till Norge, — att lian ville uppdraga åt H. K. H. kronprinsen, jemte b. e. justitiestatsministern, chefen för sjöförsvarsdepar-tementet ocli t. f. chefen för finansdepartementet att enligt 43 § 11.F. föra regeringen under konungens frånvaro; samt att t. f. statsministern för utrikes ärendena jemte cheferna för landtförsvars- och civildepartementen skulle vara beredda att åtfölja honom till Norge.

I följd häraf blef civildepartementschefen satt i nödvändighet att bereda frågan om interimsregeringens instruktion, hvilken, i följd af den förändring, som statsrådets organisation nästföregångna år undergått, måste till sin lydelse i Hera delar blifva afvikande från den som varit gällande, då interimsregeringar tillförene förordnats. Viel de rådplägningar, som härom i statsrådsberedningen förekommo, yppades emellertid sådana tvifvelsmål och så splittrade meningar om rätta tillämpningen af 43 § R.F., att, då det nu i sjelfva verket gälde att stifta lex in casu, erforderlig enstämmighet icke kunde

') Se det 1842 tryckta trontalet.

vinnas för det förslag i ämnet, som borde konungen föreläggas. För alla syntes det uppenbart, att rikets ständer vid beslutet om statsrådets förändrade organisation uteslutande haft för ögonen det normala tillstund, då konungen sjelf förer riksstyrelsen, ocb sålunda förbisett nödvändigheten att bringa grundlagens föreskrifter angående riksstyrelsens förande under konungens frånvaro i organisk öfverensstämmelse med berörda beslut.

Hvad härvid särskildt beträffade den styrelseform, som 43 § R.F. afsåge för de fall, då konungen går i fält eller reser till aflägsnare inrikes orter eller till Xorge, påkallade förhållandena utredning i följande hänseenden:

Då, för att bilda en konselj, som under konungens resor vore honom följaktig, erfordrades fyra statsrådsledamöter och för den i hufvudstaden residerande interimsregering, under kronprinsens ordförande, erfordrades tre statsrådsledamöter, samt deraf följde, att, äfven om dervid användes alla tre statsråden utan departement, minst fyra departementschefer måste i den ena eller andra eller bådadera fördelningarna af styrelsen användas, framstälde sig sjelfmant den frågan: Borde dessa derunder bibehålla sina attributioner såsom föredragande ocli departementschefer? Denna fråga ansågs böra pröfvas särskildt med hänsigt till a) den fördelning af statsrådet, som åtföljde konungen på resor.

Det låge i sjelfva sakens natur, att dessa statsrådsledamöter icke kunde fungera såsom departementschefer, med undantag af chefen för utrikesdepartementet, emedan konungen icke torde förbehålla sig afgörandet under resor af de till något annat departement hörande mål i sin helhet. De öfriga af dessa statsrådsledamöter kunde således endast vara konsultativa, så att, om dertill utsåges någon departementschef, han måste under tiden frånträda utöfningen af denna befattning. Detta hindrade dem likväl ej att fungera som föredragande.131

l>) den tillförordnade kongl, regeringen. Frågan syntes i detta hänseende böra pröfvas alternatift under trenne särskilda synpunkter, nemligen l:o) böra alla departement representeras inom regeringspersonalen? 2:o) förutsatt, att regeringsledamöterna icke fungera som departementschefer eller föredragande, kunna under tiden för en tillförordnad regering departementen förvaltas af andra statsrådsledamöter? och 3:o) kunna och böra ett eller flera departement af de till medlemmar i regeringen förordnade statsrådsledamöter förvaltas och de öfriga departementen samtidigt förestås af andra statsrådsledamöter?

Med grundbegreppet af den införda departementalstyrelsen, eller ändamålet att bereda enhet och sammanhang åt styrelseåtgärderna, syntes det civildepartementschefen mest förenligt, att äfven i en interimsregering denna grundsats blefve tillämpad. Då likväl, utom utrikesdepartementet, regeringsärendena vore fördelade på sex departement, men endast tre statsrådsledamöter vore medlemmar af regeringen, då en konglig prins var förordnad till dess ordförande, måste, för möjligheten af en sådan organisation, dessa tre ledamöter förestå

hvardera tvenne departement.

För tillämpning af andra alternativet fann civildeparte-mentschefen flerehanda olägenheter möta, af hvilka den mest i ögonen fallande vore otillräckligheten af statsrådsledamöternas antal, enär, utom de sju, som fordrades för interimsregeringen och den konungen på hans resor åtföljande konselj, ytterligare sju, eller, om utrikesministern åtföljde konungen, sex skulle erfordras för departenientschefsplatsernas fyllande; och då, med hänsigt till den konstitutionela ansvarigheten, det vore oundgängligen nödvändigt, att departementscheferna äfven såsom ad interim föredragande vore i fullt åtnjutande af sina attributioner såsom statsråd, syntes denna omständighet vara nog att göra detta alternativ oantagligt.Emot tredje alternativet ansåg civildepartementschefen det kunna anmärkas, dels att den derigenom afsedda organisation saknade enhet och konseqvens i så måtto, att en del departement representerades af röstegande chefer inom regeringen, andra icke, dels att de till regeringsmedlemmar icke förordnade departementschefer blefve att anse såsom suspenderade från en del af sina attributioner, eller den som innefattades i egenskapen af rådgifvare i de regeringsärenden, som icke tillhörde deras departement, eller, med andra ord, att de blefve reducerade till enahanda qvalifikation som de forna statssekreterarnes m. m.

Beträffande interimsregeringens sammansättning ledde öfverläggningarna till uttalandet af trenne olika meningar. Två statsrådsledamöter höllo före, att besagda regering bäst formerades på det sätt, att väl endast tre statsrådsledamöter (då en konglig prins vore ordförande) förordnades till hufvud-medlemmar deraf, men med förklarande, att den yngste af dem borde lemna plats åt hvardera af de öfrige departementscheferna, då de hade föredragning. Dermed ansågs likformighet skola vinnas i det hänseendet, att alla departementschefer i och för de dem tillhörande ärenden hade enahanda prerogativ såsom röstegande ledamöter af regeringen. En tredje ledamot ansåg detta förslag böra modifieras sålunda, att alla de tre primitift förordnade regeringsledamöterna skulle turvis alternera med de öfriga departementscheferna om plats i regeringen vid dessas föredragning.

En fjerde ledamot röstade för det ofvan anförda första alternativ, enligt hvilket alla departement skulle fördelas på de tre förordnade regeringsledamöterna, under förutsättning att det skulle åligga vederbörande expeditionschefer att tillhandagà med målens beredande och föredragning.

Emot den organisation, som de tvenne först omförmälda ledamöterna tillstyrkt, likasom emot den tredjes amendement,133

hyste civildepartementschefen allvarliga betänkligheter. En vigtig princip, som lagstiftarne uppenbart haft till ögonmärke, då de bestämt ett inskränktare antal statsrådsledamöter i interimsregeringen, ansåg han hafva varit det nödvändiga vilkoret af kontinuitet, hvilken princip skulle blifva allt för mycket åsidosatt genom antagandet af en dylik organisation, (xenom godkännande af förstberörda förslag skulle ock tre olika latituder af myndighet bland statsrådspersonalen uppkomma, nemligen två regeringsledamöter röstegande för alla departement, en för trenne och tre endast för sitt eget departement. Enligt det andra förslaget åter skulle tre ledamöter blifva röstegande för fem departement och de öfriga hvardera för ett. Då för öfrigt 43 § R.F. uttryckligen föreskrefve förordnande af trenne ledamöter i interiinsregering (jemte ordföranden) men ostridigt vore, att enligt de två förstnämnda förslagen sex statsrådsledamöter skulle blifva primitift förordnade, ehuru med olika utsträckning af delaktighet deruti ocli med bestämmelse att endast trenne i sänder skulle tjenstgöra, ansåg civildepartementschefen denna omständighet utgöra ett hinder för förslagets verkställighet, som svårligen kunde undanrödjas. Deremot och då af det tredje förslagets antagande minsta olägenhet syntes vara att emotse, tvekade han desto mindre att rösta derför, som, ehvad en departementschef förestode ett eller tlera departement och ehvad han i ärendenas beredande och föredragning biträddes af vederbörande expeditionschef eller ej, den juridiska delen af hans ansvarighet vore den samma.

Det kunde med visshet emotses, att framställningen af detta ärende med hänsyn ej mindre till rikets ständers förbiseende vid behandlingen af grundlagsförslaget om statsrådets reorganisation än grundlagsföreskrifternas oklara skick, som kunnat lemna rum för så skiljaktiga åsigter om tillämpningen, skulle hos konungen uppväcka den lifligaste förtrytelse, desto mera som det icke kunde vara något tvifvel derom, att,134

derest vid anmälan af berörda grundlagsförslag, dervid konungen af sin dåvarande konselj tillråddes att meddela rikets ständer sin afsigt att stadfästa förslaget, hans uppmärksamhet blifvit fäst på dettas omförmälda bristfällighet, han skulle deruti hafva funnit en troligen lika välkommen som giltig anledning att vägra sanktion. Men statsrådet undgick det väntade obehaget. Innan ärendet kunde föredragas, gaf nemligen konungen till känna, att han, i anseende till mellankomna omständigheter, funnit sig föranlåten att inställa den tillämnade resan. Diskussionen öfver den bekymmersamma frågan i statsrådsberedningen kom i följd deraf icke att inflyta i statsrådets protokoll.

Någon tillämpning af grundlagsföreskrifterna om interims-regering kom derefter icke i fråga under Carl Joiians regeringstid, emedan han till sin död fortfarande residerade i Stockholm.Tillämpning af 38 § Regeringsformen m. m.

Vid erhållet företräde till enskild föredragning en eftermiddag fann civildepartementschefen konungen sysselsatt med namnteckning å resolutioner och skrifvelser, som till honom för underskrift voro från kansliet uppsända. Efter helsning utlät sig Hans Maj:t: »Quelle machine à signature que le roi de Suède». Han förklarade sig vilja afstå 50,000 rdr af sin civillista, om han kunde befrias från detta tryckande onus. På det att denna sysselsättning icke måtte uttrötta honom, be-falde ban tillika, att ej mer än femton expeditioner i hvarje särskildt omslag finge uppsändas för underskrift.

Detta gaf en ökad anledning till vidtagande af en åtgärd, hvarom civildepartementschefen, för ändamålet att befordra skyndsammare expedierande af regeringsbesluten, redan förut med expeditionschefen haft öfverläggning. Då föreskriften i 38 § R.F. om utgående expeditioners förseende med konungens underskrift, »för att blifva gällande», förutsatte någon verkställighet, ansågs nemligen denna föreskrift icke innebära något hinder för att med endast departementschefens underskrift låta, i form af handbref eller noter, utgå expeditioner till underordnade myndigheter, då någon verkställighet icke påkallades, såsom t. ex. då, till svar å ett embetsverks hemställan om tjenstledighet för en underlydande tjensteman, embetsverket meddelades, att, Kongl. Maj:t genom utfärdad resolution dertill lemnat bifall. Jemte förordnande om en sådan tillämpning i detta och likartade fall bestämdes alltså i öfverensstämmelse dermed, att de bilagor, som vanligen åtföljde styrelsens för allmänna väg- och vattenbyggnader skrifvelser angående föreslagna allmänna arbeten, såsom ritningar och kostnadsförslag144

m. m., hvilkas gillande (likasom kyrkritningars) förut bekräftats med konungens namnteckning, borde, då de med af konungen undertecknad skrifvelse återsändes, endast förses med departementschefens intyg om godkännandet.

Dessa oskyldiga anordningar voro emellertid nära att föranleda en konflikt. På den tiden utgafs nemligen i hufvudstaden en tidning, benämnd »Svenska Minerva», »stackot till formatet, men stor i ande och sträfvande» (för att nyttja ett talesätt, som af tidningen sjelf begagnades 0111 tvenne militära uppkomlingar). Dess färg var ultrarojalistisk, d. v. s. föremålet för dess dyrkan var den suveräne konungen, icke konungen i statsrådet. Tidningen kunde betraktas som språkrör för de politiske trosbekännare, för hvilka statsrådet i och för sig utgjorde ett för regenten besvärligt och otrefligt påhäng, som, då det i vårt tidehvarf blifvit ett nödvändigt ondt, åtminstone borde göras så oskadligt som möjligt1). Att med en sådan teori statsrådets departementalorganisation skulle för tidningen vara en styggelse, enär den förmentes af naturnödvändighet innebära frö till ministerstyrelse, var sålunda fullt följdriktigt. Medan tidningen outtröttligt sprutade etter emot de mera frisinnade departementscheferna, följdes med en viss diplomatisk slughet den taktik att söka söndra konungen och hans rådgifvare genom ideliga bemödanden att göra dessa misstänkta att vilja inkräkta på området för konungens grundlagsenliga myndighet. Efter erhållen kännedom 0111 den inom civildepartementet vidtagna reform i afseende å underskrifterna å utgående expeditioner omfattade »Svenska Minerva» ock detta tillfälle för att med en giftig kritik söka visa, att åtgärden uppenbart åsyftade att rycka regeringstömmariie ur konungens händer. Yid den

') Den spirituele exc. grefve Gust. Löwenhjelm plägade kalla de rojalister, som representerades af Svenska Minerva, »hofrojalister», till skilnad från de konstitutionela rojalister, hvartill han räknade sig och som

representerades af tidningen »Svenska biet».audiens, som civildepartementschefen dagen efter detta Minervas anfall erhöll till enskild föredragning, var han beredd att möta en mulen uppsyn; men han hade rustat sig med tillräckligt bevisande handlingar till sitt försvar. Affordrad förklaring öfver anmärkningarna i gärdagens tidningsblad, var han alltså i tillfälle att ådagalägga behörigheten af den klandrade åtgärden, och Hans Maj :t fann sig, särdeles med afseende å det derigenom minskade antalet af hans egna namnteckningar, sä tillfredsstäld, att han, långt ifrån att ogilla departementschefens förfarande, anmodade honom att uppmana de öfrige departementscheferna att införa enahanda ordning inom sina resp. expeditioner. Hans Maj:t, som vid departementschefens emottagande var vid lynne, som om han emottoge en upp-rorsmakare, förafskedade honom efter slutad föredragning med den mest intagande fryntlighet.

Minervas bemödanden att inför allmänna omdömet nedsätta icke blott statsrädsledamöterna utan sjelfva statsrådsinstitutionen buro tilläfventyrs frukt hos »hofrojalisterna», men hos konungen förfelade de alldeles sin verkan. Han hyllade den, såsom det vill synas, i våra moderna stater antiqverade åsigten, att enär rådgifvarnes anseende i sin mon betingade konungadömets eget, ett allt för djupt återfall från deras en gång vunna värdighet skulle verka menligt pä allmänna omdömet om statsrådsinstitutionens konstitutionela betydelse. Vid ett tillfälle, då en statsrädsledamot anmälde sin önskan att fä träda tillbaka till en plats med något lägre värdighet än generalmajors, yttrade Hans Maj:t: Je ne permettrai janiais, que mes conseillers se ravaleront»l).

Carl XIV:s åsigt i detta afseende gick icke i arf till Carl XV, så vidt det får slutas från kongl, resolutionen den 3 nov. 1571, enligt hvilken afgående statsråd får afsked äfven från rangen. Man påminnes härvid om ett tänkespråk af den romerske skriftställaren Lucanus, med afseende å uppkomlingar, — »tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant».138

Ett skogshushållningsärende.

Erfarenheten liar lärt, att rika tillgångar ofta förleda så väl nationer som enskilde till slöseri. Sverige liar af naturen begåfvats med större rikedom af skogar än de flesta andra länder men ingenstädes torde man hafva mera sorglöst handhaft skogarnes vard. Först på senaste tid har tanken vaknat på nödvändigheteii att hushålla med återstoden. Då redan för mer än 100 år sedan verop hördes öfver befarad skogsbrist, men skogstillgång traktvis ännu finnes, bör det vara att hoppas, att uppvaknandet icke kommit för sent.

På våren 1842 ingaf den om skogshushållningen här i landet högt förtjente hofjägmästaren J. A. af Ström till civildepartementet ett memorandum, hvarigenom han påkallade uppmärksamheten på det för skogshushållningen menliga förhållande, som här ännu allmänt egde rum, att, i olikhet med bruket i andra länder, för skogsfällning och afverkandet till bränsle begagnades yxa i stället för såg. För att bereda rättelse i detta afseende och på det att säker grund måtte vinnas för bibringande åt allmänheten af kunskap i ämnet, sattes i fråga att anställa jemförande försök med båda dessa redskap och att genom deröfver affattadt protokoll redogöra för förloppet deraf. Konung Carl Johan, som med värma omfattade denna angelägenhet, gaf tillstånd till verkställandet af dessa försök å Kongl. Djurgården. Föreskrift meddelades alltså om verkställigheten, och uppdrogs inseendet deröfver åt bemälde hofjägmästare, som dervid liade att använda arbetare, hvilka genom öfning förvärfvat erforderligt handlag för be-139

gagnandet af de särskilda redskapen; ocli skulle vid förrättningen utrönas icke blott hvilketdera redskapet hade företräde i afseende å den erforderliga tiden för fällning och aftrumning af träd af lika dimensioner, samt qvantiteten af det affall, som af materialet spildes. utan äfven hvilket eller hvilka slags sågar, af svensk eller utländsk tillverkning, som kunde finnas för ändamålet användbarast.

De öfver förrättningen förda protokoll utvisade på det bestämdaste sägens företräde framför yxan, äfvensom att bland de utmärktare sågarna en dubbel ocli en enkel såg af Nyby bruks tillverkning funnits vara af öfvervägande användbarhet. Det vigtigaste af hvad redogörandet för de anstälda försöken lade i dagen var emellertid beräkningen af det affall eller den förlust af material, som vid bruket af yxan egde rum och som, dä hela rikets årliga skogsafverkning afsågs, ledde till det säkra antagande, att berörda redskaps användande för ifrågavarande ändamål medförde en högst betydlig national-förlust1). Det ansågs derföre vara af synnerlig vigt att allmännare

sprida kännedomen om gagnet af sågens användande, och det blef för den skull (den 18 juni 1842) förordnadt, att för hvarje län ett exemplar af de båda lämpligast befunna sågarna skulle genom landtbruksakademiens försorg tillställas vederbörande hushållningssällskap eller Kongl. Maj:ts befallningshafvande, jemte utdrag af protokollen öfver de anstälda försöken, med uppmaning att underrätta länets invånare om fördelarne af sistberörda redskaps användande. Tillika bestämdes ett premium af 24 sk. b:ko famnen för nästföljande

') Med hänsyn till alla behof för så väl enskilda hushåll som jern- och kopparverk, kalkbruk, bränvinsbränning och andra industriela anläggningar, ansågs den årliga förlust af material, som yxans användande medförde, approximatift kunna i kubikinnehåll beräknas till föga mindre än rikets bela dåvarande utskeppningsqvantitet af trävaror.140

år från rikets norra län sjöledes till hufvudstaden inkommande, i båda ändarne sågad, löfved, intill 1,000 famnar.

Dessa åtgärder hafva väl ännu icke ledt dertill, att vid fällning och aftrumning af träd yxan allmänt blifvit lagd å sido. A kronans parker användes dock härför uteslutande såg, och i vissa orter har bruket deraf äfven å enskilda jordegendomar fatt en icke oväsentlig utsträckning.141

Kongl, resolution om Lindebergska teatern.

Under förra hälften af innevarande århundrade lefde i Stockholm en i visst afseende märkvärdig man, som frestade flerehanda värf, men i allmänhet med ringa tycka, och omsider genom följderna af sitt oroliga lynne vann en sorglig-ryktbarhet. Hans namn var Anders Lindeberg. Han hade såsom subalternofficer bevistat kriget i Tyskland 1813, men tog afsked från krigsyrket 1821 och blef då titulerad kapten. Med stor flit sysselsatte han sig derefter hufvudsakligen med litterära arbeten och uppträdde såsom politisk skriftställare i flera tidningsblad, ofta med mera mod än urskilning.

Huru Lindeberg tillvunnit sig Carl Johans uppmärksamhet och gunst, är icke kändt, men veterligt är, att han ifrån den tid, då Carl Johan var kronprins, från hans handkassa uppbar en pension, hvilken likväl 1832 blef indragen i följd af dåvarande konungens misshag med en af Lindeber<; författad, i tidningen »Stockholmposten» införd, politisk uppsats

Yid denna tid började han att agitera emot kongl, teaterns förmenta monopol. Gång efter annan ingaf han ansökan att få anlägga en enskild teater i hufvudstaden, men mötte hvarje

') Lindebergs uppträdande på den publicistiska banan blef derefter allt mera hänsynslöst, och 1834 ådrog han sig, som bekant är, en högmåls-process, hvilken slutade dermed, att ban af hofrätten dömdes till döden, hvilken dom af högsta domstolen stadfästes. Oaktadt hah hård-nackadt vägrade att antaga den af konungen förunnade nåd att få umgälla sin förbrytelse med tre års fästningsfängelse, undgick han likväl domens verkställighet genom den i oktober s. å. för politiska förbrytelser beviljade allmänna amnesti.142

gång afslag. Det tycktes den tiden hafva ingått i allmänna föreställningssättet, att den uteslutande rätten för kongl, teatern att i hufvudstaden uppföra skådespel borde vidmagthållas i sedlighetens intresse. Att vid pröfningen af omförmälda ansökningar hänsyn tillika togs till äfventyret för den kongl, teaterns ekonomiska bestånd, då den hade att täfla med enskilda teatrar, bör knappt förmodas.

Ar 1841 ingaf kapten Lindeberg förnyad ansökan att i hufvudstaden få anlägga en teater »för att der uppföra sång-och talstycken, balletter och konserter». Det beslut, som deröfver den 18 oktober s. å. meddelades, utvisade, att den dåvarande regeringen helt och hållet lemnade å sido afseendet å den kongl, teaterns uteslutande rätt, som i sjelfva verket ej heller var förenlig med det i grundlagen mot monopoler i allmänhet stadgade förbud. Frågan betraktades endast som ett ordningsmål af den högre vigt, att det för hvarje förekommande fall borde vara beroende af Kongl. Maj:ts pröfning. Genom omförmälda beslut blef det nemligen förklaradt, att, »enär sökanden icke visat sig ega tillgång till någon teaterlokal eller till någon skådespelaretrupp att dervid begagna, hvadan icke pröfvas kunde, huruvida nödiga garantier för vidmagthållande af säkerhet och allmän ordning i dessa delar vore för handen, Kongl. Maj:t i sakens så beskaffade skick icke kunde ansökningen bifalla». Spänstigheten af Lindebergs viljekraft för-slappades icke heller genom denna motgång. På våren nästföljande år började han

anläggandet af en enskild teater, som redan i september samma år var så nära sin fullbordan, att den ansågs vid början af oktober kunna för begagnande öppnas. Sedan vederbörlig besigtning å byggnaden föregått, blef, enligt Lindebergs anhållan, frågan om tillstånd till dess begagnande för det afsedda ändamålet af öfverståthållaren understäld Kongl. Maj:ts pröfning. Civildepartementschefen skyndade att för143

konungen anmäla ärendet i enskild föredragning, men det blef, såsom det var att förutse, ajourneradt. Ett par dagar derefter mottog departementschefen besök af den berömde skådespelaren Torsslow, som tillkännagaf, att ban trätfat aftal om den nybyggda teaterns förhyrande och att han kontraherat med en erforderlig skådespelarepersonal, så att, sedan byggnaden nu vore fullbordad, han vore i tillfälle att bestämma dagen för teaterns invigning, i hvilket afseende och då det vore för honom en välfärdsfråga, att afgörandet af kapten Lixdebergs ingifna ansökan icke fördröjdes, enär hyra och aflöning utginge från bestämd dag, han alltså anhöll om departementschefens handläggning af ärendet så skyndsamt som möjligt. Till genmäle erinrade departementschefen, att det icke vore officielt kändt, hvarken att teatern blifvit till annan man uthyrd, ej heller att invigningsdagen nu kunde bestämmas, hvarom han således icke vore befogad att, då ärendet föredroges, lemna upplysning. Vid sådant förhållande och ehuru det icke kunde betviflas, att beslut skulle vid nästa föredragning blifva fattadt, sa ocli för att vinna tid, tillrådde departementschefen sökanden att lios konungen anhålla om personligt företräde för att meddela Hans Maj:t kännedom om berörda förhållanden, och trodde departementschefen sig kunna förvissa sökanden, att Hans Maj:t med nöje såg, att man med öppet förtroende och tillit vände sig till honom. Rådet följdes, och efter ett par dagar infann sig Torsslow åter hos departementschefen och gaf till känna, att konungen välvilligt afhört hans an-dragande och förklarat sig vilja vid nästa föredragning taga saken i öfvervägande. Omedelbart derefter anmälde departementschefen sig till enskild föredragning. Då vid denna ärendet angående Lindebergska teatern förekom, blef ansökningen utan ringaste tveksamhet bifallen. Ganska visst skulle den, då det nu var ytterst på tiden, äfven utan mellankomst af någon144

saken intresserad hafva vunnit bifall, men att det skedde med så förekommande beredvillighet, var ett af de många bevisen, att Carl Johax, som var oböjlig emot hvarje tillstymmelse af trots ocli icke utan en känsla af obehag kunde medgifva något åt dem, som veterligen hyste emot honom eller styrelsen afvogt sinnelag, deremot kände sig lycklig, då han visste, att gagnet af regeringsbesluten träffade välsinnade samhällsmedlemmar.145

Studentmötet i Stockholm 1843.

Det länder till berömmelse för Lunds ocli Köpenhamns studenter att på en tid, då gammal missämja ännu icke lemnat rum för allmännare nationela sympatier emellan folken på ömse sidor om Sundet, genom sina vexlade gästbesök hafva inledt de fostbrödralag, som sedermera utvecklat sig till stående vänskapsförbund emellan samtliga skandinaviska universitetens studentkorpser. Det var denna gnista, som inom kort tände tanken på inledandet af periodiska möten emellan Skandinaviens naturforskare och något senare äfven emellan dess nationalekonomer, hvilka möten kraftigt bidragit att bemedla nationernas närmare sociala anslutning till hvarandra,

Det första talrikare studenttåget från Köpenhamn och Lund till Upsala, för beramadt möte der med studenter från Kristiania och Helsingfors, företogs om sommaren 1843. Återtåget skedde öfver Stockholm, hvarest en storartad sexa för ynglingaskaran föranstaltades i Vauxhallen å kongl. Djurgården den 7 juni. Vid underrättelsen härom blef Carl Johan, som betraktade detta nya slags folkrörelser med någon misstro och som framför allt icke kunde förlika sig med införandet af det skick, som i vissa andra länder börjat blifva sed, att läroverkens ämnessvenner blanda sig i statsangelägenheter, allvarligt bekymrad för att man under expektorationerna i det glada samqvämet möjligen kunde förirra sig in på politikens område. För afvärjande deraf önskade ban, att någon äldre man med stadgad popularitet skulle deltaga i tillställningen ocli afstyra hvarje tillstymmelse till politicerande. Då han

Fåhraus, Skildrinyur. lU146

fått kännedom om, att prof. Geijer, som oaktadt affallet från de konservativa åsigterna fortfarande åtnjöt hans förtroende, dä uppehöll sig i Stockholm, tillkallade han honom och bad honom åtaga sig denna rol; men den öfverensstämde icke med hans lynne, hvarföre han afböjde uppdraget. Han föreslog i stället dertill prof.

Thomander. Konungen, i hvars öron detta namn icke hade någon välljudande klang, studsade, troende att detta i det närmaste vore liktydigt med att sätta bocken till trädgårdsmästare; men Geijer höll fast vid sitt förslag, förvissad, att hvad konungen åsyftade bäst skulle derigenom vinnas. Det blef dervid. Vidtalad af Geijer, åtog sig Thomander, som var en af inbjudarne till festen, att vaka deröfver, att utförandet af mötets program blefve hållet inom sina tillbörliga gränser. Sedan de officiela skålarne blifvit tömda och ordet förklarats fritt, öfvergick det glada skämtet småningom till allvarligare stämning. Då fann Thomander sig manad att taga ordet. Såsom kändt är, besatt han en sällsynt förmåga att öfver förekommande ämnen utspinna föredrag till hvilken längd som helst1), utan att innehållet derigenom blef mattare eller förlorade i intresse. Han uppträdde nu med ett utförligt humoristiskt tal, som vände sig uteslutande om — grammatikan. Ehuru de qvicka ordvändningarna väckte gamman och munterhet, upptogs det hela med någon förundran, emedan man väntat sig något helt annat. Men det var Thomander som talat, och endast han kunde väga, hvad ingen annan kunnat tillåta sig. Andamålet var emellertid vunnet. Man hade fått en temligen tydlig vink om behörighetsmargi-

') Enligt trovärdig berättelse tilldrog det sig en gång i preståndet, att erkebiskop Wingård, som äfven vid talmansbordet vant sig att behandla sina ståndsbröder familjärt och patriarkaliskt ocli som stundom fann sig besvärad af Thomanders talförhet, afbröt honom, då ban talat mycket länge, med det spörsmål: »kan det inte vara nog nu?» men detta hade endast den verkan, att talet blef längre, än hvad ämnadt var147

nålen tör studentens offentliga förhandlingar, och politiken var för tillfället bannlyst. Då konungen den följande dagen fick kännedom om förloppet, fann han sig synnerligen till-fi-edsstäld, och hans omdöme om Thomander blef derefter icke oväsentligt förmildradt.148

En misstänkt spejare.

I december månad 1842 hade kyrkoherden i Enköping, hofpredikanten Afzelius, skriftligen underrättat h. e. riksmarskalken grefve Brahe, att der i trakten varit sedd en kringvandrande tysk, som, efter livad 0111 honom förekommit, antogs vara en spejare, utsänd af gustavianska f. d. konungafamiljen. Civil-departementschefen, som af denna underrättelse undfick del. aflat i anledning deraf en rundskrifvelse till landshöfdingarne i närmast belägna län, med uppmaning att låta genom underlydande kroiiobetjening efterspana den ifrågavarande främlingen. Ett halft år förgick utan att något vidare spordes härom; men den 23 juni 1843 inkom till civildepartementet rapport från landshöfdingen i Södermanland grefve Frölich, att en passlös kring vandrare blifvit i Nyköping anhållen, hvilken vid anstäldt förhör uppgifvit, att hans namn vore Sjöberg och att lian det nästförlidna året inkommit till Sverige från storhertigdömet Baden, och hvilken förmodades vara den som i departementschefens rundskrifvelse omförmälts. Söndagen den 25 juni, dagen efter den lysande revyen på Ladugårdsgärdet, anmälde civildepartementscliefen sig på förmiddagen till audiens hos konungen för att meddela livad grefve Frölich inberättat, hvarmed icke borde dröjas längre än hvad nödvändigt var.

Såsom vanligt, då Hans Maj:t mottog någon före klockan 1, var lian ännu sängliggande. Hågkomsten af gårdagens utomordentligt lyckade festlighet och en nyss från polisstyrelsen ingången rapport, att bland de folkskaror, som omgifvit revyfältet, icke något störande af ordningen förelupit, hade försatt Hans Maj:t i en särdeles upprymd stämning. Efter helsning och sedan Hans Maj:t till departementschefen, enligt149

sedvänja, framräckt en eau-de-colognes-flaska, som aldrig saknades på lians nattduksbord, sporde ban om anledningen till det begärda företrädet. Då departementschefen derför redogjort, uttalade Hans Maj:t sitt missnöje med den bristfälliga polisuppsigt, som kunnat göra det möjligt för en utländing att så länge kringstryka i landet utan den ringaste legitimation. Nu var emellertid frågan, hvad åtgärd med den anhållne borde vidtagas. Departementschefen hemstälde, om man ej, ju förr desto hellre, borde göra sig honom qvitt och för sådant ändamål affärda honom på någon ångbåt tillbaka till Tyskland, men detta förslag upptogs icke med välbehag, och slutet af öfverläggningen blef, att han skulle under polisbevakniug forslas till Stockholm för att här undergå vidare förhör. Hit-kommen blef han för ransakning instäld i poliskammaren, men han kunde der icke förmås att redogöra för sina personliga förhållanden vidare än att han vore från Baden och sistlidne höst med en fiskarebåt ankommit till en landthamn å Sveriges vestra kust och sedermera kringvandrat i Mälareprovinserna och ett par af

de nordligare landskapen samt att ban ömsom kallat sig Sjöberg, Hultman och Axelsson; dock lät ban förstå, att, om han blefve förhörd utom protokoll och vittnen, han vore villig att meddela åtskilliga upplysningar. Det uppdrogs derföre åt dåvarande tillf, öfverståthållaren grefve Lewenhaupt att enskildt förhöra honom. Dervid uppgaf ban bland annat, att han på sidolinien vore son af f. d. konung Gustaf IV Adolf och att hans moder tillhört en pomersk familj vid namn v. Maltzan; — att hans antagna rätta namn vore Gustaf Gustafsson v. Maltzan; — att han stått i nära förbindelse med prinsen af Yasa ; att han i dennes uppdrag en gång förut varit i Sverige, men att hans nuvarande vistelse här icke vore föranledd af något uppdrag från honom eller hans anförvandter. För öfrigt visste ban att berätta, att f. d. konungen, sedan han blef landsflyktig, tvenne gånger i hemlighet besökt Sverige,150

dervid han den ena gången endast uppehållit sig i Skåne, men den andra begifvit sig till Dalarne och andra orter norr om hufvudstaden; — att f. d. konungen under de första åren af sin landsflykt haft kommunikationer med åtskilliga, till namnet uppgifna, mer och mindre framstående svenskar, men efter Carl XIII:s död af brutit all gemenskap med Sverige; — att deremot prinsen af Vasa fortfarande agiterat för sina dynastiska intressen och att för sådant ändamål aftal varit träffadt med en till namnet uppgifven, numera afliden affärsman, såsom agent i Sverige, hvilken till sitt förfogande årligen erhållit 25,000 rdr, hufvudsakligen för att genom tidningspressen sprida oro i landet och väcka missnöje med den nya dynastien. En omständighet, som kunde synas förläna någon trovärdighet åt en del af dessa Gustafssons uppgifter, var att han visade sig känna detaljerna af en 1832 tillämnad illgerning, hvarom veterligen endast en i Sverige egde någon kännedom, utom dåvarande polismästaren Nerman, som sades hafva upptäckt planen och afvärjt dess verkställighet.

Da konungen fått kunskap om förloppet af t. f. överståthållarens med Gustafsson anstälda förhör, blef civildepartementschefen genast efterskickad, och han var knappt inkommen i konungens arbetsrum förr än H. Maj: t utbrast: »Eh! ce sont de belles révélations, faites par ce vagabond-là, — votre protégé», — tillades halft på skämt. I första känslan af förtrytelse sade han sig vilja ha fiskalisk aktion emot alla ännu lefvande af dem, som Gustafsson uppgifvit hafva haft gemenskap med f. d. konungen och hans familj; men då det erinrades, att här icke vore att tillgå den ringaste lagliga bevisning och att det för öfrigt icke borde sättas tro till de historier, som en landstrykare till profession kunde finna för godt att uppduka för att göra sig intressant och som han otvifvelaktigt skulle återkalla, om han blefve hörd inför domstol, lät Hans Maj:t efter en dags besinning utan svårighet frågan derom förfalla, och151

fann nu ej annat vara att göra än att, såsom departementschefen hemstält, skicka Gustafsson ur landet. Detta verkstäl-des enligt hans egen önskan på det sätt, att han med ett segelfärdigt skepp sändes till Norra Amerika, dervid det blef sörjdt för så väl likviderandet af passageafgiften som för passagerarens förseende med ett lämpligt penningebelopp för någon tids uppehälle efter framkomsten till bestämmelseorten. Departementschefen lick derjemte befallning att meddela de öfriga statsrådsledamöterna hvad vid förhöret med Gustafsson förekommit.152

Carl Johans finansteori.

t

Uti Carl Johans ovanliga förståndsegenskaper var det något, som förekommit ej mindre de närstående, med hans tänkesätt förtrogna, än dem, som på fjermare håll endast kunde bedöma honom efter hans handlingar, såsom en psykologisk gåta. Det var hans åsigter i finansläran. Yid hans ankomst till Sverige var landets finansiela tillstånd bragt till yttersta lägervall. Hufvudsakligen var detta att tillskrifva dels ödesdigra krig, dels missgrepp i finansförvaltningen, till hvilka senare ingendera af statsmagterna var utan skuld.

För att tillförlitligt kunna bedöma den finansiela ställningen vid denna tidpunkt är det nödigt att gå tillbaka nära i/i århundrade i våra häfder. Hvad dessa hafva att förtälja om handhafvandet af rikets finanser under denna tid är fullt af skuggor, men icke dess mindre lärorikt. Annu vid medlet af adertonde århundradet trodde man sig genom lag kunna icke blott förekomma prisstegring å vissa förnödenhetsvaror, utan äfven fixera värdet å ofonderade kreditsedlar. Rörande myntvärdet afgåfvos vid riksdagarne mångartade förslag, det ena korsande det andra, de

flesta syftande till tvångsåtgärder, välmenta, men opraktiska. Det verksammaste medlet för myntvärdets uppehållande troddes vara att tvinga vexelkursen inom bestämda gränser. Genom utfärdad kungörelse den 26 mars 1745 bestämdes ett visst pris (40 mark för en rdr Hamb. banco), hvaröfver vexlar icke skulle få stegras. För att desto säkrare kunna motverka kursstegringen, kontraherades med ett s. k. vexelkontor, eller egentligen ett enskildt bolag, hvars delegare mot betingade förmoner åtogo sig att reglera denna angelägenhet. Men den erfarenhet, som deraf vans, blef dyr-153

köpt för staten. Från år 1747 uppoffrades för ändamålet att styra kursen genom det enkom derför oktrojerade vexelkontor ej mindre än 122 tunnor guld; hvarefter kontoret förklarade sig ej vara i stånd att fullgöra sin uppgift. Sekreta utskottets vexeldeputerade uppsade i anledning deraf kontraktet, och i skrifvelse till Kongl. Maj:t framlade utskottet de skäl, af hvilka »det ansåg alla försök att med konst styra kursen fruktlösa och endast tjenande till att med kronans kostnad öka de olägenheter, som man velat böta och förekomma».

Det oaktadt fasthöll man ännu några år envist vid det principiela af systemet. Enligt bankdeputationens förslag tillstyrkte sekreta utskottet, att man skulle återföra sedlarne till deras ursprungliga värde genom att småningom fastställa en lägre kurs. Grundsatsen gillades af ständerna; och 1706 föreslog ett utskott af bankodeputationen verkställigheten sålunda, att kursen skulle fällas med 4 mark om året, till dess att man 1775 skulle hinna till pari eller 36 mark '). Men ej långt härefter började man ändtligen allmännare inse nödvändigheten af ett kurserande metalliskt mynt, och följden af denna vändning i allmänna tänkesättet blef 177(5 års realisation.

Beståndet af de derigenom inträdda nya förhållanden blef dock icke af lång varaktighet. Det vidtutseende krig, som utbröt 1788, kräfde stora penningetillgångar, och för beredande

') Redan vid 1747 års riksdag hördes under striderna angående vexel-kursen skiljaktiga meningar om det rådande systemet i denna del, men först vid 1760 års riksdag uppträdde en vedersakare deraf med en meningsyttring, som genom sin bestämdhet och syftning kan anses såsom förebud till en senare tids begrepp om myntväsendet och dess sammanhang med det internationela varubytet, som likväl på den tiden var en ropandes röst i öknen. Han ogillade hvarje förslag, som gick ut på tvångskurs för vexelköpen, eller att utöfva något tvång på handeln för jemnande af handelsbalansen, eller bestämmande af de utelöpande bankosedlarnes värde, och påyrkade såsom enda botemedlet att ett reelt mynt blefve gångbart, emedan i silfvermyntet låge vexelns värde. Denna dissenter i finansläran var den ryktbare, då sjuttiotvä-årige Emanuel Svedenborg.154

deraf vidtogs en utomordentlig åtgärd, hvarigenom den vunna stadgan i penningeväsendet gick ohjelpligt förlorad. Riksgäldskontoret, som 1789 inrättades för öfvertagande af rikets gäld, bemyndigades nemligen att, oberoende af banken, utgifva särskilda kreditsedlar. På detta sätt erhölls ett nytt kreditmynt. saknande all fond för inlösen och utan annan måttstock för beloppet än statens behof. Sedelutgifningen bedrefs ock med den fart och i det omfång, att redan vid första årets slut beloppet af riksgäldssedlarne var nära lika stort som bankens hela sedelstock. De närmaste följderna deraf voro dels, att dessa sedlar föllo i värde, så att uppgälden emellan dem och bankosedlarne uppgick ända till femtio procent, dels att det redbara myntet försvann ur rörelsen. Grenom den vid 1800 års riksdag beslutade och tre år derefter till verkställighet befordrade nya realisation förbättrades väl åter penningeställningen, men det varade ej längre än till år 1808, då ett nytt krig utbröt, som medförde stora penningebehof, för hvilkas fyllande man tillgrep det närmast för handen varande medlet att anvisa på banken, hvars sedelstock dels derigenom, dels i följd af utvidgad lånerörelse ökades ända till 75 procent, under det att, till förhindrande af silfverutförseln, åtgärder vidtogos, som i det närmaste tillintetgjorde silfverutvexlingen. Vexelkursen steg i följd af dessa förhållanden 1808 till 5472) 1809 till 60 V2, 1810 till 79 och 1811 till 112 sk. b:ko emot en rdr Hamb. b:ko.

Till så bek3Tmrande skick hade penningeväsendet efter flera den allmänna välfärden hårdt skakande vexlingar i kreditförhållandena gestaltat sig, då Carl Johan började att lägga hand vid våra statsangelägenheter. Han hyste den mening, att genom inverkan på vexelrörelsen från det allmännas sida och användande af tjenliga kontroller sedelvärdet kunde småningom förbättras, och vidtog derföre redan under första året efter sin ankomst till Sverige åtgärder i syfte att, såsom mankallade det, styra kursen1). Först 1815, sedan han af sina egna tillgångar uppoffrat

betydliga summor2), utan att hans bemödanden rönt någon framgång, afstod han derifrån. Likväl, långt ifrån att medgifva grundsatsens outförbarhet, antog han, att misslyckandet endast varit att tillskrifva en mägtig koalitions hemliga motarbetande, för befrämjande af enskilda intressen.

Vexelkursen steg emellertid fortfarande under de efter 1814 följande 16 åren, så att den vid slutet af denna period uppgick till 130 3/4 sk. på Hamburg, hvartill i sin mån bidrog dels 1818 års påbud om inställande helt och hållet af banko-sedlarnes inlösen, dels det hemlighetssystem, som den tiden ansågs för bankförvaltning vara en conditio sine qua non.

Rikets ständer sågo nu ej annat räddningsmedel än en ny realisation, den tredje i ordningen under föga mer än ett halft århundrade. Till Kongl. Maj:t afgafs alltså förslag till »mynt-bestämningslag», som gick ut på att, i ungefärlig öfverens-

') Tillämpningen af denna teori var, såsom i det föregående omförmälts,

i Sverige icke ny. Att man i en föga aflägsen forntid ej heller i England var på det klara i afseende å det relativa värdet af hankens sedlar emot det metalliska myntet, bevisas af de diametralt motsatta åsigter, som under den s. k. bullionsstriden förfäktades i den deraf föranledda rikhaltiga polemiska litteratur.

2) Carl Johan hade, enligt en från hans enskilda förvaltningsbyrå på befallning delgifven förteckning å de ganska många och till en del ganska betydliga summor, som hau af enskilda medel utgifvit för allmänna ändamål, under åren 1811 och 1812 uppoffrat 170,000 rdr b:ko för att »styra vexelkursen», med syfte att reducera den ifrån 136 till

84 sk., och efter riksdagen 1815 ytterligare ett större belopp, som dock icke till siffran var uppgifven. I »von Schinkels minnen» (b. IX, s. 179) uppgifves, att Carl Johan för ändamålet att fixera kursen emellan ett maximum och ett minimum i september 1815 anordnat 85,165 pund sterling, oaktadt dessa försök redan förut åbragt honom en förlust af 400,000 rdr. Uppgiften, att han från den 25 juli till den 26 september 1815 för samma ändamål användt 109,535 pund sterling, torde, likasom den angående nyssberörda 85,165 pund sterling, böra så förstås, att dessa summor utgjorde vexelköpens belopp, icke den derå uppkomna förlust.156

stämmelse mecl då gällande kurs, fixera invexlingspriset å banko-sedlarne till 22/3 rdr mot en rdr i silfver. Med den uppfattning, som kos Carl Johan slagit djupa rötter, att sedelvärdet kunde ock borde genom småningom minskad tvångskurs amorteringsvis återbringas till pari med silfver, låter hans motvilja att antaga förslaget lätt förklara sig. Först efter flera dagars brydsamma öfverläggningar och uppskof med beslutet dag efter dag förmådde statsrådets, lyckligtvis enhälligt för förslagets antagande uttalade, mening att besegra motståndet'), och lagen blef utfärdad den 1 mars 1830, jemte särskild lag för rikets ständers bank, som genom stadgandet om bankförvaltningens offentlighet mägtigt bidragit till myntvärdets upprätthållande; dock blef, i anseende till erforderliga förberedande åtgärder, silfverutvexlingens början till år 1834 fördröjd2).

Med full rätt kan det sägas, att sedel emissionerna utan motsvarande fond och de derigenom förorsakade realisationerna verkat såsom en bevillningsskatt, och denna ganska våldsam, på innekafvarne af det rörliga kapital, som utgjordes af bankens och riksgäldskontorets utelöpande sedlar. Utländske fordring-segare, hvilkas tillgodohafvanden voro förskrifna i at-ländskt myntslag, hade deraf ej annan känning än i den mon, som deras gäldenärer derigenom bragts till obestånd. Men upphjelpandet genom tvångsmedel af sedel värdet, om det varit möjligt, skulle å andra sidan hafva varit orättfärdigt emot

') Då statssekreteraren Skogman, som var föredragande af ärendet och som genom sin sakkännedom ocli värma för saken väsentligt bidrog till dess framgång, under öfverläggningarna af konungen tillspordes, hvarmed han trodde sig kunna garantera lagens afsedda verkningar, svarade han: »med mitt hufvud».

2) Vid rikndagen 1828—30 hade ständerna, veterligen för att öfvervinna konungens kända motvilja mot realisationen, till hvilande antagit ett förslag till den förändring af 72 § R.F., att banken skulle stå under konungens och rikets ständers gemensamma garanti och förvaltning, men förändringen blef vid nästpåföljande riksdag, sedan myntbestäm-ningslagen var utfärdad, af borgare- och bondeständen afslagen.dem, som iklädt sig

skuldförbindelser, sedan sedelvärdet fallit, emedan det i sjelfva verket hade inneburit förpligtelse för dem att bidraga till deras godtgörande, som egde fordringar frän tiden då sedelvärdet var högre.

Dock, ehuru den sista realisationen sålunda från egande-rättens synpunkt icke kunde betraktas annorlunda än som legaliserandet af det faktiskt bestående, lånade Carl Johan icke örat till argumentationer af denna art. Ännu de sista åren af hans lefnad var myntbestämningsfrågan ett älsklingsämne för hans samtal. Han sörjde uppriktigt öfver utgången deraf, tv han var och förblef till sista stunden i den öfver-tygelse, att Sverige med ett penndrag derigenom blifvit sa mycket fattigare, som de myntrepresenterande sedlarne förlorat af sitt ursprungliga värde.158

Carl Johans välgörenhet.

På sidan om den regelbundna officiela styrelsen var konung Carl Johan outtröttlig att äfven patriarkaliskt egna sin uppmärksamhet åt sina undersåtars väl och ve. Landsortstidningarnas till Stockholmsbladen öfverflyttade underrättelser om hvarjehanda förhållanden och tilldragelser, för hvilka han dagligen lät göra sig redo af någon bland omgifningen, försatte honom ej sällan i oro, som föranledde behofvet af detaljerade upplysningar, förklaringar eller omedelbara åtgärder, hvarom civildepartementschefen fick sig ålagdt att föranstalta, dels vid de enskilda föredragningarna, dels ock ganska ofta dessemellan genom tillsända dikterade noter eller promemorier. Mången gång rycktes departementschefer derigenom från pågående angelägna arbeten för att så fore som möjligt ställa konungen till freds. An var det inträffad eller befarad missväxt i någon ort, än en svårare hagelskada. än en mer eller mindre härjande eldsvåda, än klagan öfver brstande arbetsfört]'enst, än utmätning af något bohagsting elfer nötboskap från en fattig torpare o. s. v., som väckt Hans Maj:ts bekymmer. I afseende å årsväxten var särskild föreskrift meddelad att periodiskt och minst månatligen, genom sammandrag af från landshöfdingarne infordrade uppgifter, rerögöra för befintliga förhållanden.

Dessa detalj omsorger hafva blifvit antydda såsom ett symptom af Carl Joians begär att st}^ra allena. Sant är, att han icke blott vile styra, utan äfven ville anses styra').

') Ett otvetydigt bevis deruppå gaf han, då under riksdagen 1840. hvars förhandlingar ingå<o honom misstanken att ständerna ville rycka re-geringstömmarne tf baus händer, samtliga landshöfdingar, som då vid riksdagen nästan mangrant voro i hufvudstaden samlade, blefvo till-159

Må vara, att hans oro och åtgärders påkallande i många fall voro onödiga eller härledande sig från bristande tillräcklig kännedom om vårt lands administrativa och kommunala förhållanden; men hans oaflåtliga bemödanden att sålunda, äfven i enskildare form, söka att hjelpa och rätta vittnade dock ojäfaktigt om hans uppriktiga hängifvenhet för det allmännas väl.

De här omförmälda förhållandena kunde endast i ringare mon påkalla konungens enskilda välgörenhet; men derförutan lade han i dagen en storartad frikostighet för allmänna ändamål. Åtskilliga tilldragelser vid 1840—41 årens riksdag föranledde honom ej sällan att under enskilda samtal vemodigt erinra om den ringa tacksamhet, hvarmed hans uppoffringar för allmänt väl lönades. Vid ett sådant tillfälle gaf han befallning, att chefen för civildepartementet skulle från hans enskilda byrå erhålla del af en några år förut upprättad tablå öfver de af hans enskilda tillgångar för allmänna ändamål anvisade medel från 1810 till och med 1827. Denna tablå innehöll en förteckning å anvisningar särskildt för militära behof och till föremål inom det civila området, jemte en jemförande öfversigt af de inkomster, som under tiden från svenska staten af honom uppburits. Detta dokument är allt för märkligt för att begrafvas i något allmänt arkiv eller bland enskilda samlingar. At Carl Johans minne är det blott en rättvisa, att kännedomen deraf icke undanhålles samtida och efterkommande. I något förkortadt sammandrag fogas det derföre såsom bilaga vid detta arbete.

Det är bekant, att Carl Johan genom köp blef egare af åtskilliga, och flera bland dem ganska betydliga, jordfastigheter här i landet. Om det härvid beräknats att på fördelaktigt

kallade för att, såsom ett slags extra konselj, inför konungen, i civildepartementschefens närvaro, yttra sig om deras resp. läns ekonomiska tillstånd och tillfälliga behof.160

sätt placera kapital, är det ögonskenligt, att ändamålet allt för känbart förfelades. Knappast torde det varit något af dessa köp, som icke varit förmonligare för säljaren än för köparen. Veterligt är ock, att i en och annan köpeafkandling, åtminstone såsom biafsigt, ingått att komma fastigheternas förut varande, i ekonomisk förlägenhet stadde, egare till hjelp. Lägges dertill, att vid valet af förvaltare vanligen mindre hänsyn togs till' bepröfvad skicklighet för befattningen än till förordade sökandes behof af inkomstgifvande anställning, så är det lätt förklarligt, att innehafvandet af egendomarne åbragte konungen år efter år ökade förluster och i samma mon förminskade hans finansiela tillgångar.

Tillfälle erbjöd sig en gång att på efter omständigheterna antagliga vilkor åter försälja de ganska betydliga Gellivara-verken till ett engelskt bolag; men då lian förestälde sig, att fastigketsrevenyers utgående ur riket till utländske egare skulle verka menligt på landets penningeställning — hvilken åsigt på den tiden nog allmänt hyllades —, kunde han icke förmå sig att lyssna till köpeanbudet.161

Carl Johans sista regeringshandling.

Bet var för konung Carl Johan lyckönskningsvärdt, att, innan lians sista årsskifte ingick, lians nedgående sol hunnit genombryta och bortfjerna de moln, som under det senaste riksmötet förmörkande lägrat sig kring tronen. Omisskänlig var nemligen den allmänna hyllningen vid firandet af konungens 25-åriga regeringsjubileum, så ock den hänförelse, som gaf sig luft i folkskarornas fröjderop vid den sista midsommardagsrevy en, och omisskänligt voro de lågstämdare och mera harmoniska ljuden från den tongifvande oppositionspressen. Det tycktes ock, som 0111 konungens lifskrafter, likasom hans lynne, hemtat ny näring af det klarnande firmamentets behagliga aftonskimmer; men det var endast det slocknande ljusets sista uppflammande. Pä sin födelsedag den 26 jan. 1844, då lian fylde 80 år, nedlades han på sin sista sjukbädd. Då tillståndet det medgaf, var det nödigt att få frågan angående regeringsvikariatet ordnad, och då läkarne icke kunde tillstyrka, att det unionela statsrådet in corpore samlades i konungens sjukrum, uppdrogs det åt de tvenne konseljledamöter, som det tillkom att utfärda kungörelse om regeringen, nemligen å svenska sidan civildepartementschefen och å den norska h. e. statsministern Due, att den 1 febr. inhemta konungens vilja i berörda hänseende. Kronprinsens förordnande att föra regeringen mötte naturligtvis ingen betänklighet, men i afseende ä tidsbestämningen kunde Hans Maj:t icke förmås att begagna den vid dylika fall vanliga termen: »så länge sjukdomshindret för konungen fortfor», utan fordrade oeftergifligt, att en viss tid för vikariatet skulle i kungörelsen utsättas, och hvilken be-

stämdes till den 1 mars. Det var ögonskenligt, att den förhatliga abclikationsicléen ännu föresväfvade honom, och att han fann mera trygghet i bestämmandet af en viss termin för regeringsvikariatet. Den 26 febr., då denna termin närmade sig slutet, fingo bemälde konseljledamöter å nyo företräde för att utverka prolongation å regeringsförordnandet. Härvid förekom en episod af ej ringa intresse. Konungens sjuksäng var då flyttad från arbetsrummet in i det bredvid belägna konselj-rummet. Så snart nämnde konselj ledamöter inträdt, tillsade Hans Maj:t dem att taga plats vid sängen. Då han emellertid med svag röst fortfor att tala, närmade sig civildepartementschefen hufvudgärden för att kunna höra honom, hvarunder h. e. Due, innan han hemtade en fåtölj åt sig sjelf, satte en till departementschefen. Detta ådrog sig konungens uppmärksamhet och, i det ban reste sig, tackade han h. e. Due för den välvilja han visat sin svenske kollega. Från denna obetydliga tilldragelse ledde ban sig till en utförlig framställning angående Norges förening med Sverige, hvilken han betecknade såsom den största och följdrikaste af alla hans statshandlingår, hans lefnads förnämsta uppgift. Han sade sig vara fast öfvertygad, att de begge folken mer och mer skulle komma till insigt och erkännande deraf, att föreningen var ett oundvikligt vilkor för den skandinaviska halföns politiska styrka och för en ostörd utveckling af de båda rikenas industriela och sociala lifsverksamhet. Då nu en representant af hvartdera riket var tillstädes, lade han dem på hjertat att fortfarande gifva, efter-dömen af inbördes välvilja och, i allt hvad de förmådde, söka att befästa det band, som han i full tillförsigt till de förenade rikenas derigenom uppblomstrande lycka knutit och hvaröfver ban nedkallade himlens välsignelse. Han talade lågmäldt men, såsom i mannastyrkans dagar, med ledighet och behag i framställningssättet. Sedan han afslutat ämnet, tillade han: »Si ce que j'ai exposé est juste et vrai, gardez-le dans

votre mé-163

moire; s'il y en a quelque cliose vague ou superficielle, oubliez-le.» Han undertecknade derefter kungörelserna om det till den 1 maj förlängda regeringsvikariatet.

Detta var Carl Johans sista regeringshandling. Hans lifskrafter sjönko derefter småningom, och den 8 mars, en kall men solklar vinterdag, kl. V2 4 e. m. slocknade hans jordiska lif.

En samvetsgrann skildring af Carl Johans offentliga lefnadsbana kan icke — ej heller den — sakna skuggor. Dock af hvad han verkat, ej mindre såsom fältherre och statsman än i sitt konungsliga kall, skall minnet fortlefva genom kommande tidsåldrar, då de vidrigheter, som småsinnet eller missförståndet strött i hans väg, längesedan bortsköljts af glömskans flod.

Rikets ständer valde honom 1810 till Sveriges kronprins, enligt beslutets ordalydelse »såsom begåfvad med de dygder och egenskaper, som gifva oss ett rättvist hopp att under honom njuta en lycka, som är frukten af en laglig, kraftfull och välgörande regering». Under sina oaflåtliga omsorger för sitt nya fäderneslands väl lifvades han af tanken, att de blad af Sveriges häfder, som komme att egnas åt hans styrelse, icke skulle jäfva uppfyllelsen af denna förhoppning.1(34

TREDJE TIDSKIFTET 1844-1854.

Oscar l:s tillträde till regeringen.

Med sorgebudet om Carl Johans död utgick kallelse till svenska ocli norska statsråden att infinna sig å kongl, slottet till samfäld konselj. Efter anmälan om deras ankomst inträdde i konseljrummet den ledigblifna tronens arftagare, djupt rörd. Sedan Hans Maj:t afgifvit sin konungaförsäkran, förestafvad å svenska sidan af justitiestatsministern, och statsrådsledamöterna jemväl aflagt tro- och huldhetsed, öfverlades om de anordningar, som för tillfället påkallades. Yid frågan om utfärdande af kungörelser angående tronombytet jemte deraf föranledda cirkulärbref till embetsmyndigketerna öfverraskades man af Hans Maj:ts meddelande, att han vore betänkt på att såsom konung antaga namnet Frans Oscar. Dock, sedan en af de norska och en af de svenska statsråden uttalat en af-styrkande mening, förnämligast på grund deraf, att namnet Oscar ensamt, - som af Hans Maj:t såsom kronprins under ett tredjedels århundrade officielt begagnats, blifvit för begge de förenade folken kärt, afstod han derifrån, utan att frågan derom blef förd till protokollet.

Efter konseljens slut, senare på aftonen, emottog Hans Maj:t tro- och huldhetsed af de å kongl, slottet talrikt församlade, så väl tillhörande stater och korpser som enskilde.165

Oscar I tillträdde riksstyrelsen under förhållanden, som gjorde regeringsbördan för honom lättare, än den kunnat vara för hans företrädare. Från sin tidigare ungdom hade han haft tid och tillfälle nog att lära känna de länder, som lian af försynen kallats att styra, och med deras språk var han fullt förtrogen. Med ärlig föresats att vid utöfningen af sin styrelse hålla i helgd icke blott formen utan äfven andan af grundlagarne, förmådde lian derföre att, utan fruktan för missledning, sjelfständigt pröfva förekommande frågor om ändringar af det bestående. Väl kunde han icke hafva undgått att taga intryck af de olika sätt, hvarpå de tongifvande dagbladen uppfattade det allmänna tänkesättet. Icke alltid var det härvid möjligt att skilja slagget från malmen. Likväl var det uppenbart, att han under de första åren af sin regering hyllade öfvervägande liberala åsigter, dels principielt, dels emedan han ansåg det vara förestafvadt af politisk klokhet, för botande af den feberaktiga oro, hvaraf statskroppen en längre tid synts lidande. Han kunde icke då förutse, att förhållanden snart nog stundade, som skulle hårdt pröfva fastheten af hans grundsatser.

Ibland de första föremålen för hans konungsliga omsorger voro förberedelserna till den aflidne konungens likbegängelse, som han önskade att gifva karakteren af en nationel sorgehögtid, värdig den hädangångnes minne. I känslan af sina sonliga pligter kunde han icke glömma sin tacksamhetsskuld till sin faders närmast förtrogne, riksmarskalken grefve Magnus Brahe, som utan att akta på sina sjunkande lifskrafter och utan att rygga tillbaka för den smälek, som oaflåtligen tillfogades honom af tidningspressen för misstänkt kamarilla-inflytande '), ståndaktigt framhärdade till Carl Johans sista

') Sedan en längre tid hade »kamarillan» varit ett steorotypämne för vissa oppositionsblad, ocli då kändt var, att riksmarskalken grefve Brahe var den förtrognaste af konungens omgifning, antogs det med en säkerhet, som om det vore grundadt på en matematisk kalkyl, att han utöfvade ett obehörigt inflytande på regeriiigsärendena. Om ändamålet166

stund såsom lians trofastaste umgängesvän. Till gäldande af denna sin förbindelse förärade konung Oscar lionom en större oval medaljong med Carl Johans bröstbild i juvelinfattning, att såsom äretecken bäras om halsen. För att åt belöningen gifva betydelsen af en offentlig samhällsangelägenhet anmälde han den till civildepartementets protokoll, i följd hvaraf belöningen åtföljdes af ett officielt kongl, bref med behörig kon-trasignation.

En gärd af sin sonliga hängifvenhet egnade konung Oscar åt sin faders minne jemväl genom beslutet att på egen bekostnad ät honom låta resa en ärestod i hufvudstaden. En i Rom bosatt konstnär, som jemte europeiskt rykte hade företrädet af svensk börd1), modellerade, enligt uppdrag, i sådant afseende en ryttarstaty, som, derefter gjuten i München, sedan den 4 nov. 1854, årsdagen af Sveriges och Norges förening, pryder ett af hufvudstadens torg.

Af sin tillit till svenska folket fick konung Oscar snart tillfälle att offentligt gifva ett högsinnadt prof. Sedan nemligen, efter det att den inträffade tronförändringen meddelats de utländska hofven, prinsen af Vasa offentliggjort en pro-testation emot tronföljden, förordnade Hans Maj:t om upphäfvande af det sedan 1812 gällande förbud emot all gemenskap med f. d. kongl, familjen. Det var ett indirekt, men efter tidsförhållandena väl lämpadt svar, hvaraf pretendenten ljus-ligen kunde skönja, hvilka utsigter han egde att intaga Sveriges konungatron.

var att depopularisera denne — såsom en talare på riddarhuset benämnde honom — »trohetens martyr», så hade man tillfredsställelsen att icke alldeles hafva misslyckats; men det är derföre så mycket mera en påkallad gärd af rättvisa att intyga, att, åtminstone hvad civildepartementet angick, icke något spår förmärkts af försök från detta håll att inverka på regeringsbesluten.

') Fogelberg.Ministèrombytet 1844.

De grundsatser, hvarmed Oscar I tillträdde riksstyrelsen, manade honom att förstärka rådkammaren med sädana element, som kunde anses egnade till dessa grundsatsers stödjande. Statsråden G-rubbe, Heurlin och frih. Lovisin, åt hvilka för sådant ändamål gafs consilium abeundi, erhöllo på begäran afsked den 18 maj 1844. Frih. Lovisin återgick till sin ge-neralbefälhafvareplats. Grubbe och Heurlin tillförsäkrades interimistiskt pensionsunderstöd af konungens enskilda medel, motsvarande två tredjedelar af statsrådslönen (utom taffelpen-ningar) eller 3,000 rdr b:ko, hvilket understöd den förre uppbar, till dess han uppå af Kongl. Maj :t till rikets ständer aflåten proposition med det nästföljande året kom i åtnjutande af enahanda pensionsbelopp från allmänna indragningsstaten, och den senare till augusti 1840, då ban uppå ansökan utnämndes till kyrkoherde i Karlshamn1).

Efter de sålunda afgångna statsråden och i ledigheten efter statsrådet Wingård blefvo den 18 maj till statsråd utnämnde generallöjtnanten frih. G. A. Peyron2), förre statssekreteraren frih. J. Nordenfalk, riddarhussekreteraren f. majoren F. O. Silfverstolpe och bruksegaren kaptenen Jon. Wærn; och förordnades statsrådet frih. Peyron till chef för landtförsvarsdepartementet och statsrådet Silfverstolpe till

') Endast ett halft år derefter befordrades han, efter Tegnér, till biskop

i Vexiö, uti hvilken befattning han lyktade sin måugskiftande bana 18H0.

2) Frih. Peyron var född i S:t Petersburg, men fadern var svensk. Utnämningen till statsråd var alltså ett prejudikat för tolkningen af regeringsformens 4 §, som stadgar, att till statsråd skola kallas infödde svenske män.168

chef för ecklesiastikdepartementet1). Icke långt derefter eller den 20 juni 1844 erhöll statsrådet och chefen för sjöförsvarsdepartementet frih. Lagerbjelke afsked, enligt ansökan, särskildt föranledd af hans missbelåtenhet med

utgången af frågan om unionsflaggan, och utsågs till hans efterträdare konterami-ralen frih. C. A. B. Gyllengranat. Ytterligare beviljades samma år den 28 december afsked åt frih. Gyllenhaal från justitiestatsministersembetet, hvarefter han återgick till pre-sidentsembetet i Göta hofrätt; och utnämndes till justitiestatsminister statsrådet frih. Nordenfalk samt till statsråd efter honom justitiekansleren Arv. Faxe.

Af Carl Johans konselj återstodo nu endast cheferna för utrikes-, civil- och finansdepartementen samt frih. Stael von Holstein. Så homogen eller rättare mindre färgskiftande hade konseljpersonalen icke varit sedan förändringen af statsrådets organisation 1840. Den bibehöll sig derefter oförändrad till september 1847 med det enda undantag, att, sedan frih. Nordenfalk med döden afgått den 9 mars 1846, förre justitiestatsministern grefve Arv. Posse kallades att å nyo i samma egenskap i statsrådet inträda.

Statsrådets personal ombyte den 18 maj, ehuru partielt, var dock från politisk synpunkt af icke ringa betydelse. Första valet af rådgifvare under den nya regimen emotsågs af allmänheten icke utan grund såsom ett insegel på det styrelsesystem, som man antog att den nya regenten vore sinnad att följa. Att detta komme att antyda en vändningspunkt i den inre politiken, kunde knappt vara tvifvel underkastadt, och valet bekräftade det otvetydigt. Uti aflägsnandet af statsrådet

') Expeditionssekreteraren Richert, åt hvilken konungen erbjöd en plats

i sin konselj såsom konsultatift statsråd, undanbad sig detta förtroende, af skäl, bland andra, att ban företrädesvis önskade att få egna sin tid åt fullbordandet af det nya lagverket.109

Heurlin, en af de mest framstående representanterna af presterskapets konservativa kärna, ocli inkallandet i statsrådet på samma gång af hr Wærn, Petrés vapenbroder i 1834 års borgarestånd, var lätt att finna en signal, som icke kunde missförstås. För den öfverdrifna liberalismens vedersakare hade det dock en mildrande verkan på omdömet om den nya rådkammarens skaplynne, att jemte en borgareståndets partiledare till statsråd kallades frih. Nordenfalk, mannen med det sansade frisinnet och det sjelfständiga lugna allvaret. I intet annat hänseende tilldrog sig emellertid maj-ministèrens bildande den allmänna uppmärksamheten så som ombytet af chef för ecklesiastikdepartementet. Ogonskenligt var det fara värdt, att statsrådet Heurlins entledigande skulle förorsaka en remna i förhållandet emellan regeringen och preståndet, likasom ock att denna snarare skulle vidgas än helas genom utseendet af en efterträdare, hvars föregående offentliga lif hufvudsakligen varit egnadt åt krigsyrket. Att major Silfverstolpe var väl qvalificerad för en plats vid konungens rådsbord, derom spordes ej någon meningsskiljaktighet, men med hänsyn till hans föregående tjenstebana var det förklarligt, om någon hyste tvekan huruvida just han vore rätta mannen att anförtros den närmaste vården och ledningen af kyrkans angelägenheter. Att konungen genom denna utnämning med flit åsyftade en utmaning till preståndet, vore otillbörligt att tro. Om han deremot vid det omförmälda departementschefsomb3Ttet förmodas hafva särskildt tagit hänsyn dertill, att det så mycket tydligare skulle skönjas, att man på den nya regeringens fana icke borde vänta sig inskrifvet principielt stillastående, torde man komma sanningen närmast.170

Unionskommittéen 1839—44; unionsvapnet och unionsflaggan.

Det vore ovedersägligen att tänka allt för högt om måttet af menskligt förutseende, om vid upprättandet af ett statsförbund emellan tvenne riken dessas inbördes statsrättsliga förhållanden ansåges kunna i fördraget så fullständigt ordnas, att icke vid tillämpningen det skulle visa sig något behof af jemkning eller tillägg. Föreningsakten emellan Sverige och Norge kunde i detta hänseende desto mindre utgöra något undantag, som den, utan förberedande behandling och utan liknande precedensfall att taga till mönster, i det närmaste var att anse improviserad. Dertill kom, att, då föreningsakten meddelades de begge rikenas representationer, det var föga rådrum för en genomgående granskning, emedan det för afgörandet ansågs vara fara af dröjsmål i anseende till Napoleons återuppträdande vid denna tidpunkt på Frankrikes tron och den ytterliga svallning af de europeiska stormagternas politik, som denna oväntade tilldragelse åstadkom. Under den sedermera förflutna tiden hafva ock gång efter annan brister i föreningsakten blifvit anmärkta, dock, med undantag af sådana förändringar, som varit föranledda af förändrade organisationer, hittills utan påföljd. Deremot hafva åtgärder vidtagits dels för ordnande af de internationela handels- och sjöfartsförhållandena, dels för reglerande af vissa speciela frågor, som ansetts

icke vara af annan beskaffenhet, än att de kunde af konungen i administrativ väg afgöras.

Den 24 jan. 1837 aflät norska stortinget en adress till konungen angående några ärenden, som berörde de unionela förhållandena rikena emellan och i afseende hvarå nya eller ytterligare bestämmelser ansågos önskvärda, Dessa voro:171

a) beskaffenheten af unionsflaggan; b) anbringandet af norska riksvapnet och sättet att anbringa det å en del svenska mynt; c) dylikt anbringande af norska vapnet å vissa svenska em-betsmyndigheters sigill; d) den då begagnade kongl, titulaturen i vissa Norge ensamt angående handlingar, så vidt nemligen äfven i dessa Sverige nämndes fore Norge; e) Norges saknad af garantier, motsvarande Sveriges, för diplomatiska ärendens behöriga behandling.

Med anledning häraf förordnade Kongl. Maj:t den 30 jan. 1839 en kommitté af 4 svenska och 4 norska män, med uppdrag att taga i öfvervägande så väl de här berörda ämnen, med undantag af det under lit. d, rörande den kongl, titeln, i afseende hvarå Hans Maj:t åberopade sitt den 26 okt. 1818 meddelade nådiga tillkännagifvande1), som äfven det förhållande, i hvilket hvartdera riket skulle deltaga i diplomatiska och konsulat- samt andra gemensamma utgifter, och slutligen förhållandet och sättet för hvartdera rikets medverkan till det gemensamma försvaret.

Till ledamöter af omförmälda kommitté förordnades å svenska sidan h. e. grefve Carl De Geer, generallöjtnanten (sedermera statsrådet) frih. G. A. B. Cederström, kontreamiralen (sedermera amiralen) frih. O. G. Nordensköld samt biskopen (sedermera statsrådet) dr C. J. Heurlin; och å norska sidan statsrådet P. Motzfeldt, generallöjtnanten C. Mansbach, kontreamiralen (sedermera viceamiralen) J. N. Müller och prosten (sedermera statsrådet) H. Riddervold. Under kommittéens

') Derigenom förklarades, att Hans Maj:t, som efter unionens stiftande icke ansett sig föranlåten att begagna olika titel såsom konung i hvartdera af de tvenne rikena, nu funne den föreslagna förändringen mindre lämplig. (Dock ville ban särskildt pröfva frågan om den kongl, titeln å norskt mynt.)

Vid Oscar I:s tronbestigning den 8 mars 1844 begagnade Hans Maj:t i den då utfärdade kungörelsen till norska folket titeln »Norges ocb Sveriges konung», och; dermed var denna klagopunkt faktiskt afgjord.femåriga tillvaro undergick dock personalen sådana förändringar, att vid kommittéens upplösning endast generallöjtnanten Mansbach återstod af de primitift förordnade ledamöterna. I stället för h. e. grefve De Geer, frih. Cederström, frih. Nordensköld och biskop Heurlin hade förordnats presidenten A. v. Hartmansdorff, generalmajoren (sedermera generalen) J. P. Lefrén, kommerserådet B. Rosenblad ocli kommendörkaptenen (sedermera kommendören) C. G. Warberg; och i stället för statsrådet Motzfeldt, konteramiralen Müller och prosten Riddersvold amtmannen C. Falsen, kaptenen (sedermera statsrådet) H. Foss och marinkaptenen O. W. Erichsen. Derjemte var öfversten (sedermera landshöfdingen) L. M. Lagerheim någon tid förordnad att vikariera för kommerserådet Rosenblad.

Den 18 sept. 1839 hade kommittéen sitt första sammanträde. Under något mer än 31/., år förspordes ingen yttring af dess verksamhet. Uppå andragande af unionskommittéens norska ledamöter hemstälde norska regeringen den 22 dec. 1841 hos Kongl. Maj:t, att det måtte anbefallas unionskom-mittéen att inkomma med dess förslag rörande de frågor, som kunde vara definitift afgjorda innan kommittéens ajournering det följande året; men det kongl, beslutet deröfver inskränkte sig till den föreskrift, att kommittéen, innan den åtskildes, borde till Kongl. Maj:t afgifva berättelse om fortgången af sina arbeten. Genom skrifvelse af den 8 april 1843 hemstälde kommittéen till Kongl. Maj:t på anförda grunder, att dess uppdrag måtte utvidgas till revision af riksakten i sin helhet. Frågan derom blef, sedan norska regeringen yttrande deröfver afgifvit, i sammansatt svenskt och norskt statsråd den 7 dec. s. å. sålunda afgjord, att kommittéens hemställan bifölls, dock med föreskrift, enligt konungens diktamen, »att icke afvika från de grundsatser, som voro uttryckta i det fördrag, hvilket bestämde de båda brödrafolkens ömsesidiga rättigheter och skyldigheter». Carl Johan, som hade svårt att skilja sig från17 3

den tanken, att dessa rättigheter och skyldigheter, i hvad de afsågo ländernas inbördes politiska förhållanden, voro orubbligt bestämda genom föreningsakten och de i sammanhang dermed vidtagna resolutioner, fattades derföre af ängslan hvarje gång någon fråga väcktes om ändring af det bestående i dessa delar, såsom fruktade han, att föreningsbandet derigenom skulle blifva lösare, och han sökte i följd deraf att vid sådana tillfällen undgå definitiva åtgärder, dels genom uppskofsresolutioner, dels genom föreskrift om speciela utredningar, o. s. v.

Sex dagar efter det Oscar I tillträdt regeringen anbefaldes unionskommittéen att skyndsamligen afgifva särskilda yttranden ocli förslag angående: 1) norska riksvapnets anbringande å svenska mynt och i svenska embetsmyndigheters sigill samt antagande af ett för Sverige och Norge gemensamt unionsvapen, 2) unionsflaggans beskaffenhet, Hans Maj:t fann det nemligen nödigt att oför dröj ligen och utan att afbida fullbordandet af unionskommittéens arbeten i öfriga delar, som till tiden icke kunde bestämmas, afgöra dessa speciela frågor, och då han hade för afsigt att, så snart omständigheterna det medgåfve, företaga en resa till Norge, var det hans önskan att dessförinnan hafva bragt berörda frågor till rättsenlig lösning. Ivommittéen fullgjorde den gifna befallningen redan efter fem dagars förlopp. Sedan norska regeringen afgifvit betänkande i ämnet och handlingarna öfverlemnats till civildepartementets handläggning, blefvo de tvenne frågorna anmälda i sammansatt svenskt och norskt statsråd den 20 juni 1844, hvarvid, sedan beslut först fattats om afgörandet deraf utan afvaktande af kommittéens förslag angående öfriga frågor, Kongl. Maj:t beslutade, bland annat, l:o) att de förenade rikenas gemensamma unionsvapen skulle, enligt fastständ ritning, sålunda inrättas, att Sveriges vapen intoge högra och Norges vapen venstra hälften af den vertikalt delade skölden, med konungaättens vapen anbragt i midten; att öfver hvartdera174

rikets vapen blefve anbragt en kunglig krona, samt att det hela omgåfves med en kunglig mantel under en kunglig krona; och borde detta unions vapen, utom af konungen och den kongliga familjen, endast nyttjas vid förrättningar, som anginge båda rikena gemensamt och af embetsmyndigheter eller embetsmän, som sådana förrättningar tillhörde; 2:o) att det ena rikets särskilda vapen icke finge nyttjas vid förrättningar, som anginge det andra eller af dess embetsmyndigheter eller embetsmän1); 3:o) att den genom kongl, resolutionen den 7 mars 1815 fastställda, för båda rikena gemensamma, örlogsflagga skulle sålunda förändras, att den för hvartdera riket skulle vara lika med dess dåvarande handelsflagga, men att dess öfversta fyrkant närmast stången skulle utgöra ett för båda rikena gemensamt unionstecken, bildadt genom en lika fördelad sammansättning af de till båda rikenas flaggor hörande färger; 4:o) att till örlogsgös och till nyttjande för de förenade rikenas beskickningar ocli konsuler hos främmande magter skulle såsom flagga användas unionstecknet i örlogsflaggan; hvarförutan stadgades, att, med bibehållande för öfrigt af den i hvartdera riket antagna handelsflaggans utseende, dess öfversta fyrkant närmast stången borde bestå af det för örlogsflaggan bestämda unionstecken, för att kunua påräkna skydd och biträde af Kongl. Maj:ts beskickningar och handelsagenter.

Beslutet så väl om vapnet som om flaggan var hufvudsakligen öfverensstämmande med hvad unionskommittéen föreslagit, med undantag af unionstecknet i flaggan. Detta skulle enligt kommittéens förslag utgöras af de begge rikenas vapen, men beslutet derom grundades på ett förslag af norska regeringen, som biträddes af det svenska statsrådets flertal. Unionstecknets upptagande i handelsflaggan var af kommittéen (de

') I svenskt statsråd var redan den 17 maj 1844 förordnadt, att Norges vapen icke finge begagnas å svenska mynt ock i svenska myndigheters sigill.175

norska ledamöterna enhälligt) föreslaget såsom vilkor för medgifvandet af örlogsflaggans förändring').

Det har å svenska sidan blifvit klandradt, att frågorna om vapnet och flaggan blifvit särskildt och utan sammanhang med öfriga delar af unionskommittéens betänkande afgjorda, hvarigenom man beröfvat sig utvägen att begagna dem som motvigter till andra frågor, hvaruti Sveriges intressen kunde anses öfvervägande. Vid föreningens grundläggande gick man dock icke till väga på krämarvis. Både för unionens stiftare och för de män, som formulerade föreningsakten, visade sig ganska visst perspektivet af en sådan förenings utbildning i det praktiska lifvet, att broderligheten skulle tillväxa i andan lika väl som i orden, och att följaktligen de förhandlingar, som vidare komme att ega rum emellan de förenade rikena, skulle både till väsende och form

blifva af helt annan art än de, som kunde blifva inledda med t. ex. Turkiet eller Marocko. Äfven om den af norrmannen Dunker uttalade mening, »att Norge stode i tacksamhetsskuld icke allenast till Eidsvoldsmän-nen för sin grundlag utan ock till Carl Johan för konventionen i Moss och till Sveriges ständer för riksaktens antagande», skulle af norska folket jäfvas — hvilket icke kunde gå någon svensk till sinnes, enär väl ingen haft anspråk uppå,

') Det har i Norge nyligen agiterats för unionstecknets borttagande från dess handelsflagga. Vid förhandlandet af flaggfrågan 1844 föll den tanken ingen in, att detta tecken i Norges handelsflagga kunde finnas mera sårande för norska folkets sjelfständighetskänsla än samma tecken

i dess örlogsflagga, ej heller att detta tecken kunde anses oförenligt med norska grundlagens stadgande om Norges rätt till egen handelsflagga, enär flaggan icke förlorade sin egenskap af norsk derigenom att unionstecknet deruti inrymdes. Den tid, då, enligt norska stortingets begäran och svenska regeringens medgifvande, de norska handelsfartygen på aflägsnare haf seglade under svensk flagga och med af svensk myndighet utfärdade sjöpass för att på grund af Sveriges dyrt köpta traktater med barbareskstaterna njuta skydd emot sjöröfveriet-spordes ingen klagan öfver den norska nationalitetens kränkning.att tacksamhetens känsla, om clen funnes, skulle visa sig i annat än det i allt fall påräknade broderliga sinnelaget — borde det icke misstänkas, att brödrafolket skulle, sedan det fått sina önskningar uppfylda, tillbakavisa de förslag, som å svenska sidan kunde framställas till ett bättre ordnande af de unionela förhållandena. Vid det omförmälda klandret synes man för öfrigt hafva förbisett tvenne omständigheter. För det första nemligen utgjorde vapen- och flaggfrågorna icke integrerande delar af föreningsakten, enär behörigheten att lagstifta derom låg inom området för konungens administrativa myndighet. För det andra måste det erkännas vara tvenne vidt skilda saker, att betinga fördelar och att skipa rätt. Att de anförda frågorna voro att hänföra till den senare kategorien, lider ingen gensägelse. Om vapnet var sedan föreningens tillkomst ej något stadgadt. Att ett obetydligt fält af den svenska vapenskölden upptog det norska riksvapnets sinnebilder, hade sin rot i förhållanden från den tid, då konungen af Sverige kallade sig »arfvinge till Norge». Det kan knappt förklaras, att detta sakens oordnade skick kunnat fortfara nära trettio år. Angående unionsflaggan var genom den åberopade kongl, resolutionen af den 7 mars 1815 förordnadt, att den dittills brukliga svenska blå och gula örlogsflaggan skulle så förändras, att i stället för den i öfra hörnet varande blå rutan insattes en röd ruta med ett deruti från hörnen ställdt hvitt kryss. Ett sådant unionsflaggans anordnande skulle hafva lämpat sig för det fäll, att Norge blifvit annekteradt med Sverige, men var oförenligt med det fördrag, hvarigenom Norge erkändes såsom ett sjelfständigt och med Sverige likställdt rike '). Om dessa frågor varit känskjutna till en utanför de resp. ländernas intressen stående kompromiss eller jury, skulle hos denna helt visst någon tvekan icke hafva uppstått att godkänna Norges

') Jemt', riksaktens ingress och § 1 med .Norges grundlag § 42.177

anspråk på rättelse i berörda hänseenden, utan något vederlag. 1 alla händelser måste det för ett rättrådigt bedömande af regeringsbeslutet den 20 juni ihågkommas, att, då konungen fann ofördröj ligt bestämmande af så väl unionsvapnet som den unionela kungsflaggan för sig erforderligt, det icke rimligen vidare kunde vara någon fråga om, utan huru.

Vid slutet af nov. 1844 afgaf unionskommittéen sitt förslag till ny föreningsakt jemte betänkande i ämnet, dagtecknadt föreningsdagen den 4 i samma månad. Det norska exemplaret afsändes derefter från norska kansliet till norska regeringen i vanlig ordning, för inhemtande af dess utlåtande.

Den 1 febr. 1845 företog konungen jemte den kungliga familjen en resa till Norges hufvudstad, hvarifrån lian återkom till Stockholm den 22 nästföljande april. Att utgöra konungens svenska konselj under hans vistande i Norge förordnades chefen för civildepartementet samt statsråden J. Wærn, frih. Gyllengranat och Faxe. Enligt konungens befallning medtogos till Norge de från unionskommittéen inkomna vidlyftiga handlingarna för att af bemälde statsrådsledamöter förberedande granskas. Detta arbete var hvarken lätt eller angenämt. I inledningen till betänkandet liade kommittéen yttrat följande begrundansvärda åsigter: »I föreningsakten måste ämnen förekomma, som äro af en grannlaga natur, och ehuru de begge rikenas sanna intressen, noga betraktade, icke kunna vara olika, då de gemensamt fordra, att föreningen göres till hvad den kan och bör vara, ett under alla

förhållanden starkt och tryggt värn så väl för hvartdera rikets sjelfständighet och lycka som för begge de förenade rikenas oafhängighet, välgång och ära, så måste dock frågor uppstå om ömsesidiga begifvanden, som, ensidigt betraktade, kunde anses innebära uppoffringar än ä den ena än å den andra sidan, men som äro oundgängliga för att inom begge folken befästa den

kärlek till föreningen och clet ömsesidiga förtroendet till hvarandra, hvilka utgöra den säkraste borgen för föreningens bestånd och för uppfyllandet af de med den samma åsyftade vigtiga ändamål.» Icke dess mindre utvisade protokollen och reservationerna meningsbrytningar, delvis föga förenliga med dessa åsigter. Emot sjelfva författningsförslaget förekommo för öfrigt i vissa delar sådana betänkligheter, att det icke utan väsentliga förändringar ansågs kunna, med någon utsigt till framgång, föreläggas rikets ständer till antagande1).

Då kännedom om dessa förhållanden blifvit konungen meddelad, förklarade Hans Haj:t ärendet böra hvila i afvaktan af norska regeringens betänkande i ämnet 2).

Först den 27 febr. 1847 afgaf norska regeringen detta betänkande, och sedan handlingarna cirkulerat emellan de svenska och norska statsrådsledamöterna, anmäldes ärendet i

') I kommittéens betänkande var köpslagningsprincipen så till vida adopterad, att de norska ledamöterna förklarat sig hafva röstat för norska grundlagens § 25, ang. användandet af Norges trupper, skärgårdsflotta ock landtvärn, endast under förutsättning och med vilkor, att å svenska sidan eftergifves den genom nämnda grundlags § 14 åt svensk man medgifna lina rätt med norsk att bekläda ståthållareembetet i Norge.

2) Umgängeslifvet i Kristiania under den tid af något mer än två månader, som konungen och den kungliga familjen der vistades, kunde hafva förtjent sin särskilda krönika. Vid så väl festligheterna och de mindre samqvämen inom clet kungliga hofvet som i de enskilda sällskapskretsarne var allt idel fröjd, och svenskarne öfverhöljdes med bevis af norrmännens gästvänlighet. Blott ett enda och föga betydande moln fördystrade för ett ögonblick det allmänna jublets solbelysta firmament. Redaktionen af ett tidningsblad i Kristiania fann nemligen för godt att i en ledande artikel utbreda sig om det förment otillbörliga af att den norska sjöfarten i åtskilliga främmande hamnar icke betjenades af landets egna konsuler, hvarvid det antyddes på det vidriga intryck, som man erfor af att vid inträdet på konsulatbyrån höra det svenska språket. För de svenska läsarne af denna tidningsuppsats, hvilka förnuftigtvis icke kunde antaga, att derigenom tolkats det allmänna tänkesättet i landet, bortdunstade obehaget deraf ganska snart. Konungen fann sig emellertid oangenämt öfverraskad af detta utfall, mer än någonsin oväntadt, då i trenne unionela frågor de norska intressena så nyligen blifvit enligt nationens önskan tillgodosedda.179

sammansatt svenskt ock norskt statsråd den 27 febr. 1848, hvarvid Kongl. Maj :t på anförda grunder förklarade sig icke finna skäl att till dåvarande riksdag och storting göra någon framställning i ämnet; ocli har unionskommittéens digra arbete beklagligtvis allt sedermera blifvit utan frukt.180

Oscar l:s första eriksgata.

Ombyggnaden af gamla Trollhätte kanal, hvars verkställighet var anförtrodd åt vår fräjdade ingeniör Nils Ericson. efter den af honom utarbetade plan, och som började s år 1838, var i maj månad nära sin fullbordan, så att dagen för öppnandet af den nya slussleden då kunde bestämmas. Konungen, som önskade öfvervara invigningen deraf, beslutade derföre att, sedan kallelse till urtima riksdag blifvit utfärdad, företaga en resa till vestra orterna af riket, dervid han jemväl ville besöka rikets andra stad; och anbefaldes civildepartementschefen att möta Hans Maj:t i Göteborg för att derifrån vara honom följaktig till Trollhättan. Efter det interimsregering blifvit tillförordnad den 24 maj, afreste Hans Maj:t från Stockholm, åtföljd af H. K. H. kronprinsen. De dagar Hans Maj:t uppehöll sig i Göteborg bodde han i landshöfdingeresidenset och var landshöfdingen grefve Löwenhjelms gäst. Den 1 juni på förmiddagen behagade Hans Maj:t hedra staden med deltagandet i ceremonien för nedläggande af grundstenen till den nya börsbyggnaden]), och på aftonen den följande dagen var af staden en storartad fest för konungen anordnad i en utanför Kungsportstullen nyanlagd park, som derefter fått namn af

Kungsparken; och var till denna fest jemväl inbjuden kongl, bayerske envoyéen grefve de Bray. Från Göteborg afreste Hans Maj:t bohuslänska vägen till Yenersborg, och intogs middagsmåltid å den naturskönt belägna herregården Ström.

') Vid invigningen af denna börsbyggnad år 1849 fattades af stadsmyndigheterna beslut om uppdrag åt bildhuggaren Molin (likasom Fogel-bürg född i Göteborg) att förfärdiga en marmorstaty af konung Oscar för att i haiulelsbörslokalen uppställas.181

Den följande dagen, 5 junil), som var bestämd för kanalinvigningsfesten, företogs färden på ångfartyg till Trollhättan och genom den nya slussleden till utloppet i Göta elf, hvarvid kanaldirektionens ledamöter och till festen inbjudna gäster voro följaktiga. De undransvärda danelserna af natur och menniskokraft, som gjort Trollhättans ryktbarhet, togos i sammanhang med denna invigningsfärd i ögnasigte, och senare på dagen intogs den anordnade festmåltiden i en provisoriskt uppförd byggnad, hvarvid såsom värdar fungerade Trollhätte kanalbolags ordförande, presidenten Westerstrand, och direktionens ene ledamot, grosshandlaren Schwan. Vid tillfället gaf konungen, såsom vedermäle af nådigt välbehag, riddarkorset af nordstjerneorden åt Trollhätte kanalbolags mekanikus, öfverstelöjtnant Ericson, hvars namn oupplösligt fästats viel det storverk af hydraulisk byggnadskonst, som var föremål för dagens invigningshögtid.

Följande dagen reste konungen till Frugård å Venersnäs att göra besök hos godsets egare f. justitiestatsministern grefve Posse. Under vistandet der träffades aftal om grefve Posses öfvertagande af landtmarskalksbefattningen vid den instundande urtima riksdagen.

Vid återresan från Frugård önskade konungen att besöka Degeberg för att taga kännedom om det af Edvard Nonnen der anlagda, sedan 1835 med statsanslag understödda, landtbruksinstitut, det enda i riket då befintliga. Färden dit var af en särdeles sällsam art. Enligt grefve Posses förslag togs nemligen vägen öfver sjön Dettern, som var betydligt genare till Kållandsö än landvägen söder om sjön. Resan företogs dock i vagn. Sjöns sandbotten var hård och jemn, men vattnet nådde för det mesta upp till julnafvarna. Här och livar korsades vagnarne af fiskarbåtar. Till Degeberg medföljde

') Uti minnesteckningar öfver frih. N. Ericson uppgifves oriktigt invigningen hafva egt rum den i juli.182

h. e. grefve Posse, som varit en af clem, hvilka vid riksdagen beredt framgång åt förslaget att genom statsunderstöd befordra anläggandet af ett landtbruksinstitut derstädes. Efter ankomsten till stället lät konungen institutets föreståndare göra noga reda för läroverkets särskilda delar, och beság Hans Maj:t. hvad dervid var förtjent af närmare uppmärksamhet.

Den 10 juni återkom Hans Maj:t till hufvudstaden.183

Oscar l:s nitälskan för byggnadskonsten.

Den tid, som närmast föregick Oscar I:s uppträdande på tronen, hade byggnadsväsendet såsom bildande konst, att döma efter nybyggnader i hufvudstaden, visat sig här i landet retro-grad ifrån den tidsperiod, då den svenska byggnadskonsten representerades af sådana män som Nicodemus Tessin, far och son. Icke blott enskilda husbyggnader i allmänhet utan äfven sådana, hvartill ritningar författningsenligt borde af öfverintendentsembetet granskas och derefter underställas Kongl. Maj:ts pröfning och godkännande, utmärkte uppenbarligen, nästan utan undantag, att man för en knappt nämnvärd besparing uppoffrade all konstnärlighet i byggnadernas yttre anordning. Enahanda var förhållandet med kyrkor och andra allmänna byggnader, hvartill ritningar borde af öfverintendentsembetet granskas eller omedelbart upprättas.

Efter Oscar I:s tronbestigning visade det sig snart, att en reform i detta hänseende var en af hans älsklingstankar. För detta ändamål var återbesättandet af öfverintendentsembetet, som någon tid stått ledigt och ad interim förvaltats af öfverste F. Blom, en angelägen omsorg; ocli föll konungens val på öfverstelöjtnanten M. Gr. Anckarsvärd, som genom utgifna planschverk visat sig vara i en af de fria konsternas grenar väl hemmastadd och under fleråriga utrikes resor samlat erfarenhet äfven i öfriga delar af bildande konst.

Den första byggnadsritning, som förelades Hans Maj:t till pröfning och fastställelse, var till en paviljongbyggnad, som allmänna barnhusdirektionen, efter det att den s. k. barnhuskällaren genom vådeld nedbrunnit, ämnade å samma tomt upp-184

föra. Ritningen, före öfverintendentsutnämningen handlagd och utvisande den vedertagna simpliciteten af byggnadens yttre, blef till öfverintendentsenibetet återförvisad, i ändamål att genom dess omarbetande deråt bereda en antaglig byggnadsstil. Samtidigt dermed var under ombyggnad en å Skeppsholmen belägen kasern, hvars yttre, i anseende till byggnadens öppna läge invid hamnen nära den till Blasiiholmen ledande bro, ansågs företrädesvis påkalla användandet af en passande arkitektonisk stil, och förordnades, att vid byggnadsarbetet skulle följas en för sådant ändamål utarbetad ny ritning.

Af dessa styrelseåtgärder återväcktes det domnade intresset för en ädlare byggnadsstil, som sä hastigt spridt sig till alla medborgareklasser och sä allmänt uppenbarat sig vid senare byggnadsarbeten, att Sveriges hufvudstad numera ej heller i denna del kan anses underlägsen de flesta större städerna i utlandet.

Men det var icke endast för de all dagligen förekommande husbyggnaderna, som konung Oscar vinnlade sig om höjandet af byggnadsstilen. En särskild anledning riktade ock hans tanke på åstadkommandet af en monumental offentlig byggnad, som skulle för efterverlden vittna om blomman af tidehvarfvets byggnadskonst, I sammanhang med beslutet rörande det för kongl, museum bestämda statsanslag hade nemligen rikets ständer, genom skrifvelse den 23 dec. 1840, med uttalande af den åsigt, att äfven svenska nationen, så vidt dess tillgångar medgåfve, lika med den öfriga civiliserade verlden borde på ändamålsenligt sätt vårda de konstalster, som man redan egde, och befrämja de befintliga samlingarnas förökande till föresyn och uppmuntran för inhemska konstnärer, anhållit, att Kongl. Maj:t måtte för rikets ständer framlägga förslag till tjenligare lokal för de i kongl, museum förvarade samlingars ändamålsenliga uppställning och ordnande, pä det att ett nationalmuseum derefter småningom måtte kunna bildas.185

På grund af denna hemställan, hvilken helt visst icke afsåg något så storartadt, som deraf sedermera blef en följd, afJät Kongl. Maj:t, sedan öfverintendentsembetet med utlåtande i ämnet inkommit, den 10 sept. 1844 en skrifvelse till rikets ständer, hvarigenom, jemte förklarande att Kongl. Maj:t delade den af rikets ständer yttrade öfvertygelse om behöfligheten af ett nationalmuseum, hvaruti de riket tillhöriga dyrbara verk af bildhuggare- och målarekonsten, som då dels voro inrymda i trånga och i flera hänseenden mindre lämpliga lägenheter, dels voro spridda i flera från hvarandra skilda rum, ocli dels, i saknad af utrymme, lågo uppstaplade och underkastade förskingring och förstöring, måtte kunna på ett nationen värdigt sätt uppställas och blifva för allmänheten ocli konstidkare tillgängliga, till rikets ständer öfverlemnades det begärda förslaget, som slutade sig på en kostnadssumma af 500,000 eller högst 550,000 rdr b:ko.

Statsutskottet, till hvars förberedande handläggning frågan hänvisades, tillstyrkte, att för ändamålet mätte anvisas ett belopp af 500,000 rdr. Reservationer anmäldes likväl af fem ledamöter af borgareståndet och åtta af bondeståndet1), och af dessa tvenne stånd blef den kongl, propositionen ock afslagen, men genom omröstning i förstärkt statsutskott beviljades den halfva millionen, dock endast med två rösters majoritet.

Byggnadsfrågan följdes äfven sedermera af konungen med oförsvagadt intresse. En af Europas berömdaste arkitekter, preussiska geheimebyggnadsrådet F. A. Stüler, blef tagen till råds, och i hufvudsaklig öfverensstämmelse med de af honom utarbetade ritningar uppfördes byggnaden under ledning af n. m. generallöjtnanten J. af Kleen.

') 1 sin reservation anförde ÖNIans Mansson från Kalmar län, bland annat, att »de der döda varelserna, som skola uppställas uti det föreslagna riksmuseum, taga sig för närvarande bra ut, der de finnas — de klaga icke öfver hvarken hunger eller svält».186

Bestämmandet af plats för byggnaden var ej utan bryderi. Fogelberg, som vid den tid, då frågan om nationalmuseum först kom å bane, vistades i Stockholm, yttrade den åsigt, att vestra delen af Helgeandsholmen, sedan denna liolme blifvit rensad från der förut varande byggnader, erbjöde den bästa platsen för detta ändamål

och att, om den dertill blefve upplåten, den östra delen af holmen borde ordnas till en esplanad; men svårigheten bland annat att finna en annan tjenlig lokal för kongl, hofstallet utgjorde hinder för utförande af denna plan. Man stannade slutligen vid valet af Ivyrkholmen, hvarest museets förläggande medförde den särskilda fördel att bidraga till förskönaude af utsigten från kongl, slottet.

Till de nya fängelsebyggnaderna sträcktes likaledes fordringarna på en arkitektonisk stil; men detta var nära att vid 1850—51 årens riksdag föranleda afslag å regeringens då gjorda hemställan om dertill erforderligt statsanslag. En af bondeståndets inflytelserikaste ledamöter i statsutskottet, sedermera talmannen Nils Strindlund, eljest vanligen en af regeringens stödjepelare, uppbjöd nemligen all sin viljekraft för att förhindra beviljandet af detta anslag, under förmälan, bland annat, att, medan oförvitliga män af allmogen fingo nöja sig med de tarfligaste bostäder, tjufvar och mördare väl icke kunde hafva något giltigt anspråk att på statens bekostnad inlogeras i »riddarborgar».187

Indragningsmagtens upphäfvande.

Om än den tid i Sveriges historia, som fått namn af »frihetstid», icke i andra afseenden gjorde skäl för namnet, kan det ej förnekas, att mot slutet af denna tid lagstiftningen visade omvårdnad om en gren af den borgerliga friheten, — tryckfriheten. Det var en ljuspunkt i »mösspartiets» magt-utöfning. Den lag, som rikets ständer härom beslutade ocli som här i landet var den första i sitt slag, kungjordes genom »Kongl. Maj:ts förordning angående skrif- och tryckfriheten» den 2 december 1766. Den framhöll i inledningen »den stora båtnad allmänheten af en rättskaftens skrif- och tryckfrihet tillflyter, i det en obehindrad inbördes upplysning uti hvarjehanda nyttiga ämnen icke allenast länder till vetenskapers och goda slöjders uppodling och utspridande utan ock gifver en hvar af undersåtarne ymnigare tillfälle att dess bättre känna och värdera ett visligen inrättadt regeringssätt, äfven som ock denna frihet bör anses för ett af de bästa hjelpmedel till sedernas förbättring ocli laglydnadens befrämjande, da missbruk och olagligheter genom trycket blifva för allmänhetens ögon ådagalagda».

Lagens vigtigaste stadgande var upphäfvandet af det tillförene inrättade censorsembetet; men efterlefnaden af författningen i öfrigt röjde allt för mycken godtycklighet från både regeringens och ständernas sida. Efter envåldsregeringens återinförande var lagstiftningen i denna del knappt att betrakta annorlunda än som en polisstadga, Tryckfrihetens pånyttfödelse i Sverige blef derefter en frukt af det nya statsskicket 1809. Den 9 mars 1810 stadfästes den af ständerna föreslagna188

tryckfrihetsförordning, otvifvelaktigt den mest frisinnade, som något land den tiden hade att uppvisa. Det dröjde likväl icke fullt två och ett halft år, innan en ganska väsentlig rubbning af hufvudgrunderna för denna lag tillvägabragtes. Uppå Kongl. Maj:ts framställning, föranledd af dåvarande politiska förhållanden, blef nemligen vid 1812 års riksdag, med åsidosättande af grundlagens bud om sådana frågors pröfning af tvenne riksdagar, ett tillägg till tryckfrihetsförordningen af rikets ständer beslutadt, hvarigenom åt hofkan-sleren den rättighet inrymdes att inställa utgifvandet af dagblad eller periodisk skrift, som han ansåg vådlig för allmän säkerhet eller utan skäl och bevis förnärmande personlig rätt eller af en fortfarande smädlig egenskap. Af denna rättighet, som blifvit ryktbar under benämning af »indragningsmagten», gjordes åtskilliga år flitigt bruk, synnerligast under den kortare tid, dä hofkanslersembetet efter förordnande förvaltades af dåvarande statssekreteraren von Hartmansdorff (9 mars 1838—2 november s. å.).

Men efter någon tid funno tidningsmännen på utväg att i hufvudsaklig mon värja sig emot de olägenheter, hvarmed de af det öfverhängande Damoklessvärdet hotades, dymedelst, att man, efter aftal med en ny ansvarig utgifvare, i dennes namn på förhand förság sig med tillståndsbevis för utgifvande af en ny tidning, vanligen med knappt märkbar förändring af den förra tidningens benämning, så att, då slaget träffade, utgifvandet af tidningen utan afbrott kunde fortsättas. Den åsyftade verkan af clet omförmälda stadgandet blef sålunda helt och hållet förfelad. Det största tidningsbladet gaf tvärtom exempel af, att utgifvande af dagblad kunde, i trots af hindret, upparbetas till ett af de mest lönande yrken. Allmänheten vande sig att betrakta hela proceduren som ett gyckelspel, och från regeringsmagtens sida fann man omsider189

rådligast att afstå från användandet af detta overksamma bestraffningsmedel ').

Både 1823 ocli 1835 föreslog konstitutionsutskottet indrag-ningsmagtens upphäfvande, men förslagen vunno ej ständernas bifall. Vid 1840 års riksdag förnyades förslaget derom och blef då förklaradt hvilande till grundlagsenlig behandling vid nästföljande riksdag.

Efter konung Oscah I:s tillträde till regeringen förekom (utom protokollet) fråga, om och hvad åtgärd från regeringens sida borde vidtagas för befrämjande af berörda samhällsangelägenhet. Med konungen voro samtlige rådgifvare ense derom, att indragningsrätten, äfven om erfarenheten icke lagt i dagen dess gagnlöshet, borde upphöra, såsom varande i uppenbar strid emot de i regeringsformen för tryckfriheten bestämda grunder, och i justitiedepartementet utarbetades förslag till

') Anmärkningsvärdt är, att samtidigt med sistberörda lagstiftningsåtgärd i Sverige man äfven i England öfver höfvan ansträngde sig att söka stäfja pressmissbruken, men också der utan framgång. Efter franska revolutionen hade förföljelserna emot tidningarna antagit en så bitter karakter, att en af whigpartiets hufvudmän, Sheridan, fann nödigt att stifta ett särskildt sällskap till den fria pressens skydd. Blotta förteckningen å sakfällande utslag i engelska tryckfrihetsmål från 1770-talet till 1H30 fylde 20 sidor. År 1812 blefvo bröderna Hunt dömda till ett års fängelse jemte böter och kostnadsersättning till ganska betydliga belopp, för det att de i tidningen »Examiner» låtit trycka, att »Morning Post» trädt sanningen något för nära, då den kallade prinsen af Wales, då 52 år gammal, för en Adonis. Den redan förut stränga presslagstiftningen skärptes än ytterligare genom lörd Castle-reaghs bekanta s. k. G acts bill 1817. Från 1808 till 1821 inledde engelska regeringen 101 tryckfrihetsrättegångar, och 94 journalister dömdes till längre eller kortare fängelse eller deportation. Först efter år 1833, då man börjat inse, att den stränga rättsskipningen icke ledde till ändamålet, fann man bäst att blunda för pressens snedsprång, och tidningsväsendet har sedermera i England fått fritt utbilda sig, så som om ingen presslag eller åklagare funnes till. På den stränga rättsskipningens tid var tidningsskrifvarnes yrke i England missaktadt, men förhållandet har blifvit omvändt, sedan der, såsom annorstädes, den lyckliga erfarenhet vunnits, att dagblads utgifvande kan rikligt gälda arbetet utan något rafflande i tonarten.190

proposition i ämnet för att öfverlemnas till rikets ständer, i det fall att konstitutionsutskottets förslag äfven nu skulle blifva förkastadt. '

Den 7 september 1844 företogs frågan lios rikets ständer, och förslaget bifölls af samtliga stånden. På riddarhuset talade justitiestatsministern frih. Gyllenhaal å regeringens vägnar för antagande af förslaget. Ingen röst höjde sig der för dess förkastande. Icke ens hr von Hartmansdorff motsatte sig det. Likväl önskade han, att justitiestatsministern ville använda sitt embetes inflytande för att åt enskild och allmän rätt gifva det värn, som tryckfrihetslagen i sitt dåvarande skick icke lemnade. Han erinrade, hurusom erfarenheten 1838, 1841 och 1844 nogsamt visat, att dagbladen vore i stånd att, när de behaga, anställa upplopp i hufvudstaden samt att de dagligen förnärmade enskild rätt och smädade hvem dem lyste o. s. v. Han lade derföre på justitiestatsministerns samvete nödvändigheten att i stället för indragningsmagten, hvars afskaffande han tillstyrkte, bereda nödiga rättelser och förbättringar i tryckfrihetsförordningen.

Någon åtgärd i sådant syfte har likväl icke af någondera statsmagten blifvit vidtagen. Icke dess mindre hafva förhållandena i detta hänseende så artat sig, att, om vid den tid, då om indragningsmagten lagstiftades, svenska tidningspressens sans och fosterländska anda varit jemförliga med den hållning, som af denna press på senaste tid i allmänhet iakttagits, den misslyckade lagförändringen sannolikt skulle hafva uteblifvit.191

Episoder från riddarhuset 1844^-45.

Till 1844—45 årens riksdag sammanträdde rikets ständer under helt andra auspicier än till den nästföregående riksdagen. Det känslosvall af oro och misslynthet med styrelsesystemet, som vid tillstundandet af det sista riksmötet under Carl Johans lefnad genom flitiga agitationer hos mängden framkallats, hade fått tid att lägga sig. Till tronens nya innehafvare såg man nog allmänt upp med tillit och förhoppning och ej minst det flertal af adelns ledamöter, som representerade de moderat liberala åsigterna. Adelns val af elektorer och utskottsledamöter

vittnade ock öfver hufvud om en förändrad stämning. Likväl och i följd af bearbetningar från flera håll upptogo vallistorna icke så få af den gamla majoritetens namn, hvarigenom vållades nog talrika afsägelser. Till ordförande för elektorerna valdes b. e. grefve De Geer, i konstitutionsutskottet grefve Jak. Hamilton, i statsutskottet frih. C. O. Palmstierna, i bevillningsutskottet grefve P. E. Croniijelm, i bankoutskottet grefve G. F. Liljencrantz, i lagutskottet grefve C. G. Mörner, i allmänna be-svärs- och ekonomiutskottet grefve B. von Platen och i expeditionsutskottet grefve Lagerbjelke. Den rådande obenägenheten emot det hvilande representationsförslaget hade synbart haft inflytande på valet af ledamöter i konstitutionsutskottet. Da emellertid konjunkturen var föga lofvande för framgången af något reformförslag, var detta utskott ett otacksamt fält att bearbeta. Antagligen var det denna bevekelsegrund, som förmådde tvenne der invalde ledamöter af liberalare färg, grefve J. Hamilton och hr Åkerman, att afsäga sig förtroendet. I deras ställe invaldes hrr von Hartmansdorff och Rääf,- 192

hvilka af ingen kunde misstänkas att vilja befrämja något representationsförslag, som ens innebar det ringaste frö till statsskickets omhvälfning.

Då man afser från representationsreformfrågorna, lade ridderskapet och adeln vid denna riksdag i dagen en sansadt progressiv anda. Att undantag egde rum, härrörde endast af tillfälliga personalvexlingar, som utgjorde det riksståndets svagaste sida, men som i regeln icke bevisade något emot majoritetens allmänna karakter. I ståndet fortlefde likväl en fast grupp, konservativ och till en del ultrakonservativ, med hr von Hartmansdorff i spetsen. Dess ställning till regeringen hade sedan förra riksdagen förändrats, enär dess sträfvanden icke kunde vara egnade att stödja de regeringsgrundsatser, som, enligt hvad kändt var, hyllades af konungen personligen. Till dem, som vid minnet af att adeln förut varit, regeringens pålitligaste bundsförvandt sörjde deröfver, att den nye regenten öfvergifvit företrädarens styrelsesystem, räknades äfven en och annan af statens högre embetsmän; och det tilldrog sig nu, hvad under Carl Johans tid skulle ha varit otänkbart, att flere förtroendeembetsmän, och bland dem tvenne landshöfdingar, utmärkta för öfrigt i utöfvandet både af sina embeten och af sitt riksdagsmannakall, uppträdde så väl emot regeringens propositioner som emot statsrådets ledamöter, då de hos ridderskapet och adeln förde regeringens talan. Men detta misshagade konungen, och det uppdrogs åt vederbörande departementschef att fästa dessa oppositionsmäns uppmärksamhet uppå, att, så länge de qvarstode i sin egenskap af förtroendeembetsmän, deras öppna uppträdande emot regeringen måste hos allmänheten antingen ingifva den misstanke, att det icke vore allvar med regeringens förslag, eller ock gälla som bevis på regeringens otillbörliga svaghet, och att bådadera skulle skada regeringens anseende och i samma193

män verka återhållande på dess förmåga att gagna, varande dem för öfrigt obetaget att rösta efter godtfinnande').

Nästan samtidigt inträffade en händelse, som å ena sidan lade i dagen, huru Oscar I då uppfattade den konstitutionela betydelsen af regeringens, eller med andra ord konungens ocli statsrådets, solidaritet, och å den andra vittnade om den konservativa riddarhusfraktionens sinnesstämning gent emot den nya styrelsen. Vid öfverläggningen om ett grundlagsförslag den 23 september 1844 begagnade konstitutionsutskottets dåvarande ordförande grefve Anton Gyldenstolpe tillfället att nog spetsigt apostrofera justitiestatsministern frih. Gyllenhaal för ett yttrande, som han haft i ett föregående plenum ocli hvaraf några ord af bemälde grefve uttyddes så, som skulle de hafva gått ut pä att smeka riddarhusoppositionens hufvudmän i syfte att deras uttalade mening i saken kunde ha inflytande på dennas utgång. Det var då redan aftaladt, att grefve Gyldenstolpe, som varit tjenstgörande kammarherre hos kronprinsen, skulle vid det nu förestående organiserandet af konungens hofstat befordras till kabinettskammarherre. Men då Hans Maj:t fick kännedom om denna tilldragelse å riddarhuset, förklarades den omförmälda befordringsfrågan förfallen. Detta gick grefven så till sinnes, att ban tog afsked frän hofvet. För att på samma gång förskaffa honom någon liugsvalelse för missödet ocli ådagalägga sina sympatier i afseende å den sak, som dertill gaf anledning, beredde det konservativa riddarhuspartiet honom den utmärkelse, att ban utsågs till ord-

') Beträffande det principiela af detta handlingssätt har man icke utan anledning såsom inkonseqvens anmärkt det undseende, som Ihius Maj:t visade sin stabschef (general Lefren), hvilken såsom varm anhängare af protektionssystemet på riddarhuset bekämpade regeringens förslag i tullfrågor.

förande i riksbankens styrelse, hvaremot någon anmärkning dock desto mindre kunde vara befogad, som erfarenheten visade att valet var godt.

Af alla de ärenden, som vid 1844—45 årens riksdag till behandling förekommo, var det icke något, som konungen omfattade med varmare intresse än frågorna om antagande af ny strafflag och verkställigheten af fängelsestraff, hvarom kongl, propositioner till rikets ständer aflätos den 17 ocli 19 december 1844. Dessa frågor, som endast afsågo fastställandet af grunderna för en ny strafflag, blefvo af lagutskottet och ständerna behandlade i ett sammanhang. Utskottets majoritet understödde regeringens förslag, som borgare- och bondestånden jemväl biföllo, men som hos ridderskapet och adeln och presteståndet mötte ett segt motstånd. De flesta anhängarne af politiskt konservativa åsigter voro på den tiden obenägna för de nya lagteorierna, men den fruktan de hyste för nyhets-makeriet gälde uppenbart mindre sjelfva lagverket än den riktning till ett friare statsskick, som ansågs dermed ega oskiljaktigt samband. Den omständighet, att den mest framstående af lagkommittéens ledamöter, J. Gr. Richert, tillika genom offentliggjorda skrifter med frimodighet och kraft uppträdt för hvarje konstitutionel frihet i det borgerliga samhället, bidrog ej oväsentligt dertill, att inom det konservativa lägret lagfrågan betraktades som en partifråga. Presteståndet beslutade uppskof med ärendets definitiva afgörande, På riddarhuset yrkade v. Hartmansdorff det samma, antagligen enligt den gamla regeln: »den som vinner tid vinner allt». Emot regeringens och lagutskottets förslag talade ock justitierådet Stråle, hrr Lagerhjelm, N. Tersmeden, C. Printzensköld och grefve C. Gr. Mörner, den sistnämnde dock med förklarande, att ban vore villig att godkänna utskottets betänkande med vilkor af vissa förändringar och tillägg. I justitieministern195

frih. Nordenfalks af sjukdom vållade frånvaro fördes regeringens talan hufvudsakligen af statsrådet frih. Stael von Holstein och civildepartementschefen. Såsom målsman för lagutskottets majoritet försvarade revisionssekreteraren Günther utskottets betänkande. För bifall dertill talade dessutom nitton ledamöter af adeln. Debatten å riddarhuset varade i tvenne dagar, och den slutliga omröstningen utföll så, att betänkandet bifölls med 152 af 211 afgifna röster. Af förtroendeembetsmän uppträdde ingen deremot. Att likväl en eller annan af dem med minoriteten röstade deremot, är sannolikt.

Konungen var af frågans utgång synnerligen tillfredsstäld, och såsom författare af skriften »Om straff och straffanstalter» hade han så mycket större anledning dertill.196

Ytterligare angående formen för interimsregering.

I det föregående ') är omförmäldt, hurusom ständernas uraktlåtenhet att i sammanhang med det förslag till statsrådets förändrade organisation, som år 1840 blef stadfästadt, jemväl föreslå derefter lämpade förändringar af föreskrifterna i regeringsformens 43 § angående den interimsregering, som skall tillförordnas, då konungen går i fält eller reser till aflägsnare inrikes orter eller till Norge, vållade statsrådet allvarsamt bryderi, då i anledning af konung Carl Johans tillkännagifvande i december 1841, att han ämnade vid början af nästinstundande månad företaga en resa till Norge, det blef nödigt att bereda frågan om interimsregeringens instruktion, men att man för tillfället kom utur förlägenheten, då konungens reseplan blef om intet.

Någon tillämpning af grundlagsföreskrifterna om interimsregering blef derefter icke påkallad förr, än konung Oscar I meddelade sitt beslut att vid slutet af maj 1844 afresa till Gröteborg och bevista invigningen af Trollhätte nya kanal. Då frågan om sättet för interimsregeringens bildande nu förekom till förnyad pröfning, blef af de flera alternativa förslag, som vid förra öfverläggningstillfället kommo å bane, det antaget, som afsåg alla departementens fördelning på de förordnade ledamöterna i regeringen och ärendenas beredning och föredragning af vederbörande expeditionschefer.

Detta alternativ ansågs ock mest förenligt med det af konstitutionsutskottet vid 1840—41 årens riksdag föreslagna

') Sid. 129.197

tillägg till 43 § R.F., i följd hvaraf konungen, då han till Norge åtföljdes af fyra statsråd, skulle ega att dem emellan fördela de sju departementens ärenden.

För att likväl i konstitutionel ordning vinna den andra statsmagtens bekräftelse uppå det för tillfället nödtvunget vidtagna sätt för organiserandet af interimsregering afläts den 30 oktober 1844 en proposition till rikets ständer, hvarigenom föreslogs det tillägg till 43 § R.F., att konungen skulle ega att meddela föreskrift om departementschefsbefattningarnas fördelning ibland de statsrådets ledamöter, som i interimsregeringen deltaga, samt om ärendenas beredning, föredragande och expedierande genom särskild tillförordnad föredragande, i den instruktion, som vid hvarje tillfälle af sådan regerings förordnande utfärdades; men på denna framställning, som af konstitutionsutskottet understöddes, gåfvo rikets ständer den 1 april 1848 det oväntade svar, att de ansett sig icke kunna antaga förslaget af det skäl, att den konungens rådgifvare »i grundlagarne stadgade ansvarighet derigenom skulle kunna i väsentlig mon förringas och i vissa fall tillintetgöras».

Äfven vid den flyktigaste granskning måste det förekomma gåtolikt, att ett sådant motiv för afslaget kunnat blifva gällande. Ehvad de i interimsregeringen deltagande statsrådets ledamöter förestå ett eller tvenne departement, kan nemligen någon olika konstitutionel ansvarighet för dessa regeringsledamöters rådslag och beslut icke ega rum, och då 106 § R.F. bestämmer ansvarighet äfven för de för tillfället föredragande, kan grunden för afslaget icke heller i detta hänseende tillerkännas någon giltighet.

Oaktadt ständerna sålunda förkastade regeringens förslag till sådan ändring af 43 § R.F., som kunnat gifva grundlags-198

enlig stadfästelse å det såsom lex in casu 1844 antagna till-lämpningssätt, liar enahanda tillämpning allt sedermera oförändrad blifvit följd, så att den nu torde böra anses hafva vunnit häfd, och detta utan att konstitutionsutskottet haft deremot något att erinra.199

Entreprenadskjutsens reglerande.

Af de real-onera, som sedan äldre tider ålegat svenska jordbruket, liar skjutsningsbestyret ansetts vara ett af de mest tryckande1). Synnerligast bar detta varit fallet, så länge det var ett åliggande att för resandes beqvämlighet vid gästgifvare-gårdarne dagligen Lalla i beredskap ett bestämdt antal skjutshästar ocli då den låga skjutslegan stod i ett allt för skärande missförhållande till prestationens verkliga värde. Tid efter annan sökte man väl att förmildra eller undanrödja dessa de svåraste olägenheterna. Hållskjutsen minskades eller indrogs, och skjutslegan blef förnyade gånger ökad. Men icke dess mindre fortfor de skjutsningsskyldiges missbelåtenhet, och i bondeståndet var yrkandet af lindring i detta onus eller belt och hållet befrielse derifrån föremål för talrika motioner vid alla riksdagar. I ändamål att bereda en j^tterligare lindring gjorde bondeståndet vid 1834—35 årens riksdag framställning hos Kongl. Maj:t om åtgärders vidtagande för skjutsnings-bestyrets ställande på entreprenad. Vid nästföljande riksdag inhemtades rikets ständers betänkande härom, och sedan vederbörande embetsmyndigheter jemväl afgifvit yttranden i ämnet, var regeringen vid början af 1844—45 årens riksdag i tillfälle att till slutlig behandling företaga detta ärende. Regleringen bestämdes på följande hufvudgrunder: att, i stället för gäst-gifveri-, liåll- och reservskjutsen, skjutningsanstalter genom entreprenad borde, der det sig göra lät, tillvägabringas, för

') Detta onus har varit likartadt i alla de skandinaviska länderna. I Danmark har det likväl, ehuru de jure bestående, sedan längre tid faktiskt nästan upphört genom de i förening med brefpostföringen för personbefordringen vidtagna anstalter.200

hvilket ändamål skjutslegan vilkorligen kunde ytterligare förhöjas; — att Kongl. Majt:s befallningshafvande, efter föregångna undersökningar, borde bestämma antalet af de hästar och fordon, som af entreprenörerna skulle tillhandahållas, genast eller efter bestämda tider; — att derefter entreprenadauktioner borde föranstaltas, med angifvande af entreprenörernas åligganden och rättigheter; — att om dervid skjuts-ningen blefve af antagliga personer inropad mot uppbärande af högst 28 sk. b:ko för milen i stad och 24 sk. å landet i lega för hvarje häst, anbudet skulle antagas, ehvad de skjutsnings-skyldige derpå ville ingå eller ej; — och att, om anbud på dessa

vilkor icke gjordes, utrop skulle göras å skjutsningen, med bidrag af de skjutsningsskyldige och mot uppbärande af nyss-berörda högre skjutslega; dock borde, om tillskott af de skjutsningsskyldige fordrades, antagligheten af auktionsanbuden vara beroende af deras pröfning.

Författningen, som utfärdades genom cirkulär till Kongl. Maj:ts befallningshafvande den 2 aug. 1844, tycktes göra ett gynsamt intryck på bondeståndet. Många af dess ledamöter täflade att betyga civildepartementschefen sin fulla belåtenhet med denna styrelseåtgärd, som fans vara en passande väl-komsthelsning från den nya regeringen till det hedervärda ståndet. Att döma af riksdagsförhandlingarna förkolnade den varma tacksamhetens glöd icke — förr än nästa månskifte.

Verkan af reformen var ovedersägligen i allmänhet tillfredsställande. Dock visade det sig, att i vissa landsorter allmogen motsatte sig den nya sakernas ordning, så att lands-höfdingarnes bemödanden att tillvägabringa skjutsentreprenader nog ofta strandade. Man ville i dessa fall icke betrakta skjutsningen endast såsom en sk3rldighet, utan såsom en rättighet, ett privilegieradt näringsfång. På de årstider, då folk och hästar voro för jordbruket umbärliga, ville man icke försaka den kontanta, ehuru ringa inkomst, som skjutsningen erbjöd.201

Detta förhållande torde likväl med allmogens stigande välmåga hafva förändrats. Yrkandet af skjiitsningsskyldighetens öfverflyttande på staten liar ock fortfarande varit ett stående tema för motioner inom bondeståndet1).

') Tid en senare riksdag förekom ett af säi-skildt tillförordnade kommitterade afgifvet och af Kongl. Maj:t till rikets ständer öfverlemnadt förslag till skjutsväsendets reglerande, enligt hvilket staten skulle öfvertaga skjutsningsbestyret å de allmänna farvägarne emot en relatift måttlig, efter hemmantalet beräknad årlig afgift; men i de intresserades läger var fältropet då: »allt eller intet». Förslaget föll alltså, men skjutsningsbördau blef emellertid fortfarande lättad dels genom ytterligare förhöjningar af skjutslegan, dels genom särskilda statsanslag till skjutseutreprenaders befrämjande. De skjutsningsskyldige funno dock icke sina intressen härmed erforderligen tillgodosedda, och å nyo bragtes fråga å bane om fullständig befrielse från detta onus. Vid behandlingen af denna fråga har hos tillförordnade kommitterade den åsigt gjort sig gällande, att skjutsningsbestyret bör gemensamt bekostas af staten och länen. Enär en sådan anordning måste hafva till följd, att många, som förut icke haft någon förpligtelse att deltaga i skjutsningsbesväret och som till äfventyrs sjelfva aldrig begagna skjuts, få skatta för de resandes befordran, så är detta ett nytt exempel af det i fråga om skatter och besvär visserligen icke ovanliga reformationssystem, att »taga ur den enes ficka och lägga i den andras», hvilket systems til I— lämpning förstnämnda kommittés förslag afsåg att undvika.

En allmän reglering af skjutsningsväsendet har nyligen kommit till stånd. Att man derigenom kommit derhän, att i afseende å denna angelägenhet något missnöje bland allmänheten eller inom representationen icke vidare skall gifva sig luft, torde likväl vara mera att önska än hoppas.Karaktersfullmagterna.

Med den germaniska civilisationen spridde sig till de skandinaviska länderna en sedvänja, som i sin mon inverkade på medborgares samhällsställning och som i Sverige bibehöll sig ännu under Carl Johans regering: det var titelväsendet1). Utom adelsvärdigheter och riddareordnar, som Sverige har gemensamt med många andra monarkiska stater, hade, såsom medel att utmärka och belöna medborgerlig förtjenst, äfven förlänandet af karaktersfullmagter, d. v. s. öppna bref på namn, heder och värdighet af vissa embets- ocli tjenstegrader, kommit i bruk, och sådant icke blott för i statens tjenst varande utan äfven åt enskilde medborgare. Framför ordensprydnaderna hade detta belöningsmedel för många det företräde, att det medförde en uppflyttning på rangordningens skala. Det år 1809 införda konstitutionela statsskick gjorde ingen ändring i titelväsendet, men ett par tiotal år derefter började en agitation deremot, hvartill utan tvifvel föredömet från det mera demokratiskt sinnade broderlandet väsentligt bidrog. Vid 1840—41 årens riksdag föreslog konstitutionsutskottet ett till-lägg till 28 § R.F. af denna lydelse: »Titlar utan medföljande embete eller tjenst eller med högre värdighet, än den innehafvande embete eller tjenst medför, må ej förlänas». Förslaget blef hvilande till följande riksdag, då det af ridderskapet och adeln, som behandlade frågan med den mångsidighet, att protokollet derom upptog trettiotre sidor, förkastades

') Genom 1720 års regeringsform var väl förbud stadgadt emot titelväsendet; men ständerna funno sig deraf ej förhindrade att för medlemmar af det rådande partiet hos Kongl. Maj:t hemställa om e. o. utnämningar, med förordande af deras befordran till motsvarande embeten vid blifvande ledigheter. Karaktersfullmagter för enskilda medborgare voro då ej heller sällsynta.med 109 röster mot 79, men bifölls af de öfriga stånden. Man har gemenligen anmärkt, att titelväsendet vore demoraliserande såsom gifvande näring åt fåfängan. A andra sidan har man invändt, att om titelväsendet nödvändigt har denna verkan, så har det det gemensamt med alla andra yttre utmärkelser. Icke blott ordenstecken utan äfven kallelsebref till lärda samfund, hedersborgare- och hedersdoktorsdiplom samt mycket annat utgöra ej mindre retelser till fåfänglig ärelystnad; ja äfven häradsdomarevärdigheten för nämndemän, på hvilken allmogen fortfarande sätter ej ringa pris, är att hänföra till samma kategori. Af alla slags titlar torde likväl ingen finnas anmärkningsvärdare än den bland kyrkans tjenare brukliga af »prost», så till vida nemligen som af konungen utnämnde kyrkoherdar låta sig behaga att derigenom tillerkänna biskopens fullmagt en högre betydelse i det allmänna än konungens. Beträffande i tjenst varande embets- och tjenstemän är det emellertid ostridigt, att karaktersfullmagter i dubbelt hänseende äro ändamålsvidriga. Om en statens tjenare med själ och håg nitälskar för uppfyllandet af sina tjenstepligter, så håller han sin tjenstebefattning kär, och ban kan då ej blygas för den, så att ban önskar att gälla för något mer 1 . Derjemte medföra karaktersfullmagter för ännu i tjenst varande oundvikliga missförhållanden i det allmänna ungänges-lifvet, derigenom att underordnade kunna taga försteget framför sina förmän. Men dessa betänkligheter bortfalla vid afgång från tjenstebanan. En karaktersfullmagt innebär då ej annat än ett insegel deruppå, att den afgångne ansetts värdig-till vidare befordran, om han önskat det.

I alla händelser ligger pröfningen af andras bevekelsegrunder utom rålinierna för vår domsrätt, För visst kan icke

') I 1720 års regeringsform var stadgadt, att ingen skulle tillaggas liögre titel, än hans embete tillkomme, »på det att tjensterna ej måge komma

i förakt».204

antagas, att den, som afslår en utmärkelse från öfverheten, ej kan inom sig täras af fåfänglighet i annan riktning, ej heller, att en hvar, som med tillfredsställelse emottager bevis af sin öfverhets uppmärksamhet, icke med rent uppsåt och utan hänsigt till belöning verkat i sitt kall. Exempla sunt odiosa.

Vid ett statsrådssammanträde kort efter Oscar I:s tillträde till regeringen bragte Hans Maj:t på tal (utom protokollet) frågan om karaktersfullmagter och förklarade med bestämdhet, att ban icke ville tillstädja användandet af detta belöningsmedel. Han vidhöll denna grundsats någon tid så oinskränkt, att han ville ha den tillämpad äfven på befordringar i arméen, så att, då kort derefter sökt afsked beviljades för tvenne löjtnanter, den ene vid kavalleriet, den andre vid ett infanteriregemente, vederbörandes förslag att de måtte utnämnas, den förre till ryttmästare och den senare till kapten i arméen, afslogos. Deraf föranleddes ej ringa missnöje bland militärbefälet, ocli det dröjde ej länge, innan Hans Maj:t fann sig föranlåten att frånträda sin föresats i afseende å befordringar inom arméen. Undantagsvis ha sedermera ock genom ecklesiastikdepartementet utfärdats öppna bref å professors namn, heder och värdighet, men inom civildepartementet, der redan någon tid förut karaktersfullmagter i det närmaste kommit ur bruk, upphörde de derefter alldeles, med undantag af de inom alla departement vanliga gradbefordringar för kansliets embets- och tjenstemän.

Då Hans Maj:t gaf sin vilja angående karaktersfullmagter till känna, anmärkte en af statsrådets ledamöter, att det funnes ett slags karaktersfullmagter par excellence, som då ej heller vidare borde ifrågakomma, nemligen excellensdiplom. Hans Maj:t inföll dervid: »var förvissad, att det skall icke ske»; och dervid höll han fast, hvartill han dessutom hade en särskild bevekelsegrund. Han hyste nemligen en, ostridigt205

berättigad, vedervilja mot sjelfva benämningen > rikets herrar . som Gustaf III tillade denna titulär värdighet. Någon tid senare meddelade Hans Maj:t åt civildepartementschefen, att ban vore betänkt på att i stället, efter andra länders föredöme, tillägga predikatet »excellens» äfven till den statsministersvärdigheten närmast varande rangklass, nämligen statsråden (så länge de såsom sådana qvarstodo i tjenst) och serafimerriddare; men planen fick förfalla. Lyckligtvis har man icke erfarit, att derigenom vållats någon rubbning i vår-planets regelbundna

omlopp.

Det har blifvit anmärkt, och visserligen icke utan fog, att emot den såsom regel antagna grundsats att ej medgifva fortfarandet af karaktersfullmagter kontrasterade det fortsatta meddelandet af titulärvärdigheter inom hofvet. Detta skedde likväl under Oscar I:s tid mera sparsamt än förut. Antalet af hoffunktionärer från och med öfverstekammarherre, förste hofstallmästare och förste hofjägmästare af alla grader till och med hofjunkare, understallmästare och hofjägmästare var dock ännu 1855 tillsammans 286 ').

') Enligt Alm. roy. var antalet af motsvarande personal, så väl i effektiv tjenst som tituläre, vid Ludvig XVIILs liof 1821, åtta furstliga hof inberäknade. till hopa 138.

Då titelfrågan 18-14 på riddarhuset förevar, anmärkte frih. Xils Palmstierna såsom skäl emot det föreslagna förbudsstadgandet, att. enär konungen egde att efter godtfinnande ordna sitt hof, han skulle vara oförhindrad att utnämna ungefär tre millioner kammarherrar, statsfruar, hoffröknar o. s. v.206

Reform af arfslagstiftningen.

Af cle lagstiftningsfrågor, som vunno sin lösning under Oscar I:s regeringstid, var reformen af arfslagarne ostridigt en af de vigtigaste. Knappt liar någon annan lagförändring varit mera ingripande i de sociala förhållandena. Sällan har ock någon stor samhällsfråga till sina grunder blifvit mera omtvistad.

Ingenting lägger så i dagen framstegen af vårt slägtes andliga kultur som qvinnans förändrade ställning i samhällslifvet. Under hedendomens tid var i Sverige, såsom flerestädes, qvinnan arflös. Att hon skulle ega giltigt anspråk på del i boet, kunde ej heller ingå i rättsbegreppet, så länge hon sjelf betraktades i rättsligt hänseende föga annorlunda än som ett bohagsting 1). Detta skick förändrades ej, förr än kristendomen under tre århundraden hunnit allmännare sprida sitt ljus här i landet. Att qvinnan då tillerkändes half arfslott, var med hänsyn till dåvarande tidsförhållanden ett betydande steg, men dervid förblef det ock, hvad jordegendom beträffar i ett halft årtusende. Under tiden tillkommo likväl partiela stadganden, hvarigenom arfslagstiftningen, likasom flera af våra ekonomiska författningar, kommit att lida af brist på enkelhet och följdriktighet. Genom 1018 års stadslag blef lika arfsrätt könen emellan stadgad för städernas invånare af ofrälse stånd, och samma rätt medgafs åt presteståndet på dess egen begäran. Derigenom har delningsgrunden blifvit skilj -

') Spår af ett sådant föreställningssätt skönjes ännu i vår gamla landslag, der det i tjufvabalken heter: »Bästa ting, som bonde i bo sinom hafver, det är hustru hans, och hvilken henne från bondanom stjäl, han är värsta och största tjufven och skall hängas öfver andra tjufvar.»207

aktig efter landslag och stadslag äfvensom för särskilda stånd. Så blef ock denna grund under vissa förhållanden i afseende å så väl arfsrätt som giftorätt skiljaktig för lösören och fastighet, likasom för ärfd och förvärfd egendom.

Förslaget till reform af denna lagstiftning utgick ursprungligen från den år 1811 tillförordnade lagkommitté och innefattades i det fullständiga förslag till allmän civillag, som efter slutlig granskning den 1 augusti 1826 öfverlemnades till Kongl. Maj:t'). Reformen afsåg, att, med ändring af 10 kap. giftermålsbalken och 2 kap. ärfdabalken, man och hustru skulle hafva giftorätt till hälften hvardera (med vissa undantag) och att i arf man och qvinna skulle taga lika lott.

I motiveringen till de sålunda föreslagna lagförändringarna anförde kommittéen hufvudsakligen:

i afseende å giftorätten, att i det genom äktenskapet uppkomna bolag begge makarne förena sina krafter i ändamål att med gemensam omsorg arbeta för gemensamt väl; — att, då förbindelserna voro lika och bördorna buros gemensamt, en fördelning af inbördes rättigheter, hvilande på annan grund, syntes icke stå att förena med äktenskapets väsende; — att vid äktenskapets ingående hustrun uppdroge åt mannen att förvalta all hennes egendom och att afkomsten af all hennes ärfda eller förvärfda jord inginge odelad i boet, men att lagen äfven i det afseendet afvikit från billighet, att hon vid boets upplösning af de penningar och andra lösören, som hon i boet infört endast egde att återfå tredjedelen; — att beträffande påståendet, att behofvet af medel för åkerbrukets upprätthållande och jordens häfd samt nödvändigheten att, så vidt möjligt vore, bibehålla eganderätten af en viss

fastighet inom samma slägt, skulle innebära giltiga skäl att tilldela hustrun mindre lott i samfälligheten än mannen, man vid stiftandet

') Kommittéens arbetande ledamöter voro expeditionssekreteraren .1. G.

Richert, kommerserådet O. Zenius och advokattiskalen P. Staaff.208

af då gällande lag icke gjort något egentligt afseende här-uppå, hvilket syntes deraf, att det efter landsrätt, med ett ringa undantag, vore tillåtet att, undan barn och bröstarfvingar, genom testamente till skylda eller oskylda bortgifva den jord, makarne före eller under äktenskapet förvärfvat, jemte alla ärfda och förvärfda lösören; — att för öfrigt och dä en hustrus pligter och omsorger icke mindre i den ena samhällsklassen än i den andra stode i ett visst förhållande af jemlik -het till mannens, all anledning saknades att utstaka en skiljaktig giftorätt för olika stånd m. m.; och

beträffande arfsrätten, att, då man tänkte sig tillbaka till de tider, när eganderättens öfverflyttning genom arf först uppkom, man utan svårighet kunde finna, hvarföre qvinnan i denna del var vanlottad emot mannen; hvarken erkändes nemligen då en sjelfständighet, som förutsattes såsom vilkor för rättigheten att dela egendom med andra, eller var sjelfva egendomen hos de folkslag, som ännu icke fäst sig vid jordbruk, af sådan beskaffenhet, att den kunde af qvinnan begagnas; hos dem åter, som hade jordbruk till hufvudnäring och hos hvilka i följd deraf eganderätt till fast egendom var införd, var den grundsats nästan allmänt antagen, att jorden borde bibehållas inom slägterna eller, rättare sagdt, inom de familjemedlemmar, som buro slägtnamnet, hvarföre det var nödigt, att endast sönerna ansågos för arfvingar till jorden, men i samma mon som egendomarne blefvo så till sägandes mera rörliga genom testamentsrätten samt köp och andra afhandlingar, som voro oskiljaktiga från en mera utbredd kultur, förringades ock vigten af det skäl, som utestängde qvinnan från deltagande i arf; — att då i följd häraf qvinnan berättigats till hälften i arf mot mannen, grundvalen derigenom var lagd till lagens vidare fullkomnande i framtiden, enär, sedan man erkänt qvinnans rätt till arf i allt slags egendom, och mannen ej längre hade uteslutande rätt att ega jord,arfvejords- och odalsystemet redan var brutet; — att de skäl, som emot den lika arfsrätten hemtats från befarad öfverdrift af hemmansklyfningen, icke kunnat göra kommitterades öfvertygelse vacklande, enär några olägenheter i detta afseende icke öfverklagats i Värends härad af Småland, der sedan ur-ålders tid man och qvinna njutit lika arfsrätt, men att, om ock någon olägenhet skulle uppkomma genom oftare förekommande frågor om besutenhet, man derföre icke borde uppoffra den klara och ovedersägliga rättvisan af en jemlik egendomsfördelning emellan barn, som med lika anspråk på föräldrars kärlek och omvårdnad också måste vara lika berättigade till deras förmögenhet, då den går i arf.

Vid den granskning af lagkommittéens förslag till allmän civillag, som i högsta domstolen under loppet af år 1832 egde rum, yppades olika meningar beträffande så väl frågan om giftorätten som den om arfsrätten. Tre ledamöter *) godkände principielt lagkommittéens förslag, likväl med den hemställan, att. för den händelse, att principen af ständerna ogillades, eller att något riksstånd på grund af privilegiirätt yrkade och medgåfves ett undantag, den kungliga propositionen måtte få åtföljas af ett alternatift förslag, lämpadt efter förut gällande grunder. Fyra ledamöter 2) afstyrkte deremot förslaget. I afseende å giftorätten anfördes hufvudsakligen såsom skäl, att den obilligliet, man ville tinna i lagstadgandet derom, kunde efter godtfinnande liäfvas så väl genom äktenskapsförord som genom testamente, samt att en allmän förändring, vidtagen utan att af folket erkännas såsom riktig, nödvändigt måste uppväcka mycket missnöje och bereda mänga olägenheter. Beträffande förslaget om lika delning af arf ansågo

') Bredberg, Themptander och Petersson.

2) Nyblæüs, Stråle, v. Rosén och justitiestatsministern grefve Rosenblad.

Fåhræus, Skildringar. 11210

dessa ledamöter jemväl det vara rättast att bibehålla arfs-lagarne, sådana de voro, intill dess att de riksstånd, som stadgandet om olika arfsrätt egentligen anginge, sjelfva deruti önskade förändring.

Vid riksdagarne 1828—30 och 1834—35 väcktes motioner om ändring af dä gällande lagstadganden angående

giftorätt och arfsrätt i det syfte, som öfverensstämde med lagkommit-téens berörda förslag, men vid begge riksdagarne föll frågan genom adelns och bondeståndets afslag. 1840 väckte en ledamot af bondeståndet åter motion derom. Lagutskottet tillstyrkte bifall på de af lagkommittéen anförda grunder, med tillägg dels att. hvad anginge det emot lagförändringen använda skäl, att den skulle minska allmogens besutenhet och verka derhän, att en del af den jord, som af bondeståndet innehades, skulle detsamma frångå, det dervid förekomme, att, om bondesonens egen arfslott blefve mindre, hans hustru i stället kunde komma att i boet införa sa mycket mera, dels att, hvad beträffade den fruktan man hyste, att lagförändringen skulle medföra en skadlig hemmansklyfning, det borde ihågkommas, att, när arfvinge till systerlott vore berättigad att, med vilkor af besutenhet, utbryta den, mindre jordlotter sålunda kunde uppkomma efter förut gällande lag än efter den föreslagna nya; hvarförutan utskottet erinrade, att vidkommande giftorätten dåvarande lag icke hvilade på fast grund, enär exempelvis, om en i stad boende ofrälse man, som vid äktenskapets ingående egde giftorätt till hälften af hustruns lösören, flyttade ut på landet eller komme i adligt stånd eller använde hustruns penningar till inköp af jordfastighet, han derigenom förökade sin giftorätt från hälften till två tredjedelar, m. m.

Ärendet förekom hos riksstånden vid slutet af augusti och början af september 1840. Af ridderskapet och adeln, som, efter vanligheten vid denna årstid och i följd dessutom211

af en särskild tillfällighet, var ganska fåtaligt samlad, af-slogs förslaget med 39 röster mot 12. Majoritetens hufvudsakligaste skäl voro: att den partiela lagförändringen icke borde afgöras utan i sammanhang med det nya lagförslaget i sin helhet; — att den olika arfsrätten hade sin grund i samhällets omsorger för sitt eget bestånd och könens olika förhållande till samhället1); — att arfslagarne icke voro moralbud, utan politiska stadganden; — att från mannens dubbla pligter att upprätthålla både samhället och hushållet härrörde hans dubbla rättigheter emot qvinnans; — att mannens uppfostran var långvarigare och kostsammare; — att lika rättigheter borde motsvaras af lika skyldigheter, hvilket dock vore omöjligt, enär qvinnan icke kunde vara domare, krigare, prest o. s. v.; — att allmogens fortfarande besutenhet vore att tillskrifva den olika arfsrätten, och att kärleken till den ärfda fädernejorden vore nära befryndad med kärleken till fäderneslandet; — att i England, der icke, såsom efter franska lagen, könens arfsrätt vore lika, uppfostran öfver hufvud var bäst och äktenskapen voro lyckligast -).

De tre öfriga stånden biföllo utskottets betänkande, bondeståndet dock icke utan starkt motstånd, motiveradt på de vanliga skälen af mannens hårdare arbete och förpligtelse till

%

landets försvar samt fruktan för öfverdrifven hemmansklyfning.

Det af de tre stånden fattade beslut, som sålunda var rikets ständers, vann emellertid icke Kongl. Maj:ts stadfästelse.

För fjerde gången blef frågan föremål för rikets ständers behandling vid 1844— 45 årens riksdag. Motioner derom väcktes då af borgmästaren Ekholm i borgareståndet samt åtskilliga ledamöter af bondeståndet. Lagutskottet instämde i det af nästföregående riksdags lagutskott afgifna betänkande i ämnet; dock anmäldes deremot reservation af tvenne ledamöter (grefve

') Frih. L. Boye.

2) Hr v. Hartmansdorff.212

C. Gr. Mörner ocli borgm. Lagergren) med antydning- deruppå, att den bestående arfslagstiftningen innefattade ett ståndsprivilegium för ridderskapet och adeln. Äfven nu bifölls förslaget af de tre ofrälse stånden, af bondeståndet med betydligt svagare minoritet än vid nästföregående riksdag. Hos ridderskapet och adeln deremot var motståndet starkare än någonsin. Utom den argumentation, som begagnades vid föregående riksdag, anfördes emot förslaget hufvudsakligen: att den gamla odallagen, som låge till grund för arfslagen, under 500 år här i landet bibehållit ett oberoende adelsstånd och ett oberoende bondestånd; — att i Frankrike, der man vid den första revolutionen införde den lika arfsrätten efter de nordamerikanska förenta staternas föredöme, haft den bekymrande erfarenhet af jordstyckningens tillväxt, att parcellernas antal femdubblats *); — att jemlikhet i

omsorger, förbindelser och bördor makar emellan i verkligheten icke egde rum, ej heller jemlikhet i behof för söner och döttrar, ocli att följaktligen könens likställighet i afseende å giftorätt och arfsrätt icke kunde grundas på naturenliga förhållanden -); — att det vore ett misstag att grunda arfsrätten på grundsatsen af medfödd rätt, emedan ingen födes med naturligt rättsanspråk på annan egendom än den han sjelf kan förvärfva3); — att'der, hvarest genom arfslagarne förmögenheten splittrats i otaliga delar, demokratien på detta stoft bygger sin tron, ocli att adeln genom förslagets antagande skulle bädda sin graf4); — att arfslagarne hade ett nära sammanhang med hela den gamla svenska odalrätten, på grund af hvilken odaljord ansågs såsom en ättens gemensamma tillhörighet, af hvars besittning ättens anseende och

') H. e. grefve M. Björnstjerna.

2) Frih. C. R. Cederström, åberopande jur. prof. Schlyter.

3) Frih. X. Palmstierna.

4) Grefve L. Ugglas, åberopande Tocqueville.ställning i det allmänna berodde; — att derföre qvinnan, då manlig arfvinge fans, med den aflidne i samma led beslägtad, icke medgafs arfsrätt, emedan jorden i sådant fall skulle dragas från slägten; — att genom den föreslagna lagförändringen det skulle blifva omöjligt, att jordegendomar en längre tid komme att gå i arf inom slägten, ocli att i följd deraf jordbrukaren i framtiden icke skulle betrakta den jord lian plöjer med den fosterlandskärlekens känsla, som alstras af medvetandet af att denna jord burit lians fäder, utan endast uppskatta den efter den inkomst, som lian deraf kan hemta !).

Vid den hos ridderskapet och adeln anstälda votering utföllo rösterna med 39 för -) ocli 99 emot utskottets förslag. Då emellertid detta af tre stånd bifallits, hade det vunnit kraft af rikets ständers beslut, som sålunda blef tiil Kongl. Maj:t för nådig stadfästelse öfverlemnadt. I sammanhang dermed aflät likväl ridderskapet och adeln en särskild skrifvelse till Kongl. Maj:t, hvarigenom, jemte frågans framställning från de synpunkter, som hos detta stånd gjort sig gällande, uppmärksamhet påkallades derå, att gällande lag-stadganden i afseende å giftorätt ocli arfsrätt vore, i hvad de rörde ridderskapet och adeln, att betrakta såsom ett ståndets privilegium, hvilket icke utan dess samtycke kunde rubbas.

Innan ärendet kunde inför konungen i statsrådet föredragas, inhemtades i stadgad ordning högsta domstolens utlåtande deröfver.

Frågan om ståndsprivilegium ansåg högsta domstolen icke utgöra föremål för dess pröfning. Beträffande sjelfva saken yppades, likasom förut då detta ärende hos högsta domstolen förevarit, äfven nu skiljaktiga meningar. Stadfästandet af

') Grefve G. Lagerbjelke.

-') Utom de talare, som vanligen förfäktade liberalare åsigter, yttrade sig för förslaget friherre Jakob Cederström, grefve Fredr. Posse, grefve Er. Posse och hr S. G. von Troil.214

rikets ständers beslut tillstyrktes af tvenne ledamöter (Nordenstolpe och Bredberg), men afstyrktes af fem (af Rolén, grefve G. A. Sparre, grefve Snoilsky, Nyblæus och Isberg). Jemte åberopande af förut afgifna yttranden i ämnet anfördes såsom skäl för afstyrkandet bland annat, att lagstiftningen om giftorätt och arfsrätt vore af politisk natur, lämpad efter begreppet om hvad samhällets väl kräfde, och stödde sig på grunder, hvilka under sekler funnits motsvara sitt ändamål; — att någon missbelåtenhet dermed ej försports; — att den strid, som anhängarne af nya åsigter emot den bestående lagens profvade grunder inledt, påkallade, ju lifligare den fördes, desto mera varsamhet i pröfningen; — att erfarenheten ej gifvit anledning att befara någon våda af den gamla lagens bibehållande; — att de föreslagna nya lagstadgandena, genom de förändrade eganderättsförhållandena, som dermed afsågos, kunde hafva eftertänkliga följder, 0111 deras antagande egde rum, innan det vore utredt; att inom samhället förändrade förhållanden uppkommit, hvilka gjorde den gamla lagstiftningens grunder för närvarande tid olämpliga; — att det icke kunde antagas, att den af rikets ständer beslutade lagförändring vore ett samhällsbehof, som icke kunde tåla uppskof, till dess civillagsförslaget i sin helhet komme under slutlig behandling; — att förändringen skulle menligt inverka på jordbrukareklassens sjelfständighet och trefnad, samt

att genom äktenskapsförord och testamenten den åsyftade likställigheten i afseende å giftorätt och arfsrätt i flera fall kunde beredas af en hvar, som dertill vore benägen — att, då ett af de riksstånd, hvilkas rätt egentligen var i fråga, förkastat förslaget, det ej mer än förr vore skäl att tillstyrka dess antagande -); — att lagstiftningen borde rättas efter folkets lynne, sedvanor och behof; — att hänsyn borde tagas till de

') af Rolén.

2) Grefve Sparre.215

politiska verkningar, som i följd af lagförändringen skulle menligt låta känna sig1); — att förändringen ej vore tillräckligt motiverad af framställningen om en jemlikhet, som i verkligheten svårligen stode att finna, om den sattes i de yttre vilkor, som egde sammanhang med anspråket på större eller mindre egendomslott2).

Denna korta öfversigt af lagförslagets behandling torde o-öra tillfvllest för att kunna bedöma situationen vid den tid,

•O J

då regeringen hade att fatta beslut i den högvigtiga frågan. Öfverallt, der förslaget kommit under pröfning, — bland de rättslärde, inom riksförsamlingen, bland den högsta domare-korpsens ledamöter, — hade det tvistats om lagens historiska grund, ej mindre än om dess rättsgrunder, men framför allt om det statsnyttiga af förändringen. En alitningsbjudande del af representationen höll ihärdigt fast vid den bestående arfs-lagstiftningen, för hvars bibehållande man ansåg sig kunna åberopa privilegiirätt. Den hårdt tilldragna knuten, om den skulle lösas, syntes fordra ett Alexanderssvärd; men konungens värma för det nya lagsystemet segrade öfver alla betänkligheter. Efter långvarig ocli brydsam öfverläggning3) fastställde ban rikets ständers beslut, och den 19 maj 1845 utfärdades förordningen derom, kontrasignerad af statsrådet frih. Stael von Holstein.

För ridderskapet och adeln var det ett lika oväntadt som smärtande slag, och sinnesstämningen inom detta stånd i förhållande till den nya regeringen, redan förut kylig, afkyldes än mera. Ljudeliga ogillanden spordes mångenstädes i landet. Sannolikt voro likväl de tysta välsignelserna ej färre. Men

') Nyblæus.

2) Isberg.

3) Ryktet ville veta, att äfven inom statsrådet meningarna voro delade.

Emot tryckfrihetslagen kan det hvarken bekräftas eller förnekas.216

tiden jemnar allt, förr eller senare, ocli, ehvad en tilltagande jordstyckning l) må i det allmänna framkalla bekymmer eller ej, skola i de enskilda slägtförhållandena brytningarna emellan det gamla och det nya snart ej mera efterlemna något spår; dock äfven sedan erinringen af dessa i det borgerliga lifvet utplånats, skall minnet af den stadgade lagförändringen, en af Oscar I:s märkligaste fredliga idrotter, fortlefva i hans historia.

') Genom den officiela statistiken är på grund af Kongl. Maj:ts befall-ningshafvandes femårsberättelser upplysning härom tillgänglig från och med femårsperodien 1856—60. Deraf inhemtas, att antalet hemman år 1860 utgjorde 66,272,73, hvaraf brukningsdelarnes antal uppgick till 278,756. Särskilda jordlägenheter, utom torp och backstugor, voro samma år 34,491. År 1875 var hemmantalet 66,639,428, hvaraf brukningsdelarne utgjorde ett antal af 286,030. Särskilda lägenheter, utom torp och backstugor utgjorde detta år 45,722. Under dessa femton år hade alltså brukningsdelarne af i mantal satt jord ökats med ett antal af 7,274 eller icke fullt 22/3 procent, hvaremot antalet af särskilda jordlägenheter, utom torp och backstugor, under samma tid ökats med 11,231 eller något öfver 32'/2 procent.217

Teknologiska institutet.

Att det erfordras något mera än lärdom för att ändamålsenligt handliafva öfverbestyret vid ett offentligt läroverk, bevisade förhållandena med teknologiska institutet under dess första verksamhetsperiod. Institutet organiserades 1826, då en direktör utnämndes att under öfverinseende af en tillförordnad direktion, jemlikt faststälda stadgar,

hafva närmaste ledningen af berörda läroanstalt. Till denna befattning utsågs öfverdirektören vid kontrollverket G. M. Schwartz, som gjort sig känd för omfattande insigter i fysik och teknologi. De förhoppningar man hyst om hans lämplighet för befattningen började likväl snart nog att svigta. Redan efter det institutet sex år varit i verksamhet hade sådana missförhållanden i undervisningens ordnande kommit i dagen, att det befans nödigt att tillförordna en kommitté för granskning af läroverkets organisation. Sedan till denna kommitté, af hvilken prof. Berzelius var ledamot, institutets direktion afgifvit infordradt utlåtande i ämnet, åtföljdt af förslag till instruktioner för läroverkets direktör, lärare och tjenstemän, ingaf kommittéen den 15 febr. 1834 sitt betänkande till Kongl. Maj:t, innefattande jemväl en öfversigt af institutets verksamhet under den tillryggalagda tiden frän dess stiftelse. På grund deraf blef en förändrad reglering af institutet förordnad.

Men äfven med fullständigare reglementariska stadganden visade det sig allt mer och mer, att läroverket icke kunde tillvinna sig något allmännare förtroende. Den förste, som fäste civildepartementschefens uppmärksamhet uppå att det vid institutet icke stod väl till, var Berzelius. Nästan samtidigt väcktes vid riksdagen 1844 en motion i borgareståndet218

af en bland hufvudstadens representanter, C. Gr. Gustafsson, som skildrade institutets verksamhet i så mörka färger, att den borde anses gagnlös, om ej rent af skadlig, och påyrkade en framställning till Kongl. Maj:t om föranstaltande af en undersökning angående inrättningens tillstånd. Vid föredragningen af denna motion förenade sig elfva andra ledamöter af borgareståndet i motionärens yrkande, bland hvilka voro borgmästaren Lagergren, ståndets vice talman Brinck samt tvenne andra af Stockholms representanter, Schartau och Almgren, och hvarvid af flere ifrågasattes indragning af det för institutet anvisade statsanslag. Allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, till fi vars förberedande handläggning ärendet öfverlemnades, utlät sig i anledning deraf, att utskottet icke kunnat undgå att fästa synnerlig vigt dervid, att frågan blefve till fullo utredd, då inrättningen, om den rätt uppfylde sitt ändamål, vore en af dem, som mest kunde bidraga till den inhemska industriens förkofran ocli utveckling, hvadan och enär de af motionären gjorda anmärkningar blifvit understödda af de flesta ledamöterna inom det stånd, som närmast vore i tillfälle att bedöma, huruvida det teknologiska institutet uppfylde de rättvisa anspråk, som allmänheten hade på denna inrättning, utskottet tillstyrkte rikets ständer att hos Kongl. Maj: t begära nedsättande af en kommitté af sakkunnige män till utrönande af tillståndet inom den teknologiska undervisningsanstalten ocli, i fall anmärkningar förekomme, till utredande af orsakerna dertill.

Utskottets hemställan afslogs af ridderskapet och adeln, sedan civildepartementschefen under öfverläggningen förklarat, att den ifrågasatta undersökningen i hvarje fall icke skulle uteblifva, mon utlåtandet bifölls af de öfriga tre stånden.

Den 28 nov. 1844 förordnades generaladjutanten Aug. Anckarsvärd, artillerimajoren, kabinettskammarherren frih. Far. Wrede och professorn N. G. Sefström att såsom kom-219

mitterade i teknologiska institutet sammanträda för att utröna tillståndet inom denna undervisningsanstalt och, i händelse skäl till anmärkningar förekomme, utreda, huruvida det felaktiga hade sin grund i försummad efterlefnad af institutets stadgar eller vore föranledt af brister i dessa, i hvilket senare fall kommitterade egde att föreslå de förändringar deruti, som kunde finnas nödiga och ändamålsenliga. Vid den häraf föranledda undersökning lades i dagen de mest betänkliga förhållanden, som hufvudsakligen eller nästan uteslutande voro att tillskrifva direktörens sjelfrådighet och åsidosättande af så väl stadgarnes föreskrifter som direktionens anmaningar. Kommitterade funno nemligen bland annat, att jemna strider egt rum emellan institutets direktör och cle dervid anstälda lärarne om undervisningen; —- att vid institutet antagits allt för unga elever, som saknat de förberedande kunskaper, hvilka erfordrades för att med nytta begagna undervisningen derstädes, i följd hvaraf elever, som lemnat institutet, varit mindre försigkomna i tekniska ämnen; — att institutet, i följd af direktörens ihärdigt vidhållna system, så aflägsnat sig från sitt afsedda ändamål, att det blifvit endast en skola för inhemtande af handafärdighet i några få specieia yrken, såsom färgeri och garfveri, samt åstadkommande af vissa metallarbeten och artificiela blommor, äfvensom för meddelande af sådana ele-mentarkunskaper, som borde förvärfvar i allmänna skolor; — att direktören, oftast i strid med både direktion och lärare, oaflåtligen sträfvat att

gifva undervisningen en mera praktisk gång, sålunda att lärarne egentligen skulle vara undervisare i handafärdighet och manipulation, eller det samma som en mästare eller verkgesäll är för lärlingarne på en verkstad; att också de få gesällbref, som institutet utfärdat, varit sina egare till ingen eller föga nytta och i flera fall till verklig-skada, emedan dessa gesäller, enligt företedda intyg af handtverkare och manufakturister, ofta befunnits sakna erforderlig220

arbetsamliet eller färdighet för att gagna sig sjelfva och konsten; — att, med undantag af en obetydlig afhandling om linberedning, institutet helt och hullet uraktlåtit uppfyllandet af ett bland dess vigtigaste åligganden, nemligen att till den slöjdidkande allmänhetens gagn af trycket utgifva handlingar och underrättelser rörande teknologiens framsteg; — att bildandet och underhållandet af ett teknologiskt arkiv lielt och hållet försummats; — att modellsamlingen befunne sig i ett alldeles oordnadt skick, ehuru dess systematiska iordning-bringande och upptecknande allt ifrån institutets första tillkomst varit tid efter annan anbefalda, samt att den profsamling af råämnen och förädlade varor, hvarmed institutet enligt stadgarne borde så fullständigt som möjligt förse sig, till eftersyn och jemförelse, befunnits utan ringaste ordning och omvårdnad, så att de särskilda profven voro otillgängliga äfven för institutets lärare.

Om äfven någon otydlighet eller ofullständighet i stadgarne kunnat förleda institutets föreståndare att söka åt läroanstalten gifva en för dess bestämmelse främmande riktning, var det dock lika beklagansvärdt som förvånande, att genom den anstälda undersökningen oordningar af sådan art ocli så uppenbara öfverträdelser af stadgarne skulle komma i dagen1).

') Vid ett besök, som direktören hos civildepartementschefen aflade omedelbart efter det undersökningen blef anbefald, vidhöll han likväl fast och orubbligt, att det af honom följda undervisningssystem varit det enda riktiga, och yttrade dervid ej otydligt den misstanke, att den räfst, för hvilken institutet blifvit utsatt, ledde sitt ursprung från vissa honom gramse vetenskapsidkares förföljelse. Sannolikt misstog han sig icke deruti, att ledamöter af vetenskapsakademien gått motionären

i borgareståndet till handa med upplysningar, men att detta skett af annan bevekelsegrund än för att gagna det allmänna, var helt visst en otillbörlig förmodan. Det är kändt, att då sekreteraretjensten i vetenskapsakademien efter prof. O. Swartz år 1818 blef ledig, öfverdirektör Schwartz eftersträfvade platsen och att, då Berzelius blef honom föredragen, detta gick honom så till sinnes, att hans aktning för vetenskapliga samfund sedermera tycktes ha blifvit svigtande. Vid221

De uppdagade felaktigheterna i teknologiska institutets förvaltning äro med någon utförlighet omförmälda för att rättfärdiga de omfattande åtgärder, som till vinnande af rättelse vidtogos; och torde deraf jemväl framgå, hvad vigt det ligger deruppå, att den, åt hvilken den närmaste ledningen af en läroanstalts verksamhet anförtros, icke blott eger de derför erforderliga insigter utan ock har en klar uppfattning af det samhällsbehof, hvars fyllande är med läroanstalten afsedt. Tvenne år senare än teknologiska institutet stiftades Chalmerska slöjdskolan i Göteborg. Undervisningen vid denna erhöll efter någon tid nära lika omfattning som vid den förra läroanstalten, och ehuru slöjdskolans finansiela tillgångar voro ringare och man sålunda der icke kunde förfoga öfver lärarekrafter, jemförliga med institutets, samt slöjdskolans föreståndare ostridigt var institutets direktör underlägsen i teoretiska kunskaper, hade redan vid början af 1840-talet nämnda skola genom föreståndarens ändamålsenliga förvaltning och osparda nit vunnit så allmänt och stadgadt förtroende, att lärjungarnes antal år efter år ökades, och de, som der genomgått föreskrifven lärokurs, blefvo företrädesvis sökta vid industriela, tekniska kunskaper fordrande, anläggningar, under det att teknologiska institutet, enligt kommitterades vittnesbörd, så illa motsvarat sin bestämmelse, att de industriela yrkena deraf icke hemtat något gagn. Äfven i flera andra städer blefvo på 1840-talet tekniska skolor anlagda, hvartill, likasom till landtbruks- och navigationsskolor, rikets ständer med temlig gifmildhet beviljade anslag; och jemväl vid dessa elementarläroanstalter visade det sig, att en ändamålsenlig organisation och en derefter lämpad förvaltning kunde bära frukt.

De af kommitterade i afseende å institutets förvaltning upplysta förhållanden tillskyndade regeringen ej ringa

be-

det omförmälda besöket hos civildepartementschefen utlät han sig om

dem, att de ej egde annat värde än som »vexelbeprisningsaustalter».222

kymmer, synnerligast som det var fara värdt, att, derest icke rättelse kraftigt och snart bragtes till 'väga, de uppdagade missförhållandena lätteligen kunde föranleda indragning af det för läroanstalten anvisade statsanslag. Enär entledigandet af institutets föreståndare var det första och oundgängligaste vilkoret för möjligheten att bringa läroverket i ändamålsenligt skick, och då hans afgång kunde lättas och påskyndas genom tillförsäkrandet af något passande årligt understöd, hvaraf dessutom hans vetenskapliga förtjenster och hans föregående embetsutöfning vid kontrollverket syntes hafva gjort honom väl förtjent, blef det, då han fogade sig uti att afträda från sin befattning, så beramadt, att han den 3 dec. 1845 undfick sökt afsked, hvarvid, med uttryckligen angifvet motiv af hans gagnande vetenskapliga verksamhet, honom tillades ett ärligt understöd af 1,200 rdr från manufakturdiskontens under Kongl. Maj:ts disposition varande medel, med förbehåll af behörigt redogörande för förvaltningen ').

Att interimistiskt handhafva direktörsbefattningen vid institutet förordnades föreståndaren för bergsskolan i Falun prof. Åkerman. Den 8 maj 1846 utfärdades institutets nya stadgar, hvaruppå dess reorganisation sedermera grundades. Det flerdubblade antal lärjungar, som derefter årligen begagnat undervisningen vid institutet, vittnar säkrast om det ökade förtroende, som inrättningen hos allmänheten vunnit.

') Detta understöds • beviljande vållade vid nästföljande riksdag något buller i konstitutionsutskottet och ett par riksstånd, hvaraf dock verkan icke sträckte sig utom protokollen.Oscar l:s motvilja att tillämpa dödsstraffet.

Om rättsgrunden för dödsstraff liar pä senare tid tvistats, dock än mera om ändamålsenligheten deraf, i hvad det afser att verka som skräckbild och varning för andra än den dömde. Statistiska uppgifter 0111 minskning i antalet af gröfre brott, der dödsstraffet afskaffats, hafva någon gång anförts såsom talande bevis emot straffets lämplighet. Men det är fara värdt, att man härvid förvexlat förhållandet post hoc med förhållandet propter lioc. Sedligheten eller den gudomliga lagens efter-lefnad är en frukt af uppfostran och betingas icke ovilkorligt af den borgerliga lagen. I förhållande till uppfostringsanstalternas beskaffenhet kan den vinna eller förlora i utsträckning, ehvad dödsstraff finnes stadgadt eller icke. Vore det annorlunda, så skulle frihet och tvång vara liktydiga begrepp. Men utanför all tvistighet 0111 det principiela af denna grannlaga fråga står lagskipningen, som icke har annat rättesnöre än den bestående lagen, äfvensom utöfvandet af den åt statens öfverhufvud tillerkända höghetsrätt att »i brottmål göra nåd och mildra lifsstraff». Denna rätt skulle ej sällan vara den tyngsta af regentens pligter, om icke landets högsta domarekorps och de konstitutionela rådgifvarne vore delaktiga i nådefrågornas pröfning. Men för Oscar I voro icke dess mindre dessa ärenden stundom de bekymmersammaste. Ostridigt är det en af de mest svårlösta psykologiska gåtor, att någon, i hvars uppfostran såsom ett väsentligt element ingått att bildas till krigare, och hvilken således har i perspektiv möjligheten, ja eventuelt nödvändigheten af blodsutgjutelse i stort och marterande till döds af tusentals menniskor, lika oskyldiga som nyfödda barn i de konflikter stater emellan, för hvilka de offras, kan känna224

sitt hjerta svida vid tanken pä dödsstraff för grofva miss-dådare, som efter borgerlig lag förverkat lifvet. Denna art af känslighet eller, sannolikt rättare, religiös betänklighet lade konung Oscar I i dagen allt ifrån början af sin regering. Det var smärtsamt att se, huru, då af högsta domstolens och statsrådets samtliga ledamöter afstyrkta ansökningar om försköning från dödsstraff till afgörande förekommo, han länge våndades i kampen med sig sjelf, innan ban kunde förmå sig att låta bero vid det enhälliga afstyrkandet af nåd.

Konungen plägade i sittande konselj, under föredragningen och öfverläggningarna, underteckna de från samtliga departementen till hans underskrift framlagda expeditioner, men då han visste, att deribland fans någon resolution, hvarigenom sökt mildring af dödsstraff afslagits, lät han den ena konselj-dagen förgå efter den andra utan någon namnteckning, tills ex-peditionshögarne vuxit öfver höfvan, till stort bekymmer för vederbörande departementschefer, då angelägna ärendens expedierande derigenom fördröjdes. Lyckligtvis inträffade de fall

icke ofta, då mildring af dödsstraff enhälligt afstyrktes.

Det är kändt, att konungen efter tillträdet till regeringen tillkallade den rättslärde expeditionssekreteraren Richert, för hvilken lian hyste synnerlig aktning, i ändamål att få erfara hans mening angående dödsstraffet, men att Richert ansåg tidsförhållandena ännu icke hafva mognat för upphörande deraf i de för samhället vådligaste arter af brottmål ').

') Denna åsigt synes hafva vunnit bekräftelse genom det nyligen medelst folkomröstning fattade beslut om dödsstraffets återinförande i Schweiz.225

Den första svenska jernvägskoncessionen.

Likasom boktryckerikonsten var den mägtigaste haf kraft för folkens andliga kultur, blefvo jernvägarne det för de borgerliga näringarna och samfärdseln. Att Sverige dröjde att tillegna sig detta befordringsmedel, tills åtskilliga andra kulturländer redan många år skördat fördelarne deraf1), var att tillskrifva flerehanda orsaker. I svenska folklynnet uppenbarar sig stundom något, som man plägar kalla »tröghetens magt», och denna var härvid icke den minst verkande2). Annu vid medlet af 1840-talet var det ganska få svenskar, som hade någon föreställning om möjligheten af jernbanors anläggande här i landet, Visserligen saknades ej heller skäl för tveksamhet. Vår ringare kapitalstyrka, landets glesa befolkning, dess isolerade läge. i följd hvaraf det saknade fördelen att vara ett genomfartsland för andra länders persontrafik och varuomsättning, snömassorna under de långa vintrarne, svårig-

') Den första engelska jernbana öppnades för allmän trafik 1825, den första franska 1831.

2) Mera märkligt har denna »vis inertiæ» icke lagts i dagen, än då fråga några år senare uppstod om anläggande af elektriska telegrafer här i riket. Den mening var nemligen då icke sällspord, att gagnet af denna anstalt icke skulle motsvara kostnaderna. Äfven der, hvarest man minst borde vänta det, uttalades betänkligheter deremot, och detta sedan man på kontinenten redan ett tiotal år! skördat frukterna af den verldshistoriska uppfinningen. Det var härvid tillfälle att anmärka, huruledes i kulturfrågor »den långsamt mognande öfvertygelsen» håller mången tillbaka, som på den demokratiska utvecklingsstråten icke kan komma fort nog. Det länder emellertid regeringen, och i första rummet dåvarande chefen för finansdepartementet frih. Palmstierna, till berömmelse att beslutsamt hafva lagt hand vid verket. Lyckligtvis var det utväg att anvisa kostnaderna å handels- och sjöfartsfonden, som då ännu i sin helhet stod till Kongl. Maj-.ts förfogande. Fnhraus. Skildriuyiir. 1;>226

heten att kunna vänja svenska arbetare vid den för jernvägs-tratikens betjenande nödiga påpasslighet, — allt detta och mera dylikt ansåg man utgöra oöfvervinneliga hinder. Äfven chefen för allmänna väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, von Sydow, en tekniskt' kunskapsrik och erfaren man, hyste starka tvifvelsmål. Vid vetenskapsakademiens december-sammankomst 1845 höll han ett föredrag, hvarigenom han, på grund af tillgängliga statistiska uppgifter om de trafikerade jernbanorna i England, Frankrike, Belgien och Tyskland, med sifferberäk-ningar sökte ådagalägga, att enskilda associationer icke skulle kunna i Sverige öfvertaga jernvägsanläggningar utan understöd eller garantier af staten, hvilka måste i förhållande till anläggningskostnaden vara större, än som i andra länder beviljats, emedan man här icke på längre tid kunde vänta sig så liflig trafik som i de mera industriidkande och folkrikare länderna på andra sidan Östersjön l).

Händelsevis var vid vetenskapsakademiens berörda sammanträde Hans Maj:t konungen närvarande. Lifligt önskande att så snart som möjligt se jernvägsanläggningar började äfven i Sverige, kunde han ej annat än misstycka detta von Sydows uppträdande, helst då, med afseende på den embetsställning ban innehade, hans yttrande måste bidraga att än mer stämma den allmänna meningen emot sådana anläggningar här i landet, Men det fäns på den tiden en officer vid svenska marinen, som i detta hänseende blickade ljusare och förhoppningsfullare in i framtiden än den stora mängden af hans landsmän. Det var majoren (sedermera öfversten) vid flottans mekaniska korps grefve Adolf Eugène von Rosen. Under sina resor i främmande länder hade han kommit i tillfälle att taga när-

') Viil åtskilliga enskilda jernvägsbyggnadsföretag på senare tid skulle, såsom erfarenheten visat, bolagsdelegarne

hafva funnit sig väl af, om de, med exemplet af von Sydows betänksamhet, sökt tillförlitligare grunder för kostnads- och trafikberäkningar, innan de inlåtit sig på företagen.227

mare kännedom om jernvägsbyggnader, och han omfattade denna art af teknisk kunskap med sådan förkärlek, att han gjorde det till sin lefnads uppgift att söka plantera frukterna af denna kunskap äfven på svensk jord. Hans sällsporda viljekraft och ansträngda bemödanden har Sverige hufvudsakligen att tacka för, att den allmänna meningen småningom, ehuru långsamt, blef gynsammare stämd för jernvägsanläggningar och att icke början dermed fördröjdes ännu längre.

På hösten 1845 ingaf grefve v. Rosen till Kongl. Maj:t en underdånig ansökan att få, i förening med in- och utländska män, genom aktiebolags bildande, anlägga jernvägar i särskilda riktningar inom fäderneslandet, och den 27 nov. samma år utfärdades Kongl. Maj:ts nådiga resolution öfver berörda ansökan. Derigenom förklarades, »att, derest för ofvan uppgifna ändamål ett eller flere bolag bildades och genom aktieteckning erforderlig kapitalstyrka blefve att påräkna, samma bolag skulle undfå rättighet att under loppet af tjugu år, från och med 1846 räknadt, anlägga jernvägar här i riket, under vilkor bland annat, att, innan vederbörlig oktroj derför eller erforderliga förordnanden om jords afträdande meddelades, till Kongl. Maj:t skulle, jemte anmälan om hvad i afseende å bolags bildande och försättande i verksamhet blifvit till-gjordt samt om beloppet af aktieteckningen, aflemnas fullständiga planer och kostnadsförslag för hvarje hufvud- och sidobana, jemte beskrifning å den mark, hvarå jernvägarne skulle framgå».

Under den närmaste tiden derefter blef dock konjunkturen särdeles missgynnande för företaget. Grefve v. Rosen hade beräknat, att bland Englands kapitalister och framstående tekniska män finna villiga deltagare deruti; men den nedslående erfarenhet de hemtat från förloppet i finansielt hänseende af de senaste, med engelska kapitalförsträckningar understödda, jernvägsanläggningar på kontinenten hade för2 28

det närvarande förqväft all spekulationslust i denna riktning, ock inom Sverige var något deltagande för ändamålet icke att påtänka, utan ett verksammare understödjande från utlandet. Dessa pröfvande vanskligheter modfälde likväl icke grefve v. Rosen. I april månad 1848 ingaf han en förnyad ansökan, hvarigenom han anhöll, att Kongl. Maj.-t ville göra framställning till rikets ständer om beviljande af något understöd för anläggning af en jernväg emellan Örebro och Hults lastageplats vid Venern, i hvilket afseende han alternatift föreslog, antingen att staten för den summa, som till jernvägen blefve anslagen, måtte i den blifva delegare, eller ock att staten måtte försäkra aktieegarne om en viss ränta å deras kapital under vissa år, dock inom förslagssumman af 3,240,000 rdr b:ko, och ej förr än efter jernvägbyggnadens fullbordan.

Riksdagens förhandlingar hade då redan långt framskridit, men med afseende å de väsentliga fördelar, som skulle landet tillskyndas genom ett väl ordnadt jernvägssystem, och med kännedom deraf, att under riksdagen väckta enskilda motioner angående åtgärder till befrämjande af jern vägsföretag, voro på rikets ständers handläggning beroende, aflät Kongl. Maj:t nådig skrifvelse till rikets ständer den 9 maj 1848 med öfverlemnande af grefve v. Rosens berörda ansökan jemte åtföljande handlingar, på det rikets ständer måtte komma i tillfälle att närmare öfverväga, hvad åtgärd å det allmännas sida i afseende på detta för den inhemska handeln och industrien särdeles vigtiga ärende vore att vidtaga.

1 hufvudsaklig öfverensstämmelse med statsutskottets hemställan medgåfvo rikets ständer, att staten under vissa förbehåll iklädde sig förbindelse att, i händelse under ett eller flera af de efter den ifrågastälda jernbanans öppnande för allmän trafik nästföljande 15 åren jern vägsbolagets årliga nettoinkomst skulle, enligt behörigen granskade bokslut, understiga 129,000 rdr, motsvarande 4 proc. ränta å den beräknade an-229

läggningskostnaden, godtgöra bolaget fyllnaden i näranda räntebelopp, hvarförutan bolaget jemväl med vissa vilkor skulle, förutom de genom kongl, resolutionen den 27 nov. 1845 med-gifna rättigheter, ega att utan kostnad eller årlig ersättning erhålla upplåtelse af den för jernvägsanläggningen erforderliga, kronan tillhöriga jord, — att från kronans parker inom Örebro län erhålla för jernvägsanläggningen nödigt, för andra ändamål icke disponeradt virke — att begagna disponibla, å kronans egor belägna, kalk- och stenbrott och att åtnjuta enahanda skattefrihet, som beviljats Göta kanalbolag.

Denna frågans utgång hos ständerna var dock ingalunda oomtvistad. Hos ridderskapet och adeln voro grefve Anckarsvärd och v. Hartmansdorff hufvudmän för motståndet. Den förre såg saken äfven från politisk synpunkt och varnade för vådorna af stora arbetareskarors sammandragande på enstaka arbetsstationer, hvaraf man erfarit de beklagligaste följder uti de revolutionära rörelser, som i Frankrike nyligen hotat med allmän omstörtning. Statsutskottets utlåtande bifölls likväl af ridderskapet och adeln med 96 röster mot 42. Äfven i presteståndet segrade det med 22 röster mot 11 och i borgareståndet niecl 33 röster mot 19; men i bondeståndet afslogs det utan votering.

Den 28 dec. 1848 utfärdades Kongl. Maj:ts stadfästelse-resolution för ifrågavarande jernvägsanläggning, med tillämpning af de grunder, som rikets ständer för sin del stadgat.

Oförutsedda hinder och vidrigheter vållade likväl, att förslaget icke kom till fullständigt utförande. Först 1857 öppnades för allmän trafik bandelen Örebro—Arboga, sedan under det näst föregående året trafikerandet börjat å de då färdigbyggda delarne af statens stambanor.230

Med erkännandet af att grefve v. Rosen »i främsta rummet fästat uppmärksamhet på möjligheten af jernvägsanlägg-ningars utförande i Sverige och sedermera genom insigtsfulla ocli outtröttliga bemödanden i hög grad bidragit att väcka och lifva intresset för dessa gagneliga företag, hvarigenom ban gjort sig förtjent af fosterlandets erkänsla», anslogo rikets ständer 1854 en lifstidspension åt honom, till belopp af 2,000 rdr b:ko årligen.Författningarna angående bergshandteringen.

I kommande tidsåldrar torde man svårligen finna troligt, att ännu under nittonde århundradet det i vissa delar af vart land varit brott emot gällande borgerliga lagar att från jordegendomar, förvärfvade under full eganderätt, afyttra skogsprodukter till andra än vissa jern verksanläggningar inom orten, eller att, till förbrukning vid sådana anläggningar, uppköpa erforderligt brännmaterial och, till bearbetande derstädes, råämnen, hvarhelst det förmånligast kunde ske, eller att uppbringa tillverkningen viel vissa jernförädlingsverk utöfver en viss bestämd gräns, och mera dylikt, Dock låter tillkomsten af ett sådant sakernas skick förklara sig. Idogheten här i landet låg ännu vid tiden för kyrkoreformationen i djupaste dvala. Att väcka den fordrades starka retelsemedel. Dessa stodo ock den enväldiga konungamagten till buds; och ingen tanke på nyttan eller nödvändigheten att afse främmande länders täflan på handelsmarknaden framkallades af dåvarande tidsförhållanden.

Det var för öfrigt icke endast från ekonomisk synpunkt, som man ursprungligen hade att ordna den industriela verksamheten. Man hade härvid jemväl att beakta ett gemensamt politiskt ocli finansielt intresse. Emancipationen från de germaniska kuststädernas och enkanneligen hanseförbundets merkantila förmynderskap, som äfven på våra statsförhållanden menligt inverkade, fordrade det lika oeftergifligt som behofvet af peimingeväsendets ordnande. Efter tyskt mönster infördes alltså för vår industri ett författningssystem, om hvilket det kan sägas, att det bildade en konstrik väfnad, hvaraf lockmedel utgjorde ränning och tvångsmedel inslag. Så förunnades232

åt bergshandteringen flerfaldiga privilegiiförmoner, låneanslag, egna domstolar, nyttjanderätt till kronoskogar, upplåtelse af hemmansräntorskydd mot utländsk medtäflan genom införselsförbud eller höga tullafgifter o. s. v., men under allt detta voro statsmagterna angelägna att åt kronan förbehålla en icke ringa del af bergshandteringens afkomst genom fler-faldig beskattning, som både tillverkning och utskeppning af näringens alster blefvo underkastade. Det var derföre af desto större vigt för staten att söka betrygga näringens bestånd; och då de allmänna understöden funnos dertill icke göra till fyllest, mellankom lagstiftningen med hvarjehanda förfoganden, inskränkande det fria bruket af tillgängliga förvärfskällor till förmon för den ena eller andra klassen af bergshandteringens idkare, dervid ömsesidiga band pålades äfven sjelfva denna närings särskilda grenar. Förnämligast gälde dessa inskränkningar användandet af skogarnes alster och ämnena för jernförädlingen.

Sedan den svenska jernhandteringens första utvecklingsperiod har nemligen lagstiftningen för denna näringsgren hvilat på den grundsats, att skogstillgångarne inom de malmförande orterna borde sparas till malmernas första bearbetning eller tillverkning af tackjern och att alltså anläggningar för tackjernets vidare bearbetande till

smidbart jern och till dettas ytterligare förädling icke borde ske inom dessa orter, utan uteslutande grundas på skogstillgångar utom de samma. Lagstiftaren har härvid afsett, jemte hufvudändamålet att betrygga

') Den frikostighet, hvarmed staten omhuldat bergverksindustrien genom upplåtande till nyttjanderätt af vidsträckta skogsområden m. m., var dock långt ifrån det mest karakteriserande af det sätt, hvarpå man hushållat med kronans betydliga domäner. Sättet och vilkoren för kronohemmans öfverlåtaiule till enskilde innebära ett mera i ögonen fallande bevis; och, i händelse äfven af skatteköpta kronohemmans frigörande från skatter och besvär, så som det på senare tid fordrats, hvilken annan stat har ansett sig rik nog att så gengäldslöst kunna afhända sig största delen af sina domäner?näringens fortfarande bestånd, möjligheten att tillgodogöra äfven de från malmfälten aflägsnare skogarne i jembredd med förbrukningen af de inom dessa fält eller nära derintill belägna och derigenom bilda en nationalrikedom af en naturprodukt, som flerestädes, i saknad af kommunikationsmedel, hade ingen eller endast ringa användbarhet. Att det sålunda grundlagda författningssystemet var, om icke för framtiden väl beräknadt, dock icke i industriens intresse positift skadligt eller motverkande ändamålet, så länge den svenska jerntillverkningen på verldsmarknaden var företrädesvis sökt, må emellertid lemnas obestridt. Men förhållandena härmed voro väsentligt förändrade, sedan flera andra, och bland dem de mest betydande, industriela länders jerntillverkning genom idoghet, kapitalstyrka och de mekaniska hjelpmedel, som senare tiders uppfinningar erbjudit, hunnit en ojemförligt högre grad af förkofran. Det kunde numera icke anses bero endast af produkternas beskaffenhet utan ock af priset derå, om det svenska jernet skulle undgå att utträngas från den utländska marknaden. Det måste derföre tillses, att arbetskostnaden kunde bringas till det lägsta möjliga belopp, som med omsorgen om varans inre halt vore förenligt, och då det dertill verksammast bidragande medel vore friheten att välja de fördelaktigaste anläggningsställen, som af naturen anvisades, och att dervid begagna de beqvämligast tillgängliga och minst kostsamma hjelpkällor, så fordrade detta ändamål oeftergifligen, att lagstiftningen leddes till den naturliga grund, som lemnade tillräckligt utrymme för en sådan frihet. Då likväl de inskränkningar och band, som stadgats för ifrågavarande industrigrenar, blifvit sammanväfda med motsvarande privilegiiförmo-ner, kunde det gamla författningssystemet icke utan rättskränkning på en gång upphöra.

De tvenne författningar, som den 27 april 1846 utfärdades, den ena angående holhandeln, den andra angående stångjerns-234

smid et ocli den gröfre jernförädlingen, kunde följaktligen ej heller afse annat än att bilda ett öfvergångsstadium till lagstiftningens yttersta mål.

Vid öfverläggningarna härom gjorde sig emellertid den åsigt inom konseljen gällande, att en mera utsträckt frihet för användandet af skogstillgångarne inom bergslag, än bergskollegium föreslagit, borde medgifvas, så att hyttedelegare icke i vidsträcktare mon måtte tillförbindas till kolleverering åt hyttan, än som efter rättsgrunder kunde härledas från deras ömsesidiga bolagsförbindelser, äfvensom att rättigheten att förfoga öfver de disponibla kolen ej heller måtte vara inskränkt till afsättning inom bergslag. Den förening, som bildat hyttelaget och som ålade hvarje medlem förbindelser till detta hyttelag, kunde nemligen icke anses förbindande till någon delegare enskildt, och då bergslagsfriheterna voro gifna såsom vederlag för åtagandet att underhålla hytteblåsningen, samt detta åtagande måste anses fullgjordt, då behofvet för hyttans byggnad och värmning fortfarande fyldes, borde hyttedelegare derutöfver icke underkastas någon inskränkning i användandet af sin skog1).

') Efter offentliggörandet af ofvannämnda författningar delgaf h. e. grefve Rosenblad civildepartementschefen ett memorandum, redogörande för motiven till de i dessa ämnen under hans statssekreteraretid utkomna förordningar, i afsigt att ådagalägga faran af den utsträckta frihet att förfoga öfver skogstillgångarne och till jernverksindustriens bedrifvande, som genom de nya författningarna medgifvits. Det var det sista varningsordet från den åldrige statsmannen. Ihärdig anhängare af det ekonomiska förmynderskapssysteinet, gaf ban otvifvelaktigt denna varning med öfvertygelsen fulla värma. Icke långt derefter bortgick han ur tiden.235

Näringslagstiftningen.

Vida större betänkligheter än de, som reformerandet af författningssystemet för bergshandteringen framkallade,

mötte pröfningen af rikets ständers och vederbörande embetsmyndig-heters förslag till förändringar af författningarna angående idkande af handel, äfvensom angående de grenar af varu-förädlingen, som innefattas under benämningarna fabrik och handtverk.

Inom det borgerliga samhället har knappt någon organisation med sådan seghet hållit sig vid magt som skråväsendet, och det äfven sedan dess ursprungliga idé, den patriarkaliska grunden för handtverksmästares och deras arbetsbiträdens inbördes förhållande, som var afsedd att utgöra organisationens lifskraft, redan längesedan försvunnit. Grundsatsen af arbetets frihet hade att bekämpa svåra hinder af klassintressen och fastgrodda fördomar, innan den kunde vinna insteg i allmänna tänkesättet, och först efter mångåriga meningsstrider och allmännare vunnen erfarenhet af sj^stemets brister förmådde tidsandan att spränga det kärnlösa skalet. Det må emellertid medgifvas, att, emedan den ekonomiska lagstiftningen, likasom hvarje annan, icke ovilkorligen eller uteslutande kan härledas från abstrakta, för alla folk och alla tider lika tillämpliga, grundsatser, hvarje förändring deruti fordrar icke blott ett noggrant aktgifvande på erfarenhetens lärdomar under föregående tid utan äfven ett strängt afseende på de under den närvarande befintliga samhällsförhållanden, som i väsentligare mon hafva beröring med näringslifvet. Då vid hvarje nytt steg, som näringsfriheten tager framåt, fältet för236

täflan inom näringarna vidgas, måste den närmaste följden blifva ett större tillopp af täflande, som af en helt naturlig drift öfvergifva en mera beroende, om än lugnare, ställning för att möjligen vinna en sjelfständigare. Ju mera obehindradt tillträde lemnas till en sådan täflan, och ju större antal täflande derigenom framlockas, desto känbarare skall, synnerligast vid början af en sålunda inträdd förändring, missförhållandet å ömse sidor visa sig emellan tillgång och behof af arbetsstyrka, och desto tyngre skall det allmänna blifva belastadt med omsorgen om dem, som utträngts från den öfver-fvlda marknaden. För att afvärja eller mildra dessa olägenheter har man vid öfvergången till ett friare system, då den icke skett på revolutionär väg, vanligen i sjelfva lagstiftningen qvarlemnat eller inlagt något förmedlande vilkor, tjenligt att i den mon som funnits nödigt inom naturliga gränser aterhålla konkurrensen. Så blef vid lagförändringen i Preussen för ett stort antal handtverk mästareprof bibehållet såsom vilkor för behörigheten att hålla lärlingar, — i Wurtemberg för de flesta handtverk behörigheten grundad alternatift på mästareprof eller genomgången läro- och gesälltid, — i Frankrike för behörigheten att idka näring i allmänhet förbehåll gjordt om en relatift dryg årlig patentafgift, o. s. v.

I fabriks- och handtverksordningen af den 22 december 1846 bibehöllos mästareprofven, inskränkta till de allmännaste handtverken, för så vidt de idkades såsom sjelfständiga yrken. Då till förebyggande af förut öfverklagade missbruk sättet för dessa profs afläggande blef så ordnadt, att näringssökande hvarken genom tryckande kostnader eller förut varande idka-res godtyckliga inverkan vid profvens bedömande kunde utestängas, ansågs något tjenligare vilkor icke kunna i lagen inläggas för det trefaldiga ändamålet att underhålla och främja konstskickligheten, betrygga allmänhetens intresse i afseende237

å förarbetandet af åt handtverksidkare anförtrodda råämnen och hejda det missförhållande i konkurrensen, som var att emotse, derest, jemte vilkoret af vissa läro- och tjensteår, äfven det af mästareprof utur lagstiftningen på en gång försvunnit.

Vilkoret af en hög koncessionsafgift, såsom i Frankrike, om det icke alldeles utestänger den medellöse från vädjo-banan, gifver dock försteget åt kapitalisten eller den jemförelsevis mera bemedlade. Arbetsskickligheten är deremot ett kapital, som den ene lika med den andre kan förvärfva, och vilkoret af dess ådagaläggande utesluter ej någon från täflan.

Iakttagandet af varsamhet viel öfvergången till ett friare näringslif är öfverallt , der något korporations- eller monopol -system är rådande, lika giltigt; men i Sverige förekommo derförutan tvenne omständigheter, hvilka, så länge de blefvo oförändrade, skulle bilda oöfverstigliga hinder emot införande af en fullständig näringsfrihet, Dessa voro borgerskapets privilegium att utöfva städernas representationsrätt och beskaffenheten af städernas municipalväsende. Den förra omständigheten hvilade helt och hållet på förutsättningen af fortfarande förbindelse för städernas näringsidkare att taga burskap. Bildandet af städernas styrelse var ock, likasom förpligtelsen att den samma underhålla, grundadt på denna förutsättning. Att frigöra näringarna från burskapsbandet hade således,

äfven om åt idkarnes fria vilja öfverlemnats att underkasta sig det, under dåvarande förhållanden, i sjelfva verket varit en lottkastning om borgareståndets tillvaro och på samma gång om städernas dåvarande organisations- och förvaltningsform. I följd af den korporationsanda, som från medeltiden fortlefvat i skråinrättningen, hade städernas kommunalväsende fått. en ensidig och bristfällig organisation. Det var skråinrättningens grundtanke, att näringsidkarne uteslutande skulle238

besitta städerna, likasom dessa näringarna, och af denna orsak hade i städerna icke lemnats rum för andra municipal-behörige, i ordets fulla betydelse, än näringsborgare. Äfven denna oegentlighet låg i vägen för upphörandet af burskaps-förbindelsen, och för möjligheten att undanrödja detta hinder påkallades först reformerandet af kommunalväsendet i den syftning, som i England och flera andra länder skett, att vilkoret af stadsborgarerätt gjordes oberoende af närings idkande, likasom detta senare af det förra.

Men vid den förändrade lagstiftningen var det nödigt att betrakta ärendet icke blott från statsrättlig utan äfven från konstitutionel synpunkt. Skråväsendets förfäktare underläto nemligen icke att uti borgareståndets privilegier och allmänna lagen söka ett tveeggadt vapen emot de nya åsigterna. Med de i grundlagen tillförsäkrade privilegierna var, efter deras mening, icke förenligt att berättiga andra än borgare att idka borgerlig näring. Dock, ehuru 1810 års bekanta koncession, enligt hvilken idkandet af borgerlig näring, emot åtagande af deremot svarande borgerlig tunga, skulle blifva en rättighet för alla medborgareklasser, sedermera af borgareståndet envist tolkades på ett sätt, som skulle göra detta medgifvande till ord utan mening, var det dock ovedersägligt, hvad nämnda riksstånd ock vid en riksdag medgifvit, »att skråordning och handelsreglementen endast afsåge näringarna, ej deras idkare, hvadan de icke kunde såsom något privilegium för ståndet betraktas». Behofvet af koncentrerade handelsplatser har föranledt uppkomsten af städerna, men arbetsfriheten har varit landets naturliga tillhörighet, innan städer funnos.

Att vidga fältet för idogheten så, att de beqvämligaste naturbelägenheter och de bästa individuela anlag kunde hinderslöst tillgodogöras, var derföre en af de vigtigaste uppgifter för den förnyade näringslagstiftningen. Förutan detta239

vilkor, som lika mycket gälde fabriks- ocli handtverksordnin-gen som den under samma dag utfärdade handelsordningen, hade den bästa häfkraft för näringarnas tillväxt varit för-spild. Stadgandet af enahanda arbetsfrihet för stad och land ansågs för öfrigt, under vilkor af enahanda ordningsföreskrifter för beggedera, vara från nationalekonomisk synpunkt desto giltigare, som, äfven om det antoges, att den ökade konkurrensen skulle menligt inverka på städernas näringslif, i den mon som fältet för deras tillverkningars afsättning derigenom kunde till någon del blifva inkräktadt, en flerfaldigt öfvervägande fördel för det allmänna dock otvifvelaktigt skulle blifva att skörda genom beredande af förut saknade närings-utvägar, för upptagande af det i följd af, bland annat, tilltagande jordstyckning å landet uppkomna öfverskott af arbetskraft.

Det säkerhetsankare, som skråförfäktarne velat finna uti allmänna lagens stadganden, kunde rimligtvis icke heller hindra öfvergången till en ny sakernas ordning. Genom regeringsformen är det konungen förbehållet att stifta »lagar och författningar, som rikets allmänna hushållning röra». Detta prerogativ skulle vara af föga eller ingen betydelse, om de från forna stadslagen hemtade stadganden, som innefattas i handelsbalken, ehuru af egenskap att icke i ringaste mon röra enskild rätt, utan belt och hållet liggande inom den ekonomiska eller administrativa lagstiftningens område, skulle anses bindande eller begränsande konungens lagstiftningsrätt, Med bibehållandet, såsom rikets ständer föreslagit, af sådana stadganden som det, att ej heller å landet någon annan än borgare finge idka handtverk, hålla öppen bod eller sälja sina varor i minut, var i hvarje fall någon högre grad af arbets-och handelsfrihet icke förenlig, och försöket att inom så trånga gränser uppställa en ny lag hade icke kunnat leda till någon240

följd, hvarmed tidens kraf kunde hafva ansetts i någon mon tillfredsstäldt eller det allmänna tillskyndats något väsentligt gagn l).

Konung Oscar I nitälskade personligen ganska lifligt för reformerandet af näringslagstiftningen. Redan 1839 liade han samman skrifvit ett memorandum, hvaruti han utförligt redogjort för sin ställning till frågan, ocli då

rikets ständers ocli vederbörande embetsmyndigheter särskilda förslag i ämnet skulle till pröfning förekomma, hade ban låtit uppsätta ett eget utkast till fabriks- och handtverksordning med väsentligt friare syftning än ständernas och kommerskollegii förslag. Han lemnade likväl stadfästelse å det i statsrådsberedningen öfverenskomna, från berörda utkast icke synnerligen afvikande, förslag till fabriks- ocli handtverksordning, så väl som å förslaget till handelsordning. I inledningen till berörda utkast yttrade lian sig med värma 0111 sjelfförsörjningsrätten, eller rättigheten att med egna händer arbeta till sitt uppehälle, synnerligast från den synpunkt, att, då allmänna lagen tillerkände hvarje myndig och välfräjdad man rättighet att råda öfver sin egendom, en ekonomisk författning icke borde undantaga hans arbetsförmåga, som vore lians dyrbaraste, ofta enda, tillhörighet. Enligt borgareståndets och kommerskollegii förslag skulle denna rätt endast undantagsvis medgifvas för några få kategorier af hjelpbehöfvande; men af frigörelsen från handelslagstiftningens tvång måste tillämpningen deraf i sin fulla utsträckning blifva den naturenligaste följd.

Att vid nästföljande riksdagar de ifrigaste ansträngningar af skråväsendets förfäktare gjordes för att vinna en återgång

') En del af hvad ofvan är anfördt, till utredande af grunderna för 1846 års närirgslagstiftning, återfinnes i en afhandling af dessa skildringars författare »Om industrien i förhållande till kulturen», införd i Göteborgs vetenskaps- och vitterhetssamhälles handlingar. (Ny tidsföljd, h. IV.)241

i den nya lagstiftningen, var icke öfverraskande '); men hvad knappt kunde förutses var, att just stadgandet 0111 sjelfförsörj-ningsrätten skulle blifva en af lagstiftningens mest lidelsefullt antastade delar. Så ihärdiga voro vedersakarnes reaktionära sträfvanden, att konungen sjelf, som med så lifligt intresse omfattat reformen och som med tillfredsställelse emottog främmande regenters lyckönskan till genomförandet deraf, enligt hans egna meddelanden, var nära att blifva väl icke ångerköpt, men tveksam om författningsgrundernas tidsenlig-liet, eller om jordmonen varit för utsädet erforderligen beredd. Dessa sträfvanden af skyddssystemets förfäktare vunno dock icke framgång, och genom kommunalväsendets ordnande blef sedermera vägen banad för näringslagstiftningens vidare utveckling 2).

Näringslagstiftningens reformerande hade till syfte arbetets frihet. Men ju mera man närmar sig detta mål, desto

') Huru långt man ännu vid deuna tid, nära medlet af nittonde århundradet, sträckte anspråket på skydd för näringsidkare, bevisar följande tilldragelse: Då mot slutet af år 1847 landshöfdingen i Göteborg skulle begifva sig till riksdagen, infann sig hos honom en handtverkaredepu-tation, hvars ordförande, en allmänt aktad borgare i staden, med begäran om hans understöd öfverlemnade ett duplikat af en stadens riksdagsmän tillstäld petition, som afsåg åtgärder emot den nya närings-lagstiftningen, hvilken till sina grunder ansågs samhällsupplösande. Xäringsidkarnes bekymmersamma ställning skildrades härvid i de bjärtaste färger, och såsom exempel på de faror, som hotade dem. uppgafs, att i staden för tillfället höllos till salu i öppen bod skoma-keraribeten, införda från en uppstad (Örebro), hvarom säljaren varit nog oförsynt att kungöra i stadens tidningar.

Händelsen påminner om manufakturidkarnes till 1756 års riksdag ingifna petition om skydd emot täflan af nya verk samt om sekreta handels- och manufakturdeputationens vid 1760—62 årens riksdag till rikets ständer afgifna betänkande, hvarigenom enligt kommer<kollegii förslag hemstäldes, att i hvarje ort endast en viss slöjd borde uppmuntras ocli gamla näringsgrenar ej lida intrång af nya.

2) För bedömande af den sista författningens verkningar torde dock ännu tarfvas någon tids erfarenhet.

Fåhræus, Skildringar. 16242

angelägnare framstår behofvet af en fullständigare lagstiftning i afseende å arbetarnes ställning till arbetsgifvarne.

I våra moderna samhällen kan knappt någon annan del af den borgerliga lagen eller af de sociala förhållandena så trängande påkalla sorgfällig pröfning och behandling som [-afh]-] {+af- h]+} elpandet af detta behof. Det förhåller sig härmed såsom med kräftartade sjukdomar. Ju längre botemedlets användande fördröjes, desto mera äfventyras det att kunna återvinna det naturenliga helsotillståndet.24:-}

Spanmålsexportförbudet 1847.

Om det i allmänhet är ovedersägligt, att till de bekymmersammaste åligganden för en regering äro att hänföra omsorgerna till förekommande af hungersnöd, så måste detta ännu mer vara fallet, då regeringen icke har fullt fria händer i valet af deremot skyddande medel. Ar 1846 hade de europeiska länderna i allmänhet fått otillräcklig spanmålsskörd. I Sverige hade den utfallit särdeles ojemnt, så att i vissa delar af landet den blifvit temligen ymnig, medan andra drabbats af fullständig missväxt. De högt uppdrifna sädes-prisen i utlandet hade till följd, att betydliga spanmåls-uppköp i Sverige egde rum för utskeppning det följande året. Deraf blef ytterligare en naturlig följd, att spanmålsprisen inom landet stegrades till en ovanlig höjd (i Skåne t. ex. för en tunna råg 28 rdr och för en tunna korn 22 rdr rmt). I åtskilliga orter alstrades häraf ytterlig oro, då spanmålsbrist syntes oundviklig, innan nästa skörd kunde förväntas. Grenoni utfärdade kungörelser hade allmänheten blifvit uppmanad att icke af de tillfälligt uppjagade prisen låta förleda sig att utsträcka försäljningen af sina spanmålsförråd utöfver livad egna orters behof medgåfve; men deraf förspordes ingen verkan. Från åtskilliga kommuner inkommo till regeringen ansökningar dels om förbud mot utförsel af spanmål, dels om tullfri införsel deraf. Bådadera afsåg att rubba sjelfva grundvalen af den, beträffande spanmål, då gällande tullagstiftning. Denna tillförsäkrade nemligen rikets inbyggare frihet att från utrikes orter införa spanmål emot vissa bestämda tullafgifter, äfvensom att tullfritt utföra spanmål, bådadera oföränderligt intill 1847 års slut.244

Såsom viel den följande riksdagen från konstitutionsutskottet blef bekant, förekommo, vid öfverläggningarna i statsrådet om de för afhjelpande af den betänkliga ställningen erforderliga åtgärder, skiljaktiga meningar. Derpå var ej heller att undra. Inom tidningspressen fördes ock en het strid om rättmätigheten och behöfligheten af utförselsförbudet. För förbudet talade det bestyrkta förhållande, att erforderlig sädestillgång flerestädes icke fans, hvarken för brödföda till nästa skörd eller till höstutsäde. Faran af hungersnöd för tusental borde gälla mer än ett färre antal spanmålssäljares och uppköpares vinning. Men i den andra vågskålen saknades icke heller bly-vigter. Äfven om viss tid för den omförmälda tullförfattningens gällande kraft icke blifvit bestämd och för allmänheten kungjord, var en förändring deruti betänklig på den grund, att stadga förnämligast i denna del af den ekonomiska lagstiftningen såsom det hufvudsakligaste vilkoret för möjligheten af en ordnad spanmålshandel, både i det allmännas och i de handlandes intresse, är af stor vigt. Dock, om frågan endast hade berott af denna statsekonomiska grundsats, skulle det icke hafva saknats skäl att låta betänkligheterna vika för omständigheternas kraf. Men frågan syftade till något mera. Den gälde helgden af ett Kongl. Maj:ts beslut, af en meddelad försäkran, hvartill rikets inbyggare borde kunna trygga sig. Under fast tillförsigt dertill hade enskilde gjort sina beräkningar vid försäljningar och köp, och ingångna, men ännu ej fullgjorda, leveranskontrakt voro derpå grundade. Att återkallandet af den sålunda gifna försäkran skulle sätta på spel deras välfärd, som inlåtit sig i sådana köp och förbindelser, var i och för sig en omständighet, som syntes innebära ett af de mest bindande skäl att söka, om möjligt, undvika denna åtgärd. Då dertill kom, att en sådan återkallelse skulle under-gräfva det allmänna förtroendet till styrelsens lagstiftningsåtgärder, skyggade flere än en tillbaka för verkställigheten245

deraf, så länge någon möjlighet visade sig att afhjelpa den öfverklagade förlägenheten genom andra, i lagstiftningen icke ingripande medel. Enligt från länsstyrelserna ingångna rapporter var någon brist icke att befara i de norr och vester om Gefleborgs län belägna landskap, icke heller i Vermland, Nerike, Vestmanland och Södermanland. För en ringa del af Stockholms län hade behof ansetts möjligen kunna uppstå af 3,000 tunnor. För Göteborgs stad borde någon brist icke vara att befara, sedan åtskilliga handlande derstädes förenat sig om anstalters vidtagande för stadens förseende med erforderligt sädesförråd. För Östergötland hade något behof uppgifvits icke vara att emotse, med undantag af Norrköping och närmast omgifvande ort, som ansetts behöfva omkring 8,000 tunnor. För vissa delar af Skaraborgs, Gefleborgs, Blekinge, Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Hallands och Bohus län, äfvensom för en socken i Kristianstads och en i Jönköpings län voro behof anmälda, till fyllande hvaraf undsättningsmedel beviljats, hvarigenom länsstyrelserna ansett behofven kunna af hjelpas. Då för öfrigt utom de tillgångar, som enligt uppgifter ännu funnos å enskilda händer disponibla i Nerike, Vestmanland, Gefleborgs län med flera orter, understöd i de flesta län borde vara att påräkna från socknemagasinen, hvilkas upplag för hela riket kunde beräknas till omkring 70,000 tunnor och enligt gällande reglementariska föreskrifter

på vårtiden kunde utlånas; ocli då i följd af den försörjningspligt, som kommunerna författningsenligt ålåge, det borde vara att förmoda, att den hjelp, som behofvet kunde påkalla, i den mon sådant vore möjligt, genom kommunernas egen försorg blefve beredd, trodde vedersakarne af förbudsalternativet, att, derest icke dess mindre brist i någon landsort eller i en eller annan stad verkligen förefunnes af den art, att särskilda åtgärder från regeringens sida erfordrades för fyllandet deraf, ändamålet kunde vinnas genom medel, som icke rubbade den ifrågavarande lagstift-2413

ningen och hvartill, bland andra, räknades det att genom befrielse från lastpenningar och öfriga skeppsumgälder uppmuntra införseln af råg och rågmjöl, hvarå i S:t Petersburg enligt från svensk-norska generalkonsulatet inkomna rapporter dà fans god tillgång.

De emot exportförbud sålunda förekomna grunder blefvo likväl icke gällande inför den bestämmande viljan. Efter långvariga och de mest bekymmersamma rådplägningar utfärdades den 15 maj 1847 kungörelse om förbud mot utförsel af råg, korn, hafre och ärter intill den 15 nästkommande augusti.

Den 28 maj företog konungen en resa till åtskilliga orter inom riket, sedan förordnande utfärdats för H. K. H. kronprinsen, jemte justitiestatsministern samt cheferna för civil-och sjöförsvarsdepartement ena att under hans frånvaro föra regeringen. Resan anträddes å ångfartyg till Arboga tidigt på morgonen. Före affärden erhöll han af öfverståthållaren meddelanden, som gåfvo anledning att befara spanmålsbrist och ytterligare stegrade brödpris i hufvudstaden, och med bekymmer emotseende, att lugnets störande deraf möjligen kunde föranledas, gaf ban befallning till justitiestatsministern, som var närvarande vid afresan, att, derest den tillförordnade regeringen icke samma dag utfärdade förbud mot utförsel äfven af hvete, ett ilbud skulle med underrättelse derom afsändas till hans första nattlägerställe, och ville han i sådant fall återvända för att sjelf förordna derom. Så tillkom kungörelsen den 28 maj 1847 om utförselsförbud för hvete. Detta var det första regeringsbeslut, som kronprinsen Carl med sitt namn beseglade.

En ganska ömtålig sida af saken var det allmänt kända förhållandet, att den fixa lagbestämmelsen för in- och utförsel af spanmål primitift var att anse såsom konungens eget verk, enär de åsigter, hvilka han såsom kronprins yttrat i sin 1840247

utgifna skrift »Om spanmålslagarne», af ständerna omfattades såsom fullgiltig grund för denna del af tulltariffen. Utan tvifvel erfor den för folkets väl varmhjertade fursten en bitter och qvalfull strid i sitt inre, innan han fattade sitt beslut i den ytterst brydsamma frågan. Han kunde icke då mera än förr underskatta grundsatsens allmängiltighet, men den hotande nöden syntes honom icke medgifva något val.

Då vid pröfningen af konstitutionsutskottets décharge-betänkande 1848 spanmålsexportförbudet med mycken skärpa klandrades, hvartill skäl voro nära för handen i det faktiska förhållande, som efter förbudets kungörande visade sig, att stora sädesförråd ännu funnos på enskilda händer, hvaraf betydliga prisfall blefvo en nödvändig följd, uppträdde å riddarhuset trenne landshöfdings, som intygade, att i vissa orter nöd verkligen varit öfverhängande; men på samma gång upplystes ock, att, sedan utförselsförbudet utfärdats, beviljade undsättningsmedel blifvit besparade och återstälda.

Att farhågan för hungersnöd någon gång låg blott i en uppskrämd fantasi, synes man vara berättigad att sluta af det förhållande, som uppenbarade sig med afseende å en petition om utförselsförbud, afgifven af trenne deputerade från Elfsborgs län (tvenne bönder, anförda af chefen för Elfsborgs regemente), hvilka vid hos konungen erhållet företräde förklarade, att de icke saknade penningar, men att de icke visste någon utväg att förskaffa sig säd till brödföda. Då nemligen af denna anledning åtgärd utan dröjsmål vidtogs för tillhandahållande i länets residensstad af ett större qvantum säd åt de såsom nödstälda uppgifna socknarna, till modereradt pris, blef, efter hvad sedermera förspordes, denna undsättningsanstalt anlitad för endast några få tunnor.248

Marsoroligheterna i Stockholm 1848.

Den smygande feberoro, som af en vidt utgrenad propaganda genom en längre tids bearbetningar ingjutits i

staternas lif, gaf sig omsider luft i borgerliga oroliglieter, hvilka under februari månad 1848 nästan samtidigt utbröto i åtskilliga folk-rikare städer på europeiska kontinenten och på de flesta ställen urartade till de gräsligaste dåd. Dessa rörelser betydde uppenbarligen vida mer än tillfälliga folkupplopp. De voro planmässigt anlagda i ändamål att organisera folkens sjelfstyrelse på ruinerna af de gamla statsbyggnaderna. Det var väl långt ifrån att anstiftarne upphunno detta mål, men de förfogade dock öfver krafter nog för att störta en af de äldsta tronerna och att flerestädes framtvinga eftergifter åt folkväldet. Det dröjde knappt mer än tre veckor efter det att folkresningen i Paris gaf signalen till allmän omstörtning, innan oroligheter yppades äfven i Sveriges hufvudstad. Så beklagansvärda tilldragelserna dervid än må anses, voro de likväl knappt mer än ett svagt eko af de vulkanlika revolutionära utbrotten på kontinenten. En uppmärksam betraktare skall i symptomerna deraf näppeligen kunna spåra en utgångspunkt för att tillägga oroligheternas anstiftande någon politisk betydelse. Det är mer än troligt, att, om polisstyrkan då varit så organiserad, som den sedermera blifvit, och om den upprorslag, som året derefter utfärdades, då hade funnits, oroligheterna skulle hafva blifvit qväfda i sin linda eller åtminstone icke kunnat växa ordnings-magten öfver hufvudet. Uppträdena hade icke dess mindre i statsförhållandena ingripande följder, som anstiftarne troligen icke beräknat, och det kan derföre ej anses opåkalladt att i allmänna drag skildra förloppet deraf.249

Oväsendet började lördagen den 18 mars på aftonen. Att, såsom nu skedde genom anslag å husknutarne, vare sig af arglistighet eller okynne eller för nöjes skull, locka fram folksamlingar pä uppgifna ställen, är alltid och allestädes en lätt sak 1). Beståndsdelarne af sådana folksamlingar äro i allmänhet hvarandra temligen lika. Mer eller mindre handfasta män af den lösa befolkningen utgöra kärnan eller, förutom dem som frammanat folkrörelsen och deras allierade, egentligen handlingens män, som för några supar eller deras penningevärde icke betänka sig att gå dit de kallas. Till dem sällar sig gemenligen en hop minderåriga, som lätt fatta eld, då ett upptåg är å färde, som lofvar att bli af något dramatiskt intresse för dem, och hvilkas diskanttoner sällan saknas i det slags körer, som vid dylika tillfällen pläga uppstämmas. Lägges härtill en mängd nyfikna, äfven af mera bildade klasser, som icke hafva annat mål än att få bevista ett skådespel gratis, samt ett tillgängligt antal af ordningens väktare, som af tjenste-pligten manas att söka stäfja ofogen, så är, hvad en dylik rörelses första stadium angår, genremålningen efter naturen fulländad. Under skarornas framtågande till anvista eller slumpvis bestämda anfallspunkter växer alltid massan lavinlikt och i samma mon de anfallandes förtroende till sin stvrka,

Orostiftarnes program eller fäst hellre förloppet af de improviserade bedrifterna vid detta tillfälle var det vid slika tillställningar regelmässiga: skrål, stenkastning, fönsterinslag-ning, angrepp och förgripelser emot militärvakter och polis-

') Till samma dag hade en s. k. reformbankett blifvit föranstaltad af doktor Wetterbergh och bokhandlaren Bagge i La Croix's salong vid Brunkebergs torg. Denna tillställning hade det missödet att blifva sedd med sneda ögon både från regeringens vänner, såsom äfventyrlig för allmänna lugnet, och af demokraterna, såsom egande allt för lojalt syfte. Att emellertid det subskriberade sällskapet icke var solidariskt med folkuppviglarne för dagen, visade sig tydligt deraf, att det efter erhållen kännedom om anslagen å husknutarne hastade så fort som möjligt att åtskiljas, innan tiden för den utlysta folksamlingen var inne.250

betjening. Fönsterinslagningsvåldet var visserligen, såsom det tycktes, företrädesvis riktadt dels emot högre embetsmän, — bland dem garnisonens öfverordnade, chefen för landtförsvarsdepartementet och tillf, öfverkommendanten, — dels emot polis-tjenstemän, men åtskilliga enskilda husegare och hyresmän rönte samma öde. Skådeplatsen för de stormigaste uppträdena var Storkyrkobrinken, der först och främst presidenten von Hartmansdorffs bostad uppsöktes och hvars alla fönster in-slogos, hvarefter enahanda våldsamheter fortsattes utan ur-skilning å andra ställen vid samma gata.

Sedan det visat sig, att så väl polispersonalens som stadens militära och civila överhetspersoners ansträngda bemödanden att på fredlig väg dämpa oroligheterna blifvit utan verkan, begaf sig Hans Maj:t konungen, åtföljd af kronprinsen, sent på aftonen ut bland de i Storkyrkobrinken sammanskockade folkhoparne för att med hela tyngden af sin kungliga myndighet söka förmå de besinningslösa fredstörarne att afstå från sina förehafvanden,

men äfven lians uppmaningar blefvo utan verkan. Stenkastningen fortsattes icke dess mindre under det vildaste skrän 1). På de tygellösa hoparnes trotsiga fordran, att de för delaktighet i oväsendet af polisen häktade skulle lösgifvas, blefvo dessa på nådig befallning frigifna2). Denna folkvänliga eftergift vedergäldes med uppträdenas förnyande den följande dagen i sådana dimensioner, att den beväpnade magten nödsakades att med allvar ingripa, hvilket hade den beklagliga följd, att flere, äfven af den fredliga befolkningen, föllo offer för sin obetänksamhet.

Det steg, som konungen tog att personligen söka verka till ordningens återställande, blef nog allmänt klandrad! Det allmännas väl fordrade det icke. Misslyckandet skulle blifva komprometterande, ocli någon ära var icke att skörda af att

') Enligt donistolarnes utslag.

2) Enligt polisrapporterna.251

falla på ett sådant slagfält, hvilket dock lätt kunnat hända, då i nattens skymning ingen med visshet kunde se hvart stenarne slungades; men handlingen utmärkte likväl ett högsin-nadt tillitsfullt förtroende till folket, äfven då det var vilsefördt.

För att bedöma dylika folkrörelsers verkliga karakter är det icke nog att fästa sig vid folksamlingarnas gruppering, emedan denna i regeln är temligen enahanda. Grunderna derför måste, derest sjelfva uppträdenas symptomer icke sprida tillräckligt ljus deröfver, sökas dels i beskaffenheten af anfallens föremål, dels i de upplysningar, som vid polis- och domstolsransakningarna kunnat inhemtas. Vid ifrågavarande tillfälle hade man visserligen i det anslag, som föranledde folksamlingen, låtit inflyta orden: »lefve reformen; allmän valfrihet»; men, så vidt af de rättsliga undersökningarna kan slutas, är det icke antagligt, att dessa ord varit annat än en fernissad skylt för enskilda afsigter att åstadkomma våldsuppträden och pröfva sina krafter emot dem, som hade åliggandet att upprätthålla allmänna ordningen. Från särskilda flockar hördes jemväl ropen: »lefve republiken, lefve friheten»; men på samma grund kan det icke antagas, att detta varit annat än ett stundens hugskott för efterhärmande af hvad man i tidningarna sett, att bruket var i andra länder. För öfrigt och jemte det man såsom upphetsningsmedel utspridt den sagan, att ett lagförslag vore å bane, som förbjöde den tjenande klassen att nyttja kläder af annan färg än den grå, blef såsom bidragande till oron uppgifvet, att i anledning af regeringens liberala tullförslag fabriks- ocli handtverksarbetare befarade att blifva i saknad af arbetsfört]'enstl). Att detta

') Af domstolsransakningarna inhemtas, att tre personer uppträdt såsom

i mer eller mindre mon uppviglare eller egentligen sj-nliga ledare af uppträdena, nemligen en f. d. guldsmed, en skomakaregesäll och en bageriarbetare. Såsom saker till att genom anslag hafva föranledt folksamlingar dömdes endast en f. d. allmän arbetsfånge. Genom hot-rättens utslag i målet blefvo af 46 tilltalade (till största delen händt-252

.senare utgjorde ett på förhand beredt jäsningsämne, kan icke betviflas. Polisen hade derom kännedom, innan oroligheterna utbröto; men, om detta varit ett hufvudsakligt motiv till upploppets anstiftande, så var det en särdeles ödets skickelse, att det första och häftigaste anloppet just blef riktadt emot presidenten von Hartmansdorff. Han, den ståndaktigaste och kraftfullaste försvararen af fabriks- och handtverksintresset emot tullreformerna, hade från det hållet snarare förtjent en ärestod än våldsamt ofredande i sitt hem. Om åter afsigten var att i tryckfrihetens intresse hämnas på den utmärkte riddarhusledamoten för den stränghet, hvarmed han tillämpade tryckfrihetslagen den tid, då han förvaltade hofkanslersembetet, så synes man vara fullt berättigad att anse denna opinionsyttring neutraliserad derigenom, att fönsterinslagningsvåldet drabbade äfven — Aftonbladets utgifvare.

Fåfängt är alltså att söka någon på förhand anlagd plan eller något politiskt mål för anstiftandet af ifrågavarande gatu-oväsen 1).

verksarbetare) 14 till ansvar fälda och bland dessa sex till urbota bestraffning, oberäknadt ansvar för fylleri, sabbatsbrott m. m.

') Den dag, då oväsendet utbröt, ådagalade de utkommenderade trupperna länge nog, ehuru flere, både af befäl och manskap äfvensom af polis-tjenstemännen, genom stenkastningarna svårt sårades, en så orubblig återhållsamhet, att det skäligen föranledde undran, om garnisonen under sådana förhållanden icke hade annan bestämmelse än att tålmodigt låta stena sig. I anseende till öfverkommendanten general Lorichs' sjukdomsförfall var general Lefrén för tillfället tillförordnad öfver-kommendant. Med hans kända karakter var icke förenligt att i något fall lemna sjelfsvåldet lösa tyglar, och det antogs derföre såsom otvifvelaktigt, att garnisonens passiva hållning under lördagsuppträdena hade sin grund i förliållningsorder från högre ort. Huru allvarsam likväl situationen omsider ansågs ofvanifrån, visade sig af en kongl, skrifvelse till rikets ständer af den 21 mars, hvarigenom meddelades bland annat, att ordningen och lugnet i hufvudstaden under nästförflutna dagar på ett betänkligt sätt blifvit störda; — att, enligt hvad ingångna underrättelser gåfvo anledning att förmoda, dessa oordningar hade sitt upphof från stämplingar i en för allmän och enskild säkerhet vådlig syftning; — att, då bemödandena att i godo återföra orostiftarne tillDet må icke förnekas, att det företrädesvis för de regerande gifves ett skäl att betrakta borgerliga oroligbeter frän en vidsträcktare synpunkt. Äfven om dessa pä nära bull synas af ringa betj-denhet, kunna de fjerran från skådeplatsen, och framför allt i utlandet, uppfattas säsom uttryck af betänklig söndring emellan regering och folk, och då en nations så väl moraliska som politiska styrka är af samdrägt beroende, kan det icke vara likgiltigt, huru den allmänna meningen derom utbildar sig. Särskildt för konung Oscar I var lielt visst hans vid flera tillfällen i dagen lagda ömsinthet för de arbetande klasserna bidragande till det intryck, som ban af de inträffade oroligheterna erfor och som bestämde hans åsigt, att något borde göras för att stilla oron. I det hänseendet låg icke något närmare till hands än lugnande förklaringar i afseende å tullfrågan, reformförslag i folkvänlig anda och i sammanhang dermed, eller för att befästa förtroendet till dessa åtgärder, ombyte af rådgifvarepersonal.

stillhet och laglydnad blefvo fruktlösa, Kongl. Maj:t fann sig försatt i den beklagliga nödvändighet att anbefalla användandet af vapenmagt. — och att, då för lugnets befästande fordrades en strängare tjenstgöring, än som kunde fullgöras af den i hufvudstaden såsom ständig garnison förlagda truppstyrka, hvilken då under flera på hvarandra följande nätter måst förblifva under vapen, Kongl. Maj:t sett sig föranlåten att till garnisonsförstärkning inkalla trupper af indelta arméen.

Samtidigt med de sålunda för deu allmänna ordningens återställande vidtagna officiela åtgärder organiserade sig en förening af yngre civila tjenstemän och borgare i ändamål att genom patrullering å gatorna söka på fredlig väg afstyra oordningar; och konungen, som med synnerlig tillfredsställelse mottog anmälan härom, gaf föreskrift om tilldelande åt föreningens medlemmar af nödiga vapen från allmänna förråd. Det lider ej något tvifvel, att den moraliska verkan af denna anstalt varit väsentligt bidragande till lugnets snara återställande.254

Upprättandet af en medborgarevakt i Göteborg 1848.

Den allmänna orolighetssmittan 1848 nådde Göteborg den 27 mars, nio dagar efter utbrottet i hufvudstaden. Ansenliga folkhopar skockades om aftonen på Södra Hamngatan, emellan Vestra och Östra Hamngatorna, hvarest det föregående året ett upplopp i anledning af en tullvisitation egt rum. Svårare våldsamheter blefvo väl förekomna, men oväsendet fortfor icke dess mindre flera timmar. Sedan landshöfdingen, som jemte polismästaren infann sig på stället, erfarit, att en stor del af folkskaran bestod af liandtverksarbetare, efterskickades handtverksföreningens ordförande, genom hvars bemedling de flesta af dessa arbetare förmåddes att aflägsna sig. Den öfriga folkmassan blef genom gemensamma bemödanden af polisen och en trupp af garnisonen före midnatten skingrad, sedan en och annan af de mest ostyriga tagits i fängsligt förvar. Under tiden hade en afdelning af folkhopen begifvit sig till det f. landshöfdingen Virgin tillhöriga landeriet Johanneberg, der generalbefälhafvaren grefve Löwenhjelm för tillfället befann sig på besök. Oaktadt en af stadens tidningsredaktioner gjort all sin flit att söka betaga nämnde grefve hvarje hårsmon af allmänhetens sympatier, torde väl den oroliga hopens afsigt endast ha varit att uppstämma någon kattmusik; men då i hvarje fall det skulle ha varit ett donquixoteri att vilja ensam hålla stånd mot en upphetsad folkhop, hade han, varskodd, vid larmets närmande den klokheten att på en omväg (s. k. danska vägen) begifva sig åter till staden, så att den utvandrande skaran fick återvända med oförrättadt ärende.

På morgonen dagen derefter aflät konungens befallningshafvande en skrifvelse till handtverksföreningen med anmodanatt uppmana stadens handtverksmästare att söka af håll a sin arbetarepersonal från vidare deltagande i dylika gatuuppträden. På aftonen förnyades väl folksamlingen, men den utgjordes då hufvudsakligen af löst arbetsfolk och sjömän från Masthugget och Majorna. Hoparne skingrades ock lättare än gårdagen, hvartill patrullering af den i staden förlagda husar-kommenderingen väsentligen bidrog.

Emellertid hade stadens invånare blifvit uppskrämda. Ingen kunde förutse, huru långt efterhärmandet af de då pågående folkrörelserna i utlandets större städer skulle gå. En väckt fråga om organiserandet af en skydds- eller medborgare-vakt blef derföre med allmänt intresse omfattad, och ett stort antal medborgare skyndade att inskrifva sig i korpsens matrikel. Förslag till stadgar upprättades, och sedan detta blifvit af vederbörande myndigheter granskadt och godkändt, anmälde länsstyrelsen ärendet hos Kongl. Maj:t, med anhållan om förslagets pröfning och fastställelse. Med organisationen var afsedt, att den icke skulle få någon politisk anstrykning eller kunna urarta dertill, utan, såsom i England, utgöra ett stöd åt polismagten. På grund af en allmännare önskan afsåg dock förslaget berättigande för korpsen att vid förefallande behof vara beväpnad. Men denna punkt blef en stötesten vid ärendets pröfning å högre ort. Från trenne synpunkter mötte i detta hänseende betänkligheter. Det syntes icke lämpligt att organisera en beväpnad korps, som icke var ställd under krigslagarne, ej heller att en beväpnad trupp agerade tillsammans med garnison utan att underordnas gemensam öfverbefälhafvare. För öfrigt ansågs det betänkliga af en sådan organisation ega en ökad vigt, så länge man var i saknad af upprorslag.

Innan Kongl. Maj:t öfver frågan fattat beslut, ingåfvos till regeringen dylika organisationsförslag från tlera andra264

städer och deribland äfven från hufvudstaden. Deraf vållades tidsutdrägt, och först den 30 maj 1848 afläts ett kungligt bref till länsstyrelsen i Gröteborg, hvarigenom meddelades, att »Kongl. Maj:t med nådigt välbehag inhemtat, hurusom ett större antal af Gröteborgs stads och förstäders invånare med hedrande beredvillighet att medverka till betryggande af ordningen och säkerheten derstädes öfverenskommit om bildande af en skydds-eller medborgarevakt, men att, som öfverenskommelser om inrättande af skyddsvakter äfven i andra städer egt rum och förslag till stadgar för dem komme att efter erforderlig beredning Kongl. Maj:ts pröfning underställas, så ©ch med hänsigt jemväl till härvid förekommande fråga om meddelandet af sådana stadganden angående hufvudgrunderna för skyddsvakters organiserande och användande, hvilka i allmänhet för dem kunde blifva gällande, ville Kongl. Maj:t då icke till särskild pröfning företaga det från Kongl. Maj:ts befallningshafvande i Gröteborg insända förslag; hvaremellertid det finge ankomma på landshöfdingen att i samråd med dem, som tecknat sig till deltagande uti ifrågavarande skyddsvakt, uppgöra de bestämmelser, som erfordrades för att den samma, i hufvudsak-ligt s}rfte att genom dess moraliska inflytande förekomma och hejda möjliga försök att tillvägabringa oordningar, måtte, i händelse af behof, uppå kallelse af landshöfdingen eller den i hans ställe befallande civila myndighet, kunna i afsedt ändamål, pä sätt med lag och författningar öfverensstämde, användas, dervid skyddsvaktens medlemmar hade att åtnjuta enahanda skydd, som enligt lag tillkommer dem, hvilka konungens och rättens ärenden gå, med vilkor att de för tillfället buro sådant antaget tecken å hufvudbonaden, som utmärkte den befattning de utöfvade».

Det besked, som från regeringen erhölls rörande förslaget till stadgar för omförmälda skyddsvakt, var alltså endast provi-soriskt ocli något annat hördes sedermera icke af1). Den ny -organiserade korpsens intresse för saken svalnade dock icke derigenom. Omedelbart efter inhändigandet af det kungliga reskriptet blefvo ordningsregler för korpsen öfverenskomna och interimistiskt faststälda, hvarvid jemväl bestämdes, att korpsens medlemmar skulle, såsom särskildt behörighetstecken, på engelskt vis vara försedda med batonger efter godkänd modell.

Under den tid, som efter korpsens bildande förflutit, har något behof af dess användande lyckligtvis icke förekommit; men tillkomsten deraf skall dock i erinringen fortlefva såsom en yttring af den medborgerliga anda, hvaraf Göteborgs samhälle mer än en gång gifvit hedrande föresyn.

') Det lider knappt något tvifvel, att ej de betänkligheter, som förslaget mötte, alstrats af den just vid denna tidpunkt vunna sorgliga erfaren heten af franska nationalgardets samhällsvidriga beteende.

f<i k ræ us, Skildringar.

17258

Ministèrförändringen 1847—48.

Sedan grefve Arvid Posse år 1846 återinträdt i konseljen såsom justitiestatsminister, hade statsrådspersonalen bibehållit sig oförändrad till april 1848, med det enda undantag att chefen för civildepartementet enligt sin önskan den 23 september 1847 förflyttades till landshöfdingeembetet i Göteborgs och Bohus län och efterträddes af sin tvillingbror, kanslidepartementschefen i kongl, generaltullstyrelsen Johan Fredrik Fàhræus, som i lifvets skola trofast med honom gått hand i hand, och som i lynne, tänkesätt och erfarenhet af allmänna värf — ja äfven till sitt yttre — kunde anses i det närmaste som hans andra jag ').

Utom den sålunda nyutnämnde civildepartementschefen, hvars bibehållande väl hade sin hufvudsakliga grund deruti, att han varit ledamot af 1846 års representationskommitté och sålunda var i tillfälle att vid reformfrågans företagande redogöra för förhållandena vid dennas föregående behandling, blefvo statsrådets samtliga ledamöter enligt ingifna ansökningar den 10 april 1848 entledigade.

Då de sjelfva derom gjort ansökan och deras afgång inträffade omedelbart efter déchargefrågans behandling hos ständerna, var allmänheten benägen att antaga utgången af denna fråga såsom anledning till afskedstagandet. 3Ien tilldragelserna dervid gifva knappt stöd för en sådan förmodan. Konstitutionsutskottet hade, efter granskning af statsrådsprotokollen, framstält åtskilliga anmärkningar emot statsrådets ledamöter, med undantag af justitiestatsministern och chefen för

') Landshöfdingen frih. v. Kræmer hade, på tillfrågan, förut undanbedt sig denna succession.259

civildepartementet, Hos bondeståndet fattades visserligen beslut (med 68 röster mot 38) att till Kongl. Maj:t aflåta en und. skrifvelse om ståndets »önskan, att Kongl. Maj:t ville ur statsrådet och från embetet skilja» de statsrådsledamöter, mot hvilka konstitutionsutskottets anmärkningar voro riktade, nemligen statsministern för utrikes ärendena frih. Iiire samt statsråden frih. Stael von Holstein, Munthe, frih. Peyron, Silfverstolpe, Wærn, frih. Gyllengranat och Faxe, men de öfriga riksstånden lade konstitutionsutskottets betänkande till handlingarna, hvarvid borgareståndet, ehuru »med hufvudsakligt gillande af de framstälda anmärkningarna», förklarade betänkandet »icke föranleda någon åtgärd», — presteståndet åter, hvarest anmärkningarnas behörighet i formelt hänseende blef omtvistad, förklarade sig ej ogilla, att anmärkningarna meddelats, hvilket dock icke kunde anses liktydigt med deras gillande, — hvaremot ridderskapet och adeln, sedan proposition om anmälan hos Kongl. Maj:t enligt regeringsformens 107 § blifvit afslagen, lade betänkandet till handlingarna utan att dervid fästa något omdöme. Det var således blott tvenne stånd, som uttalade något godkännande af anmärkningarna och allenast ett af dessa stånd, som ansåg dem föranleda hemställan hos Kongl. Maj:t enligt 107 § R.F. om de klandrade rådgifvarnes entledigande.

En sådan utgång af déchargefrågor var emellertid icke något enstaka exempel. Dock hade vid likartade fall icke dervid fästats den vigt, att vederbörande statsrådsledamöter funnit sig föranlåtna att resignera, och vid ett föregående tillfälle hade konung Oscar I, då en departementschef af liknande anledning hemstälde frågan om sin afgång till Hans Maj:ts godtfinnande, uppfordrat honom att qvarstanna, enär Hans Maj:ts förtroende till honom icke vore rubbadt. Om för öfrigt med vår statsförfattnings ordal}Tdelse och anda kunde anses förenligt att sträcka tillämpningen af de pariamen-260

tariska styrelsegrundsatserna i detta hänseende utöfver den begränsning, som utstakats genom regeringsformens 107:e §, sa skulle det enkla sakförhållande, att bland de entledigade statsrådsledamöterna äfven var justitiestatsministern, emot hvilken någon anmärkning af konstitutionsutskottet icke blifvit riktad, tillfyllest rättfärdiga den slutledning, att entledigandet icke haft sin grund i ständernas behandling af déchargefrågan. Den omständighet, att de statsrådsledamöter, som liade säte och stämma på riddarhuset, afhöllo sig från allt svaromål

på anmärkningarna, tydde för öfrigt nog uppenbart deruppå, att ministèrens afgång var bestämd, innan dé-chargefrågan hos ständerna förekom.

Att konungens personliga obenägenhet icke vållat förändringen, visade sig ock derigenom, att andra embeten anförtroddes de afgångne statsrådsledamöter, som det åstundade. H. e. frih. Ihre undfick pension från kabinettskassan, ocli beklagansvärdt var, att tillfälle derefter icke erbjöd sig att genom någon annan passande anställning göra hans klassiska bildning och fasta fosterländska karakter än vidare fruktbärande för det allmänna. Statsrådet frih. Stael von Holstein återfick en plats i högsta domstolen; statsrådet Munthe blef tillförordnad president i kammarkollegium, frih. Peyron generalbefälliaf-vare i andra militärdistriktet, statsrådet Silfverstolpe, efter någon tids förlopp, landshöfding i Vestmanlands län och frih. Gyllengranat befälhafvande amiral i Karlskrona. Statsrådet Faxe återgick till justitiekanslersembetet.

Med justitiestatsministern grefve Posses mångsidiga erfarenhet och fosterländska tänkesätt var icke förenad den spänstighet i karakteren, som är förnämligast önskvärd hos den, hvilken ställes i spetsen för en minister. Redan fyra månader efter sin utnämning till justitiestatsminister år 1840 fann lian sig vid första motgång, som då pågående riksdagsförstärkta statsutskott tillfogade regeringen, böra afgå. Nu voro marsuppträdena och de emotsedda politiska följderna deraf nog för nedstämmande af hans lynne, så att, äfven om konungen önskat hans qvarblifvande i embetet, han icke skulle hafva förmått stilla sin längtan till det enskilda lifvets lugn. Han bibehöll likväl riksmarskalksembetet, tills hans brutna helsa det följande året föranlät honom att äfven nedlägga detta embete.

Den nya ministèren bildades samma dag som den förra afgick. Till justitiestatsminister utnämndes dåvarande landtmarskalken, presidenten i kammarkollegium grefve Gustaf Adolf Sparre, till statsminister för utrikes ärendena förre statsministern för samma departement frih. Stjerneld, till statsråd och departementschefer generaladjutanten och chefen för första lifgrenadierregementet C. L. von Hohenhausen (landtförsvarsdepartementet), öfversten och sekundchefen för flottans konstruktionskorps J. F. Ehrenstam (sjöförsvarsdepartementet), landshöfdingen i Jemtlands län A. P. Sandströmer (finansdepartementet) och professorn i praktisk filosofi vid universitetet i Lund P. Genberg (ecklesiastikdepartementet) samt till statsråd utan departement expeditionschefen i civildepartementet N. F. Wallensteen, revisionssekreteraren C. E. Günther och, en vecka senare, förre löjtnanten J. A. Gripenstedt '), sedan om antagande af kallelse i sådan egenskap fruktlösa underhandlingar egt rum med kabinettssekreteraren frih. Manderström, frih. Wilh. Tersmeden och grefve B. von Platen.

Från politisk synpunkt kunde i denna konseljens sammansättning svårligen skönjas någon märkbart skiljaktig färg från

') Don sistnämnde var född i Holstein, men fadern var svensk. För tillämpningen af 4 § R.F. i detta hänseende var prejudikat gifvet fyra år förut genom frih. Pf.yrons utnämning till statsråd.262

den förras. Tvenne af de nya statsråden, Sandströmer ocli Gripenstedt, hade visserligen i sina föregåenden lagt i dagen sådana tendenser, att de kunde anses hafva intagit en ståndpunkt ett stycke till venster om de öfriga konselj ledamöterna, men i den förra konseljen saknades ej heller de, som i jemförelse med kollegerna röjde en dragning åt samma liåll.Tullfrågan 1844-1848.

Redan såsom kronprins lade konung Oscar 1 i dagen sin nitälskan för reform i tullagstiftningen, då af 1839 års interims-regering en kommitté för detta ändamål förordnades. Efter lians tronbestigning 1844 medgaf tiden icke förnyad revision af tullförfattningarna, innan detta års urtima riksdag sammanträdde. Vid detta förhållande hemstälde Kongl. Maj:t genom aflåten skrifvelse till rikets ständer, att de vid behandling af frågan om tullbevillningen måtte hufvudsakligen bibehålla bestämmelserna i 1841 års tulltaxa, hvartill skäl för öfrigt vore att hemta från olägenheterna af täta förändringar i tullförfattningarna.

Ehuru tullsky ddsystemets förfäktare inom bevillningsutskottet lyckats så till vida vinna terräng, att förhöjda in-förselsafgifter å ett betydligt antal varor af utskottet blefvo föreslagna, blef likväl det hufvudsakliga bibehållandet

af grunderna för förut gällande tulltaxa rikets ständers beslut. Denna utgång vans dock icke utan allvarliga ansträngningar från deras sida, som hade att föra regeringens talan.

Då tiden för 1847 års lagtima riksmöte stundade, behagade Hans Maj:t i anledning af inom statsrådet framstäldt förslag den 23 mars berörda år uppdraga åt cheferna för civil- och finansdepartementen (den förre såsom ordförande), presidenten i kommerskollegium, generaltulldirektören och kanslidepartementschefen i generaltullstyrelsen att, efter nödiga upplysningars inhemtande af sakkunniga personer, uppgöra förslag till förnyad tulltaxa, dervid, »under behörigt afseende å statens behof af inkomst, borde dels tillses, huruvida förbudsbestämmelserna för in- och utförsel af varor kunde upphöra i utbyte264

mot lämpliga tullafgifter, äfvensom om och i hvad mon de inhemska produkter och tillverkningar, hvilka ännu dä voro med utföfselstull belagda, mätte kunna derifrån befrias, dels iakttagas, att införselsafgifterna blefve bestämda med hänsigt å ena sidan till konsumenternas billiga fordringar och å den andra till det skydd, som inhemska producenter och tillverkare under dåvarande förhållanden skäligen kunde påräkna, hvarförutan borde afses närmande, så vidt ske kunde, till mera likstämmighet med norska tulltariffen'), taxans största möjliga förenkling medelst särskilda artiklars hänförande under allmänna benämningar», m. m.

Det förslag, som af kommitterade med tillämpning af dessa grunder blef utarbetadt och som af Kongl. 31 aj: t hufvudsakligen 2) gillades, öfverlemnades till rikets ständer med nådig skrifvelse den 7 dec. 1847, för den behandling som af rikets ständer vore beroende. I berörda skrifvelse förklarades, att »Kongl. Maj:t ansåg tiden vara inne för en mera fullständig tillämpning af de till handelns lättnad syftande grundsatser, hvilka redan voro af lagstiftaren godkända, änskönt användningen funnits endast småningom eller öfvergångsvis böra inledas, samt att, med vissa jemkningar, de föreslagna tullbestämmelserna synts Kongl. Maj:t tillfredsställa de med dem afsedda fordringar att, utan handelsrörelsens öfverdrifna betungande, bereda så väl skydd för de inhemska näringarna som nödig inkomst för staten».

Knappt mer än tre månader efter det beslutet om denna regeringsåtgärd fattades röjdes i konungens tänkesätt angående tullfrågan en så afgjord reaktion, att rådgifvarnes betänklig-

') I detta hänseende blef chefen för norska finansdepartementet statsrådet Vogt, som då var ledamot af norska statsrådsafdelningen i Stockholm, af Kongl. Maj:t bemyndigad att. till upplysningars meddelande, närvara vid kommitterades sammanträden.

2) Med undantag endast deraf, att förbudsstadgandena ansågos böra fortfara för malm, tackjern och vissa andra slag af gjutet jern.265

heter och föreställningar icke förmådde återhålla verkan deraf. Att polisstyrelsen i hufvudstaden, under medvetandet af polisorganisationens svaghet, misströstade om sin förmåga att ansvara för ordningens upprätthållande, må vara ursäktligt, men att hon af denna misströstan lät förleda sig att inför konungen skildra sinnesstämningen hos stadens liandtverkarebefolkning med afseende å tullreformfrågan i så mörka färger, att det skäligen väckte de allvarligaste farhågor, var att beklaga. Vid valet emellan konseqvens i handlingssätt och möjligheten af allmänna lugnets bevarande fann konungen sig icke böra tveka om företrädet af det senare, och då de efter medlet af mars utbrutna oroligheterna, hvilka, om ock anstiftandet icke hade sin rot i handtverkeriintresset, likväl ostridigt till någon del af handtverkarebefolkningen främjades, tycktes gifva bekräftelse åt de af polisförvaltningen ingifna farhågor, fattade konungen det oryggliga beslutet att söka få tullfrågan af ständerna behandlad i konservativ riktning. Att Hans Maj:t helst önskade ett officielt meddelande derom till rikets ständer, blef icke någon hemlighet, men då sådant ansågs oförenligt med antagliga former, valde Hans Maj:t den utväg att i stället meddela sina åsigter enskildt åt tillkallade ledamöter af bevillningsutskottet.

Förf. af dessa skildringar, som deltagit i utarbetandet af det till ständerna öfverlemnade tullregleringsförslaget, hade efter sin förflyttning till landshöfdingeembetet i Göteborg, vid riksdagens början, blifvit af ridderskapet och adeln invald i bevillningsutskottet, till hvars handläggning förslaget af ständerna hänvisades, och var således i tillfälle att verka för framgången deraf. Hans bemödanden i detta hänseende underlättades ock derigenom, att

öfriga ledamöter af utskottets afdelning för tullärenden i allmänhet voro för förslagets grunder gynsamt stämda; men, innan bevillningsutskottets ledamöter genom det omförmälda meddelandet fått kännedom om konun-266

gens förändrade åsigter och innan utskottets tullafdelning hunnit afsluta sin förberedande handläggning af ärendet, erhöll lian högvederbörlig befallning att återvända till sitt län, motiverad deraf, att i så oroliga tider han borde vara på sin post.

Utgången af den samhällsvigtiga frågan blef också den, att rikets ständer funno de i förut gällande tulltaxa stadgade hufvudgrunder i allmänhet böra bibehållas och följaktligen äfven der förekommande förbudsbestämmelser, med endast tvenne undantag, böra fortfara.

Det sålunda för denna gång undanskjutna tullreformförslaget var likväl icke derigenom dödt. Den dermed nära för-vandtskap egande moderat liberala tulltariff, som nio år senare utfärdades, var deraf medelbarligen en frukt. De som utarbetat berörda förslag hyste visserligen icke den föreställning, att man med antagandet deraf skulle hafva uppnått ett författningsskick, hvilket sedermera kunde såsom normalt blifva bestående. Allt ifrån den tid, då man började att lossa tvångs-banden, hade anhängarne af ett friare tullsystem ansett välbetänkt, att reformsträfvandena ginge steg för steg. Men 1847 års kommitterade förutsatte likväl en gräns. Om, för att vara nationalekonomiskt liberal, det blott fordrades att ideligen minska tullafgifterna, så vore visserligen tillämpningen deraf en ringa regeringskonst, men icke alltid statsmaniiavishet. Den radikala frihandelsteorien kan, om det skall vara någon mening dermed, icke syfta till något annat än systemet af ingen tull. Detta kunde man förstå; ty endast derigenom befriades man från alla besvärligheter, som äro förknippade med bevakningskontrollen och tullklareringen. Om det deremot medgifves, att tull må finnas, så inses det lätt, att handeln icke är friare, då afgiften är bestämd till en, än då den utgör fe ni eller tio procent, ty i hvarje fall äro besvärligheterna i207

afseende å kontroller och tulliqvider enahanda och de högre afgifterna godtgöras vid köpet af varuförbrukarne lika visst som de lägre. För bestämmande af de lämpligaste afgifts-belopp påkallas pröfning både från administrativ, nationalekonomisk och finansiel synpunkt. I mon af hvarje varas beqvämlighet för smyghandel, d. v. s. dess delbarhet och omfång relatift till värdet, å ena sidan, och den tillgängliga bevakningskontrollen eller möjliga tulluppsigten, å den andra, har hvarje tullafgift sin naturliga gräns, som icke kan öfverskådas utan fara att förfela ändamålet. Dervid kan visserligen ej sällan inträffa, att tullsatser måste sättas så lågt, att de ej kunna gälla som skydd för inhemska näringar, men dessa äro ej heller gagnade dermed, att staten finge dela inkomsten med smygliandlarne. Detta är tullagstiftningens administrativa och på samma gång moraliska intresse. Det nationalekonomiska fordrar derjemte aktgifvande på flerfaldiga omständigheter, hvilka kunna föranleda gradationer ända ifrån tullfrihet till den administrativa beräkningens maximum. Ursprungligen har tullinrättningen endast haft en finansiel grund, och då finanstullar eller högre afgiftsprocenter än det normala maximum kunnat för vissa varor utan äfventyr för smygliandel bestämmas, har man, så framt de varit behöfliga, tillförne icke funnit sig derifrån förhindrad, ehvad de verkade som skydd för någon inhemsk industri eller ej.

Länge ansågs det af nationalekonomerna nästan som ett axiom, att en måttlig tullbeskattning var den ändamålsenli-gaste af alla beskattningsarter. Det var ock derföre, som nordamerikanska staternas nybildade union under första perioden af sin tillvaro nästan uteslutande från denna beskattning hemtade sin statsinkomst. Men det synes numera hafva blifvit en modesak att upphöja direkt skatt till första rangen. Det268

kan ej heller med fog bestridas, att den principielt hvilar på en rättmätig grund. Hvad särskildt angår den egentliga inkomstskatten eller hvad man i Sverige kallar »bevillning för inkomst af arbete», möta dock i tillämpningen sådana svårigheter, att det väl förtjenar att sorgfälligt öfvervägas, om ej företräde må tillerkännas tullbeskattningen, väl förståendes inom förnuftigt afmätta gränser. Hvad man såsom hufvudskål emot all konsumtionsskatt anmärker, eller att den jemförelsevis mera trycker på de fattigare folkklasserna, är visserligen vilkorligt sant. Då likväl spanmål, salt, fiskvaror och andra allmännare lifsmedel äro från tullafgifter fria, kunna de verkligen fattiga icke drabbas af tullbeskattningen, ty sådana väl-lefnadsartiklar som kaffe, vin o. a. d. kunna, då behofvet det kräfver, för armodets barn vara främmande. Inskränkes för öfrigt jemförelsen emellan mindre

bemedlade och förmögnare folkklasser, beggedera efter ett medeltal af hushållens medlemmar, så skulle den otvifvelaktigt för de förra utfalla ofördelaktigare än en beskattning efter inkomst, derest man endast toge hänsyn till vissa allmännare varuslag, men det lider ej heller något tvifvel, att jemförelsen måste utfalla väsentligt olika, om den utsträckes till förbrukningen af utländska varor i allmänhet. Dessutom bör det i hvarje fall icke lemnas ur sigte, att tullbeskattningen icke är obligatorisk, emedan man kan undandraga sig den, i samma mon som man inskränker förbrukningen af utländska, tull underkastade, varor.

Det principiela fördömandet af konsumtionsskatter kan väl icke komma i betraktande i fråga om accis å bränvin, emedan denna skatt hufvudsakligen hvilar på en annan grund än den finansiela. Men att nedskrufva tullafgifterna till allra lägsta siffertal och på samma gång till behofvens fyllande införa skatt å maltdrycker, såsom på senare tid varit ifrågasatt. vore en motsägelse i grundsatsens tillämpning, som icke skulle kunna försvaras. Förhållandet är näppeligen ej heller

t269

skiljaktigt i fräga 0111 inkomstskatt lagd pä varutillverkning i allmänhet. Ingen klass af industriidkare lärer underlåta att lägga skatten, den ökade så väl som den förut varande, på priset för sina tillverkningar, jemte öfriga beståndsdelar, som deruti ingå. Verkan blifver då enahanda som af tull beskattningen, att det är varuförbrukarne, som ytterst drabbas af skatten.

I ett annat hänseende åter äro dessa beskattningsarter diametrala motsatser. I stället att tullen verkar såsom ett premium för de inhemska varutillverkningarna i täflan med de utländska på den inländska marknaden, verkar nemligen inkomstskatt å de inhemska tillverkningarna såsom ett premium för de utländska vid denna täflan.

Från en högre synpunkt visar jemförelsen derforutan en annan, väl beaktansvärd åtskilnad. Hos de skattskyldige, eller varuförbrukarne, beröres nemligen ingen moralisk sträng af tullbeskattningen, sedan varorna vid införseln blifvit behörigen tullbehandlade. Med betalningen för de köpta varorna hafva de fullgjort sin skattskyldighet, utan att någon tanke kunnat uppstå att undgå eller minska den. Huru förhåller det sig deremot med skatt å icke fixerade inkomster? Bestämmandet af beloppen grundar sig på taxeringsmännens förmodan eller gissning af de skattskyldiges, stundom af dem sjelfva icke med visshet kända inkomster för året. Att dervid, äfven med förutsättning af det renaste uppsåt hos taxeringsmännen och med antagande likaledes af den mest närgångna üskalisation, mer eller mindre väsentliga misstag ocli rättvisan kränkande olikheter i behandlingen äro oundvikliga, hafva lagstiftarne icke kunnat förbise.

Mest i ögonen fällande är dock inkomstskattens praktiska olägenheter. Den tidspillan och de besvärligheter, som förorsakas allmänheten genom de flerfaldiga, öfver bela landet270

spridda, årliga kommittéerna för skattebeloppens föreslående, bestämmande och fastställande, kunna lika litet i penningevärde uppskattas som olägenheterna af de oräkneliga, ofta alla instanser genomgående rättegångar, hvilka detta beskattnings-sätt föranleder; och detta allt är den skattdragande allmänheten underkastad för en statsinkomst, som då kostnaderna för taxering, uppbörd och redovisning afdragas, lemnar en i förhållande dertill allt för torftig nettobehållning. Grenom omständigheternas kraf har denna beskattningsart blifvit oundviklig. Användandet deraf i någon väsentligare utsträckt mon torde dock vara förtjent att betänkas.

Vid upprättandet af 1847 års tullregleringsförslag voro de moderna åsigterna angående grunderna för internationela handelsfördrag ännu okända. Sverige hade vid denna tid ingått handelsförbund med nästan alla Europas sjöfarande nationer, på grund af likställighet eller reciprocitet. Med dessa traktater afsågs, att i stället för att förut den ena nationen icke var berättigad till in- eller utförsel af varor till eller ifrån den andras hamnar utan emot förhöjda afgifter å så väl fartyg som varor, rättighet dertill skulle de kontraherande nationerna ömsesidigt tillkomma under samma vilkor, som egde rum vid trafikerandet med inhemska fartyg. Det var i detta hänseende så till sägandes en nationernas förbrödring, hvilande på handelns enklaste och naturligaste hufvudgrund. Det innebar ej heller något störande för hvartdera landets sjelfständiga pröfningsrätt vid ordnandet af sin egna lagstiftning i denna del. Den form för handelsfördrag, som sedermera blifvit gällande, går deremot

hufvudsakligen ut på att vexelvis, i enskilda yrkens intresse, för vissa produkter eller industrialster bereda en vidgad marknad genom tullfrihet eller lindrigaafgifter eller andra lättnader. Genom denna metod kan behof omsider uppstå af lika många tulltariffer som kontraherande länder. Det inses lätt, att sådana differentiela köpslaganden förrycka allt system för handels- och tullagstiftningen genom omöjliggörandet af ett principielt sammanhang.272

Frågan om representationsreform.

Då Sverige år 1809 på envåldsmagtens ruiner uppförde en ny statsbyggnad, var uppmärksamheten redan riktad pä behofvet af förändring i vårt representativa statsskick. Uti ett till rikets ständer afgifvet principbetänkande framlade nämnda års konstitutionsutskott sina åsigter om ståndsförfattningens brister ocli yttrade, med afseende å grunderna för eu ändamålsenlig ombildning deraf, bland annat, att representationen bör vara formerad på tvenne kamrar, föreställande nationens hufvudsakliga, ofta skiljaktiga ehuru alltid lika vigtiga, intressen, nemligen det ena, hvilket, såsom egande mycket att förlora vid en rubbning af sakernas förut varande ordning, kan finna sin säkerhet blott i lagens kraft och lugnets bibehållande, det andra åter, som ofta lifvadt af ögonblickets intryck, otåligt vid alla lidanden, benäget till förändringar, men vid en väl afpassad motvigt, ämnadt att tolka de talrikaste samhällsklassernas behof, äfven ofta skulle framföra allmänna röstens omdömen och uttrycka dess fordringar.

Beträffande valrätt och valbarhet utlät sig utskottet, att, då hvar och en som genom sin förmögenhet eller sin näring-kan anses hafva tillräckligt intresse uti samhällskontraktets bibehållande för att vilja statens bestånd, blir berättigad att deltaga i valet af nationens ombud, blifva på en gång alla rättmätiga anspråk och nationens talrikaste och vigtigaste intressen genom en sådan valrättighets utöfvande förenade; att i följd deraf alla svenska medborgare, utan åtskilnad af stånd, yrken eller lefnadssätt, böra vara berättigade att deltaga i valet af nationens befullmägtigade för vården af dess lagstiftning, och att utöfningen af denna rättighet endast bör bero273

af egenskaperna af bofast, oberoende och fullmyndig. Likväl höll utskottet före, att ej blott för enskildes utan äfven för samhällets allmänna väl deltagandet i statens lagstiftning till en viss grad måste rättas efter deltagandet i statens allmänna bördor, i anseende hvartill rättigheten att välja och kunna väljas borde beräknas icke blott efter folkmängd, men efter den afgift hvar och en erlägger för samhällets bestånd.

Af denna konstitutionsutskottets framstälda, såsom det vill synas ej fullt klara, teori blef dock ingen frukt. 1809 års män lemnade ståndsförfattningen till sina grunder orörd.

Missbelåtenheten med representationsskicket var emellertid väckt och lät icke vidare sofva sig. Ståndsindelningen, som genom århundraden gått i arf från den gråa forntiden, ville man i allmänhet icke längre finna tidsenlig. De tunga formerna för riksdagsarbetet voro ock otillfredsställande; men den mest i ögonen fallande bristen var uteslutandet från representationsrätt af medborgareklasser, som i bildningsgrad och förmögenhetsvilkor icke kunde anses underlägsna någon af de representerade klasserna, ocli det var ock genom dessas väl befogade klagan som missnöjet med det bestående representationsskicket förnämligast underhölls ocli allt mera stegrades.

Af de enskilda sträfvandena för statsskickets förbättrande i detta hänseende har den af Carl Henrik Anckarsvärd och Johan G-abriel Richert år 1830 offentliggjorda skrift under titel »Förslag till nationalrepresentation» företrädesvis ådragit sig uppmärksamhet. Denna skrift afsåg att bringa vår representation till nära förvandtskap med den norska. Enligt dess allmänna grunder skulle rikets ständer vara svenska folkets representanter och utgöras af tvenne afdelningar, benämnda den ena »ständernas stora nämnd» och den andra •»ständernas pröfningsnämnd*. Till den förra skulle hvarje Fåh rceiis , Skild ringa r 18274

lagtima riksdag väljas 175 representanter, dels genom elektorer från land och städer (120) och dels omedelbart (55) af de till högsta bevillning för förmögenhet eller inkomst taxerade å landet eller i städerna. Till pröfningsnämnden skulle stora nämnden inom sig eller bland andra enligt vallagen valbara välja första riksdagen 75 och vid följande riksdagar, efter turvis skeende afgång, 25 ledamöter. Stora nämndens bifallande beslut skulle ej gälla utan pröfningsnämndens godkännande. Nämnderna skulle hvar inom sig välja sina presidenter. Riksdag

skulle hällas hvart tredje år.

År 1839 utgaf grefve Magnus Björnstjerna af trycket ett arbete om »Grunderna för representationens möjliga ombyggnad och förenkling». Jemte en utförlig kritik öfver då gällande riksdagsordning innefattade det förslag till sådan ombildning af representationen, att denna skulle komma att fördelas på tvenne kamrar, nemligen en »råds för samling» och en »valförsamling». Till den förra skulle adeln välja 50 och konungen likaledes utnämna 50 ledamöter, alla för lifstid, hvarförutom biskoparne och pastor primarius samt hofrätts-presidenterna och justititieborgmästarne i Stockholm och Göteborg skulle vara sjelfskrifna ledamöter, hvarjemte de tvenne universiteten och vetenskapsakademien skulle ega att till denna kammare utse hvar sin ledamot. Till den andra kammaren skulle ledamöterna utses genom allmänna och omedelbara val1).

Från regeringen utgick det första reformförslaget år 1848. Under egna omständigheter tillkommet, påkallar det, för att klarare kunna uppfattas, en jemförande öfversigt af de flera representationsförslag, som från och med år 1840 inom stats-magternas område kommit under behandling.

') I afseende å detta valsätt uttalade författaren den öfvertygelse, »att svenska folket till sin nya representation skulle välja allt hvad det hade mest utmärkt, mest bildadt och mest ädelt i sitt sköte».275

I det föregående ') är omförmäldt, att konstitutionsutskottet den 1 september 1840 till rikets ständer afgaf ett utförligt förslag till nationalrepresentationens ombildning. Hufvudgrunderna för detta förslag voro: en riksförsamling fördelad på två hamrar, af hvilka den första (yngre) skulle hafva 175 ledamöter (hvaraf 30 för städerna och större köpingar) valda genom elektorer, utsedda medelst allmänna val, efter graderad röstskala, och den andra (äldre) 75 ledamöter, utsedda af första kammaren bland dess ledamöter;

qvalißkationer (utom de vanliga af god fräjd m. m.): ålder för första kammarens ledamöter af 25 är och för andra kammarens af 35 år (om de ej bevistat tvenne riksdagar i den första) samt innehafvande under eganderätt eller stadgad åborätt af fastighet på landet eller egande af fastighet i stad eller innehafvande af fastighet under arrende på viss längre tid och till värde af minst 1,000 rdr b:o eller behållen inkomst af 200 rdr b:o af annat yrke än jordbruk och bergsbruk eller (med vissa undantag) innehafvande af ordinarie tjenst eller, efter afsked derifrån, af bibehållen lön eller pension;

talmän och vice talmän af hvardera kammaren valda för en månad i sänder;

arfvoden och resekostnadsersättning af statsmedlen tillerkända begge kamrarnes ledamöter; riksdag hvart tredje år.

Förslaget gick sålunda i sjelfva verket ut på en kammar-sy stern, enär qvalifikationerna, med undantag af åldern, för begge kamrarne voro alldeles de samma och den andra kammaren egentligen var att anse som en delegation af den första.

Uti det betänkande, som åtföljde 1840 års konstitutionsutskotts representationsförslag, yttrades, till stöd för två-')
Sid. 79.27(5

kammarsystemet, bland annat, att »detta system är särdeles väl beräknadt att förekomma förhastade beslut, — att en lagstiftande församling, för att uppfylla sin bestämmelse att representera alla, bör vara så organiserad, att icke blott den för ögonblicket rådande opinionen eller den majoritet, som, missnöjd med det närvarande, söker ett bättre, utan äfven den minoritet, som, af fruktan att förlora det goda man redan eger, är böjd att skonsammare bedöma det närvarandes brister och strängare granska förbättringsförslagen, der kan uttala sina fordringar, — att clet i hvarje monarki, men helst i Sverige, som är vändt att se sina konungar gå i spetsen för tidens ädlaste sträfvanden är betänkligt att åt konungen allena uppdraga hela den återhållande kraften, — att det lika litet egnar konungen att vara minoritetens ständiga representant, som att vara ett viljelöst verktyg för majoriteten; — att hans ställning bör vara upphöjd öfver alla dessa alternativ, men att detta svårligen kan ske, utan att en verkligen stark återhållande kraft förlägges inom sjelfva den lagstiftande församlingen».

Huru ett representationsförslag, hvaraf det icke rimligen kunde väntas, att den äldre kammaren skulle blifva

annat än en trogen afbild af den väljande yngre kammarens majoritet, kunde blifva frukten af de här anförda sunda och klara bevisningsgrunder, är svårt, om möjligt, att utreda.

Talrika reservationer åtföljde utskottets betänkande, nemligen fem från adelns ledamöter (alla utom ordföranden grefve Anckarsvärd), fem från presteståndets och fyra från borgareståndets ledamöter. Ingen af bondeståndets ledamöter i utskottet hade något emot förslaget att erinra.

') Man frestas att anse denna fras som en ironi, då den jemföres med utskottsordförandens förut (sid. 29) omförmälda anklagelse emot regeringen, »att på trettio år icke hafva respekterat nationens önskningar och behof».277

Beträffande röstskalan, som i utskottets förslag var limiterad inom sex röster, ville professor Geijer icke gfi längre än till dubbel rösträtt, hvaremot han ansåg bland qvalifikatio-nerna böra bestämmas, jemte god kristendomskunskap, minimum af det i folkskolan fordrade kunskapsmått

Den största uppmärksamhet så väl inom som utom riksdagen tillvunno sig de reservationer, som afgifvits af grefve C. G. Spens och kontraktsprosten Hallström, hvilka begge räknades till de mera frisinnade, hvar inom sitt stånd. Den senares reservation var en utförlig och djuptänkt statsrättslig afhandling, väl värd att begrundas, ehvad man hyllade mera demokratiska eller mera konservativa åsigter. Hans totalomdöme om utskottets förslag kunde anses innefattadt i följande period af reservationen: »Antingen misstager jag mig, eller har den politiska klokheten icke tryckt sitt insegel på det representationsförslag, som efter främmande mönster uppdukas för en nation i belt olika belägenhet och visst icke hvarken så politiskt eller så harmoniskt inom sig utbildad, att den pä jemna skuldror skulle bära den ansvarsfulla bördan af en allmän lika representationsrätt.»

Efter allvarliga öfverläggningar inom stånden och förnyade återremisser blef konstitutionsutskottets omförmälda förslag, i anledning af håndens skiljaktiga beslut, föremål för förstärkt konstitutionsutskotts behandling, hvarvid det förklarades hvilande till grundlagsenlig behandling vid nästa riksdag med den ringa majoriteten af 44 röster emot 35. Det var sålunda icke öfverraskande, att förslaget vid den slutliga behandlingen (den 28 aug. 1844) föll genom tvenne stånds, ridderskapets ocli adelns samt presteståndets, afslag.

') Enär folkskolorna först flera år senare allmännare blefvo ordnade, är det svårt att inse, huru eller med hvad slags intyg menige man af dåvarande generation vid valförrättningarna skulle ha kunnat legitimera sig.Vid ärendets handläggning hos ridderskapet och adeln deltogo de af konungens rådgifvare, som voro ledamöter af ståndet, hvarken i öfverläggningarna eller voteringen. I det anförande, hvarmed statsrådet frih. Nordenfalk inledde förhandlingarna, redogjorde han, å egna och sina kollegers vägnar, för skälen dertill. »Konungen hade icke velat gifva offentlighet åt sina åsigter i frågan, förr än om den blefve honom på grund-lagsenlig väg underställd, och med full öfvertygelse om riktigheten deraf hade statsrådets ledamöter deruti instämt. Uti en sådan fråga måste det för en regering, som har till sitt högsta syfte att uppfatta folkets önskningar och behof, vara af den största vigt att få inhemta representationens röst, afgifven utan all yttre inverkan, och det vore att frånträda riktningen till detta mål, om konungens rådgifvare, hvilka i ett sådant ämne icke kunde tänkas handla utan konungens vetskap och samtycke, skulle under öfverläggningarna sluta sig till den ena eller andra meningen.»

Med 450 röster emot 82 förkastade ridderskapet och adeln förslaget.

Detta förslag, ehuru få, om någon, hoppades dess framgång, hade likväl, under afbidan af' den slutliga behandlingen, tjenat att uppvärma sinnesstämningen och nitet för reformens befrämjande, synnerligast bland dem, som hyste sympatier för förslaget. Omedelbart efter det striden derom 1844 var utkämpad, stodo sålunda de demokratiska åsigternas förfäktare rustade att öppna ett nytt fälttåg. Å andra sidan visade sig det fallna förslagets vedersakare ej heller likgiltiga för den stora samhällsfrågans önskvärda lösning. Från båda lägren afgåfvos till konstitutionsutskottet motioner i ämnet, till färgen sins emellan skiftande på hvarjehanda sätt, nemligen af fem ridderskapets och adelns ledamöter (P. Gr. Cederschiöld, Fr.

o

Åkerman, P. Lagerhjelm, C. Danckwardt och Aug. v. Hart-279

mansdorff), en borgareståndets ledamot (Gr. F. Ekholm) ocli en bondeståndets (Bengt Gudmundsson).

Dessa förslags hufvudgrunder voro:

Cederschiölds: bibehållande af de fyra stånden, i någon mon förändrade, med tillägg af ett nytt stånd, hvartdera med 60 valda ledamöter, hvilka stånd skulle ega att, efter föregående öfverläggningar, sammanträda i ett rum, för att öfver ärendena gemensamt fatta beslut;

Åkermans: två kamrar, den öfre med 100, den nedre med 200 ledamöter; klassval: nedre kammaren fördelad i två klasser, bildningslilas sen (prester, lärare och embetsmän) 40 och förmögenhetsldassen (fastighetsegare, städernas magistratspersoner och borgare, näringsidkare) 160; i öfre kammaren af adeln 25 ledamöter, högre grader af prester och lärare jemte en ledamot af vetenskapsakademien 16, högre grader af andra embetsmän 6, högre beskattade handlande, fabriksidkare och bruksegare 8, högre beskattade fastighetsegare 25 och af konungen utsedde 20; ålder för valbarhet till nedre kammaren 30, till öfre kammaren 35 år;

Lagerhjelms: två kamrar med 125 ledamöter i hvardera; klassval: i andra (yngre) kammaren af städernas borgerskap och fastighetsegare jemte näringsidkare i allmänhet 40 ledamöter, af allmogen 60, militära och civila embets- och tjenstemän 12 samt till annat stånd ej hörande fastighetsegare å landet 13; i första (äldre) kammaren af konungen utsedda ledamöter 4, af adeln 50, presterskapet, läroverken och akademierna 40, bergsbruksidkare 6, öfriga för andra kammaren anförda klasser 25;

Danckwardts: hufvudsakligt gillande af 1840 års konstitutionsutskotts förslag, men med den skilnad, att biskoparne och pastor primarius skulle vara sjelfskrifna ledamöter i andra (äldre) kammaren, samt att universiteten och vetenskapsakademien skulle ega att dertill utse 6 ocli adeln 19 eller till-280

sammans med prelaterna 38 ledamöter, hvilka gemensamt med första kammaren skulle välja det bristande antalet i den andra;

v. Hartmansdorffs: fem stånd, fördelade på två kamrar, hvardera med 125 ledamöter; val till begge kamrarne genom ståndsvis bestämda valkretsar; till preståndet skulle äfven hänföras läroverken och akademierna och till borgareståndet fastighetsegare i städer och köpingar samt näringsidkare i allmänhet; femte ståndet skulle utgöras af militära och civila embets- och tjenstemän samt till annat stånd ej hörande bergs-bruksidkare och fastighetsegare å landet; ålder för valbarhet till yngre kammaren 25 och till den äldre 35 år;

Ekholms: samfälda val enligt 1840 års förslag, med någon inskränkande förändring af census och röstberäkning, städers och köpingars berättigande att till yngre kammaren särskildt välja 30 ledamöter samt äldre kammarens bildande sålunda, att dertill af yngre kammaren för fem riksdagar skulle utses fem högre lagfarne, fem högre militärer, fem högre civila embetsmän, 20 högre lärdomsidkare, 20 högre beskattade och 20 äldre riksdagsmän;

Bengt Gudmundssons: samfälda val enligt 1840 års förslag, med den skilnad, att till äldre kammaren 60 ledamöter skulle väljas för fem eller tre riksdagar och 15 utnämnas af konungen, samt att städerna skulle välja 35 till första kammaren.

Enligt alla förslag, med undantag af Lagerhjelms, skulle riksdagsmännens arfvoden utgå af statsmedel. Åkerman, Hartmansdorff och Ekholm föreslogo talmannens utnämnande af konungen.

Konstitutionsutskottet fann sig, med anledning af dessa till dess handläggning inkomna förslag, pligtenligt manadt att utarbeta och till ständerna afgifva ett nytt förslag till nationalrepresentationens ombildning. Den utskottet af grundlagen medgifna initiativrätt begagnades dervid i rikt mått.281

Utskottet blef färdigt med sitt förslag den 6 febr. 1845. Grunddragen deraf voro följande:

Rikets ständer representera svenska folket; de utgöras af förutvarande fyra stånd, med tillägg af ett femte, bestående af de embetsmän i statens tjenst och fastighetsegare på landet, som icke tillhöra någotdera af de förutvarande stånden;

riksdagsmännens antal 250 eller 50 af hvarje stånd, fördelade på två kamrar, den yngre och den äldre, med lika

antal för hvardera;

till presteståndet hänföras jemväl universitetslärare och lärare

vid de öfriga allmänna läroverken; borgareståndet består af borgare och magistratspersoner i städerna, och med vissa vilkor näringsidkare i allmänhet samt egare af hus eller jord i städer eller köpingar; femte ståndet består af 1) domstolarnes ledamöter och tjenstemän, 2) andra civila embetsmän, 3) officerare af landtförsvaret, 4) officerare af sjöförsvaret, 5) läkare i statens tjenst ocli 6) fastighetsegare på landet samt egare af bergsbruk, ej tillhörande annat stånd; valen ske stånds- eller klassvis; hvarje stånd för sig eger att bestämma sina ståndsordningar, som gälla till efterrättelse, då de af konungen gillats; ålder för valbarhet till yngre kammaren 25 år, till den äldre 35 år; medlemmarne af yngre kammaren väljas för hvarje riksdag, af den äldre för fem riksdagar; rösterna beräknas dels enkla, dels efter graderad röstskala; för valbarhet till yngre kammaren i allmänhet samma behörighetsvillkor som för valrätt; till den äldre grundar sig valbarheten på minimum af egendom (10 mantal jordegendom eller 15,000 rdr spec. taxeringsvärde), inkomst, tjenstegrad eller antal bevistade riksdagar; riksdag hvart tredje år;282

talmän och vice talmän utnämnas af honungen-,

samtliga riksdagsmän undfå arfvoden och resekostnadsersättning

af allmänna medel.

Detta reformförslag och det af konstitutionsutskottet vid nästföregående riksdag afgifna utvisa, såsom lätteligen skönjes, sins emellan föga mera förvandtskap än svart och hvitt. Svårigheterna att kunna bibringa det en helgjuten form visade sig deraf, att af utskottets 24 ledamöter 21 reserverade sig. Utskottets samtliga ledamöter från borgare- och bondestånden ogillade sjelfva hufvudgrunden eller ståndsindelningen, och tio af dessa ledamöter förenade sig om hr Ekholms förslag såsom reservation.

Utskottets förslag blef, såsom man lätt kunde förutse, af borgare- och bondestånden förkastadt. I stället antog borgareståndet hr Ekholms och bondeståndet Bengt Gudmundssons förslag. Uppå borgareståndets inbjudning frångick dock bondeståndet sedermera sitt beslut och förenade sig med borgareståndet om Ekhobnska förslaget. Då emellertid ärendet hos ridderskapet och adeln och presteståndet icke hann slutbehandlas, innan riksdagen afslutades, blef den samhällsvigtiga frågan, som framkallat så många och så väsentliga meningsbrytningar och tagit en stor del af riksdagens arbete i anspråk, förfallen.

För att dock hålla frågan vid lif, blef, uppå väckta motioner hos ridderskapet och adeln af hr Åkerman, i presteståndet af biskop Agardh och i borgareståndet af br De Maré, enligt tre stånds (preste-, borgare- och bondeståndens) beslut, en skrifvelse från rikets ständer, den sista dagen af deras sammanvaro (den 24 maj) till Kongl. Maj:t aflåten med anhållan, att Kongl. Maj:t behagade, på sätt lämpligast funnes, låta till nästföljande riksdag bereda en ytterligare utveckling af frågan om nationalrepresentationens ombildning. Särskildt öfverlemnade borgareståndet till Kongl. Maj:t det beslut,283

hvaruti ståndet, gemensamt med bondeståndet, i denna fråga stannat.

För vinnande af det med rikets ständers berörda skrifvelse afsedda ändamål förordnade Kongl. Maj:t den 3 febr. 1846 en kommitté, med uppdrag att, jemte samlandet af statistiska och andra erforderliga upplysningar i ämnet, fullständigt utveckla grunderna för nationalrepresentationens ändamålsenliga ombildning samt yttra sig angående de grundlagsförändringar, som deraf kunde föranledas.

Till ledamöter af denna kommitté förordnades justitierådet E. W. Bredberg, rikets ständers justitieombudsman C. L. Landin, biskopen d:r H. O. Holmström, kammarherren frih. C. Åkerhjelm, kammarherren grefve Henning Hamilton, expeditionssekreteraren Joh. Fr. Fåhræus, kontraktsprosten d:r P. G. Svedelius, ryttmästaren frih. Wilh. Fr. Tersmeden, professor O. Wingqvist, grosshandlaren Fr. Schartau, handlanden J. Kock, bruksegaren M. Sahlin samt riksdagsfull-mägtige Hans Jansson, Anders Ericsson och Pehr Sahlström. Sedan handlanden Kock afsagt sig uppdraget, förordnades i hans ställe handels- ocli politiborgmästaren i Göteborg C. H. Ewert, och efter

kontraktsprosten Svedelius, som den 28 juni med döden afgick, förordnades professorn d:r A. E. Knös.

Hvartdera af de fyra riksstånden var sålunda i kommit-téen representeradt af tre ledamöter och den till deltagande i lagstiftarekallet icke behöriga så kallade ståndspersonsklassen likaledes af tre.

Kommittéen afgaf den 5 juni 1847 sitt betänkande, åtföljdt af rikhaltiga och upptysande statistiska tabeller, som till följd af Kongl. Maj:ts förordnande genom häradsskrifvarnes och vederbörande stadstjenstemäns försorg, på grund af mantals-ocli skattskrifningslängderna för år 1845, upprättats efter af kommittéen meddeladt formulär.284

Grunderna för den af kommittéen föreslagna riksdagsordning voro följande:

riksförsamlingen, som utöfvar svenska folkets representationsrätt, sammanträder på tvenne kamrar, den »första» och den »andra»;

antalet riksdagsmän i första kammaren 96 och i andra 150; af första kammarens ledamöter utses 64 för 12 år och 32 nämnas för lifstid af konungen; andra kammarens ledamöter väljas för hvarje riksdag; valberättigade för landet (inberäknade köpingar och städer utan egen jurisdiktion) utgöra två afdelningar, som välja, den ena omedelbart, den andra genom elektorer, hvardera 60 ledamöter; städer med egen jurisdiktion välja omedelbart de öfriga 30. valrätt för tillsättande af riksdagsmän genom elektorer tillkommer (med vanliga undandag) hvarje svensk man af kristen trosbekännelse, som antingen eger eller med stadgad kronoåborätt eller såsom fideikommiss innehafver fast egendom, i mantal satt, eller taxerad till minst 500 rdr rgd på landet, eller minst 1,000 rdr i stad, eller för lifstid eller minst 10 år arrenderar fast egendom till visst bestämdt minsta hemmantal eller taxeringsvärde, eller idkar borgerlig näring, hvaraf behållna inkomsten utgör minst 100 rdr å landet eller 200 rdr i stad, eller i statens tjenst eller vid allmän inrättning innehar beställning med fast lön eller derifrån med pensionsrätt afgått; varande derförutom jemväl

«

valberättigade lönlösa docenter vid universiteten; i afdelningen för omedelbara val äro valberättigade 1) de som ega eller med stadgad kronoåborätt eller såsom fideikommiss innehafva fast egendom, utgörande minst ett belt hemman eller taxerad till minst 7,500 rdr; 2) de som arrendera fast egendom till visst bestämdt högre hemmantal eller taxeringsvärde; 3) näringsidkare, som skatta för285

behållen årlig inkomst af minst 750 rdr; 4) de som inne-hafva eller innehaft beställning af minst kaptens grad eller vissa andra dermed jemförliga tjenstegrader; vid val till riksdagsmän i andra kammaren beräknas rösterna efter graderad skala, så väl i stad som i begge afdelningarna å landet. Vid val till riksdagsmän i första kammaren ega de väljande lika röst. ålder för valbarhet i andra kammaren 25 år, i första kammaren 40 år;

behörighetsvilkoren i öfrigt för valbarhet till andra kammaren enahanda som för valberättigandet dertill samt hemvist inom distriktet, och till första kammaren antingen innehafvandet af embete öfver viss bestämd grad eller ledamotskap i vetenskapsakademien, eller innehafvandet af fast egendom på landet, uppgående till minst tio hemman eller till värde af minst 75,000 rdr, och i stad till värde af minst 150,000 rdr, eller idkandet af näring, hvaraf årliga inkomsten uppskattas till minst 7,500 rdr, eller att, såsom inom distriktet till riksdagsman i andra kammaren valbar hafva bevistat två riksdagar; riksdag hvart tredje år;

talman och vice talman förorclnas af konungen; samtliga riksdagsmän åtnjuta arfvoden och resekostnadsersättning af allmänna medel.

Emot kommittéens förslag reserverade sig 14 af kommittéens 15 ledamöter och af dem G i mera demokratisk anda.

Sedan kommittéens betänkande och förslag jemte de upprättade statistiska tabellsammandragen, för att hållas rikets ständer till handa ocli genom bokhandeln vara för allmänheten tillgängliga, blifvit till trycket befordrade, aflät Kongl. Maj:t den 12 november 1847 en skrifvelse till rikets ständer, med förmälan bland annat, att Kongl. Maj:t ville åt allt hvad med denna rikets angelägenhet hade gemenskap oafbrutet egna286

synnerlig uppmärksamhet, men med afseende på det skick, hvaruti ärendet sig befunne, ansett sig icke för det dåvarande böra vidtaga någon annan åtgärd än att rikets ständer till kännedom meddela, hvad derutinnan blifvit efter sist hållna riksdag tillgjorda

Denna passiva ställning till frågan fann Hans Maj:t sig likväl böra öfvergifva efter marsoroligheterna 1848. Hans första tanke var då att låta ett inom regeringen godkändt förslag till ny riksdagsordning aflemnas såsom enskild motion af någon ridderskapet och adeln tillhörande statsrådsledamot, i hvilket afseende han till en början rådförde sig med den af statsrådets ledamöter, som varit ledamot af representations-kommittéen, jemte en annan af nämnda kommittés ledamöter, grefve Henning Hamilton; men, sedan justitiestatsministern grefve Posse, som kontrasignerat ofvannämnda kongl, bref af den 12 nov., den 10 april från embetet afgått, ansågs något formelt hinder icke möta att låta ett förslag i ämnet omedelbart från regeringen utgå. Den då nybildade rådkammaren behöfde knappt tre veckor för afslutandet af sina öfverläggningar om det högvigtiga ärendet. Den 1 maj 1848 aflät Kongl. Maj:t till rikets ständer en skrifvelse, kontrasignerad af justitiestatsministern grefve Gr. A. Sparre, med förslag till ny riksdagsordning och i sammanhang dermed till ny regeringsform. Dervid förklarades bland annat, att Kongl. Maj:t, för att fort-skynda frågans afgörande samt derigenom söka förekomma söndring inom landet och tillvägabringa den endrägt, som ensamt kan emot yttre fiender och inre oro gifva staten styrka till lugn utveckling och förkofran, funnit sig af konungslig pligt uppmanad att låta utarbeta och för rikets ständer till grundlagsenlig behandling framlägga berörda förslag.

Förslaget till riksdagsordning var affattadt på följande grunder:riksförsamlingen, som utöfvar svenska folkets representationsrätt, sammanträder på tvenne kamrar, den »första» och den »andra»;

antalet riksdagsmän i första kammaren 120 och i andra 150;

första kammarens ledamöter väljas för 9 år och ombytas till en tredjedel hvart tredje år; andra kammarens ledamöter väljas för hvarje riksdag;

ålder för valbarhet till andra kammaren 25 år, till första kammaren 35 år;

valberättigade å landet (inberäknade köpingar och städer utan egen jurisdiktion) utgöra tvenne afdelningar, som välja, den ena omedelbart 50 och den andra genom elektorer 70 ledamöter; städerna med egen jurisdiktion välja de öfriga 30;

valrätt vid medelbara val tillkommer (med vanliga undantag) hvarje svensk man af kristen trosbekännelse, som antingen

a) eger eller med stadgad åborätt eller såsom fideikomiss innehafver fast egendom, i mantal satt eller taxerad till minst 300 rdr å landet eller minst 450 rdr i stad, eller

b) för lifstid eller minst tio år arrenderar fast egendom till visst bestämdt minsta hemmantal eller taxeringsvärde, eller c) idkar borgerlig näring, hvarför bevillning näst föregående år blifvit honom påförd, eller d) är embets-eller tjensteman med ständig aflöning eller från embete eller tjenst med pensionsrätt afgått, eller e) är ledamot af någon af de kongl, akademierna eller förvärfvat doktors-eller magistergrad;

i afdelningen för omedelbara val valberättigade 1) de som ega eller med stadgad åborätt eller såsom fideikomiss innehafva fast egendom af mer än ett helt hemman eller uppskattad till mer än 8000 rdr, 2) de som arrendera fast egendom af visst bestämdt högre hemmantal eller taxeringsvärde, 3) näringsidkare, som skatta för behållen årlig inkomst288

af mer än 800 rdr, 4) embets- och tjenstemän af minst kaptens grad inom arméen och vederlikar vid flottan, kyrkoherdar och regementspastorer samt embets- ocli tjenstemän utom krigsståndet med mer än 800 rdr inkomst, äfvensom de, hvilka från förenämnda beställningar med pensionsrätt afgått;

valbar till elektor en hvar inom distriktet boende till elektorsval berättigad; till riksdagsman i anclra hammaren är valbar hvarje valberättigad af luthersk eller reformert trosbekännelse. Till riksdagsmän i första kammaren kunna utses till riksdagsmän i andra kammaren valbara, som uppnått den för första kammarens ledamöter stadgade

ålder, så vidt de vid valet erhållit två tredjedelar röst-öfvervigt; för öfrigt äro till ledamöter i första kammaren valbara i tjenst varande eller pensionerade embetsmän öfver viss bestämd grad, ledamöter af vetenskapsakademien, innehafvare af fast egendom på landet, uppgående till minst fyra hemman eller uppskattad till minst 32,000 rdr, eller af fast egendom i stad, uppskattad till minst 48,000 rdr, idkare af näring, hvaraf årliga inkomsten uppskattats till minst 2,000 rdr, samt de inom valdistriktet boende, som bevistat tre riksdagar; med detta undantag kunna riksdagsmän i första kammaren väljas utan afseende på deras hemvist; röstberäkning vid val af elektorer, äfvensom vid riksdags-mannaval i stad, efter graderad skala; vid öfriga val enkla röster; riksdag livart tredje år;

talmän och vice talmän utnämnas af konungen; samtliga riksdagsmän åtnjuta arfvoden och resekostnadsersättning af allmänna medel.

Då det kungliga förslaget kom konstitutionsutskottet till handa, hade frågan om representationsreform der redan någon289

tid varit föremål för öfverläggningar 1). Beträffande hufvudgrunderna för en ny vallag voro utskottets ledamöter dervid enhälligt af »den mening, att de stadganden i då gällande grundlagar, i följd af hvilka så mänga medborgare voro från representationsrätt uteslutna, ehuru de för öfrigt i hvarje afseende befunne sig i samma förhållanden som de, hvilka en sådan åtnjöto, borde upphäfvas, bela representationsrätten grundas på val och valrätten utsträckas så allmänt, som med samhällets förnuftiga anspråk på sjelfständig samhällsverksamhet, sakkännedom och upplysning, såsom nödvändiga vilkor för en väl ordnad representation, vore förenligt». Efter fastställande af dessa hufvudgrunder fattades, beträffande valsättet, i följd af derom anstäld omröstning det beslut, »att de valberättigade skulle för valrättens utöfning indelas uti afdelningar eller klasser». I anledning deraf utsågos inom utskottet kommitterade för att på dessa grunder utarbeta och till utskottets pröfning framlägga förslag till ny vallag och öfriga till en fullständig riksdagsordning hörande stycken, och ett sådant förslag hade ock af kommitterade blifvit utarbetadt och på utskottets bord lagdt, då Kongl. Maj:t afgaf sin den 1 maj dagtecknade proposition till rikets ständer med förslag till ny riksdagsordning m. m.

Remissen till konstitutionsutskottet af det kungliga reformförslaget hade till naturlig följd, att utskottets eget under behandling varande förslag blef lagdt å sido, dä det nu tillkom utskottet att meddela utlåtande öfver den kongl, propositionen. Detta utlåtande blef väl tillstyrkande, men argu-

') Enligt hvad från konstitutionsutskottet transpirerade, hade vid en audiens, som konungen lemnat ledamöter deraf någon dag efter det februarirevolutionen i Frankrike här blef känd, Kongl. Maj:t stält en uppmaning till utskottet att utan dröjsmål företaga utarbetandet af förslag till en tidsenlig representation, att föreläggas rikets stiinder till grundlagsenlig behandling.

mentationen derför var synnerligen matt. Beträffande förslaget till ny riksdagsordning yttrade utskottet dervid bland annat, att detta väl, »såsom grundadt pä principen för s. k. samfälda val, med särskiljande likväl af stad ocli land, vore afvikande från den organisation för valrättens utöfning, hvilken, såsom ofvan är sagdt, utskottet antagit, hvarjemte det i flerfaldiga enskilda delar innehölle stadganden, som utskottet icke obetingadt kunde godkänna, men då, till följd af grundlagarnes föreskrift angående huruledes Kongl. Maj:ts afgifna propositioner med förslag till grundlagsändringar behandlas skola, det ålåge utskottet att utlåta sig om förslaget i sin helhet och hvarje afstyrkande af en eller annan enskildhet deruti nödvändigt alltså skulle hafva det helas afstyrkande till följd, hade utskottet, som ej kunnat lemna utan uppmärksamhet' att behöfligheten af en representationens ombildning inom samhället allmänt vore uttalad och medgifven, ansett sig böra främst taga förslaget under öfvervägande i dess helhet och till dess allmänna syften, hvarvid utskottet funnit, att det, i fråga om valrätt, riksförsamlingens verkningssätt och hvad dermed sammanhängde, framstälde ett förhållande, som, jernfördt med det dåvarande, visade sig ega bestämda företräden, och att, om det blefve antaget, nödiga befunna förbättringar framdeles med mindre omgång kunde tillvägabringas än dittills;^ ; i anseende hvartill, med åberopande för öfrigt af de i den kongl, propositionen anförda skäl, och på det genom ett afstyrkande, till följd af betänkligheter

rörande enskilda delar, tillfälle ej mätte betagas att underställa förslaget nationens upplysta ocli lugna pröfning äfven vid nästföljande riksdag, utskottet ansåg sig fullgöra sin medborgerliga pligt», då det tillstyrkte förslagets antagande.

Utskottets betänkande åtföljdes af en reservation, afgifven af fyra adelns och fyra presteståndets ledamöter, nemligen grefve G. Lagerbjelke, frih. C. Adlercreutz, hr N. Ter-smeden ocli grefve Lewenhaupt samt biskop Hallström, professor Fries, doktor Broman och prosten Ljungdahl, hvilka förenat sig om ett särskildt utkast till representationsförslag, som bifogades utskottets betänkande. I reservationen yttrades bland annat följande begrundans värda ord: »Den nakna grundsatsen om allmänna val, som är dagens lösen, kan aldrig följdriktigt utföras utan största vådor för samhället; den kräfver derföre stora inskränkningar och kraftiga motvigter. Mera än någon pä allmänna val byggd vallag synes oss en på klassval icke blott närmare öfverensstämma med representationens idé och lemna ett trognare uttryck af nationens inre lif, utan tillika kunna blifva både enklare och mera gynnande för folkfriheten, utan våda för samhällsordningens bestånd.»

De nämnda reservanternas utkast till representationsförslag, identiskt med det som inom konstitutionsutskottet blef uppgjordt, innan rikets ständer emottogo Kongl. Maj:ts proposition i ämnet, var bygdt på följande hufvudgrunder: riksförsamlingen, som representerar svenska folket, sammanträder på tvenne kamrar, »första» och »andra»; antalet riksdagsmän 296, hälften i hvardera kammaren; första kammarens ledamöter väljas för 12 år; vid hvarje lagtima riksdags slut afgår en fjerdedel, som ersättes genom nya val; andra kammarens ledamöter väljas å 113*0 för hvarje riksdag;

valrätt tillkommer (med vanliga undantag): a) egare eller fidei-koiiimissinnehafvare af till mantal satt jord på landet eller af annan sjelfständig fastighet till värde af minst 300 rdr rgd, kronohemmansåbor, arrendatorer af jordegendom af minst ett helt mantal eller af minst 8,000 rdr taxeringsvärde och niecl vilkor, att arrendet innehafves på lifstid eller minst 10 år och innehafts minst ett år fore valdagen; b) idkare af fabrik, handtverk, handel eller annan bor-292

gerlig näring eller af annat sjelfständigt yrke i stad, hvarför inkomstskatt för föregående året erlagts, egare eller fideikommissinnehafvare af hus eller tomt i stad eller köping, taxeradt till minst 450 rdr; c) prester med ordinarie beställning i kyrkans tjenst, universitetslärare, ordinarie lärare med presterlig befordringsrätt vid andra läroverk, ledamöter af svenska vetenskaps- och vitterhetsakademierna; d) ordinarie embets- ocli tjenstemän i statens eller allmän inrättnings tjenst eller som från sådan befattning med pensionsrätt afgått (militärer dock ej förr än med vunnen officersgrad);

de valberättigade delas i fem afdelningar, nemligen 1) ridderskapet ocli adeln, hvartill höra alla valberättigade adelsmän, 2) kyrko- och l ä r overk s a fd el n i i igen, nemligen erkebiskop, biskopar, kyrkoherdar och andra ordinarie prester, lärare vid offentliga läroverk och ledamöter af vederbörande akademier; 3) embetsmannaafdelningen, nemligen i tjenst varande eller med pensionsrätt afgångna embets-och tjenstemän, 4) städernas afdelning, nemligen idkare af borgerlig näring i stad, köping eller på landet eller af annat sjelfständigt yrke i stad, husegare i stad eller köping och magistratspersoner, 5) jordbruksafdelningen, hvartill räknas valberättigade egare eller innehafvare af jordegendom eller bergsbruk;

första afdelningen väljer till hvardera kammaren 28, den andra 28, den tredje 16, den fjerde 28 och den femte 48 riksdagsmän;

rösterna vid val beräknas för första afdelningen enligt riddarhusordningen, för andra och tredje efter hufvudtal, för fjerde i förhållande till uppskattad inkomst, för femte afdelningen efter förmedladt mantal å jord, hvarvid mot ett hemman svarar 12,000 rdr taxeringsvärde af bergsbruk och 8,000 rdr värde af annan fastighet;293

maxi »in ni af rösträtt för inkomst af hus i stael eller köping 2,000 rdr, för inkomst af näring 4,000 rdr, för fastighet å landet eller bergsbruk tio mantal; valbar till riksdagsman i andra kammaren är hvarje valbe-rättigad, som är bosatt inom valdistriktet, utan afseende på den afdelning han tillhör, och till första kammaren hvarje valberättigad, äfvensom den, hvilken bevistat tvenne riksdagar i andra kammaren; ålder för valbarhet till andra

kammaren 25 år, till första 35 år;

talmän och vice talmän väljas af hvardera kammaren bland

dess ledamöter; riksdagsmännens arfvoden bestämmas genom särskild lag.

Ytterligare var vid konstitutionsutskottets betänkande fogad en reservation af hr Billström, ledamot af borgareståndet, som hufvudsakligen afsåg tillämpning af mera demokratiska grundsatser och sålunda närmade sig mera till 1840 års konstitutionsutskotts, af borgare- och bondestånden vid föregående riksdag godkända representationsförslag.

Enär det af Kongl. Maj:t aflåtna förslag till ny riksdagsordning med deraf föranledda ändringar i regeringsformen af konstitutionsutskottet tillstyrkts, blef det alltså förklaradt hvilande till grundlagsenlig behandling vid nästföljande riksdag.

Reformfrågans behandling inom representationen lade i dagen de mest skiljaktiga åsigter. Att dåvarande representationsskick tarfvade någon rättelse, derom tycktes likväl alla vara ense. Ingen förnekade, att en förenkling af riksdagsarbetets former var af behofvet påkallad. I samtliga afgifna reformförslag medgafs representationsrätt at förut orepresenterade. Alla de afgifna förslagen utdömde ock sjelfskrifven-lieten, med undantag af det äfven i andra hänseenden egendomliga förslaget af hr Danckwardt, hvilken tycktes hafva hyst fruktan för, att, utan prelaternas obligatoriska deltagande294

i riksdagsförhandlingarna, dessa skulle äfventyra sin välsignelse.

I afseende å valsättet kunna alla de från och med år 1840 afgifna reformförslagen indelas i två hufvudgrupper, nemligen l:o de som hufvudsakligen grundade representationen på samfälda eller allmänna val, ocli 2:o de som uteslutande eller hufvudsakligen grundade den på klassval. Till den se-

o

nare gruppen voro att hänföra Cederschiölds, Åkermans, Lagerhjelms och von Hartmansdorffs äfvensom grefve Lager-bjelkes och medreservanters förslag. Af dessa var det sistnämnda ovedersägligen i sak det följdriktigaste och i form det enklaste. Af de förslag, som tillhörde den förra gruppen, voro förnämligast 1840 års konstitutionsutskotts och hr Billströms genomträngda af demokratisk anda. I sjelfva verket var likväl hvarken i dessa eller i de med dem förvandtskap egande förslagen af Danckwardt, Ekholm och Bengt Gudmundsson grundsatsen af samfälda val fullständigt genomförd, enär de alla berättigade städerna att särskildt välja ett visst antal riksdagsmän. Derförutom stadgades genom dessa en graderad röstberäkning på sådant sätt, att måttstocken för åtnjutandet af fulla medborgerliga rättigheter blef motsvarande den besutna allmogens ekonomiska ställning i allmänhet, eller med andra ord, att graderingen genom minskad röstberäkning skulle gälla dem, som befunne sig nedanför sagda besutenhets-grad, men icke gifva någon öfvervigt åt de högre förmögen-hetsvilkoren. Derigenom var det uppenbart, att den medborgareklass, som förut utgjorde det gamla bondeståndet, skulle genom de samfälda valen å landet fä en afgjord öfvervigt, och då, enligt en af hufvudgrunderna för de fem sistnämnda förslagen, det tillkom den s. k. första eller yngre kammaren att välja den andra eller äldre, var det äfven ögonskenligt, att denna medborgareklass skulle, eller åtminstone lätt kunde, blifva förherskande i begge kamrarne. Hvilken medborgareklass som295

helst skalle känna aptiten retad af ett representationsförslag, som så ljusligen bebådade den herraväldet i den lagstiftande församlingen. Ej under då, att bondeståndet med så stor begärlighet omfattade 1840 års förslag och att detta vid öfverläggningen hos bemälda stånd tillvann sig hederspredikatet »folkligt».

Från samfälda valprincipens fullständiga tillämpning aflägsnade sig Bengt Gudmundssons förslag äfven derigenom, att ett visst antal ledamöter i äldre kammaren skulle af konungen utses. Att likväl detta prerogativ af konungen sjelf ansågs värdelöst, kan man sluta af det reformförslag, som sedermera från regeringen utgick.

Långt mera fjermade sig det Ekholmska förslaget från det samfälda valsystemet, derigenom att enligt detta förslag den äldre kammaren, med afseende å valbarheten, skulle väljas klassvis. Viel första påseendet kunde

denna kammares sammansättning, sådan han föreslog den, synas bestämmelse-enlig; men definierandet af de särskilda, förnämligast de tvenne sista klassafdelningarna skulle genom sin obestämdhet utan tvifvel hafva lemnat rum för allt för stor godtycklighet, för att icke en valkorporation, som dessutom för sådana fall icke torde erkänna någon annan domsrätt öfver sina handlingar än historiens, kunde finna utväg att bilda en majoritet hos den kammare, som valdes, i samma anda, som var rådande i den väljande.

Äfven representationskommittéens förslag var att hänföra till dem, som hvilade på grundsatsen af samfälda val. I till-lämpningen var likväl denna hufvudgrund förmedlad dels genom bestämmandet af ett visst minimum af egendom, inkomst eller tjenstegrad, dels genom valens förrättande särskildt för städerna och landet, dels genom konungens berättigande att utse ett visst antal ledamöter i äldre kammaren, dels och för-296

nämligast genom valrättens skiljande i tvenne afdelningar, den ena för medelbara, den andra för omedelbara val.

Regeringens reformförslag, som i formelt hänseende liade temligen nära förvandtskap med representationskommittéens, var i sak väsentligt afvikande derifrån. Ett konservatift syfte spåras endast deruti, att antalet af första (äldre) kammarens ledamöter höjdes från 96 till 120; men det var långt ifrån att uppväga eftergifterna i andra hänseenden. Förslaget tillerkände icke konungen rätt att utse några ledamöter i första kammaren. Tiden, för hvilken denna kammares ledamöter skulle utses, nedsattes från 12 till 9 år, och i allmänhet gafs åt behörigheten med afseende å så väl valrätt som valbarhet betydligt större utsträckning.

Inom tidningspressen gjorde regeringsförslaget ingen lycka. Både de strängt konservativa och de ultraliberala bladens redaktioner anföllo det lika skoningslöst. Från de förra var knappt annat att vänta, men angreppet från de senare var för konungen lika oförmodadt som smärtande. Af de konstitutionelt liberala grundsatser, som han allt ifrån tillträdet till riksstyrelsen hyllat, hade han nu gifvit ett omisskänneligt uttryck i det framlagda reformförslaget, hvars grunder i demokratisk riktning sträckts till den yttersta gränsen, som ansågs möjlig för att med något fog kunna påräkna förslagets framgång hos de riksstånd, från hvilka det åsyftade eftergift af dem i grundlag tillerkända rättigheter. Han hade derföre trott sig hafva giltigt skäl att emotse den liberala pressens understöd för denna vigtiga regeringshandling.

3Ien de ultraliberala bladens hållning i denna sak hade ett oskiljaktigt sammanhang med en samtidig agitation i särskilda delar af landet. Ett s. k. reformsällskap hade bildat sig i hufvudstaden och ett annat i mellersta delen af landet297

(hvilket sistnämnda sällskap hade sina sammanträden i Örebro), beggedera i ändamål att bearbeta reformfrågan och verka för dess genomdrifvande.

Sedan det kungliga reformförslaget blifvit till ständerna aflemnadt, föreslogo Richert och grefve Anckarsvärd vid förstnämnda sällskaps nästföljande sammanträde, att sällskapet skulle inställa sin verksamhet, i afbidande af berörda förslags blifvande öde. De flesta ledamöterna af sällskapet lyssnade ock dertill, men Aftonbladets utgifvare, L. Hjerta, och hans frände, öfverstelöjtnanten G. Hjerta, medarbetare i samma tidning, motsatte sig clet med yrkande af frågans fortsatta bearbetande i radikalare riktning. Den, som med största värma och ifver omfattade det kungliga förslaget, var grefve Anckarsvärd. Efter 1848 års revolutionära rörelser på kontinenten hade ban märkbart modifierat sina politiska åsigter, och vid reformmötet i Örebro 1849 uppträdde ban frimodigt emot det der å bane varande ultrademokratiska reformförslaget. Mot slutet af februari 1850 inbjöd han till en sammankomst hos sig åtskilliga politiska notabiliteter, bland hvilka voro Richert, Schartau, Dalman, L. och G. Hjerta, vid hvilket tillfälle clet kungliga reformförslaget blef diskussionsämne. De flesta närvarande yttrade sig vara af den mening, att man borde förena sig om detta förslag och söka bereda dess framgång; men Aftonbladets utgifvare och hr G. Hjerta motsatte sig det fortfarande, den förre dock med det förklarande, att han vore villig att öfvergå till pluralit%tens åsigt, om man kunde öfvertyga honom, att förslaget erbjöde något det ringaste bättre, än hvad man hade förut Att likväl öfverläggningen icke verkat någon ändring i hans öfvertygelse, visade sig, då några dagar derefter en uppsats i Aftonbladet förekom, affattad med mycken skärpa, emot det kungliga för-

') Hvad här yttrats om sammankomsten hos grefve Anckarsvärd grundar sig pä grefvens eget meddelande.298

slaget. Grefve Anckarsvärd dröjde icke att omständligt besvara den. men den fiendtliga agitationen fortsattes icke dess mindre ihärdigt till nära in på riksdagen, då i yttersta stunden Aftonbladets utgifvare, såsom det tycktes med blödande hjerta, sträckte vapen ocli medgaf, såsom en nödfallsutväg, förslagets antaglighet; men det var då för sent. Flertalet af riksdagsmän hade redan, så vidt de icke sjelfständigt kunnat bilda sig ett omdöme för eller emot, tagit outplånligt intryck af de ofta lidelsefulla angrepp, som både den ultraliberala och den ultrakonservativa tidningspressen ideligen riktat emot regeringens reformförslag.

Den 17 december 1850 företogs frågan hos rikets ständer till slutligt afgörande. Inom plubliciteten hade den blifvit ganska ordrikt afhandlad. I riksståndssalarne blef den det icke mindre. I borgareståndet antogs förslaget med 33 röster emot 19]). De öfriga stånden förkastade det, ridderskapet och adeln med 316 röster emot 89, presteståndet med 36 röster emot 14 och bondeståndet med 87 röster emot 18.

Det väckte en nog allmän förvåning, att bondeståndet, hvars ledamöter i konstitutionsutskottet vid föregående riksdag enhälligt biträdt det kungliga förslaget, nu med en så betydlig majoritet förkastade det. För ståndsförfattningens bevarande kämpade ingen frimodigare än Anders Medin, och ban gjorde det med en ärlig öfvertygelses värma, utan sidohugg. Men i allmänhet blefvo vid öfverläggningen i ämnet inom nämnda stånd grunder för argumentationen framdragna, som den oväldigt pröfvande icke kunde undgå att finna nog sökta ocli än mera för regeringen skymfliga. Detta var i

1) Till denna utgång var antagligen den af Göteborgsrepresentanten C. F. Wæes j:r i tryck offentliggjorda granskning af det kungliga förslaget bidragande.299

synnerhet fallet med upplästa skriftliga anföranden, som till stor del ögonskenligen röjde sin härkomst från samma verkstad. En ledamot erinrade om ståndets pligt att tillse, att vår urgamla frihet icke inskränktes eller lockades att fastna i derför utsatta nät. En annan påminde om försåtet med »Kleopatras blomsterkorg». En tredje sökte ådagalägga, huru folkfiendtligt förslaget i grunden vore ocli att en barnslig farhåga för »bondregemente» öfverallt förstulet tittade fram under skenet af liberalitet. En fjerde tvekade ej att påstå, att af alla förslag detta vore minst egnadt att tillfredsställa förnuft och rättvisa och att det icke ens vore bygdt på kristlig grund. En ledamot från Dalarne påpekade den långt drifna hemmansklyfningen i denna ort för att bevisa den olika rösträttens förkastlighet alldenstund »vi alla likadana utgått ur skaparens hand». En talare kunde icke finna sig i förslagets vidlyftighet2). »Moses», sade ban, »kom ned frän Sinai berg med en grundlag för hela menskligheten. Den innehåller blott tio bud. Hade Moses i stället kommit ned med en diger foliant, skulle Israels barn kanske hafva skrattat gubben i skägget». I ett omständligt föredrag, fullt af bitande satir, förklarade Nils Strindlund, att ban icke yrkade samfälda val, men, om detta valsätt skulle införas, fordrade ban, att det måtte ske konseqvent, »emedan allt annat plåstrande blott medförde ett öfvergångstillstånd, ur hvilket vi efter många och hårda strider ändock måste förflyttas till det naturliga, kanske till naturtillståndet». Att i förslaget ett vigtigt inflytande inom representationen inrymts åt städerna, fann ban begripligt, tv, tillade han spetsigt, det

') Graderad röstskala förekom dock så väl i 1840 års som i Ekholms och Bengt Gudmundssons förslag, hvilka alla àf bondeståndet godkändes.

2) Förslaget till riksdagsordning var affattadt i 92 §§. Motsvarande delar af 1840 års förslag (vallagen inberäknad) utgjorde 121 §§.300

var visst icke landtbor, som år 1848 slogo lit fönstren i Stockholm», o. m. d.

Detta var den tack, som regeringen från det hållet skördade för sin villighet att lyssna till tidsandans fordringar.

Förslagets fall öfverraskade emellertid ingen. Ibland dem, som tillhörde minoriteten, spordes visserligen klander öfver regeringens passiva hållning, och mången misstänkte till och med, att förslaget icke varit uppriktigt menadt eller endast framkalladt af tillfälliga bevekelsegrunder *). Man fann sig häruti styrkt af den omständigheten, att en af ridderskapets och adelns mest framstående ledamöter, grefve Henning Hamilton, som veterligen åtnjöt konungens förtroende, med kraft och värma uppträdde emot förslaget, hvaraf man drog den slutsats, att han icke vid denna, såsom vid föregående riksdag, blifvit till landtmarskalk utsedd endast för att sätta honom i tillfälle att

genom sin klassiska vältalighet kunna verka till förslagets fall.

Konungens ärliga afsigter med förslagets afgifvande var dock i hvarje fall otillständigt att betvifla. Då ärendet hos ridderskapet och adeln förekom, inleddes öfverläggningen af justitiestatsministern grefve Sparre med angifvandet från regeringens ståndpunkt af frågans ställning. Förslaget vore »bygdt på grundsatsen af samfälda val», såsom »li3rllad af det rådande allmänna tänkesättet» och »bättre än andra valgrunder lemnande tillfälle att i representationen inrymma de derifrån uteslutna folkelementen», hvarvid dock »i valsättet sådana bestämmelser voro inlagda, som ansetts nödiga att för framtiden betrygga landet för möjliga vådor af en så utsträckt valrätt. Det var icke att vänta, att förslaget skulle vinna allas bifall.» För skingrande af oriktig uppfattning deraf

') Ett uttryck af denna förmodan gaf en af adelns talare, i det att han betecknade förslaget såsom en brandspruta, afsedd att släcka en tillfällig vådeld.301

hade »statistiska uppgifter i ämnet blifvit offentliggjorda;, och han tillförsåg sig, »att hvarje om fosterlandets framtid nitälskande medborgare skulle med lugn och oväld bedöma motiven till förslagets föreläggande och att hvarje representant vid afgifvandet af sin röst skulle samvetsgrant ledas ' endast af egen inre öfvertygelse och kärleken till det gemensamma fosterlandet», m. m.

Öfriga statsrådets ledamöter, som tillhörde riddarhuset, underläto ej heller att försvara det kungliga förslaget, och tre af dem, Sandströmer, Günther och Gripenstedt, fylde sin pligt i detta hänseende med det allvar och den värma, att någon ljumhet eller likgiltighet för saken icke rättvisligen kunde regeringen tillvitas. I trontalet vid riksdagens början uttalade konungen sin fasta tillförsigt, »att rikets ständer skulle åt denna på fäderneslandets inre förhållanden djupt inverkande fråga egna den sorgfälliga granskning och mogna pröfning, hvartill deras kärlek till fosterlandet och deras upplysta nit för dess dyrbaraste angelägenhet måste mana dem». Han öfverlemnade alltså frågan till ständernas fria pröfning. Att genom andra medel än de i representationen deltagande rådgifvarnes upplysande meningsyttringar söka inverka på beslutet eller så till sägandes »per fas et nefas» påtruga den andra statsmagten den föreslagna riksdagsordningen, hade under inga omständigheter varit förenligt med hans grundsatser. Om lagen hade antagits, kunde det icke ha varit något tvifvel derom, att han ej skulle hafva nitälskat för dess handhafvande och värnande bona fide.

A andra sidan är det emellertid visst, att hans intresse för saken hade svalnat och att han icke sörjde öfver förslagets fall1). Sviken i sina förhoppningar på framstegspartiets understöd, dolde han icke, att han fann en återgång i rege-

') H. K. H. kronprinsen yttrade, på grund af tidsomständigheterna, oförbehållsamt sin tillfredsställelse med frågans utgång.302

ringsgrundsatserna vara af omständigheterna påtvingad. Med sina frisinnade åsigter hade han stött ifrån sig de konservativa grundsatsernas anhängare, som allt tillförene varit rege-ringsmagtens pålitligaste vänner, men utan understöd af något parti kunde ingen regering bestå.

En fräjdad skriftställare r) har i en reservation, föranledd af ett konstitutionsutskottsbetänkande, beträffande grunderna för representantval yttrat bland annat, att af alla de företräden, som menniskan i det civiliserade lifvet efter sträf var, är penningen det flygtigaste och flyttbaraste. De allmänna valens eller, som är det samma, demokratiens princip och penningeförmögenhetens princip förena sig sålunda deruti, att de sätta det närvarande ögonblickets fordran högre än framtidens, ty massan lefver för dagens behof och egaren af penningar för konjunkturerna. Dessa två principer i förening upphäfva följaktligen begreppet af stat och fäderneslandet, emedan staten är grundad på ett intresse för evärdliga tider och fäderneslandet på ett intresse, som är fäst vid en viss fläck af jorden och således icke flyttbart. Då syftet för en på riktiga grunder ställd representation bör vara riktadt åt framtiden eller det fortgående, ansåg han alltså bevakandet af för framtiden vigtiga intressen icke kunna ske af enskilda, såsom sådana, utan af representanter för korporationer (yrkesklasser), enär dessa voro oföränderliga, under det att deras medlemmar omvexla.

Om än denna teori kan tåla att i tillämpningen jemkas, synes dock användandet af klassvalsprincipen, åtminstone

delvis eller såsom förmedlande vilkor, väl vara förtjent att betänkas. Äfven det Anckarsvärd-Richertska förslaget var i viss mon grundadt på klassindelning, derigenom att en afdel-

') Biskop Agardh.303

ning af valberättigade skulle verkställa valen genom elektorer, och en annan, bestående af de högst beskattade, skulle välja omedelbart. Ehuru klasser af förmögna och mindre förmögna icke äro så väl begränsade som yrkesklasser, har likväl i flera europeiska stater denna representativa organisationsform funnits vara för sitt ändamål erforderligen verksam.

Intet folk torde ännu hafva uppnått den höjd af allmän bildning, att flertalet af till mognad ålder komna män kan anses skickligt för lagstiftarekallet. Så länge detta icke är förhållandet, skall genom antagandet af en vallag, grundad på allmänna eller samfälda val, utan förmedling af något annat valsätt eller af andra grunder för representationsbehörighet, samhället vara blottstäldt för farorna först och främst att utöfvandet af lagstiftarekallet faller i händerna på oupplysta och oerfarna män, främmande för allmänna ärendens behandling, för det andra att, genom valrättens utsträckning till den okunnigaste och ekonomiskt mindre sjelfständiga befolkningen, vägen öppnas för magtlystna folkledare att bemägtiga sig ett menligt, inflytande på valen, och för det tredje, att en enda medborgareklass, hvars medlemmar till äfventyrs i valdistriktens flertal kunna vara talrikare än alla andra klassers tillsammans, inom representationen blir förherskande och sålunda i tillfälle att mer än tillbörligt tillgodose sina egna klassintressen på andra medborgareklassers bekostnad l). Må man icke i denna slutledning se blott ett flygtigt tankespel! En motsvarande verklighet ligger utbredd för allas ögon, som mecl någon uppmärksamhet följt de europeiska staternas nyare historia.

') I detta ämne har förf. häraf omständligare uttalat sina åsigter i en år 1865 af trycket utgifven skrift, under titel: »Ytterligare bidrag till det hvilande representationsförslagets granskning».304

Vid en öfverblick af ofvan omförmälda representationsförslag kan ej något finnas mera anmärkningsvärdt, än att intetdera förslaget afsåg riksdagens sammanträdande oftare än hvart tredje år. Då deruti instämt äfven sådana folkens sakförare som Richert och Geijer, förutsätter det, att representationens längre utsträckta verksamhet för främjande af folkets intressen icke af dem ansetts erforderlig eller med den nödiga jemvigten emellan styrelsens och representationens myndighet förenlig.

Systemet af samfälda val var demokratiens första seger, men den största var de årliga riksdagarne. Endast derigenom har, i stater med representativa former af modern snitt, demokratien kunnat, såsom skett, tränga regeringsmagten på lifvet och förlama dess handlingskraft.305

Skatteförenklingen och partiel ministèrförändring 1851.

I motsats till förståndsodlingens naturenliga sträfvande till allt större klarhet hade man i Sverige under mer än ett halft årtusende oaflåtligen arbetat på att insvepa kameralväsendet i sådant dunkel, att clet grundligaste studium deraf knappt räckte till att hjelpligt utreda det. Jordfastigheternas skiljaktighet i beskattningshänseende, ursprungligen daterande sig från införandet af rusttjensten, hvars frivilliga åtagande Magnus Ladulås uppmuntrade genom befrielse från utskylder till kronan, — de mångfaldiga skattläggningsmetoderna, grundräntornas bestämmande i varupersedlar, för att undvika beroendet af myntväsendets ostadigliet, — dessa skattepersedlars mångfaldigande, i anseende till de olika föremålen för särskilda landskaps jordbruk och binäringar, — räntornas upplåtande till väsentlig del, genom indelning, åt statens löntagare, — det af beskattningssystemet föranledda behofvet af årliga markegångssättningar, — de härigenom till ytterlighet invecklade uppbörds- och redogörelsebestyren, — allt detta och flerfaldiga andra under tidernas lopp tillkomna anordningar inom den kamerala lagstiftningens område hade vid verkställigheten uppenbarat så väsentliga, i jembredd med folkökningen och jordstyckningen ständigt växande, olägenheter, att man omsider fann det nödvändigt att dermed vidtaga en genomgripande reform.

1 anledning af rikets ständers vid 1844—45 årens riksdag-bos Kongl. Maj:t gjorda framställning dels om räntepersed-larnes förenkling, dels om de indelta räntornas indragning till staten, mot anvisande af motsvarande

statsanslag, samt om de in natura bestämda skatternas lösande efter medelpris.

grundadt på liera års markegång m. m., uppdrog Kongl. Maj:t den 6 febr. 1846 åt en kommitté att utarbeta en allmän plan för beskattningsväsendets samt uppbörds- och redogörelseverkets ordnande, med syfte att afhjelpa de derutinnan förekommande brister och olägenheter ').

Konungen hyste personligen lifligt intresse för denna reform och uppdrog åt civildepartementschefen att från Finland, hvarest under enahanda förhållanden förenkling af grundskatterna nyligen blifvit tillvägabragt, förskaffa autentika upplysningar om det sätt, hvarpå man dervid förfarit.

Till ledamöter i den tillförordnade kommittéen utsågos landshöfdingen i Jemtlands län A. P. Sandström (sedermera statsrådet Sandströmer) såsom ordförande samt kammarrådet J. Falkman, sekreteraren i riksgäldskontoret C. Gr. Stuart, landskamereraren F. H. Gasslander och kamereraren N. A. Fredin. Till sekreterare förordnades kamereraren i kammararkivet C. Sandberg.

Redan den 30 april 1847 afgaf kommittéen sitt betänkande, hvarom Kongl. Maj:t i den samma år till rikets ständer aflåtna proposition i ämnet gaf det väl berättigade vitsord, att det vittnade »om ospard möda och ärendets omsorgsfulla behandling» -).

Betänkandet upptog en stor mängd speciela regleringsförslag, syftande till förenkling ocli bättre ordnad förvaltning,

_ •

') Kort efter sitt tillträde till regeringen inlät sig konung Oscar I vid ett tillfälle samtalsvis på frågan om grundskatters lämplighet, och syntes han icke obenägen att lyssna till de stundom sporda yrkandena på dessa skatters afskaffande; men sedan hans uppmärksamhet blifvit fäst derpå, att eftergift af sådan skatt endast ledde till fördel för dåvarande innehafvare af skattehemman, enär, i följd af hemmanens derigenom förhöjda saluvärde, de, som sedermera genom köp eller lösen till medarfvingar komme i besittning af hemmanen, finge beräkna i samma mon högre ränta å kapital, återkom han icke vidare på detta ämne.

2) Kommittéens ordförande landshöfdingen Sandstböm erhöll den 26 maj 1847 adelsbref för att komma i tillfälle att vid riksdagen verka för framgång af regeringens förslag i ämnet.väsentligen genom återlösande till staten af till hvarjehanda ändamål upplåtna räntor och kronolägenheter; men det ojemförligt vigtigaste momentet angick frågan om sättet för räntornas utgående. Kommitterade hade i detta hänseende framstält tvenne alternativa förslag, det ena, att alla de på skattläggning grundade ordinarie räntor måtte bestämmas att utgå i penningar, till ett för hvarje egendom sammanfördt belopp, beräknadt efter medeltalet af tjugu års markegång, det andra, att de dåvarande mångfaldiga räntepersedlarne måtte utbytas emot ett färre antal efter vissa bestämda förvandlingsgrunder. Det förra alternativet ansåg kommittéen principielt ega företräde, men, med afseende å de af rikets ständer förut uttalade åsigter i ämnet, fann kommittéen sig äfven böra yttra sig om sättet för det andra alternativa förslagets verkställighet. Vid öfverläggningarna härom i statsrådet förekommo emellertid betänkligheter emot antagandet af första alternativet, och Kongl. Maj:t föreslog derföre rikets ständer, enligt statsrådets enhälliga tillstyrkande, att antaga det andra alternativet1).

En senare erfarenhet har ådagalagt, att det från synpunkten af statens intresse skulle hafva varit vida förmonli-gare, om kommittéens förslag enligt första alternativet vunnit framgång, enär persedelskattens omsättning till penningeränta

') Det länder skatteförenklingskommittéen till icke ringa förtjenst att i sitt betänkande jemväl hafva med bestämdhet utredt den ofta omtvistade frågan om skattejemkning. hvarvid kommittéen ledde sig till den slutföljd, att, enär den privilegierade jordens friheter vunnit seklers häfd samt egendomarne förvärfvats under dessa vilkor och efter det i förhållande dertill beräknade högre värde, hvadan besagda friheter icke medförde någon vinst för de dåvarande egarne, hvilka godtgjort dem med det högre pris som derigenom betingats, likasom å andra sidan

den skattskyldiga jordens värde vid förvärfvandet beräknades till ett i förhållande till de drygare skatterna lägre belopp, det alltså vore uppenbart, att borttagandet af omförmälda friheter skulle, i anseende till derigenom uppkommande minskning i egendomarnes värde, väsentligen inverka på enskild rätt och sålunda icke rättvisligen utan lämplig ersättning kunna tillvägabringas.308

då kunnat ske efter en för staten fördelaktigare beräkningsgrund än omständigheterna medgåfvo, då mer än tjugu år derefter beslut härom fattades. Men regeringen förutsåg, att rikets ständers bifall till ett sådant förslag icke kunde påräknas, och en allt för tydlig bekräftelse häruppå vans, då ständerna i hufvudfrågan icke ens lemnade sitt begifvande till det andra alternativet, utan inskränkte sig till antagande af vissa i kommittéens betänkande framstälda speciela regleringsförslag af underordnad vigt.

Då emellertid det afsedda ändamålet att åstadkomma förenkling af beskattningsväsendet härigenom endast i ringa mon var vunnet, fann Kongl. Maj:t för godt att förnya sin proposition vid nästföljande riksdag, och enär hufvudfrågans fall vid förra riksdagen hufvudsakligen var att tillskrifva det konservativa lägrets motstånd, jemkades förslaget i denna del sä till vida, att de i ordinarie räntan ingående hufvudpersedlar skulle bibehållas, men de mindre betydliga eller s. k. små-persedlarne, så vidt de vore af markegång beroende, förvandlas i penningar till visst belopp på grund af näst föregående tjugu års markegäng i medeltal; hvarvid Kongl. Maj :t förklarade sig vilja, sedan rikets ständer derom fattat sitt beslut samt nödiga upplysningar och utlåtanden från vederbörande inkommit, till rikets ständer afiåta ytterligare proposition med hänsigt till bestämmandet af de hufvudpersedlar, hvilka borde till utgående på dittills vanligt sätt bibehållas.

Landshöfdingen frih. Palmstierna, som var ordförande i den riksdagens statsutskott, omfattade med intresse detta regeringens förslag och verkade derför, att till adelns ledamöter i nämnda utskotts inkomstafdelning utsägos endast sådana, som för förslaget voro gynsamt stämda, Detta blef ock af rikets ständer antaget1).

') På den sålunda bestämda grundvalen skedde (len slutliga regleringen

1855. Ar 1869 omsattes äfven bufvudräntepersedlarne i penningar.309

Propositionen, daterad den 1 febr. 1851, var kontrasignerad af statsrådet Gripenstedt och åtföljdes af en reservation af statsråden Wallensteen ocb Günther i samma syfte som den kongl, propositionen i ämnet af år 1847. Statsrådet Sandströmer, på hvars föredragning ärendet berodde, bade enträget påyrkat, att propositionen skulle affattas i öfverensstämmelse med skatteförenklingskommittéens första alternativ, som afsåg all persedelskatts förvandling till penningeränta; men efter den under senaste åren vunna erfarenhet af den liberala tidningspressens hållning gent emot regeringens förslag i reformfrågan, var det fruktlöst att söka förmå konungen att afvika från sin mera moderata åsigt. Ovillig att kontrasignera en statshandling, hvars innehåll ban icke godkände, anmälde sig statsrådet Sandströmer då till afgång, hvartill motiv hemtades äfven från representationsförslagets fall. Hans afsked beviljades den 10 jan. 1851, hvarvid ban utnämndes till landshöfding i Skaraborgs län. Vid sitt inträde i statsrådet hade ban utverkat sig konungens löfte att vid afgång erhålla detta län. Från ekonomisk synpunkt kunde detta sätt att resignera i sjelfva verket betraktas som en lysande befordran.

Efter det regeringens förslag i representationsfrågan mot slutet af år 1850 hos rikets ständer fallit, anmälde äfven statsråden Günther och Genberg hos konungen sin önskan att innehafvande embeten frånträda, men de uppmanades af Hans Maj:t att tills vidare qvarstanna. På förnyad anhållan efter riksdagens slut 1851 erhöll den förre entledigande och utnämndes till justitieråd. Den senare qvarblef på sin plats enligt konungens önskan till nästföljande år, då han öfvergick till andliga ståndet och, efter kallelse af vederbörande prester-skap, utnämndes till biskop i Kalmar stift.

Valet af efterträdare åt de sålunda afgångna trenne statsråden utvisade uppenbart, att konungen funnit sig af omständigheterna föranlåten att öfvergå till mera konservativa re-310

geringsgruiidsatser. Till statsråd och chef för finansdepartementet utsågs efter riksdagens slut landshöfdingen i Östergötlands län frih. C. O. Palmstierna, till konsultatift statsråd hofrättsrådet grefve C. Gr. Mörner, sedan borgmästaren i Norrköping Lagergren undanbedt sig den honom erbjudna befordran dertill, samt till statsråd och

chef för ecklesiastikdepartementet domprosten i Lund d:r Henr. Reuterdahl.311

Begrafningshjelpsfrågan.

Bland egenheterna i den svenska statsinrättningen har det icke varit den minst anmärkningsvärda, att civila ocli militära embets- och tjenstemän varit genom lag förbundna att någon tid efter utnämningen tjena utan den för tjensten anslagna lön. Förordnandet derom hade sitt upphof frän Carl XI, den stränge och hushållsaktige envåldsregent, som enligt traditionen hade det karakteriserande vttrandet: »Blifva mina

tJ

embetsmän icke saliga, icke skola de bli rika.» Afsigten med löneinnehållningen var ursprungligen att bilda en fond, hvarifrån efter tjensteinnehafvarnes död deras familjer kunde erhålla någon nådårsbesparing eller s. k. begrafningslijelp. Det passade icke illa tillsammans med det förmyndaresystem, som på den tiden var rådande i alla statsförvaltningens grenar. Men den fond, som för omförmälda ändamål skulle beredas, försvann snart under envåldstidehvarfvet i behofvens bottenlösa djup för de allt uppslukande krigskostnaderna.

Den första författningen om berörda nådårsbesparing (af 1686) afsåg, att lönerna icke skulle få tillträdas förr än nästföljande kalenderår ingått, utan afseende på hvilken tid af året utnämningen skett, men efter åtskilliga förklaringar och jemkningar blef stadgandet så tillämpadt, att i hvarje fall sex månaders lön innehölls, räknadt från och med månaden näst efter utnämningen. Under tidernas lopp, ocli då behofvet af pensionskassors bildande för embets- och tjenstemäns efterlemnade enkor och barn gjort sig gällande, utfärdades särskilda stadganden om ytterligare löneinnehållningar, under namn af vakans- och förslags-liggetidsbesparingar för att till omförmälda behof bereda någon tillgång. För dessa löneinnehåll-312

ningar, som beräknades från och med månaden efter uppkommen ledighet, voro likväl olika grunder gällande, så att löne-innehållningstiden utgjorde för sådana civila tjenster, hvartill underdånigt förslag upprättades, tre månader, för de civila embeten och tjenster, som af Kongl. Maj:t omedelbart tillsattes, två månader och för alla militära embeten och tjenster fyra månader.

Ofta och med giltigaste skäl hade stadgandet om inne-hållning af ett halft års lön till begrafningshjelp varit föremål för klander. Det var nemligen obestridligt, att, om denna lönetillgång fått uppbäras och förvaltas af tjensteinnehafvaren sjelf, den skulle genom förräntning hafva åt hans sterbhus-delegare beredt en större, oftast flerdubblad behållning. Inne-hållningen hade dessutom för obemedlade tjenstemän ej sällan lagt grunden till ekonomiskt obestånd under all deras framtid. För de fall, att embets- eller tjenstemän före pensionsåldern afginge från sina tjenster, vore det jemväl en så mycket större orättvisa som någon godtgörelse för löneinnehållningen då icke egde rum.

Från administrativ synpunkt var det för öfrigt af betydande vigt att tillvägabringa en reform i denna del af statens bokföring. Knappt någon annan del af denna företedde en sådan mångfaldighet och i följd deraf en så invecklad form, så väl hvad angick vederbörande centralembetsverks som underlydande redogörares räkenskaper.

I anledning af förekommen fråga om förändrade stadganden i dessa hänseenden förklarade rikets ständer i skrifvelse till Kongl. Maj:t af den 2 maj 1818 »det vara en pligt och rättvisa emot statens embets- och tjenstemän att söka afhjelpa eller åtminstone inskränka deras bekymmersamma belägenhet under den längre tid de måste tjena antingen utan eller med mindre lön»; men det stannade då vid dessa benägna ord. Ar 1847 tog skatteförenklingskommittéen åter initiativet i frågan,313

och clen 12 nov. samma år aflät Kongl. Maj:t till rikets ständer proposition, innefattande förslag dels om upphäfvande af gällande stadganden angående så väl begrafningshjelps- som vakans- och förslags-liggetidsbesparingar, dels om anslag till arméens och civilstatens pensionskassor och amiralitetskrigs-manskassan, såsom ersättning för de inkomster dessa kassor af nämnda besparingar åtnjöto.

Rikets ständer vid dåvarande riksdag funno visserligen ock de till stöd för nådårs- och begrafningshjelpsbesparingens upphörande i den kungliga propositionen åberopade grunder vara giltiga och

förtjena synnerlig uppmärksamhet, likväl ocli enär statens inskränkta tillgångar ansågos icke medgifva anvisandet af de erforderliga statsanslagen till vederbörande pensionskassor, funno rikets ständer förslaget för det dåvarande icke kunna bifallas.

Regeringen fann dock frågans lösning icke böra fördröjas. Den 15 november 1850 afläts till rikets ständer ny proposition i ämnet, i väsentliga delar lika lydande med den förra. Statsutskottet, till hvars förberedande handläggning propositionen hänvisades, hade äfven nu de obotfärdigas förhinder. Författaren af dessa skildringar, som af ridderskapet och adeln kort förut blifvit i statsutskottet invald, uppgaf dock icke hoppet om redande af den trassliga härfvan. Jemte flere andra reserverade han sig emot utskottets betänkande, hvilket väl blef af preste- och bondestånden godkändt, men af de två öfriga stånden återremitterad! Då utskottet vid besvarandet af åter-remissen vidblef sitt förra utlåtande, lät förstnämnde ledamot betänkandet åtföljas af en ytterligare reservation, som hufvudsakligen afsåg bifall till Kongl. Maj:ts proposition, endast med en förtydligande jenikning i ordalydelsen. Så väl ridderskapet och adeln som borgareståndet fattade beslut i öfverensstämmelse med denna reservation, hvarjemte förstnämnda stånd inbjöd preste- och bondestånden att, med frångående af deras förra314

beslut, med ridderskapet ocb adeln sig förena. I borgareståndet var det förnämligast en af statsutskottets ledamöter, dåvarande rådmannen (sedermera justitieborgmästaren) GtRàå, som beredde förslagets framgång. Hos ridderskapet ocb adeln hade detta vid den slutliga behandlingen egentligen blott en i debatten uppträdande motståndare, hr C. Printzensköld, det konservativa lägrets alltid vaksamma utpost, hvars konservatism var så förstenad, att ban af orubblig vördnad för förfädrens verk t3*cktes knappt vilja tillstädja vidrörandet af statsbyggnadens åldriga kornicher för bortsopande af spindel-väfven och derföre bekämpade hvarje förslag till samhällsskickets förbättrande med en värma och enträgenhet, såsom om förändringen skulle leda till ett tillstånd af barbari.

Vid behandlingen af detta ärende fick man en ny erfarenhet af hvad biskop Heurlins ord gälde bland presteståndets ledamöter. Inom statsutskottet var det förnämligast hans motstånd, som föranledde utskottets afstvrkande. Man trodde då nog allmänt, att presteståndets afvoghet i denna fråga skulle innebära ett misstroendevotum mot den liberale finans-departementschefen Sandströmer, som kontrasignerat den sista propositionen i ämnet; men det borde så mycket mindre misstänkas, som bemälde departementschef, dä ärendet i statsutskottet behandlades, statsrådsembetet redan frånträdt. Snarare kunde det förmodas, att presteståndets ledamöter funno olägenheterna af de omförmälda löneinnehållningarna för civila och militära embets- och tjenstemän vara af mindre betydenhet, jemförda med dem, som innehafvare af presterliga embeten i enahanda hänseende fortfarande måste vidkännas.

Dagen före den, då adelns ofvannämnda inbjudning skulle hos presteståndet till afgörande förekomma, hade förf. häraf audiens hos konungen, hvarvid han begagnade tillfället att underställa Hans Maj:t, om ban ej skulle täckas tala med biskop Heurlin, som händelsevis befann sig i förmaket, vän-315

tände på audiens, angående regeringens ifrågavarande förslag och lägga på hans hjerta angelägenheten af dess framgång. Senare på dagen sammanträffade förf. med bemälde biskop, som då trodde sig kunna lofva, att presteståndet i morgondagens plenum skulle bifalla inbjudningen i begrafningshjelps-frågan, och ban infriade verkligen sitt löfte. Derigenom var alltså den oregelbundenhet afhulpen, som under 1G5 år i vidt omfattande mon bidragit att inveckla statsförvaltningens redogörelsebestyr.316

Bränvinslagstiftningen.

Oscar I hade ett par år fore slutet af sin regeringstid den tillfredsställelsen att se till verkställighet befordrade tvenne af vårt lands lifsfrågor, för hvilka han varmt nitälskade och hvilkas framgång under den sedermera förflutna tiden i flera riktningar mägtigt verkat till samhällets förkofran. Den ena afsåg reformerandet af bränvinslagstiftningen, den andra fastställandet af en plan för jern vägsbyggnader genom statens egen försorg. Begge frågorna tillhörde civildepartementets handläggning.

Redan långt förut hade missbruket af bränvinsförtäringen hos hvarje fosterlandsvän väckt allvarsamma bekymmer. För att på öfvertygelsen väg med förenade krafter söka stäfja den tilltagande dryckenskapslasten stiftades mångenstädes nykterhetssällskap, och flere nitiska själasörjare gåfvo äfven i detta hänseende menigheterna kraftig ledning till sedlighet, Men dessa bemödanden visade sig blott undantagsvis fruktbärande. Det blef allt mera uppenbart, att det öfverklagade onda hufvudsakligast hade sin rot i tvenne omständigheter, som det endast berodde af lagstiftningen att undanrödja, nemligen husbehofsbränningen och bränvinets åtkomlighet till allt för lågt pris. Att vidtaga åtgärder för åstadkommande af rättelse derutinnan var emellertid att draga i härnad emot ett starkt och vida utbredt enskildt intresse, som understöddes af djupt rotade fördomar.

Vid början af 1850-talet uppträdde tvenne behjertade män, professoren (sedermera generaldirektören) M. Huss och öfversten O. J. Hagelstam, och togo sig saken an med kraft. Att317

som förkämpar rödja väg till reformerande af samhällsskicket i denna del, var, såsom det syntes, deras kallelse.

Professor Huss, som 1849 börjat utgifvandet af en afhandling »Om chronisk alkoholssjukdom», höll vid skandinaviska naturforskaremötet i Stockholm 1851 ett föredrag om Sveriges endemiska sjukdomar, hvilket särskildt af trycket utgifvits, hvaraf ett kapitel handlade om »bränvinsbegäret och bränvins-superiet». Han skildrade dervid med lifliga färger denna sjukdomsart och dess följder. Han fann det vara ögonskenligt, att, såsom verkan af superiet, svenska folkets så väl kroppsliga som andliga krafter försvagats, och det syntes honom vara hög tid att med kraftfull handling söka upprycka det onda med sina rötter, om än detta skulle smärtsamt beröra enskilda förhållanden. Han ansåg det vara oemotsägligt, att husbehofsbränningen vore källan till bränvinsmissbrukets öfverhandtagande och att, så länge denna funnes, någon gräns icke kunde sättas för detta missbruk. Han visade faran af föräldrars lättsinne att låta sina barn redan i barnåldern vänja sig att förtära bränvin 1). Det som, med afseende å hans samhällsställning såsom högt ansedd läkare, gjorde hos den tänkande allmänheten det djupaste intryck, var dock hvad ban intygade om de från superiet härflytande sjukdomar och fortplantandet derigenom af kroppslig svaghet och lågväxthet.

Uti en år 1853 af trycket utgifven skrift, af ringa omfång men sakrikt innehåll, skildrade öfverste Hagelstam verk-

') I afseende å husbeliofsbränningens förderfliga verkningar var författaren af dessa skildringar tillfälligtvis vittne till en hjertslitande scen på en gästgifvaregård i norra Halland. Klarpannan var just aflyftad från spiseln ocb hushållets samtliga medlemmar voro församlade för att profsmaka den tillredda drycken. Ett dibarn, som en qvinna (troligen modern) bar på armen, blef icke ens undantaget. Qvinnan doppade en sudd i bränvinet och stack den i munnen på barnet, som under den jämmerfullaste klagolåt stretade emot detta barbari mod alla sina krafter, men förgäfves. Bränvinssuperiet var synbarligen ett vigtigt moment i detta folks praktiska sedelära, som i tid borde inöfvas.o 18

ningarna af då gällande bränvinslagstiftning' såsom ett tillstånd af andlig förnedring och undergräfvande af ekonomiskt bestånd. Äfven han fördömde husbehofsbränningen såsom den förnämsta skulden dertill. Med statistiska beräkningar visade han, hvilken ofantlig myckenhet säd årligen här i landet användes för bränvinstillverkning, och ledde sig vid uppskattningen deraf till en slutsumma för 44 år af 1,800 millioner rdr rgs, som bortslösats blott för en onaturlig retning i strupen. Han uppdrog en jemförelse med landthushållningen i Danmark, hvarest, efter det att husbehofsbränningen för många år sedan der upphört, jordbruket och dess binäringar så för-kofrats, att från detta land årligen kunnat utskeppas ganska betydliga qvantiteter säd och ladugårdsprodukter, under det att Sverige ständigt hade behof att införa ladugårdsprodukter och ofta äfven säd. Mecl betonande af nödvändigheten att såsom i andra civiliserade länder betydligt höja bränvinsskatten, vädjade han till lagstiftarnes patriotiska beslut i den samhällsvigtiga frågan ').

Hvad verkan omförmälda skrifter haft på allmänna tänkesättet, kan slutas deraf, att från särskilda orter i riket till regeringen inkommo 298 petitioner om åtgärder till förminskande af bränvinstillgången genom skattens betydliga förhöjning eller andra kraftiga medel.

Den väckelse, som härigenom gafs till beslutsam handling, var i sjelfva verket icke för konung Oscar I behöflig. Han afskydde bränvin. Yid hans måltider fick det icke finnas 2). Hans vedervilja deremot hade än mera stegrats genom

') När skall den dag randas, då någon förkämpe med lika viljekraft uppträder emot £oA<jA-sförbrukningens oförklarliga slöseri, en förbrukning, som läkarne intygat vara för helsan skadlig, som hvarken stillar hunger eller törst, som söndrar umgängeslifvet och som årligen gagnlöst slukar millioner, hvarmed mycket samhällsnyttigt kunde uträttas?

2) Carl Johan förtärde icke bränvin, likasom han ej heller förbrukade tobak i någon form; men vid hans hof serverades särskildt bränvins-bord för gästerna, efter här i landet gängse sed.319

den erfarenhet, som han hemtat af de till hans afgörande anmälda nådefrågor i brottmål, hvarvid det visat sig, att ganska många gröfre brott blifvit begångna i rusigt tillstånd. Han hade derigenom kommit till den öfvertygelse, att bränvins-lagstiftningens reformerande var för Sverige en välfärdsfråga af den högsta vigt och att den icke borde trängas i bakgrunden af någon annan samhällsangelägenhet.

Chefen för civildepartementet lade ock hand vid ärendet con amore. Efter rådplägning med fördomsfria, i landthushållning och bränvinstillverkning erfarna män utarbetade han förslag till grunder för ny författning i ämnet, som enligt statsrådets enhälliga tillstyrkande af konungen godkändes. Den 9 november 1853 afläts Kongl. Maj:ts proposition derom till rikets ständer. Förslaget afsåg väl icke att förbjuda tillverkning af bränvin för husbehof, men sådana restriktiva vilkor bestämdes, att det svårligen med någon fördel kunde göras bruk deraf. Endast enkla pannor, utan ångapparat ocli icke öfverstigande 18 kannors rymd, skulle dervid få användas. Vid större eller fabriksbrännerier skulle deremot få begagnas hvad redskap som helst, men mäskekarens rymd skulle utgöra minst 1,000 kannor. Tillverkningsskatten skulle förhöjas så, att clen kunde beräknas att utgöra för de större brännerierna 16 och för de mindre 12 sk. b:ko kannan tillverkadt sexgradigt bränvin; bränningstiden skulle inskränkas de två första åren till tre och det tredje till två månader årligen; rättigheten att tillverka bränvin skulle fortfarande vara fästad vid jorden; de bränvinsbräiiiiingsredskap, som förut varit i bruk och icke blefvo användbara efter de nya föreskrifterna, skulle, om egaren det åstundade, inlösas af staten mot kopparens värde, med tillägg af tio procent. För öfrigt förklarade Kongl. Maj:t sig vilja, efter inhemtande af rikets ständers beslut rörande beskattningsfrågorna samt de erforderliga ansvarsbestämmelserna, låta utgå förordning i ämnet och der-
320

vid meddela de kontrollföreskrifter samt öfriga ekonomiska ocli ordnmgsstadganden, som kunde pröfvas nödiga ocli för ändamålet lämpliga.

För den förberedande handläggningen af detta ärende beslutade rikets ständer i anledning af hos ridderskapet och adeln väckt motion, tillsättande af ett särskildt utskott med sex ledamöter från hvarje stånd 1). Detta utskott afgaf ett fullständigt förslag till förordning angående vilkoren för brän-vins tillverkning, hvilket förslag till sitt syfte hade nära för-vandtskap med den kongl, propositionen i ämnet, men i vissa delar var derifrån afvikande. Hufvudsakligast skilde det sig deruti, att rättigheten att tillverka bränvin icke skulle vara uteslutande fästad vid jorden, utan äfven tillkomma en hvar, som till idkande af fabriksnäring vore behörig, äfvensom att tillverkningsskatten bestämdes till 16 sk. b:ko kannan sa väl vid mindre som större brännerier. Derjemte föreslogs anställandet af särskilda kontrollörer vid de större brännerierna för mätning och profning af det tillverkade bränvinet. Emot förslaget reserverade sig samtliga bondeståndets ledamöter i utskottet.

Ridderskapet och adeln samt preste- och borgarestånden godkände utskottets förslag med mindre väsentliga detaljförändringar. I förstnämnda stånd .voro frih. A. C. Raab, särskilda utskottets ordförande, samt hrr F. Braunerhjelm och A. von Hartmansdorff 2) de förnämsta kämparne för reformen.

Emellan bondeståndet och de öfriga stånden var meningsskiljaktigheten rörande detta ärende vidgad till en oöfverstig-lig klyfta. Så stark var motviljan hos förstnämnda stånd

') Motionen bifölls af ridderskapet och adelrr samt preste- och borgarestånden, men afslogs af bondeståndet.

2) von Hartmansdorff, som i de flesta andra principiela frågor manligt och oböjligt brottades med de nva idéernas förfäktare, stälde sig deremot i de reformerandes främsta led, då det gälde bränvinslagstiftningen, likasom han ock hvilade den nyare tidens åsigter i läroverksfrågan.321

emot utskottets förslag, att ståndet icke blott för eo-en del för-

w O

kastade det, utan ock sökte förhindra verkan af de öfriga ståndens i frågan fattade beslut. Då nemligen, efter besvarandet af återremiss och tvenne bordläggningar, hufvudfrågan hos bondeståndet till pröfning förekom, yrkade Bengt Gudmundsson, att förslaget måtte remitteras till bevillningsutskottet, med anmodan att utlåta sig angående beskattningsfrågan, hvarförutan ärendet ansågs icke böra till öfverläggning upptagas. Med erinran derom, att särskilda utskottet blifvit i grundlags-enlig ordning tillsatt för att behandla ärendet i sin helhet, och att, då utskottets betänkande nu för tredje gången förekom, det borde enligt 49 § R. O. till afgörande företagas, vägrade talmannen (Strindlund) proposition å berörda yrkande, hvilken vägran, sedan ståndet genom omröstning hänskjuta frågan om lagenligheten deraf till konstitutionsutskottets pröfning, blef af detta utskott godkänd.

Vid ärendets derefter förnyade föredragning yrkade flere ledamöter afslag å särskilda utskottets memorial och dess läggande till handlingarna. Äfven ä detta yrkande fann talmannen sig föranlåten att vägra proposition, af skäl, bland andra, att intet stånd egde undandraga sig att pröfva ocli afgöra, om och till hvad belopp en föreslagen bevillning skall utgöras; och blef denna vägran, då frågan om dess lagenlighet ock till konstitutionsutskottets pröfning hänsköts, likaledes af detta utskott gillad.

Derefter beslutade bondeståndet att bibehålla förut gällande förordning i ämnet, endast med den förändring, att till-verkningsafgiften skulle för en månad utgå till lika belopp, som förut egt rum för sex månader.

För särskilda utskottet, som först nu kommit i tillfälle att föreslå voteringspropositioner i afseende å beskattningsfrågan, var således ej annat val än att mot ridderskapets och

Fåhraeus, Skildringar 21322

adelns samt preste- ocli borgareståndens sammanstämmande beslut uppställa verba formalia af den af bondeståndet antagna beskattningsgrund såsom kontraproposition, ehuru det var uppenbart, att, om kontrapropositionen blefve rikets ständers beslut, den föreslagna förordningen, såsom byggd på belt andra grunder än den förra författningen, skulle blifva overk-ställbar. En sådan utgång af voteringen var dock ingalunda att befara. -Ja-propositionen eller adelns, preste- ocb borgareståndets beslut i beskattningsfrågan segrade i förstärkta statsutskottet med stor röstöfvervigt, ocb detta skulle ba blifvit fallet, äfven om bondeståndets samtliga ledamöter i utskottet, af hvilka de flesta af höllo sig från voteringsförrättningen, deruti hade deltagit.

Enär författningsförslaget i alla andra delar än den angående beskattningen genom de trenne ståndens godkännande vunnit kraft af rikets ständers beslut, hade den grannlaga stridsfrågan nu ändtligen å representationens sida erhållit sin lösning, och kort derefter blef den nya förordningen i ämnet, öfverensstämmande med rikets ständers beslut, utfärdad.

Att den förändrade lagstiftningen i denna del, såsom dermed afsedt varit, för samhället framgent skall bära välsignelserik frukt så väl i moraliskt som ekonomiskt hänseende, kan icke vara tvifvel underkastadt. Reformen skall i vårt lands häfder blifva betecknad såsom en af de vigtigaste af Oscar I:s styrelseåtgärder. Tvenne omständigheter kunna dervid icke blifva obeaktade, den ena, att konungen utan någon ändamålet motverkande undfall enhet för ett vidtomfattande klassintresse och i trots af fastgrodda fördomar stälde sig i spetsen för denna samhällsfrågas genomförande, och den andra, att åtgärden vidtogs, innan det var för sent. Meduppmärksamhet på det sega motståndet och en senare tids härmed gemenskap egande tilldragelser inom representationen lider det nemligen icke någon gensägelse, att det var stunds för fattning en, som gjorde framgången af denna reform möjlig.Ett ord om vår styrelseform och en sidoblick på vår tids förvillelser.

Grundstenen for den år 1809 uppförda statsbyggnaden var grundsatsen om konungens rätt att allena styra riket

under förbindelse att inhemta upplysningar och råd af det ansvariga statsrådet. Beträffande rådgifvarnes ställning till konungen kan från grundlagens bokstaf icke härledas någon grund för annan mening, än att de samtliga, utan afseende på benämning eller tjenst eålder, i utöfvandet af sitt rådgifvarekall sinsemellan äro fullkomligt likstälda, och i öfverensstämmelse dermed vet grundlagen ej heller af någon annan clief för konseljen än konungen. A ena sidan är det konungens obestridliga rätt att få inhemta sjelfständigt afgifna råd af statsrådets leda-

o

möter hvar för sig. A andra sidan är det uppenbart, att grund-lagsstiftarne med denna statsrådsledamöternas inbördes oberoende ställning afsett en vigtig konstitutionel garanti.

Under ståndsriksdagarne har fråga varit väckt om förändring i ordalagen af den grundlagsparagraf, som bestämmer konungens rätt att stvra allena, men i afseende å statsråds-

o «y '

ledamöternas ställning sins emellan och till konungen liar, ehuru önskvärdt det alltid må vara att i fråga om allmännare regeringsgrundsatser öfverensstämmelse dem emellan är rådande, något förslag till grundlagsändring icke förekommit.

Det liar dock någon gäng erinrats derom, att vi böra hålla jemna steg med tidens konstitutionela utveckling, med afseende icke blott pä representationssättet, utan äfven å styrelseformen, som ansetts bristfällig deruti, att den icke afser solidaritet i rådslagen.Hvarje anmärkning af denna art syftar uppenbart till ministerstyrel.se, ty den kan endast utgå från den förutsättning, att statsrådets främste ledamot, ehuru han de jure icke är konseljpresident i vanlig konstitutionel mening, kan, om magten är honom kärare än lagen, faktiskt blifva det. Men möjligheten af, att ett sådant förhållande och, såsom följd deraf den nödiga ansedda solidariteten inom statsrådet skulle kunna vid utöfningen af regeringsbestyren praktiskt utbilda sig, förutsätter åter icke allenast, att statsrådets öfriga ledamöter villigt underkasta sig den förödmjukande ställning att i sina rådslag låta leda sig af den främste ledamoten, utan ock att konungen kunde med likgiltighet finna sig i ett system, som, genom perspektivet af hela konseljens afgång, derest i något fall dess enhälliga råd icke bifölles, ögonskenligen afsåge att lägga band på hans grundlagsenliga handlingsfrihet och sålunda i sjelfva verket öfverflytta den honom tillkommande magt-ställning till det solidariska statsrådet, — ett system, hviket, om det kunde upprätthållas, skulle till sin verkan hafva den närmaste förvandtskap med statsskicket i denna del under frihetstidens namnstämpelperiod.

Att det konstitutionela statsskicket på sin tid med naturnödvändighet framgått ur den kulturgrad, som de europeiska folken då uppnått, hvem dristar att förneka det? Men detta statsskick är mer än något annat elastiskt och kan svårligen definieras såsom en orubblig dogm. Så mycket är dock visst, att, likasom hela verldsordningen är beroende af ett eqvili-brium, så kan ej heller magtfördelningen inom de borgerliga samhällena frigöras från denna naturlag. Har det nu visat sig, att i vår styrelseform något brustit i den nödiga jemvigten ? Har vår grundlag i denna del verkat något ondt eller någon olägenhet? Är värt samhällstillstånd sådant, att vi måste anlita den första kuranstalt, som erbjuder sig? Och, om så vore, är det då i något land, der den konstitutionela utveck-
326

Jingen anses liafva hunnit längst, som vi skola söka ledstjernan för vårt fortgående på denna bana?

Redan några år före det sista konungadömets i Frankrike fall proklamerades der majoritetsregering eller, med andra ord, regeringsmagtens förläggande hos folkrepresentationen, vid hvars sida skulle stå en verkställande myndighet, som fick namn af regering. Det var i sammanhang dermed, som till folkväldets förhärligande det fans nödigt, att från den kungliga titulaturen utdöma orden »med Guds nåde» En efterhärmning af detta styrelsesystem vore likväl ett fullständigt revolutionerande af vår nu gällande regeringsform; ty likasom konungen skulle blifva föga annat än en skuggbild genom mini st er styrelse, så blefve både ban och hans statsråd det genom parlamentarisk styrelse.

Demokratien kan icke stanna vid det nu upphunna stadium på det sluttande planet, men äfven om så vore, hvad förvissar för öfrigt derom, att de styrelseformer, som tidens konstitutionela utveckling tros anvisa till efterföljd,

skola till sina grunder länge bestå? Historien lär oss, hurusom mer än en gång de borgerliga samhällena råkat in i irrgångar, som, då de förr eller senare efter hvarjehanda vedermödor måst öfvergifvas, endast efterlemnat varnande lärdomar.

Sådana allmännare förvillelser hafva uppenbarat sig icke blott inom det politiska området, utan äfven inom det søciala lifvet och på vetenskapernas fält.

I vårt tidehvarf finnas nog de, som låna ett villigare öra till den lära, enligt hvilken menniskans rol är afslutad med det jordiska lifvet, än till hvarje religion, som ställer i utsigt ett lif efter detta, der det är att vänta ransakning och dom,

') Såsom om vi icke alla samt ocli synnerligen vore hvad vi äro med Guds nåd. Men det gifves ett slags statsförbättrare, som synas helst vilja glömma, att det finnes en magt, inför hvilken alla magter på vår syndfulla jord, folkmagten inberäknad, äro jemförelsevis blott stoft.och stärker denna lära icke tillförsigten hos den propaganda, som i våra moderna samhällen här och hvar uppreser sig med öppen krigsförklaring emot det bestående rättstillståndet, icke är den egnad att stödja eller befästa detta tillstånd.

Försynens vägar äro ofta för menniskoförnuftet dolda; men om vi kunna tro, att den sjelfsvåldsanda, hvartill vår tids socialistiska rörelser urartat och som hotar att åter förvilda de civiliserade folken, eller de materialistiska läror, som från åtskilliga lärostolar och i tryck spridas, skola hafva en varaktig framtid, eller att de på mensklighetens utvecklingsbana hafva betydelsen af annat än pröfvande medel, då för-tvifla vi om vårt slägtes ädlare bestämmelse än ogräsets på marken.328

Bilaga.

Förteckning öfver de af Carl XIV Johan från enskilda tillgångar anvisade utgifter för allmänna ändamål under tiden från 1810 till och med 1827, på befallning meddelad af konungens enskilda byrå. (Se sid. 159.)

(Öfversättning från franskan, i sammandrag.) 1. För militära ändamål.

Rdr b:ko.

Dotation till svenska arméen i Norge....................... 215,000: —

Till arméens ackordsamortering............................... 324,806: 32.

» flottans d:o .... 31,000: —

» förhöjning af underofficerares och soldaters pensioner 40,000: — » förhöjning af officersenkors pensioner 5,000 rdr årligen, motsvarande à 5 proc. ett kapital af......... 100,000: —

» förhöjning af officerarnes vid 6 indelta regementen sold 100,000: — Gratifikationer till generaler och officerare af alla grader 90,000: — Til! underofficerare och soldater, sotn kommit till Stockholm att söka pensioner................................ 20,000: —

» flottan för inköp af 500 skeppund hampa 1812 och 1813 32,870: — » inköp af 900 nya gevär, som lemnats till krigskollegii

disposition 1815.......................................' 10,800: —

Summa 964,536: 32.

Dessutom hade till arméen gifvits följande summor, nemligen :

Dotation till svenska arméen i Tyskland____ 860,000: —

Gratifikation af en månads sold till officerare

och soldater vid svenska arméen i Tyskland 180,000: — Till medaljfonden.............................. 80,000: —

.4?!?». De tre sista summorna äro icke förda inom linien, emedan de icke utgått af Carl Johans enskilda medel. Den första och den sista af dem hafva anvisats på pommerska doininialfonden samt den andra å krigsfonden.329

2. Till föremål inom clet civila området.

För åtgärder 1811 och 1812 till återförande af vexel-

kursen från 136 till 84 sk..170,000: —

Till landshöfdingen i Örebro län för särskilda allmänna

anordningar 1812 ....5,000: —

» statssekreteraren Rosenstein för upprättande af en

skola i Örebro 1812...-..3,333: 16.

Kostnader för resan till Åbo 1812 ....50,000: —

Till inköp af hingstar, att fördelas på länen, för hästafvels förbättrande, 1813...50,000: —

» de brandskadade i Göteborg 1813.............................10,000: —

Understöd till Kronobergs län, att utdelas genom lands-

höfdingens försorg...2,000: —

Till institutet för döfstumma..10,000: —

Kostnader för negociationer 1812—1814, emot redovisning af grefve af Wetterstedt samt hrr v.

Schulzenheim och d'Ohsson..300,000: —

För slottets reparation utvändigt 1813 och 1814 ....50,000: —

» reparation af Drottningholms slott.......................................4,000: —

Till musikaliska akademien och akademien för de sköna

konsterna...2,000: —

» de allmänna hospitalen 1815..40,000: —

» barnbördshuset 1815...20,000. —

» serafimerlasarettet 1816...20,000: —

» fattigunderstöd i Göteborg och Stockholm......................20,000: —

> belöningar at utländingar för Sverige gjorda tjenster

1811— 1827 ....220,655: —

För åtgärder till bibehållande af brödpriset i hufvudstaden i förhållande till ett spanmålspris af 12 rdr tunnan, samt för reglerande af vexelkursen efter riksdagen 1815 ....280,000: —

Hushyra och traktamente åt de svenska kommissarierna för förhandlingar med Norges storthing 1814 samt

för deras kanslibiträden...35,000: —

Riksståthållarens etablerande 1814 ....16,000: —

Ytterligare d:o 1816 ....15,000: —

Till förskönande af de öppna platserna samt för kajbyggnader i hufvudstaden 1815—1824 ....285,000: —

» hufvudstadens pauvres honteux, att förvaltas af un-

derstödskommittéen 1816..10,000: —

» amortering af landshöfdingaekordtn..................................91,666: 32.

» staten öfverlemnade juveler, som Hans Maj:t ärft efter konung Carl XIII, värderade af Michaelson

& Benedicks till...13,300: 2 4.

Transp. 1,000,000: 00-330

Transp. 1,000,000: 00.

Till veterinärundervisningsanstalten i Stockholm 1819.. 29,000: —

» universitetet i Upsala, bidrag till biblioteksbyggnaden 30,000: —

» ett arbetshus i Upsala län..3,333: ig.

» de brandskadade i Göteborg 1821......................................2,000: —

» d:o i Norrköping 1822 ....10,000: —

» Norrköpings fattige 1822 och 1823 ....800: —

» de brandskadade i Borås 1822...5,666: 32.

» hufvudstadens pauvres honteux den dec. 1822. 15,000: —

» en fattiganstalt vid Ramlösa..8,303: 2 0.

» stora operan från 1816 till 1827.............................195,666: 32.

Understöd till behöfvande och gåfvor till åtskilliga städer 1811 — 1827 ....- 475.767: 16.

Pensioner 1811 — 1827 ....130,619: 40.

Understöd åt åtskilliga tjenstemän..........._.......................129,255: —

Till de brandskadade i Norrköping 1826 ....2,000: —

» d:0 i Borås 1826..1,000: —

Juvelsmycken, gifna under Hans Maj:ts resor i landet

1811—1827 ....112,600: —

Till prins Oscars skola i Göteborg...1,000: —

» sällskapet De fattiges vänner d:o..1,000: —

» Willinska skolan d:o..4,000: —

» en fattiganstalt i Halmstad...2,000: —

» d:o i Varberg...1,000: —

» nybyggnad för en skola i Örebro...5,000: —

Reparation af Rosersbergs slott (utöfver statsanslaget)

1818 — 1827 ....20,000: —

Summa 2,907,365: 44.

Aum. 1. Uti tablån upptages äfven ett belopp af 88,102 rdr 12 sk., soin utöfver revenyen utgifvits för underhållande af Elfdals porfyrverk.

2. Utom linien upptagas utgifterna för möblering af Stockholms och Rosersbergs slott till mer än 150,000 rdr.

3. En särskild förteckning å utgifter af enskilda medel till allmänna föremål i Norge 1814 —1827 upptager ett totalbelopp af rdr 894,627: 24.331

Uppgift å de inkomster, som af Carl Johan från svenska statsverket uppburits från den 21 aug. 1810 till den 31 dec. i827.

Rdr b:ko.

Resekostnad och etablering 1810..40,000: —

Civil-lista såsom kronprins, från 21 aug. till årets slut,

à 66,6662/3 rdr..25,925: 44.

d:o 1811 och 1812 à 66,6662/3 rdr årligen.........133,333: 16.

d:o 1813—1817 à 100,000 rdr...500,000: —

d:o 1818, 3 månader, d:o ....25,000: —

och såsom konung à 320,000 rdr, 9 m:r 240,000: —

d:o 5 år d:o d:o ....1,600,000: —

d:o 4 år d:o à 420,000 rdr, ...1,680,000: —

Ärlig ränta från riksgäldskontoret à 200,000 rdr, från

och med 1815 till 1827 års slut, 12 år 5 m:r._ 2,483,333: 16.

Summa 6,727,592: 28.Innehåll.

Första tidskiftet 1825—1S39.

Sid.

Andra tidskiftet 1840—1844.

Rättelser.

Sid. 10 rad. 3 står: sådana läs: sådana frågor

> 20 > 1 » förbrytelsens » förbrytelsers

» 31 sista rad » J. H. » J. G

» 40 näst sista » Hvad » Af hvad

» 112 näst sista » hvarje, » hvar tredje

» 143 sista » någon » någon i

» 147 rad. 1 » studentens » studenters

» 155 » 25 » uppgifven » uppgifvet

» 158 »22 » antydda » uttydda

» 179 * 5 » blifvit » för Sverige blifvit

» 180 * 5 » månad » månad 1844